

anadolum
e K a m p ü s
ve

anadolu mobil
dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Mobi
Kitap

Sesli Kitap

Canlı Ders

Video

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Çözümlü
Sorular

Deneme
Sınavı

Tartışma
Forumu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOS DESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

**Açıköğretim Sistemi ile ilgili
merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...**

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2451
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1423

ESKİ TÜRK EDEBİYATININ KAYNAKLARINDAN ŞAİR TEZKİRELERİ

Yazarlar

Prof.Dr. Mustafa İSEN (Ünite 1)

Prof.Dr. Filiz KILIÇ (Ünite 2, 3, 4, 5)

Prof.Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK (Ünite 6, 7)

Editör

Prof.Dr. Mustafa İSEN

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2012 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcısı

Prof.Dr. Cemil Ulukan

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Doç.Dr. Nilgün Salur

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. İlker Usta

Kapak Düzeni

Prof.Dr. Halit Turgay Ünal

Dizgi ve Yayına Hazırlama

Kitap Hazırlama Grubu

Eski Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şair Tezkireleri

E-ISBN

978-975-06-3116-0

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Ocak 2019

2425-0-0-0-2102-V01

İçindekiler

Önsöz	vi
-------------	----

Tezkire Türünün Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi	2
ESKİ TÜRK EDEBİYATININ KAYNAKLARINDAN ŞAİR TEZKİRELERİ	3
Tezkire ve Tezkirecilik Nedir?	3
Tezkire Türünün Doğuşu	3
TEZKİRE TÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	4
TÜRK EDEBİYATINDA İLK TEZKİRE ÖRNEKLERİ	10
ALİ ŞİR NEVAYÎ-MECALİSÜ'N-NEFAİS	10
SEHÎ BEY-HEŞT BEHİŞT	13
Eserleri	13
Özet	17
Kendimizi Sınayalım	18
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	19
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	19
Yararlanılan Kaynaklar	20
Başvurulabilecek Kaynaklar	20

1. ÜNİTE

16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-I	22
16. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ	23
LATİFİ-TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA VE TABSİRATÜ'N-NUZEMA	23
Eserleri	24
AHDÎ-GÜLŞEN-İ ŞUARA	35
Eserleri	35
Özet	38
Kendimizi Sınayalım	39
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	40
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	40
Yararlanılan Kaynaklar	41
Başvurulabilecek Kaynaklar	41

2. ÜNİTE

16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-II	42
16. YÜZYIL TEZKİRE YAZARLARI VE ESERLERİ	43
ÂŞIK ÇELEBİ-MEŞAİRÜ'Ş-ŞUARA	43
Eserleri	44
HASAN ÇELEBİ-TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA	48
Eserleri	49
BEYANÎ-TEZKİRE-İ ŞUARA	51
Eseri	51
ÂLÎ-KÜNHÜ'L-AHBAR	52
Eserleri	53
1. Edebî Eserleri	53
2. Tarihî Eserleri	53
3. Diğerleri	53
Özet	58
Kendimizi Sınayalım	59
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	61
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	61

3. ÜNİTE

Yararlanılan Kaynaklar	61
Başvurulabilecek Kaynaklar	61

4. ÜNİTE

17. Yüzyıl Şair Tezkireleri	62
17. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ	63
SADIKÎ-MECMAU'L-HAVAS	63
Eserleri	64
RİYAZÎ-RİYAZÜ'Ş-ŞUARA	66
Eserleri	66
FAİZÎ-ZÜBDETÜ'L-EŞAR	68
Eserleri	69
RIZA-TEZKİRE-İ ŞUARA	70
Eseri	70
YÜMNÎ-TEZKİRE-İ ŞUARA	72
Eseri	72
ÂSİM-ZEYL-İ ZÜBDETÜ'L-EŞAR	73
Eseri	73
GÜFTÎ-TEŞRİFATÜ'Ş-ŞUARA	74
Eserleri	75
Özet	78
Kendimizi Sınayalım	79
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	81
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	81
Başvurulabilecek Kaynaklar	81
Yararlanılan Kaynaklar	81

5. ÜNİTE

18. Yüzyıl Şair Tezkireleri	82
18. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ	83
MUCİB-TEZKİRE-İ ŞUARA	83
Eseri	83
SAFAYÎ-NUHBETÜ'L-ASAR MİN-FEVA'İDİ'L-EŞAR	84
Eserleri	85
SALİM-TEZKİRE-İ ŞUARA	88
Eserleri	89
BELİĞ-NUHBETÜ'L-ASAR Lİ-ZEYLİ ZÜBDETİ'L-EŞAR	91
Eserleri	91
RAMİZ-ADAB-I ZUREFA	92
Eserleri	92
ŞİLAHDARZADE MEHMET EMİN-TEZKİRE-İ ŞUARA	94
Eseri	94
SAFVET-NUHBETÜ'L-ASAR MİN-FEVA'İDİ'L-EŞAR	95
Eseri	96
ESRAR DEDE -TEZKİRE-İ ŞUARA-YI MEVLEVİYYE	96
ÂKİF-MİRAT-İ Şİ'R	99
Eseri	99
Özet	102
Kendimizi Sınayalım	103
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	104
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	104
Yararlanılan Kaynaklar	105
Başvurulabilecek Kaynaklar	105

19. Yüzyıl Şair Tezkireleri 106**6. ÜNİTE**

19. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ	107
ŞEFKAT-TEZKİRE-İ ŞUARA	107
Eserleri	107
ESAT EFENDİ-BAĞÇE-İ SAFA-ENDUZ	109
Eserleri	109
Tercümeleri	109
ÂRİF HİKMET-TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA	111
Eserleri	112
FATİN-HATİMETÜ'L-EŞAR	115
Eserleri	115
TEVFİK-MECMUA-İ TERÂCİM	117
Eseri	117
MEHMET TEVFİK-KAFİLE-İ ŞUARA	118
Eserleri	118
Özet	121
Kendimizi Sınavalım	122
Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı	124
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	124
Yararlanılan Kaynaklar	124
Başvurulabilecek Kaynaklar	125

20. Yüzyıl Türk Edebiyatında Tezkire Geleneği..... 126**7. ÜNİTE**

20. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA TEZKİRE GELENEĞİ	127
FAİK REŞAT-ESLAF	128
Eserleri	128
Kitabete Dair Eserleri	128
Seçme Metin ve Kıraat Kitapları	129
Fıkra Derlemeleri	129
Edebî Eserleri	129
MEHMET SİRACEDDİN- MECMA-I ŞUARA VE TEZKİRE-İ ÜDEBA	130
Eseri	130
ALİ EMİRİ-ESAMİ-İ ŞUARA-YI AMİD	135
Eserleri	135
İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL- SON ASIR TÜRK ŞAİRLERİ	136
Eserleri	137
NAİL TUMAN-TUHFE-İ NAİLİ	139
Eserleri	140
Özet	142
Kendimizi Sınavalım	144
Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı	145
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	145
Yararlanılan Kaynaklar	146
Başvurulabilecek Kaynaklar	146

Sözlük 147

Önsöz

Sevgili öğrenciler,

İnsanların, özellikle de tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografi, insanlıkla yaşıt bir bilim dalıdır. Daha önce yaşanmış olayları bilme ve insanın kendi hayatında karşılaştığı soruların cevaplarını başkalarının hayatlarında bulma arzusu, biyografinin doğuşunu sağlamıştır.

Bu anlamda İslâm dünyasında da biyografi önemli bir daldır. Sözü edilen gelenekte oluşan biyografi tarzı ustadan çırağa geçen bir zanaat gibi fazla değişiklik göstermeden Türk yazarlar elinde de gelişimini sürdürmüştür. Yine böyle bir uygulamanın sonucu olarak şairlerin hayatlarından söz edip onların şiirlerinden örnekler veren şair tezkireleri, dilimizde de 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar dikkate değer bir tür olarak gelişip serpilmiştir. İşte elinizdeki çalışma edebiyatımızın bu önemli alanının şairlerle ilgili kısmını, yani Türkçe şair tezkirelerini ele alıp tanıtmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci ünitesinde biyografi geleneğinin tarihî arka planı ve ilk örnekleri değerlendirilmiştir. Sonraki ünitelerde tezkireler, kronolojik sıraya göre tanıtılmıştır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek daha küçük eserler, tezkire geleneğinin zayıf halkaları oldukları için bu kitaba alınmamıştır.

Ünitelerde tezkirelerin dil, üslup ve içerikleri hakkında daha fazla bilgi verebilmek için her tezkireden örnek metin seçilmiştir. Örnek metinlerin hemen ardından sadeleştirilmiş hâli verilmiştir. Böylece öğrencilerin, bilgi edindikleri tezkire ile hem örnek metni hem de sadeleştirilmiş metni karşılıklı okuma fırsatını yakalamaları amaçlanmıştır. Metinlerin seçiminde, alıntılandığı tezkireyi en iyi ifade edecek örneklerle yer vermeye çalışılmıştır. Seçilen ilk örnek metin Ali Şir Nevayî'nin Mecalisü'n-nefais adlı tezkiresinden Mirza Big maddesidir. Son metin ise Nail Tuman'ın Tuhfe-i Nailî adlı biyografi kitabındandır. Böylece ilk örneklerden son esere gelinceye kadar biyografi anlayışındaki değişim de görülecektir. Üniteler ilerledikçe seçilen örnekler birbiri ile kıyas edilebilecek, böylelikle tezkire türünün gelişim çizgisi daha kolay gözlemlenebilecektir. Tezkireler içinde karakteristik bir metin olan Latîfî'nin Tezkiretü's-şuara'sından seçilen Ahmet Paşa biyografisi ise örnek bir biyografik incelemeye konu olmuştur.

Türk biyografi geleneği Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen tezkire türü, en güzel ve başarılı örneklerini Türkçede vermiştir. Osmanlı alanında 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar hiç kopmadan ve boşluk bırakmadan devam eden bu gelenek sayesinde ön plana çıkmamış hiç bir şairimiz yoktur ki onunla ilgili yazılı bir biyografik bilgiye rastlanmasın. Kuşkusuz tezkirelerde verilen bilgiler, bugünkü biyografi ölçülerine göre eksiktir. Ama başka uygarlıklarla mukayese edildiğinde bu anlayış, kendi çağının çok önündedir.

Sevinerek belirtelim ki tezkireler üzerine yakın yıllarda önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle Atatürk Kültür Merkezi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde önde gelen tezkireler bir seri halinde yayınlanmıştır. Böylece mevcut yayınlarla tezkire metinleri divan edebiyatının diğer nesir eserlerine göre daha ön plana çıkmıştır.

Biyografi, diğer insanların dünyasına yapılmış bir yolculuktur. Ortak bir emeğin ürünü olan Eski Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şair Tezkireleri; yazarları, eserleri, örnek metinleri ile sizlerin ilgisini çekebilirse amacına ulaşmış olacaktır.

Editör

Prof.Dr. Mustafa İSEN

ESKİ TÜRK EDEBİYATININ KAYNAKLARINDAN ŞAİR TEZKİRELERİ

1

Amaçlarımız

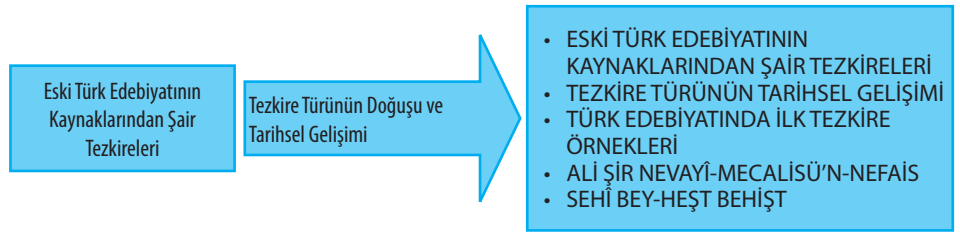
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Türk edebiyatı tarihinin kaynakları arasında şair tezkirelerinin yerini belirleyebilecek,
- Tezkire türünün doğuşu ve Türk edebiyatındaki tarihsel gelişimini izleyebilecek,
- Ali Şir Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais*'i ile Sehî Bey'in *Heşt Behişt*'ini tanıyacak ve tezkire türünün ilk örnekleri hakkında değerlendirmeler yapabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tezkire
- Biyografi
- Herat Ekolü
- Meclis
- Ravza
- Tabaka
- Ali Şir Nevayî
- *Mecalisü'n-nefais*
- Sehî Bey
- *Heşt Behişt*

İçindekiler

Tezkire Türünün Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

ESKİ TÜRK EDEBİYATININ KAYNAKLARINDAN ŞAİR TEZKİRELERİ

Eski Türk edebiyatının en önemli kaynakları hiç şüphesiz o dönemin edebî eserleridir. Bunların başında divanlar ve mesneviler gelir. Divan ve mesnevilerden başka şiir mecmuaları da dönemin manzum ürünlerini içermektedir. Eski Türk edebiyatı şiir ağırlıklı olmasına rağmen edebî değer taşıyan mensur eserlerin sayısı da az değildir.

Türk edebiyatı tarihi açısından şair ve yazarların edebî eserleri başta olmak üzere tezkireler, çeşitli biyografi kitapları, tarihler, bibliyografyalar, sözlükler, seyahatnameler ve belagat kitapları başlıca kaynaklardır. Bu kaynakların hepsi önemli olmakla birlikte şair tezkirelerinin biraz daha ayrıcalıklı yeri vardır. Çünkü tezkireler hem şairlerin biyografilerini hem de şiirlerinden örnekleri içerir.

Eski Türk edebiyatının kaynakları hakkında *Eski Türk Edebiyatına Giriş* adlı kitabınızda bilgi verilmişti (s.35-37).

DİKKAT

Tezkire ve Tezkirecilik Nedir?

Tezkire, Arapça *z k r* (ذكر) kökünden türemiş, tefile vezninde bir kelimedir; hatırlamaya vesile olan şey anlamına gelir. Bu haliyle sözcük, dilimizde çeşitli manalarda kullanılmıştır. Bunlar: Küçük mektup, pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir hususu ispata yarayan resmî belge; askerlik görevinin bittiğini bildiren belge; aynı şehirdeki resmî daireler arasındaki yazışma pusulası, makamlar arasında gidip gelen kısa yazı. Bütün bunların ötesinde tezkire, belli bir meslekte tanınmış kişilerin, başta şairler olmak üzere, velilerin, hattatların, mimar ve musiki ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden edebî türün adı olmuştur. Şairlerin toplandığı bu tür biyografik eserler, *tezkire-i şuara*, *tezkiretü'ş-şuara* ya da sadece *tezkire* olarak zikredilir.

Tezkire ne demektir? Kısaca anlatınız.

SIRA SİZDE

Tezkire Türünün Doğuşu

Din birliği üzerine kurulan büyük uygarlıklar içlerine aldıkları farklı kültürleri az çok birbirine benzeyen bir yapıya büründürürler. Bu anlamda onların edebî gelenekleri de büyük ölçüde birbirine benzer. Tezkire türü bunun karakteristik örnekle-

Tabakat: Sıra halinde üst üste konulmuş şeyler; zümre, sınıf, nesil ve kuşaklar. Aynı çağda yaşamış, aynı bilim dalıyla uğraşmış, kişilerin biyografilerinin anlatıldığı eserlerin genel adı.

Herat: Bugün Afganistan'ın kuzeybatısında yer alan, İran ve Türkmenistan'a sınırı olan şehir. 15. yüzyılın ikinci yarısında, Hüseyin Baykara döneminde, Çağatay devletinin ve bölgenin en önemli kültür merkezi.

rinden biridir. İslam uygarlığının dünyaya en büyük katkılarından biri tarih alanına getirdiği zenginlik, özellikle de biyografiye kazandırdığı derinliktir.

İslam tarihçilerinin Hz. Peygamberin hayat ve hadislerine dair yaptığı çalışmalar biyografinin bir bilim dalı olarak İslam dünyasında çok önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Bu tür çalışmalara, başta Hz. Peygamber olmak üzere İslam tarihinin önemli şahıslarının topluma örnek kişiler olarak takdimi ve Arap geleneğindeki soy sople övünme alışkanlığı da eklendiğinde biyografi ilmi daha da önem kazanmıştır. Arap edebiyatındaki biyografik çalışmalar, **tabakat** kitaplarında toplanmaktaydı. İşte, tezkire türünün kökeni bu kitaplara dayandırılabilir.

İslam tarihinin ilerleyen dönemlerinde bilgin ve hadis uzmanlarının siyasi tarih alanındaki yerini bir süre sonra resmî görevliler almaya başlayınca, biyografi alanı serbest tarihçilere kalmıştır. Siyasi tarihin hanedanlığa ait yıllıklara dönüştürülmesinden sonra biyografi, bilgin ve hadis uzmanlarının gözünde daha da önem kazanmıştır. Bu niyetle daha çok bir grubun ya da bir sınıfın mensuplarını bir araya getiren eserler yazılmaya başlanmıştır.

12. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden bu gelenek, müteakip yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklere bırakmaya başladı.

TEZKİRE TÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkçe'deki pek çok türde ilk çalışmanın sahibi olan Ali Şir Nevayî'ye (1441-1501) ait *Mecalisü'n-nefais* (y.1491) adlı Çağatay Türkçesi'yle yazılmış eser, Türk edebiyatında tezkire türüne ilk örnektir. Mukaddime (önsöz) ve yazarın meclis adını verdiği sekiz bölümden meydana gelen eser, bu haliyle Farsça yazılmış Camî'nin (ö.1492) *Baharistan* (y.1497) adlı biyografik eseriyle ve Devletşah'ın (ö.1495) *Tezkire-i Devletşah* (y.1487) adlı şair tezkireleriyle benzer özellikler taşır. Tezkirede şairler her mecliste kronolojik olarak sıralanmıştır.

Mecalisü'n-nefais, Çağatay edebiyatı, özellikle de İran edebiyatı için çok mühim bir kaynaktır. Fakat asıl önemli yanı Anadolu'da meydana gelen tezkirelere modellik etmiş olmasıdır.

Anılan bu üç eser, **Herat**'ta yazıldıkları için Herat ekolu tezkireleri olarak adlandırılırlar. Bu ekolün başlıca temsilcileri olan Camî, Devletşah ve Nevayî, ortaya koydukları bu eserlerle hem daha sonra Osmanlı devletinde çıkacak şair tezkireleri türünü derinden etkilemişler, hem de edebî biyografiye ivme kazandırmışlardır.

Sözü edilen bu biyografiler, konularına ve bakış açılarına göre küçük farklılıklar göstermekle birlikte ortak bir medeniyetin ürünü oldukları için belli ortak noktalara da sahiptirler. Biyografisi yazılan kişi hemen daima belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirilmeye hak kazandığı için bu eserlerde doğum tarihleri pek yer almaz. Buna karşılık kişilerin adları, kronolojik unsurlar, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri önemlidir. Şairlerin şiirlerinden örnekler verilir, onların edebî kişilikleri ortaya konmaya gayret edilir. Bu hâliyle gelenek, biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için bütünüyle insan unsuruna yöneliktir. Çizilen portre son derece canlı, fakat verilen bilgilerin belgelendirilmesi her zaman mümkün değildir.

Çağatay edebiyatında Nevayî ile başlayan gelenek kısa bir süre sonra Osmanlılara geçti. Batı Türkçesi geleneğinde de biyografi önce umumi tarihlerin içinde yer aldı. Bu anlamda ilk dönem tarihlerinin hemen hepsinde biyografiye rastlamak mümkündür. Umumi tarihler dışında bizde müstakil biyografi kitabı olarak kale-

me alınan ilk örnek, Lamiî'nin (ö.1532) *Nefahatü'l-üns'ün* tercüme ve zeylini içeren *Fütuhu'l-mücahidin li Tervihi Kulubi'l-müşahidin* (y.1520) adını taşıyan eseridir. Şairler tezkiresi olarak ilk örnek ise Sehî Bey tarafından kaleme alındı. Sehî Bey ve onu izleyen ilk dönem biyografi yazarları, kendilerine Camî'nin *Baharistan'ını*, Devletşah'ın *Tezkiretü's-şuara'sını* ve *Mecalisü'n-nefais'i* örnek almışlarsa da 16. yüzyıla kadar gelişen edebî birikim ve onların yaratıcılarını bir araya getirme ihtiyacı, zamansız bir özenti değil, bir ihtiyacın cevabıdır. Sehî Bey'den sonra özellikle Latîfî ve Âşık Çelebi şair biyografilerinin çok başarılı örneklerini verdiler. Latîfî bizde türle ilgili olarak ilk kez tezkire adını kullanan yazardır. Onu izleyerek daha sonra bu vadide eser veren on üç yazar da eserine tezkire adını vermiştir. Türk edebiyatında şair biyografisi, yani tezkire olarak 35 eser vardır. Bunları kronolojik olarak tablo ile şöyle gösterebiliriz:

		Yazarı	Adı
1	15. YÜZYIL	Ali Şîr Nevayî (ö.1501)	Mecalisü'n-nefais (y.1491)
2	16. YÜZYIL	Sehî Bey (ö.1548)	Heşt Behişt (Bihîşt) (y.1538)
3		Latîfî (ö.1582)	Tezkiretü's-şuara (y.1546)
4		Âşık Çelebi (ö.1572)	Meşairü's-şuara (y.1568)
5		Hasan Çelebi (ö.1604)	Tezkiretü's-şuara (y.1586)
6		Ahdî (ö.1593)	Gülşen-i Şuara (y.1564)
7		Beyanî (ö.1597)	Tezkiretü's-şuara (y.1597)
8		Âlî (ö.1600)	Kühnü'l-ahbar'ın Tezkire Kısım (y.1600)
9		Sadıkî (ö.1609-1613)	Mecmau'l-havas (y.1602)

10	17. YÜZYIL	Riyazî (ö.1644)	Riyazü'ş-şuara (y.1609)
11		Fâizî (ö. 1622)	Zübdetü'l-eşar (y.1621)
12		Rıza (ö.1671)	Tezkire-i Şuara (y.1640)
13		Yümnî (ö.1662)	Tezkire-i Şuara (y.1662)
14		Âsım (ö.1675)	Zeyl-i Zübdetü'l-eşar (y.1675)
15		Güftî (ö.1677)	Teşrifatü'ş-şuara (y.1661)
16	18. YÜZYIL	Mûcib (ö.1727)	Tezkire-i Şuara (y.1710)
17		Safayî (ö.1726)	Tezkire-i Şuara (y.1720)
18		Sâlim (ö.1743)	Tezkire-i Şuara (y.1722)
19		Beliğ (ö.1729)	Nuhbetü'l-asar li Zeyli Zübdeti'l-eş'ar (y.1727)
20		Safvet (ö.?)	Nuhbetü'l-asar min-Fevaidi'l-eş'ar (y.1783)
21		Râmiz (ö.1784)	Âdab-ı Zurefa (y.1784)
22		Silahdarzade (ö.?)	Tezkire-i Şuara (y.1790)
23		Esrar Dede (ö.1797)	Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye (y.1797)
24		Âkif (ö.?)	Mir'at-i Şi'r (y.1797)

25	19. YÜZYIL	Şefkat (ö.1826)	Tezkire-i Şuara (y.1814)
26		Esad Efendi (ö.1848)	Bağçe-i Safa-enduz (y.1835)
27		Ârif Hikmet (ö.1859)	Tezkiretü's-şuara (y.1835)
28		Fatîh (ö.1866)	Hatimetü'l-eş'âr (y.1853)
29		Tevfik (ö.1860)	Mecmuatü't-teracim (y.1860)
30		Mehmet Tevfik (ö.1892)	Kafile-i Şuara (y.1873)
31		Faik Reşad (ö.1914)	Eslaf (y.1895)
32	20. YÜZYIL	Mehmet Siraceddin (ö.1909)	Mecma-ı Şuara (y.1907)
33		Ali Emiri (ö.1924)	Tezkire-i Şuara-yı Amid (y.1910)
34		İbnülemin Mahmut Kemal İnal (ö.1957)	Son Asır Türk Şairleri (y.1942)
35		Nail Tuman (1958)	Tuhfe-i Nailî (y.1949)

Osmanlı biyografisi daha önce var olan bir geleneğin izleyicisi olduğu için bu eserler öncelikle bir ön sözle (mukaddime) başlar. Bu bölümde yazar Tanrı'ya hamd, peygambere dua ettikten (hamdele ve salve) sonra kitabını niçin yazdığını anlatır. Bu kısımda üzerinde ısrarla durulan konular *Kuran*'da şiirle ilgili hükümlerin nasıl yorumlanması gerektiğidir. Tanrı'nın insanlara verdiği en değerli nesne konuşma ve yazma yetisidir. Bu yüzdendir ki şiirin tarihi insanla yaşıttır ve ilk şiir Hz. Âdem tarafından söylenmiştir. Bu bölümde bazan tezkireci eserini hangi yöntemleri kullanarak yazdığını ve eserine girecek isimleri nasıl seçtiğini de anlatır. Bu yüzdendir ki tezkirelerin bir bölümünün mukaddimesi orjinal birer **poetika** denemesi gibidir.

Mukaddimeden sonra biyografilere geçilir. Bu bölüm de kendi arasında bir kaç kısma ayrılabilir. Tezkirecilerin çoğu, yine kendilerinden önceki örneklerle bakarak hanedan mensuplarını ayrı bir bölümde ele almışlardır. Tezkirenin çatısını meydana getiren şairler bölümünde Osmanlı ülkesinde yetişmiş ve Türkçe şiirleriyle tanınmış şairler yer alır. Burada yer alan şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, görev yerleri, hayatlarındaki önemli değişik-

Poetika: Bir sanat dalı üzerine üretilen düşünce ve teoriler bütünü.

likler, ölümü, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri, bazan şairle ilgili bir ya da birkaç anekdot, edebî durumuyla ilgili değerlendirmeler, eserleri ve eserlerinden örnekler yer alır. Bu muhteva, bize Herat tezkirelerinden girmiş, tezkirecilik tarihi boyunca da benzer ölçüler içinde devam etmiştir. Sadece son tezkirecilerimizden sayılan Fatin, seçtiği örnek şiirleri biyografinin önüne geçirerek yarar sağlamayan bir yenilik yapmıştır.

Biyografiye yönelik bu bilgiler tezkire yazarının imkânlarına, şaire zaman ve çevre olarak yakınlığı ya da uzaklığına, ayrıca yazarın bakış açısına bağlı olarak uzayıp kısalmaktadır. Âşık Çelebi'de son derece ayrıntılı ve uzun biyografi tarzı, Faizî'de sadece şairin adı, işi ve ölüm tarihinden ibaret bir şekle dönüşür. Güftî ise manzum tezkire yazan tek isimdir.

Tezkirelerin sonunda hatime adı verilen bir sonuç bölümü yer alır. Bu kısımda da tezkireci, eserini yazarken karşılaştığı sıkıntıları anlatır, eserini başarılı kılması için Tanrı'ya yakarır, okuyandan ve yazandan beklentilerini sıralar.

16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türü, geniş zaman dilimi içinde farklı şekli görünümlemlerle karşımıza çıkar. Bu eserler Herat ekolü tezkirelerini kendilerine örnek almakla birlikte, başta tertip tarzı olmak üzere bir çok değişikliğe de uğramışlardır. Herat tezkireleri tasniflerini tabaka üzerine kurarken bizde bu yöntemi Latifi, çok pratik bir şekle dönüştürmüş ve şairleri alfabetik olarak sıralamaya başlamıştır. Latifî'den sonra bu çağdaş usul, küçük istisnaları dışında Türk tezkireciliğinin vazgeçilmez tertip tarzı olmuştur. Latifi sadece tertip tarzıyla değil, biyografiye kazandırdığı ivme ile artık klasik biyografinin sınırlarını çizmiş, Âşık Çelebi ve antoloji tipi tezkireler hariç kendinden sonraki biyografi yazarları büyük ölçüde onu izlemişlerdir. Başka bir ekol olan Âşık Çelebi, tertip tarzının kullanışsızlığı ve ortaya koyduğu geniş biyografi yapısı, çok özel yeteneklere ihtiyaç gösterdiğinden kendisinden sonra pek takipçi bulamamıştır. Sehi ve Ahdi dışındaki 16. yüzyıl tezkirecileri, şairlerin kendilerine has bir sınıf olduklarına, meslek ve diğer sosyal ölçülerine bakılmaksızın bir bütün olarak ele alınmaları gerektiğine inandılar. Bu kanaat 18. yüzyıla kadar benzer şekilde devam etti. Fakat ortaya çıkan birikim bu yüzyılda Esrar Dede ve Âkif'i kendi çevrelerinin şairlerini bir tezkirede toplamaya götürdü. Böylece Esrar, sadece mevlevî şairlerden, Âkif de Enderun'da yetişenlerden ibaret zümre tezkirelerini kaleme aldılar. Bunu daha sonra Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şuara-yı Amid*'de ve *İşkodra Şairleri*'nde sadece aynı şehirde doğan biyografilerden ibaret tezkire haline getirdi. 19. yüzyıl toplumun kendi medeniyetinden kuşkuya düştüğü, buna bağlı olarak da yenilik arayışlarının derinleştiği dönemdir. Pek çok başka alan gibi değişen ve yenileşen insan, edebî sahada da bir beklenti içinde idi. Toplumda derinden hissedilen iklim biyografiye de yansdı. Esat Efendi, Ârif Hikmet ve Fatin klasik geleneği sürdürürken Tefvîk ve Mehmet Tefvîk mevcut birikimi değerlendirip bütün Osmanlı şairlerini tek bir eserde toplamaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamadılar. Öte yandan *Esami* ve *Osmanlı Şairleri* (y.1896) ile Naci (ö.1893), *Eslaf* (y.1814) ve birkaç eseriyle Faik Reşat, Osmanlı Müellifleri (y.1915) ve başka örnekleriyle Mehmet Tahir (ö.1925), *Sicill-i Osmani* (y.1897) ile Mehmet Süreyya (ö.1909) bu yeni arayışın ürünleri olan çalışmalarını verdiler.

Türkçe şair biyografisi yazma geleneği Doğu Türkçesi'nde başlamış olmakla birlikte bu yazı dilinde gelişimini sürdürememiş, Nevayî'den sonra ancak Sadık

ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Türün bu coğrafya yerine Osmanlı Devleti içinde hayatını devam ettirebilmiş olmasının sebebi, uzun ve istikrarlı bir devletin varlığı ile mümkün olabilmiş, Orta Asya'da tersine bir yapı söz konusu olduğu için, başka kültür ve sanat faaliyetleri gibi, 16. yüzyıldan sonra yeni örnek üretilememiştir.

Tezkirelerin hedef şair kitlesi zaman içerisinde farklılık göstermiştir; en başta kendilerinden önce yetişmiş şairleri ele alan tezkireciler, daha sonra çağdaşları olan şairleri eserlerine almışlardır. 18. yüzyılda belirli bir zümreye ait olan ya da coğrafyada yetişen şairleri seçme eğilimi ortaya çıkmıştır. Geleneğin son örnekleri ise başlangıcından sonuna kadar divan edebiyatının şair kadrosunu bütünüyle tespit etme gibi bir amaçla kaleme alınmıştır.

DİKKAT

16. yüzyıl tezkirelerinin bir özelliği, ele aldıkları şairlerin büyük bölümünün kendi dönemlerinden önce yaşamış olmalarıdır. Bu yüzden biyografiler, toplanan bütün bilgileri ihtiva ettiklerinden, uzundurlar. Buna karşılık örnek şiirler ortalama biyografinin üçte biri kadar bir bölümü kapsar. 17.yüzyıl tezkirecileri ise daha çok kendi çağdaşlarını kaleme almışlardır. Bu yüzden söylenen şeyler bilineni tekrarlamak anlamına gelecek bilinen şeyler olduğu için biyografiler kısalmış, buna karşılık örnek verilen şiirler artmıştır. *Riyazî Tezkiresi*, bu iki yüzyıl arasında bir geçiş dönemi eseridir. Şekilde meydana gelen bu değişiklikler, giderek antoloji tipi tezkireler diyebileceğimiz bir tarzın doğmasına sebep olmuştur. Bu tarz tezkirelerde bir kaç kelimelik biyografik bilgi ve uzun şiirler yer almaktadır. Mesela Faizî'de örnek şiir sayısı 545 beyte kadar çıkar. Faizî ile başlayan bu antoloji tipi tezkirecilerinin diğer temsilcileri Yümnî, Seyrekzade Asım, Belîğ, Silahdarzade Mehmet Emin ve Şefkat'tır.

18. yüzyıl ise kendinden önceki döneme bir tepki ve 16. yüzyılın mükemmel örneklerine bir özentidir. Bu yüzden ki sözü edilen yüzyılda biyografiler tekrar 16. yüzyıldaki gibi uzamış, buna karşılık örnek şiirlerde azalma olmuştur. Safayî, Sâlim ve Râmiz bu tarz tezkirelerdir. Küçük hacmi ile Mucib'i bir ara örnek olarak değerlendirmek mümkündür.

Tezkireler, çeşitli sanatlar ve secilerle işlenerek kaleme alındıkları için kendileri de birer edebî eserdirler. Fakat burada standart bir tezkire yazıcılığından söz etmek mümkün değildir. İlk örnek olan *Sehî Tezkiresi*, üslup, ifade ve terminoloji açısından da acemilikler gösterir. Bu konuda *Latîfî Tezkiresi* daha sonraki yazarlara modellik etmiştir. Latîfî eserini kendi çağının yazı dili ile fakat bu eserin bilgi vermeyi hedefleyen bir çalışma olduğunu da unutmadan kaleme almıştır. Kendisinden sonra tezkire yazarı Hasan Çelebi, Sâlim ve Râmiz süslü ve mutantan bir anlatımı tercih etmişlerdir. Aralarında bu manada üslup farkı bulunmasına rağmen tezkireler, aynı sanat ve kültür telakkisinin ürünleri oldukları için biçim ve muhteva yanında üslup, dil ve terminoloji bakımından da benzerlik gösterirler.

Tezkirecilik biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için yazarı ortaya koyduğu eserden daha önde tutup sanatın kaynağındaki insan unsuruna yönelir. Bu yüzden ki tezkirelerde sanata yönelik değerlendirme unsurları büyük ölçüde şaire yöneliktir. Bu özelliğiyle adı geçen eleştiri sistemi, eseri esas alan modern eleştiriden ayrılır. Ama bu ifade, tezkirelerin sadece biyografik çerçevede kaldıkları anlamına gelmemelidir. Tezkirelerde, özellikle verilen örneklerden önce şairin sanatına yönelik önemli değerlendirme unsurlarına da rastlanır. *Pesend ü ısgaya kabil şiir; hoş-ayende nazm; rengin inşa; âşıkane gazel ve muhayyel eş'ar* gibi bütün tezkirelerde karşımıza çıkan terminoloji bunun kanıtıdır.

Tarih ve onun özellikle İslam aleminde en önemli alt dallarından biri olarak biyografi, sözü edilen uygarlığın dünyaya en dikkate değer armağanlarından biridir. Meseleye Türk biyografi geleneği açısından bakıldığında da Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen özellikle şuara tezkiresi türü, en güzel ve başarılı örneklerini Türkçe’de, özellikle Osmanlı Türkçesi çerçevesi içinde vermiştir. Tür, Doğu Türkçesi dairesi içinde başlamış olmakla birlikte orada sadece sınırlı sayıda ürün ortaya koyabilmiş, buna karşılık Batı Türkçesi hem sayı hem de nitelik bakımından zirve eserlere sahip olmuştur. Üstelik tür, Türkçe’de 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar kopmadan ve hiç boşluk bırakmadan sürüp gitmiştir. II. Murat devrinden itibaren kalburun üzerinde kalacak hiçbir şairimiz yoktur ki onunla ilgili yazılı bir biyografik bilgiye rastlamayalım. Bunun en önemli sebebi istikrarlı bir siyasi politika ve buna bağlı bir bilim anlayışı geliştiren Osmanlı devlet yapısıdır. Aynı perspektifi yansıtır olmasına rağmen Selçuklu’dan alınan mimari gelenek nasıl geliştirilerek mükemmel bir çerçeveye oturtulduysa benzer biçimde şairler tezkiresi geleneği de yüzyıllar içinde mükemmele doğru bir gelişme göstermiştir. Kuşkusuz tezkirelerde verilen bilgiler bugünkü biyografi ölçülerine göre eksiktir. Ama Batı ülkeleriyle mukayese edildiğinde bu anlayış kendi çağının çok önündedir. Bu önemli özelliklerine rağmen tezkire birikimi, başka benzer birikimler gibi çağdaş bir organizasyona dönüşmemiş ve çağdaş biyografi bize tamamen Batı’dan gelmiştir. Bu konuda olumlu örnek olarak, gençliğinde klasik biyografi ile yakinen ilgilenen Behçet Necatigil’in (ö.1979) *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (y.1960) adlı çalışması ile geniş bir ekip tarafından hazırlanıp genel ağ üzerinden kullanıma açılan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü adlı proje sayılabilir.

Son yıllarda tezkireler üzerinde pek çok akademik çalışmalar yapılmış olup hemen hemen tamamı Latin harflerine çevrilerek yayınlanmıştır. Bu yayınlar sadadaki önemli bir boşluğu doldurmuştur.

SIRA SİZDE

Tezkire türünün Arap edebiyatında ortaya çıkışı hakkında kısaca bilgi veriniz.

TÜRK EDEBİYATINDA İLK TEZKİRE ÖRNEKLERİ

ALİ ŞİR NEVAYÎ-MECALİSÜ’N-NEFAİS

Bugün Afganistan sınırları içerisinde bulunan Herat şehri Timurlular döneminde önemli bir kültür merkeziydi. Timurlulardan Şahruh, Miranşah ve Ebu Said’e tahtlık görevi de yapan Herat en görkemli devrini Hüseyin Baykara döneminde (1469-1506) yaşar. Sultan Baykara etrafında toplanan sanatkarlar, adeta bir ekol meydana getirirler. Herat’ta teşekkül eden bu atmosfer çok geçmeden ortak İslam kültürünün yaşama üslubuna hâkim olduğu diğer ülkeleri de etkisine alır. Bu kültürel birikim Osmanlı sultanlarının da dikkatini çeker. Türk tezkirecilik geleneği de Herat’ta başlar. Türkçe yazılmış ilk şairler tezkiresi Ali Şir Nevayî (ö.1501)’nin *Mecalisü’n-nefais* (y.1491) adlı eseridir. Nevayî’den önce İran edebiyatının büyük ustası Camî (ö.1492) *Baharistan* (y.1487)’ını, Emir Devletşah (ö.1495) da *Tezkiretü’ş-şuara* (y.1487)’sını yine aynı muhitte yazmışlardı. Herat’ta yazılan ve Osmanlı tezkire geleneğine modellik eden bu üç tezkireyi *Herat tezkireleri* kavramıyla adlandırıyoruz. Daha sonraki ünite de de göreceğimiz üzere Anadolu sahasında tezkire türünün ilk örneğini, *Heşt Behişt* (y.1538) adlı eseriyle Sehî Bey (ö.1548) verir. Sehî Bey, Herat tezkirelerini örnek aldığını açıkça belirtir. Eserinin mukaddimesinde Abdurrahman Câmî’nin Baharistan adıyla Farsça bir tezkire yazdığını ifade eder. Zaten Sehî Bey, tezkiresinin diğer bölümlerinde de Ali Şir Nevayî’nin tertip tarzını esas almıştır. Anadolu sahasında Sehî Bey’den sonra Latifi (ö.1582) *Tezkiretü’ş-*

şuara ve *Tabsiratü'n-nuzama* (y.1546) adlı eserini kaleme alır. Latifi, bir bakıma divan şiirinin poetikası sayılabilecek ön sözünde kendisinden bir tezkire yazmasını ısrarla isteyen dostunun elinde bir kitap olduğunu ve kitaptan bazı bölümleri Latifi'ye okuduğunu bu kitabın *Baharistan* olduğunu belirtir, Nevayî'nin de “kendü lisanı üzre” *Mecalisü'n-nefais* adlı bir güzel kitap tertip ettiğini kaydeder. 16. yüzyılın önemli tezkirelerinden biri de Âşık Çelebi (ö.1572)'nin *Meş'a'irü's-şuara* (y.1568) adlı hacimli eseridir. Çelebi, eserinin uzun mukaddimesinde Fars şairleri hakkında Devletşah ve Molla Camî'nin tezkire yazdıklarını, Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais* adında bir tezkire tertip ettiğini söyleyerek Herat tezkireleri hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade eder. Anadolu sahasında kaleme alınan bu ilk örneklerde Herat tezkireleri örnek alındığı için biyografilerinin uzun, seçilen örneklerin az olduğu görülür. 17. yüzyıldan itibaren biyografilerin kısa, seçilen örneklerin fazla olduğu *antoloji tipi* tezkirelerle karşılaşırız.

Ali Şîr Nevayî manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil bütün edebiyatımızın önde gelen isimlerindendir. Özellikle Farsça *Divan*'ı ve *Mecalisü'n-nefais* adlı tezkiresiyle de İran edebiyatında çok üstün bir yeri vardır.

Ali Şîr Nevayî hakkında daha önceki derslerde özellikle XIV-XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı ile XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili adlı ders kitaplarınızda bilgi verilmiştir.

DİKKAT

Eski Türk edebiyatının kaynakları arasında *Mecalisü'n-nefais*'in ayrıcalıklı yeri vardır. *Mecalisü'n-nefais* (y.1498), bir ön söz ve sekiz tabakadan oluşmaktadır. Ali Şîr Nevayî, eserinin her tabakasına meclis ismini vermiştir. Tezkirenin ön sözünde Nevayî, şairlerin isimlerinin unutulup yok olmaması için çeşitli eserler oluşturduğunu, bunlardan Molla Camî'nin, *Baharistan* isimli eserini sekiz **ravza**ya ayırdığını, bir ravzasında şairlerden söz ettiğini; Emir Devletşah'ın *Tezkiretü's-şuara* adlı bir eser yazdığını ve onda şairleri topladığını belirtir. Daha sonra bu konuda başka eserler de kaleme alındığını, ancak bunlarda eski şairlerin yer aldığını ve övgülerinin yapıldığını, oysa *sultan-ı sâhibkırân* (Hüseyin Baykara) zamanında şiirin her alanında değerli şairler yetiştiğini, bunların eskilerden aşağı olmadıklarını, bundan dolayı isimlerinin ve sözlerinin kaybolmaması için onları toplayarak ötekilere katmak amacıyla bu eseri oluşturmaya karar verdiğini belirtir.

Tezkirenin her tabakası başında o tabaka için Türkçe açıklama ve her tabaka sonunda-sekizinci tabaka hariç-ise yine Türkçe **tetimme** kısmı bulunmaktadır. Nevayî, tabakaları ve tetimmeleri isimlendirirken başlıklarında Türkçe sayıları kullanmayı tercih etmiştir.

Ali Şîr Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais*'indeki her tabaka şu kategori altında toplanmaktadır.

Birinci Meclis, Ali Şîr Nevayî'nin hayatlarının sonuna yettiği, ancak kendilerini tanıma mutluluğuna erişemediği şairleri yer alır. Bunlar, 46 kişiden oluşmaktadır.

İkinci Meclis, Ali Şîr Nevayî'nin bazılarıyla küçüklüğünde tanıştığı, bazılarıyla ise sohbet ettiği şairlerden oluşur. Bu şairlerin hepsi eserin yazılmakta olduğu tarih olan 1491'den önce ölmüşlerdir. 93 kişiden oluşmaktadır.

Üçüncü Meclis, Ali Şîr Nevayî'nin zamanında üne kavuşan şairleri anlatır. Nevayî bunların bazılarıyla tanışmış, bazılarıyla da dostluk kurmuştur. Bu meclis, 173 kişiden oluşmaktadır.

Dördüncü Meclis, dönemin tanınmış fazıl kişilerini (bilginlerini) ihtiva eder. Bunlar, 73 kişidir.

Ravza: Bahçe, cennet bahçesi. Divan edebiyatı geleneği içinde yazılan eserlerde bölümleri ifade etmek için kullanılır.

Tetimme: Bir eksiği tamamlamak için katılan şey.

Beşinci Meclis, Horasan'ın ve başka yerlerin mirzadelerinden müteşekkildir. Bunlar 23 kişiden oluşmaktadırlar.

Altıncı Meclis, Horasan'ın dışındaki yerlerde yaşayan 31 ulu kişiden meydana gelmektedir.

Yedinci Meclis, sultanlar ve şehzadelerden meydana gelir. Bunlardan bazıları şairdir, bazıları da güzel şiir okurlar. Bu meclis, 22 kişiden oluşmaktadır.

Sekizinci tabakayı Hüseyin Baykara teşkil etmektedir. Ayrıca bu meclisin sonuna ilave edilen *Halvet* başlığı altında, Mevlana Lutfi ve Mevlana Kabulî hakkında da bilgi verilmiştir.

Mecalisü'n-nefais'i oluşturan sekiz tabakada daha çok Herat, Horasan ve Azerbaycanda yaşayan toplam 459 şair yer almaktadır. Bunlardan 46'sı Türkçe şiir söyleyen şairlerdir. Nevayî, bu şairler hakkında bilgi verirken bazılarının bizzat *Türk* olduğunu, bazılarının da milliyetini söylemeden Türkçe şiir söylediğini belirtir. Türkçe şiir söyleyen şairlerin bir kısmını ise, *Türki-gûy* diye vasıflandırır. Ancak bu tezkirede zikredilen diğer şairlerin içinde Türk asıllı olanlar kuşkusuz bulunmaktadır.

Ali Şir Nevayî, şairler hakkında bilgi verirken, önce şairin ismini zikreder. Şairin isminden sonra verilen bilgiler arasında belirli bir tertip ve düzen olmadığı görülmektedir. Şairin adından sonra lakabı, baba adı, doğum yeri, kimin öğrencisi olduğu sıra gözetilmeksizin belirtilir. Bazen da şairin şiiri ve yeteneğine yönelik değerlendirmeye başlar. Sonra da öğrenim durumu mesleği ve hocaları ile ilgili biyografik malumat verir. Varsa eserlerini sayar, bazen beyit sayılarını da belirtir. Bu eserler Türkçe ise, Türk diliyle yazıldığı ifade edilir. Zikredilen eserler eğer başka bir şairin eserine nazire ise o şairin ismi belirtilir. Tezkirede şairlerin doğum tarihlerine rastlanmaz. Nadiren ölüm tarihi ile kimin döneminde yaşadığı belirtilir. Genellikle şairlerin nerede öldüğünü bazen da kabirlerinin nerede olduğu kaydedilmiştir. Şiirlerinden örneklerle o şair hakkındaki bilgi tamamlanır. Nevayî'nin her şairin ekseriyetle bir, bazen iki, en çok da dört beytini örnek verdiği görülür. Sadece Hüseyin Baykara'nın şiirlerinin tamamının matla beyitlerini tezkiresine almıştır.

Ali Şir Nevayî, tezkiresini hazırlarken şairler hakkında uzun uzadıya bilgi vermekten kaçınmıştır. Bu bakımdan bilgiler kendi ifadesiyle *muhtasardır*. Sadece söylenmesi gerekenler belirtilmiştir. Bazen bunlar bir cümleye sığdırılmış bazen de şairin sadece nereli olduğu söylenmekle yetinilmiştir. Bu durum daha ziyade üçüncü meclisteki şairler için geçerlidir.

Ali Şir Nevayî, tezkiresinde yalın fakat estetik bir dil kullanmıştır. Hem şair hem de şiir değerlendirmelerinde belli kelimeler, terkipler, tabirler ve klişelerle karşılaşırız. Biyografi geleneğimiz daha önce Arap ve Fars edebiyatında çerçevesi belirlenmiş bir geleneği izlediği için kendi örneklerinde Farsça ve Arapça kelime ve terkiplere sıklıkla yer verir. İlk örnek olan *Mecalisü'n-nefais*'te Çağatay Türkçesi'ne ait kelimeler yanında bu dillerden giren kelimeler de vardır.

Mecalisü'n-nefais, hem Fars edebiyatı hem de Türk edebiyatı için önemli bir eserdir. Farsça şiir söyleyen şairlerin hayat hikâyelerine bir silsile içerisinde yer veren Devlet Şah'ın *Tezkiretü's-şuara*'sı ile Sam Mirza-yı Safevî'nin *Tuhfe-i Samî*'si arasındaki boşluğu tamamlaması ve Farsça şiir söyleyen Fars asıllı şairleri almasından dolayı Fars edebiyatı için de önemli bir kaynaktır. Ama *Mecalisü'n-nefais*'in asıl değeri Türkçe'de yeni bir türü, şairler tezkiresi geleneğini başlatmış olmasıdır. Çünkü bu eser Türkçe'de yazılmış ilk şairler biyografisidir. Ayrıca eserin Ali Şir Nevayî tarafından estetik bir Çağatay Türkçesi ile kaleme alınması, anılan şairlerin bir bölümünün Türk asıllı olması eseri Türk edebiyatının en kıy-

metli örneklerinden biri haline yükseltir. Bunlar kadar önemli bir başka yön ise *Mecalisü'n-nefais*'in kendisinden sonra Osmanlı ülkesinde yazılan tezkireler için birinci derecede model olmasıdır.

Örnek 1 (*Mecalisü'n-nefais*'den)

Mîrzâ Big: İnsâniyyet ve hoş ahlâkılıkda Horasan ve Semerkand mülkide yegâne irdi. Ve tab u fehm ü atar u tutarda bu iki mülk yigitleri arasında serâmed-i zamâne. Zihni dikkat ü me'ânî nûkûdının ganî irdi. Ve tab'ı bu nev ta'rîflerdin müstagnî. Bu matla anıngdur kim:

Közüngni belâ kara boluptur

Kim cânga kara belâ boluptur

Zü'l-kâfiyeteyndür. Ve kâfiyeleri tard u aks kim cevâb aytmak bu fakîr kaşıda muhâlâtındur. Egerçi anıng tilige bu nev ebyât köp öter irdi ammâ hergiz pervâ kılıp bir yirde bitimes irdi. Bu matlain fakîr tüketip anıng yâdgârı dîvânıda bitip min. Hayf u yüz ming hayf ve dirîg u yüz ming dirîg kim hayât çeşmesidin sır-âb bolmadı. Ve ömri nahli mîvesidin bâr yimedi. Mezârı Semerkand mahfûzasıda Ahmed Hacı Big *sellemehullah* medresesinde müte'ayyen medfenleridür. Mekânı ravza-i cinân ve rûhıga firdevs-i a'lâda mekân bolsun!

Ali Şir Nevayî, *Mecalisü'n-nefais*, (Haz.: Kemal Eraslan), Ankara 2001, s. 74-75.

Sadeleştirilmiş Metin

Mirza Bey: İnsanlıkta ve güzel ahlakta Horasan ve Semerkant mülkünde eşsiz idi. Huy, anlayış ve debdebe bakımından bu iki ülke gençleri arasında zamanının önde gelenlerindendi. Zihni dikkat ve mana itibarıyla zengindi ve yeteneği de tarrife ihtiyaç göstermezdi. Bu matlai,

Gözün öylesine bela veren kara olmuştur ki adeta cana kara bela olmuştur.

Bu şiir çift kafiyelidir ve **tard u aks** tarzında olan kafiyelerine bu fakir (Ali Şir Nevayî) tarafından nazire yazılması mümkün değildir. Her ne kadar diline bu tür beyitler sıkça gelir idiyse de düşünüp bir yere kaydetmezdi. Bu matlainı fakir tamamlayıp onun yadigârı olan divanına dahil ettim. Yazık, yüz bin yazık, eyvah, yüz bin eyvah ki hayat çeşmesinden susuzluğunu gideremedi ve ömrü fidanından meyve yiyemedi. Mezârı Semerkant içinde Ahmet Hacı Beg -Allah ona esenlik versin-medresesinde bilinen kabirlerdendir. Mekânı cennet bahçesi, ruhuna da Firdevs-i alâ mekân olsun!

Tard u aks: Bir mısranın iki cüzünü metatez ile başka bir mısra oluşturma ve bu şekilde bir beyit teşkil etme.

SEHÎ BEY-HEŞT BEHÎŞT

Şair ve ilk tezkire yazarı olan Sehî Bey Edirne'de doğdu. Asıl adı belli değildir. *Abdullahoğlu* denmesine bakılırsa devşirme olduğu söylenebilir. Öğrenim hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. 15. yüzyılın büyük şairlerinden Necatî Bey'in yanında yetiştiği ve hayatı boyunca da onun çevresinden hiç ayrılmadığı biliniyor. Necatî Bey, Sultan Bayezit'in oğlu Şehzade Mahmut'un Manisa valiliği zamanında, şehzade hocası ve nişancı olunca, Sehî Bey de 1504 yılında onunla birlikte Manisa'ya gitti. Ömrü kâtipliklerde geçen Sehî Bey, Şehzade Mahmut'un yanında başladığı bu görevine onun ölümü üzerine İstanbul'da devam etti. Daha sonra da şehzadeliliği sırasında Kanunî'ye **divan kâtibi** oldu (1504) ve 1520 yılına kadar Manisa ve kısa süreler Edirne'de olmak üzere yedi yıl onun hizmetinde bulundu. Kanunî, padişah olunca Sehî Bey, önce kapıkulu sipahi bölüğüne atandı ve

Divan Kâtibi: Eskiden taşrada memur olan vezir veya amirlerin mektupçuluk vazifesini gören memur.

Tevliyet: Vakıf işlerine bakma görevi.

Mütevelli: Bir vakfın idaresine bakan kişi.

bir süre sonra da Edirne'de küçük bir **tevliyet** hizmetine geçti. Ardından Ergene ve başka bazı imaretlerin **mütevelliliğine** tayin edildi. Sehi Bey, hayatının son 30 yılını Edirne'de yalnızlık içinde mütevellilik maaşıyla geçirdi. Burada iken tezkiresini yazdı. Eserini bitirdikten sonra Kanunî Sultan Süleyman'a sundu. Ama Anadolu sahasının ilk tezkire örneği olan bu eserle beklediği ilgiyi göremedi. Sehi Bey, 1548 yılında Edirne'de seksen yaşını aşmışken öldü.

Eserleri

Sehi Bey, divan sahibi bir şair olmasına rağmen daha çok tezkiresiyle tanınır.

Heşt Behişt (y.1538): Anadolu sahasında şairler tezkiresi yazma geleneği, Sehi Bey'in 1538 yılında Edirne'de tamamladığı *Tezkire-i Sehi* olarak da bilinen *Heşt Behişt* ile başlar. Eser, bir ön söz, her birine *behişt* (cennet) adı verilen sekiz tabaka ve bir hatimeden meydana gelmiştir.

Yazar, sekiz tabakaya ayırdığı eserinde, her tabakada ele alacağı şairlerin sınıf ve sınırını, tabaka başına koyduğu küçük bölümle izah etmiş, tabakanın sonuna eklediği tetimme ile de yazdığı bölümdeki şairlerin özelliklerini bir kez daha kısaca anlatmıştır.

Giriş kısmından sonra tezkirede, sekiz bölüm içinde Anadolu'da Türk edebiyatının başlangıcından eserin yazıldığı tarihe kadar yetişen şairlerin sıralanmasında herhangi bir tertip gözetilmemiştir.

Sehi Bey, Abdurrahman Camî'nin *Baharistan*'ından ve Devletşah'ın *Tezkiretü's-şuara*'sından etkilenmekle birlikte asıl model olarak Ali Şir Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais*'ini almıştır. Bunu da eserin ön sözünde açıklamıştır. Tezkirenin sadece tertip tarzına bakmak bile, bu konuda yeterli kanaati uyandırır. Sehi Bey'in *Tabaka* adını verdiği sekiz bölüm ile Ali Şir Nevayî'nin **Meclis** adını verdiği sekiz bölümün içeriği şöyledir.

Meclis: Toplanılacak yer, toplantı mekânı. *Mecalisü'n-nefais*'te, ön sözden sonraki bölümlere verilen ad.

	Mecalisü'n-nefais (Bölümler meclis olarak adlandırılmıştır.)	Heşt Behişt (Bölümler tabaka olarak adlandırılmıştır.)
1.meclis/tabaka	Nevayî'den önce yaşamış ve o doğmadan önce ölmüş şairler.	Devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman (Muhibbî).
2.meclis/tabaka	Nevayî'nin zamanında yaşayan, onun çocukluğu ve gençliğinde görüp tanıdığı ama tezkirenin yazıldığı tarihten önce ölen şairler.	Başlangıçtan Kanunî Sultan Süleyman'a gelinceye kadar şair yazmış padişah ve şehzadeler (6 şair).
3.meclis/tabaka	Nevayî'nin zamanında üne kavuşan ve kendileriyle tanıştığı, dostluk kurduğu şairler.	Vezir, kazasker, defterdar, nişancı, beylerbeyi gibi devlet büyükleri (28 şair).
4.meclis/tabaka	Bilgin şairler.	Bilgin şairler (17 şair).
5.meclis/tabaka	Horasanlı şair mirzalar ve hükümdar ailesinden olan şairler.	Sehi Bey'den önce yaşamış ve ölmüş şairler (34 şair).
6.meclis/tabaka	Horasan dışında yaşayan bilim adamları ve tanınmış şairler (31 şair).	Sehi Bey'in gençliğinde, ün yapmış olan, olgunluk devirlerine yetişebildiği; birçoğu ile tanışıp görüştüğü şairler (61 şair).
7.meclis/tabaka	Sultan ve şehzadelerden şair olanlar (22 şair).	Eserin yazıldığı tarihte hayatta bulunan ünlü şairler (39 şair).
8.meclis/tabaka	Devrin padişahı Sultan Hüseyin Baykara.	Eserin yazıldığı sırada yeni yeni duyulmaya başlayan, Sehi'nin kabiliyetli bulduğu nev-heves, genç şairler (55 şair).

Heşt Behişt'te bulunan 241 şair hakkında fazla bilgi verilmemiş; hayatları kısaca anlatıldıktan sonra, şiirleri ve sanatları konusunda birkaç söz söylenmiş ve örnek olarak şiirlerinden bir ya da birkaç beyit alınmıştır. Şairlerin sanatları ve şiir özellikleri hakkında Sehî Bey'in değerlendirmeleri çoğu kez yüzeyde kalmıştır. Hemen bütün şairler için birbirine çok benzer sözler kullanılmış, benzer hükümler verilmiştir. Bununla birlikte Sehî Bey'in kendisinden önce ve devrinde yaşamış her şairi tezkiresine almadığı, şairler arasında bir seçim yaptığı ve ancak tanınmış olanlara yer verdiği de görülür. 15. ve 16. yüzyıl şiirlerini toplayan şiir ve nazire mecmualarındaki şairlerin bir bölümü *Heşt Behişt*'te yoktur.

Sehî Bey'in dili süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Sehî Bey, sözü uzatmaktan kaçınmış olmakla birlikte bazan cümleleri yarım ve eksik bırakmıştır. Bu durumda cümleyi anlamak için araya bazı sözler ekleyerek cümleyi tamamlamak gerekir. Müellif, şairlerin şahsiyetini ve sanat değerlerini ifade ederken belirli bir kelime kadrosu içinde kalmıştır.

Heşt Behişt'in en önemli tarafı, Osmanlı Devleti sınırları içinde yetişen şairleri ilk kez bir tezkire halinde toplaması ve böylece birçok şairi unutulmaktan kurtarmasıdır. Tezkire, Osmanlı edebiyatının ilk devirlerindeki şairlerin çoğu hakkında bilgi veren tek kaynaktır. Ayrıca Sehî Bey, Anadolu'daki şuara tezkireciliğini başlatmış, bu bakımdan kendisinden sonra gelen tezkirecilere örnek olmuştur.

Örnek 2 (*Heşt Behişt*'ten)

Mevlâna Kâtib Şevkî: İsmi Yûsuf'dur. Edirneli bir hatunun kuldur. Küçücekden oğlu gibi besleyüp okutmuş tahsîl-i ulûm itmiş kitâbet ilminde ser-âmed cemî'-i hutûtı bî-manend yazar derdmend kimesne idi. İttifâk var ki hatt-ı rikâ'î Yâkûtdan yeg yazardı. Memâlik-i Rûm'da her tarafda hüsn-i hattı ile müte'âref Arabî vü Pârsî vü Türkî dilde eş'ârı var. Ehl-i ilm kısmındandır. Gâyet hoş-tab' nâzûk-vücûd pür-şevk ve ıyş ü işret sever lâ'ubâlî ehl-i zevk kimesne idi. Hattı sebebi ile merhûm Sultan Bâyezîd ulûfe itmişdi. Nihâyet derecede rind ü bî-pervâ nâ-ümid olup *kimesnenün mahkûmı olmayayın* diyü vazîfeyi kabûl eylemedi. Felâket ile ömri âhıra yetişüp İstanbul Dârü's-şifâsında fevt olup mezârı Galata cânibindedür. Ve ahvâli işbu beytden ma'lûmdur.

Beyt: Kimdür dir isen iy yüzi gün Şevkî-i garîb
Bir gözi yaşlu yıldızı düşkün felek-zede

Emsâl-âmîz güzel gazelleri ve hayâl-engîz bî-bedel ma'nâları çokdur. Ve cümle matla'larından bu birkaç matla anun eş'arındandır.

Matla: Zülfi saklar dîdeden hatt-ı leb-i cânânesin
Şöyle sakınur o miskîn cân evidir sanasın

Bu matla dahı anun gâyet meşhûr olan eş'arındandır.

Matla: Hayâl-i la'l-i cân-bahşunla tenden cân revân çıkdı
Ben ağlayayın ağlarsam evümden iki cân çıkdı

Ve Tevârih-i Âl-i Osmânı inşâ idüp mübâlaga ma'ârif sarf itmiş pehlevân münşîdür. Türkî dilde bu denlü güzel yazmış kimesne var idüğü ma'lûm degüldür.

Sadeleştirilmiş Metin

Mevlana Kâtip Şevkî: İsmi Yusuf olup Edirneli bir kadının kuludur. Bu kadın Şevkî'yi küçüklüğünden itibaren koruyup gözeterek öğrenim görmesini sağlamıştır. Kâtiplik mesleğinin önde geleni ve bütün hattatların içinde eşsiz biriydi. Gerçek şu ki rik'a yazısını ünlü hattat Yakut'tan daha güzel yazardı. Osmanlı devletinin her yanında güzel yazısı ile öne çıkmış, Arapça, Farsça ve Türkçe şiiri ile tanınmış biriydi. Bilgin şairlerdendir. Son derece yetenekli, hassas, neşeli, yemeyi içmeyi seven rahat biriydi. Güzel yazısı dolayısı ile merhum Sultan Bayezit kendisine görev vermiş ama adı geçen bu işlere kıymet vermeyen bağımsız biri olduğu için *kimsenin mahkumu olmak istemem* diyerek kabul etmemişti. Bu yüzden hayatı felaketle sona erdi ve İstanbul'da hastanede hayata gözlerini yumdu. Mezarı Galata taraflarındadır. Durumu şu beytinden malumdur:

Beyit: *Ey güneş gibi güzel ve aydınlık yüzlü sevgili, garip Şevkî kimdir diye soracak olursan gözü yaşlı, feleğin hışmına uğramış birisidir.*

Atasözü ve deyimlerle örülü güzel gazelleri, muhayyel, eşsiz manaları çoktur. Bu birkaç matla güzel örnekler arasından seçilmiş şairlerdir:

Matla: *Sevgilinin saçı, dudağının tüyünü gözden saklar; o güzel kokulu saçını öylesine sakınır ki koruduğu can evi sanılır.*

Bu matla da onun gayet güzel olan şiirlerindendir.

Matla: *Canlar bağışlayan dudağının hayaliyle canım tenden yürüdü, gitti; ağlarsam ben ağlayayım, çünkü can evimden iki can çıktı.*

Tüm yeteneğini kullanarak Osmanogulları Tarihi'ni yazmış, güçlü bir nesir ustasıdır. Türkçede bu alanda böyle güzel yazan başka birinin varlığı bilinmez.

Özet

Türk edebiyatı tarihinin kaynakları arasında şair tezkirelerinin yerini belirleyebilmek

Tezkireler hem şair biyografilerini hem de şairlerin eserlerinden örnekleri içeren eserlerdir. Bu bakımdan dönemin şiir anlayışını en somut örnekleriyle yansıtan metinlerdir. Arap ve Fars biyografi geleneği içinde önemli bir yeri olan tezkirecilik, hemen hemen aynı şekil ve içerik özellikleriyle Türk edebiyatı tarihinde de yerini alır. Ancak bu örnek alma, taklit seviyesinde kalmamış Anadolu'da hızla gelişen dil ve edebiyatın en önemli temsilcilerinin unutulmamaları, gelecek kuşaklar tarafından da bilinmeleri için art arda tezkire yazılmaya başlanmıştır. Bu eserlerin bir kısmı örnek alınanlardan çok daha başarılı olarak yazılmıştır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar devam ederek, bu geniş zaman dilimi içinde farklı şekli görünümlerle karşımıza çıkan tezkirelerin çok başarılı örnekleri görülmüştür.

Tezkire türünün doğuşu ve Türk edebiyatındaki tarihsel gelişimini izleyebilmek

Tezkire, Arapça *z k r* kökünden türemiş, tef'ile vezninde bir kelimedir; hatırlamaya vesile olan şey anlamına gelir. Bu haliyle sözcük, dilimizde çeşitli manalarda kullanılmıştır. Bunlar: Küçük mektup, pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir hususu ispata yarayan resmî belge; askerlik görevinin bittiğini bildiren belge; aynı şehirdeki resmî daireler arasındaki yazışma pusulası, makamlar arasında gidip gelen kısa yazı. Bütün bunların ötesinde tezkire, belli bir meslekte tanınmış kişilerin, başta şairler olmak üzere, velilerin, hattatların, mimar ve musiki ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden edebî türün adı olmuştur. Şairlerin toplandığı bu tür biyografik eserler, *tezkire-i şuara*, *tezkiretüş-şuara* ya da sadece *tezkire* olarak zikredilir.

Tezkire türünün doğuşu ve tarihî gelişim sürecini incelediğimiz zaman İslam tarihçilerinin Hz. Peygamberin hayatı ve hadislerine dair yaptığı çalışmaların biyografinin bir bilim dalı olarak İslam dünyasında yerleşip yaygınlaşmasında önemli bir katkı sağladığını görüyoruz. İslâm tarihinin ilerleyen dönemlerinde bilgin ve muhaddislerin siyasi tarih alanındaki yerini bir

süre sonra resmî görevliler almaya başlayınca, biyografi alanı serbest tarihçilere kalmıştır. Siyasi tarihin hanedanlığa ait yıllıklara dönüştürülmesinden sonra biyografi, bilgin ve muhaddislerin gözünde daha da önem kazanmıştır. Onlar, dünyevi, siyasi yapı yerine peygamberin varisleri olan ulemanın hayatlarını anlatmayı gerçek tarihçilik olarak algılamışlardır. Bu niyetle daha çok bir grubun ya da bir sınıfın mensuplarını bir araya getiren eserler yazılmaya başlanmıştır.

12. yüzyıldan itibaren yıl usulüne dayalı tarihçilik de gelişmeye ve biyografi bu eserlerin içinde yer almaya devam etti. Yine bu dönemde biyografileri yüzyıllara göre tanzim fikri getirilirken ölüm tarihi esasına dayalı yeni tertip şekilleri de uygulamaya konulmuştur.

Ali Şir Nevayî'nin Mecalisü'n-nefais'ini ve Sehi Bey'in Heşt Behişt'ini tanımak ve tezkire türünün ilk örnekleri hakkında değerlendirmeler yapabilmek

Mecalisü'n-nefais, hem Fars edebiyatı hem de Türk edebiyatı için önemli bir eserdir. Farsça şiir söyleyen şairlerin hayat hikâyelerine bir silsile içerisinde yer veren Devlet Şah'ın *Tezkiretüş-şuara'sı* ile Sam Mirza-yı Safevî'nin *Tuhfe-i Samî'si* arasındaki boşluğu tamamlaması ve Farsça şiir söyleyen Fars asıllı şairleri almasından dolayı Fars edebiyatı için de önemli bir kaynaktır. Ama *Mecalisü'n-nefais*'in asıl değeri Türkçede yeni bir türü, şairler tezkiresi geleneğini başlatmış olmasıdır. Çünkü bu eser Türkçede yazılmış ilk şairler biyografisidir. Ayrıca eserin Ali Şir Nevayî tarafından estetik bir Çağatay Türkçesi ile kaleme alınması, anılan şairlerin bir bölümünün Türk asıllı olması eseri Türk edebiyatının en kıymetli örneklerinden biri hâline yükseltir. Bunlar kadar önemli bir başka yön ise *Mecalisü'n-nefais*'in kendisinden sonra Osmanlı ülkesinde yazılan tezkireler için birinci derecede model olmasıdır.

Sehi Bey'in *Heşt Behişt'i* ise Ali Şir Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais'i* örnek alınarak yazılmıştır. Bunu da eserinin ön sözünde açıklamıştır. Tezkire'nin sadece tertip tarzına bakmak bile, bu konuda yeterli kanaati uyandırır. Sehi Bey'in *Tabaka* adını verdiği sekiz bölüm ile Ali Şir Nevayî'nin Meclis adını verdiği sekiz bölümün muhtevası birbiriyle örtüşür.

Kendimizi Sınyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Eski Türk edebiyatı tarihinin **en önemli** biyografi kaynaklarındandır?

- a. Divanlar
- b. Şair tezkireleri
- c. Mesneviler
- d. Seyahatnameler
- e. Nazire mecmuaları

2. Aşağıdakilerden hangisi Tezkire kelimesinin sözlük anlamlarından biri **değildir**?

- a. Küçük mektup
- b. Pusula
- c. Harita
- d. Resmî izin belgesi
- e. Şairleri anlatan kitap

3. Şair tezkirelerinin kaynağı Arap edebiyatındaki hangi tür kitaplara dayandırılır?

- a. Hadis kitapları
- b. Tabakat kitapları
- c. Kuran-ı Kerim
- d. Şiir kitapları
- e. Kısas-ı Enbiya kitapları

4. Anadolu sahasında yazılan ilk şair tezkiresinin kaleme alındığı yüzyıl ve tezkire yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. 16.yüzyıl-Sehî Bey
- b. 16.yüzyıl-Âşık Çelebi
- c. 16.yüzyıl-Latîfî
- d. 16.yüzyıl-Ahdî
- e. 15.yüzyıl-Ali Şir Nevayî

5. Anadolu sahasında şair biyografilerini adlandırırken tezkire kelimesini ilk kullanan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Ahdî
- b. Esrar Dede
- c. Latîfî
- d. Sâlim
- e. Nail Tuman

6. *Herat Tezkireleri* olarak adlandırılan eserler aşağıdakilerden hangisinde tam olarak verilmiştir?

- a. Baharistan-Devletşah Tezkiresi-Heşt Behişt
- b. Baharistan-Devletşah Tezkiresi-Mecalisü'n-nefais
- c. Devletşah tezkiresi- Mecalisü'n-nefais- Heşt Behişt
- d. Devletşah tezkiresi- Mecalisü'n-nefais-Gülşen-i Şuara
- e. Devletşah tezkiresi-Heşt Behişt-Meşairü's-şu'ara

7. Türk edebiyatında yazılan **ilk** tezkire ve yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Meşairü's-şuara-Âşık Çelebi
- b. Tezkire-i Şuara-Devletşah
- c. Mecalisü'n-nefais-Ali Şir Nevayî
- d. Mecmau'l-havas-Sadıkî
- e. Baharistan-Camî

“Türk edebiyatında şair tezkireleri geleneğini başlatması, Fars ve Türk şairlere yer vermesiyle hem Türk hem Fars edebiyatı için çok önemli bir eserdir”.

8. Yukarıdaki ifadede aşağıdaki eserlerden hangisi tanımlanmıştır?

- a. Muhakemetü'l-lugateyn
- b. Mizanu'l-evzan
- c. Sedd-i İskenderî
- d. Mecalisü'n-nefais
- e. Heşt Behişt

9. Aşağıdakilerden hangisi *Mecalisü'n-nefais* için **söylenemez**?

- a. Türkçe yazılmış ilk tezkiredir.
- b. Türk şairlerin yanı sıra Fars şairlerine de yer verilmiştir.
- c. Sekiz meclis halinde düzenlenmiştir.
- d. Şair biyografileri alfabetik sıraya göre verilmiştir.
- e. Anadolu tezkireciliğine model olmuştur.

10. Sehî Bey, *Heşt Behişt* adlı tezkiresini yazarken aşağıdaki eserlerden hangisini birebir model olarak almıştır?

- a. Baharistan
- b. Devletşah Tezkiresi
- c. Latîfî Tezkiresi
- d. Gülşen-i Şuara
- e. Mecalisü'n-nefais

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız doğru değilse “Eski Türk Edebiyatının Kaynakları” başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.
2. c Yanıtınız doğru değilse “Tezkire ve Tezkirecilik Nedir ?” başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.
3. b Yanıtınız doğru değilse “Tezkire Türünün Tarihsel Gelişimi” bölümünü yeniden okuyunuz.
4. a Yanıtınız doğru değilse “Tezkire Türünün Tarihsel Gelişimi” bölümünü yeniden okuyunuz.
5. c Yanıtınız doğru değilse “Tezkire Türünün Tarihsel Gelişimi” bölümünü yeniden okuyunuz.
6. b Yanıtınız doğru değilse “Tezkire Türünün Tarihsel Gelişimi” bölümünü yeniden okuyunuz.
7. c Yanıtınız doğru değilse “Ali Şir Nevayî-Mecâlisü’n-nefais” bölümünü yeniden okuyunuz.
8. d Yanıtınız doğru değilse “Ali Şir Nevayî-Mecâlisü’n-nefais” bölümünü yeniden okuyunuz.
9. d Yanıtınız doğru değilse “Ali Şir Nevayî-Mecâlisü’n-nefais” bölümünü yeniden okuyunuz.
10. e Yanıtınız doğru değilse “Ali Şir Nevayî-Mecâlisü’n-nefais” bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Tezkire, Arapça bir kelime olup hatırlamaya vesile olan şey anlamına gelir. Bu sözcük, dilimizde küçük mektup, pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir hususu ispata yarayan resmî belge; askerlik görevinin bittiğini bildiren belge; aynı şehirdeki resmî daireler arasındaki yazışma pusulası, makamlar arasında gidip gelen kısa yazı vs. anlamlarda da kullanılmıştır. Bütün bunların ötesinde tezkire, belli bir meslekte tanınmış kişilerin, başta şairler olmak üzere, velilerin, hattatların, mimar ve musikî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden edebî türün adı olmuştur. Şairlerin toplandığı bu tür biyografik eserler, *tezkire-i şuara*, *tezkiretü’ş-şuara* ya da sadece *tezkire* olarak zikredilir.

Sıra Sizde 2

Divan edebiyatında biyografi söz konusu edildiğinde, öncelikle bu amaca yönelik olarak hazırlanmış şair tezkireleri akla gelir. Ancak Hoca Sadeddin’in *Tacü’t-tevarih*’i, *Âlî’nin Kühnü’l-ahbar*’ı, Kâtip Çelebi’nin *Fezleke*’si gibi umumî tarihler, *Şakaik*, te’lif, tercüme ve zeyilleri başta olmak üzere mecmualar, divanlar, vefeyatlar gibi hemen her türden eserde farklı nitelikte bilgiler

bulmak mümkündür. Ancak özellikle biyografi amacıyla oluşturulmamış olan son gruptaki eserlerde bu türden bilgiler rastgele düşürülmüş kayıtlar halinde yer alır. Bu tesadüfi bilgilerin kaynağını, dolayısıyla da doğruluğunu tespit etmek her zaman mümkün değildir.

Sıra Sizde 3

Sultan Baykara etrafında toplanan sanatkarlar, adeta bir ekol meydana getirirler. Herat’ta teşekkül eden bu atmosfer çok geçmeden ortak İslam kültürünün yaşama üslubuna hakim olduğu diğer ülkeleri de etkisine alır. Bu kültürel birikim Osmanlı sultanlarının da dikkatini çeker. Türk tezkirecilik geleneği de Herat’ta başlar. Türkçe yazılmış ilk şairler tezkiresi Ali Şir Nevayî (ö.1501)’nin *Mecâlisü’n-nefais* (y.1491) adlı eseridir. Nevayî’den önce İran edebiyatının büyük ustası Camî (ö.1492) *Baharistan* (y.1487)’ını, Emir Devletşah (ö.1495) da *Tezkiretü’ş-şuara* (y.1487)’sını yine aynı muhitte yazmışlardı. Herat’ta yazılan ve Osmanlı tezkire geleneğine modellik eden bu üç tezkireyi *Herat tezkireleri* kavramıyla adlandırıyoruz.

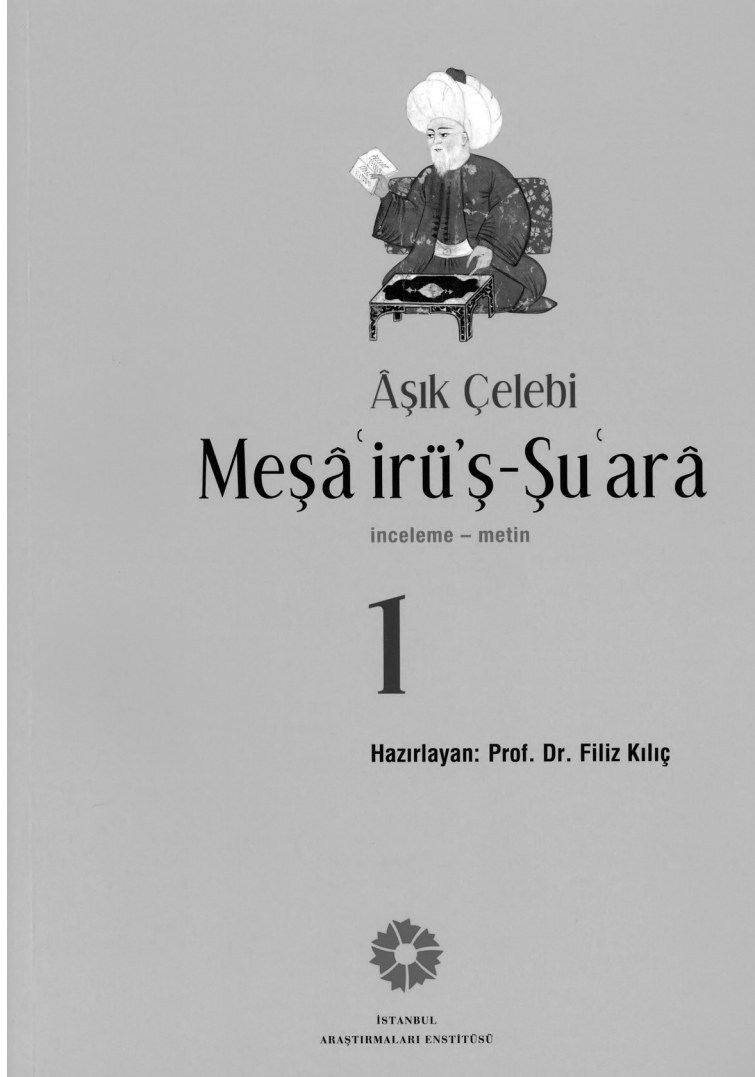
Anadolu sahasında tezkire türünün ilk örneğini, *Heşt Behişt* (y.1538) adlı eseriyle veren Sehî Bey (ö.1548), Herat tezkirelerini örnek aldığını açıkça belirtir. Eserinin mukaddimesinde Abdurrahman Camî’nin *Baharistan* adıyla Farsça bir tezkire yazdığını ifade eder. Zaten Sehî Bey, tezkiresinin diğer bölümlerinde de Ali Şir Nevayî’nin tertip tarzını esas almıştır. Anadolu sahasında Sehî Bey’den sonra Latifi (ö.1582) *Tezkiretü’ş-şuara* ve *Tabsiratü’n-nuzama* (y.1546) adlı eserini kaleme alır. Latifi, bir bakıma divan şiirinin poetikası sayılabilecek ön sözünde kendisinden bir tezkire yazmasını ısrarla isteyen dostunun elinde bir kitap olduğunu ve kitaptan bazı bölümleri Latifi’ye okuduğunu bu kitabın *Baharistan* olduğunu belirten Latifi, Nevayî’nin de “kendü lisânı üzre” *Mecâlisü’n-nefais* adlı bir güzel kitap tertip ettiğini kaydeder. 16. yüzyılın önemli tezkirelerinden biri de Âşık Çelebi (ö.1572)’nin *Meşâ’irü’ş-şuara* (y.1568) adlı hacimli eseridir. Çelebi, eserinin uzun mukaddimesinde Fars şairleri hakkında Devletşah ve Molla Câmî’nin tezkire yazdıklarını, Nevayî’nin *Mecâlisü’n-nefais* adında bir tezkire tertip ettiğini söyleyerek Herat tezkireleri hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade eder. Anadolu sahasında kaleme alınan bu ilk örneklerde Herat tezkireleri örnek alındığı için biyografilerinin uzun seçilen örneklerin az olduğu görülür. 17. yüzyıldan itibaren biyografilerin kısa, seçilen örneklerin fazla olduğu *antoloji tipi* tezkirelerle karşılaşırız.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ali Şir Nevayî (2001). **Mecalisü'n-nefais**. (Yayınlayan: Kemal Eraslan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Canım, Rıdvan (2000). **Latîfî, Tezkiretü's-şuara ve Tabsıratu'n-nuzema**. Ankara: AKM Yayınları.
- Devletşah, (1977). **Devletşah Tezkiresi**. (Çev: Necati Lugal), İstanbul: Tercüman Yayınları.
- İpekten, Haluk-İsen, Mustafa-Toparlı, Recep-Okçu, Naci-Karabey, Turgut, (1988). **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa, (1990). **Latîfî Tezkiresi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa, (1998). **Şehî Bey Tezkiresi Heşt Behişt**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa, (2010). **Tezkireden Biyografiye**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, Mustafa-Kılıç, Filiz-Aksoyak, İ. Hakkı-Eyduran, Aysun-Durmuş, Mustafa (2011). **Şair Tezkireleri**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kılıç, Filiz, (2011). **Klasik Türk Edebiyatının Peşinden**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1999). **İsmail Belîğ, Nuhbetü'l-asar Li Zeyli Zübdeti'l-eş'ar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ali Şir Nevayî (1941). **Muhakemetü'l-lügatayn**. (Şimdiki Dile Çeviren İshak Refet Işıtman), Ankara.
- Browne, E.G. (1928). **Literary History of Persia**. Cambridge, 1928, V. 3, s.483.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1976). "Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevayî Tesiri Üzerine Notlar", **Atsız Amağanı**. İstanbul, s.75-90.
- Davlatshah (1901). **The Tadhkiratu's-shuara**. By Edward G. Browne, Leiden.
- Kartal, Ahmet (2000). "Ali Şir Nevayî'nin Mecalisü'n-nefais İsimli Tezkiresi ve 16. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", **Bilig**. 13, s.21-65.
- Kut, Günay (1989). "Ali Şir Nevayî", **DİA**. Cilt 2, İstanbul, s. 449-53.
- İpekten, Haluk, Günay Kut, Mustafa İsen vd. (2017). **Heşt-Behişt**. e-kitap.kulturturizm.gov.tr.
- Levend, Ağâh Sırrı (1965). **Ali Şir Nevayî, 1. Cilt Hayatı Sanatı ve Kişiliği**. Ankara.
- Levend, Ağâh Sırrı (1988). **Türk Edebiyatı Tarihi**. Ankara.
- Togan, A. Zeki Velidi (1964). "Ali Şir", **İslâm Ansiklopedisi**. İstanbul, s. 349-57.
- Tolasa, Harun (1983). **Şehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi 1**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yekbaş, Hakan, (2010). **Şehî Bey Divanı**. İstanbul.

2

Amaçlarımız

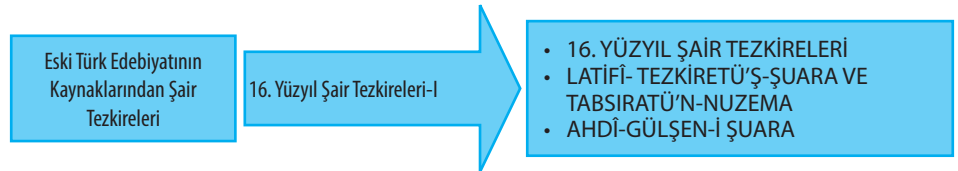
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Tezkire türünün 16. yüzyıl Türk edebiyatındaki örneklerini ve yazarlarını tanıyabilecek,
- Örnek metinleri okuyup çözümleyerek tezkire türünün gelişim çizgisini izleyebilecek,
- 16. yüzyıl tezkireleri hakkında değerlendirmeler yapabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tezkire
- Latifi
- Tezkire-i Şuara
- Ahdî
- Gülşen-i Şuara

İçindekiler

16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-I

16. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ

16. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türü, geniş zaman dilimi içinde farklı biçimsel görünümlemlerle karşımıza çıkar. Bu eserler Herat ekolü tezkirelerini kendilerine örnek almakla birlikte, başta tertip tarzı olmak üzere birçok değişikliğe de uğramışlardır. Herat tezkireleri tasniflerini tabaka üzerine kurarken bizde bu yöntemi Latifi çok pratik bir şekle dönüştürmüş ve şairleri alfabetik olarak sıralamaya başlamıştır. Latifi'den sonra bu çağdaş usul, küçük istisnaları dışında Türk tezkireciliğinin vazgeçilmez tertip tarzı olmuştur. Latifi sadece tertip tarzıyla değil, biyografiye kazandırdığı ivme ile artık klasik biyografinin sınırlarını çizmiş, Âşık Çelebi ve antoloji tipi tezkireler hariç kendinden sonraki biyografi yazarları büyük ölçüde onu izlemişlerdir. Başka bir ekol olan Âşık Çelebi, tertip tarzının kullanışsızlığı ve ortaya koyduğu geniş biyografi yapısı, çok özel yeteneklere ihtiyaç gösterdiğinden kendisinden sonra pek takipçi bulamamıştır. Sehî ve Ahdî dışındaki 16. yüzyıl tezkirecileri, şairlerin kendilerine has bir sınıf olduklarına, meslek ve diğer sosyal ölçülerine bakılmaksızın bir bütün olarak ele alınmaları gerektiğine inandılar.

Türkçe şair biyografisi yazma geleneği Doğu Türkçesi'nde başlamış olmakla birlikte bu yazı dilinde gelişimini sürdürememiş, Nevayî'den sonra ancak Sadıkî ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Türün bu coğrafya yerine Osmanlı Devleti içinde hayatını devam ettirebilmiş olmasının sebebi, uzun ve istikrarlı bir devletin varlığı ile mümkün olabilmiş, Orta Asya'da tersine bir yapı söz konusu olduğu için, başka kültür ve sanat faaliyetleri gibi, 16. yüzyıldan sonra yeni örnek üretilenmemiştir.

Tezkirelerde şairler hakkında ne tür bilgiler verilir? Bu bilgilerin sunuluş biçiminde takip edilen kalıplaşmış bir yapı var mıdır?

SIRA SİZDE

LATİFİ-TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA VE TABSİRATÜ'N-NUZEMA

Latifi (1491-1582), Kastamonu'da doğdu. Asıl adı Abdüllatif'tir. Hatibzadeler diye anılan köklü bir aileye mensuptur. Latifi'nin atası, Fatih dönemi şairlerinden Hamdî Çelebi'dir.

Latifi, Kastamonu'da başladığı ilköğrenimini yarım bırakarak İstanbul'a geldi ve burada kâtip oldu. Gördüğü eğitimin süresi ve seviyesi hakkında bilgi yoktur. Ancak, şiir ve inşa alanında iyi bir alt yapı ile kendini yetiştirdiği bir gerçektir.

Latîfî, kâtiplik mesleğine girdikten sonra, devrin önemli şahsiyetlerinden defterdar İskender Çelebi'ye Bahariyye kasidesini sundu. Bu kaside vasıtasıyla hem tanındı hem de karşılık olarak Belgrad imaret kâtipliğine tayin edildi. Uzun yıllar Rumeli'de kalan ve imaret kâtipliklerinde bulunan Latîfî, 1543 yılında elli iki yaşında İstanbul'a döndü. Latîfî, artık olgun bir inşa ustası ve şairdir.

Latîfî'nin İstanbul'a geldiği yıllarda Anadolu sahasında ilk tezkire örneği olan Sehî Bey'in *Heşt-Behişt* adlı eseri henüz tamamlanmış ve bu eser edebiyat çevrelerinde büyük ilgiyle karşılanmıştı. Bu olay, Latîfî'de bir tezkire yazma arzusu uyandırdı. Dostu şair Zaiî'nin teşvik ve ısrarı üzerine Âşık Çelebi'nin görüşlerinden de faydalanarak eserini yazmaya başladı. Latîfî, kendisine haklı bir şöhret kazandıran tezkiresini 1546'da tamamladı ve devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a sundu. Bu eserine karşılık padişah, Latîfî'yi, Taşlıcalı Yahya Bey'in mütevellisi bulunduğ Ebu Eyyub-i Ensarî Vakfı'na kâtip tayin etti.

On yıl kadar bu görevde bulunan Latîfî, daha sonra azledilerek Rodos'a, Kanunî İmareti Katipliğine sürgün edildi. Burada ne kadar kaldığı bilinmiyor. Bir süre de Mısır'da kâtipliklerde bulunan Latîfî, hayatının son yıllarında İstanbul'a döndü. Bir ara tekrar Mısır'a gitti. Mısır'da Yemen'e geçerken, bindiği geminin batması sonucu 1582'de boğularak öldü.

Latîfî, yaşadığı dönemde ilgi uyandırmış birçok eserin sahibi olduğu hâlde sıkıntılı bir hayat yaşadı ve özlediği rahatlığı bir türlü bulamadı. Eserlerinde çeşitli vesilelerle kıymetinin bilinmediğinden şikâyet etmektedir.

Eserleri

Füsul-i Erbaa: Latîfî'nin dört mevsimin özelliklerini sanatlı bir dille anlattığı nazım nesir karışımı bir eserdir.

Nazmül-cevahir: Hz. Ali'nin 207 sözünün kıtalar hâlinde tercümesidir.

Risale-i Tarif-i Evsaf-ı İstanbul: İstanbul hakkında yazılmış bu eser, önce Kanunî'ye daha sonra mukaddimesi değiştirilerek III. Murat'a sunulmuştur.

Subhatü'l-uşşak: Yüz hadisin kıtalar hâlinde Türkçe tercümesidir.

Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsiratü'n-nuzema (y.1546): Anadolu'da, Sehî Bey'in *Heşt-Behişt* adlı eserinden sekiz yıl sonra yazılmış ikinci tezkire, *Latîfî Tezkiresi* veya *Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsiratü'n-nuzema* olarak bilinen eserdir. Latîfî Tezkiresi, bir mukaddime, üç fasıl ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Latîfî, 1546 yılında tezkiresini tamamladıktan sonra devrin sultanı, Kanunî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Tezkiredeki toplam şair sayısı 334'tür.

Latîfî, tezkiresini yazarken Camî'nin *Baharistan*'ı, Ali Şir Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais*'i ve Sehî Bey'in *Heşt Behişt*'ini model almakla birlikte onların kronolojik tasnifine karşılık, alfabetik sırayı tercih etmiştir. Bu fikir daha önce Arapça biyografi kitaplarında kullanılmış olmakla birlikte Türkçede ilk kez Latîfî tarafından denenmiştir. Latîfî, eserinin mukaddime bölümüne besmele, hamdele ve salvele ile başladıktan sonra şiirin özelliklerini anlatır.

Tezkirenin yazılış sebebi şu şekilde anlatılır: O güne kadar on iki adet kitap ve risale kaleme aldığı hâlde Latîfî'nin aklında böyle bir eser yazma düşüncesi yoktur. Böyle bir fikri dostu Zaiî vermiştir. Bir gün elinde Camî'nin *Baharistan* ve Ali Şir Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais* adlı eseriyle yanına geldiğini ve kendisinin de Anadolu şairleri için böyle bir eser meydana getirmesini istediğini belirtir. Her ne kadar yazar, yapamam diye ısrar etse de sonunda kabul etmek zorunda kalır.

Mukaddimede Latîfî, tezkiresine aldığı şairleri hangi ölçülere göre seçtiğini, bunları seçerken karşılaştığı güçlükleri de anlatarak bir anlamda divan şiirinin poe-

tikasına ışık tutacak görüşleri ortaya koyar. Ardından eserini nasıl ve hangi ölçülere göre tasnif ettiğini belirtir. Latîfî, alfabe sırasına göre II. Murat devrinden 1546 senesine gelinceye kadar Osmanlı ülkesindeki şairleri tezkiresine almıştır.

Eserin bundan sonraki kısımları üç fasıl hâlinde şairlere ayrılmıştır. I. fasılda Osmanlı ülkesinde yetişmiş veya buraya gelip Anadolulukla şöhret kazanmış 13 şeyh şair; II. fasılda Osmanlı ülkesinde şiir söyleyen 7 sultan şair; III. fasılda yine Osmanlı ülkesi içinde şöhret kazanan 314 şairin hayatı, eserleri ve şiirlerine yönelik bilgi ve değerlendirmeler bulunur.

Eserin hatime yani sonuç bölümünde Latîfî, 953 tarihinde tezkiresini tamamladığını, devrinde şiir ve inşa itibar kalmadığını, zamane halkının sanatkârın gerçek değerini anlamaktan uzak olduğunu, hırs ve dünya arzularının insanları sarhoş ettiğini, çeşitli sebeplerle tezkiresini istediği gibi yazamadığını belirtir ve okuyucunun dualarını beklediğini söyleyerek eserini tamamlar. *Latîfî Tezkiresi*, devrinde çok okunmuş bir kaynaktır. Yazar, eserini bitirdikten sonra ortaya çıkan eleştirilere göre tezkireyi tekrar ele almış ve böylece farklı nüshalarda farklı şair sayıları ortaya çıkmıştır. Buradan *Latîfî Tezkiresi*'nin iki veya üç kez elden geçtiği anlaşılabılır. Tezkire üzerinde yapılan **edisyon kritikli** doktora çalışması sonucunda toplam 334 şair biyografisine ulaşılmıştır.

Latîfî Tezkiresi, daha önce yazılan *Heşt Behiş'ten* birçok yönden üstün bir eserdir. Latîfî, eserinde alfabetik usulü ilk kez kullanmakla kalmamış, her harf içinde ayrıca üç harfe kadar bir sıralama yapmıştır. Tezkire, şairler hakkında isabetli eleştiri ve değerlendirmeler ihtiva etmesinin yanı sıra verdiği doğru bilgiler bakımından da oldukça önemlidir. Latîfî, eserinde her şaire değer ve yeteneğine göre yer ayırmak suretiyle objektif olmaya çalışmış; beğenmediği şairleri de açıkça eleştirmekten kaçınmamıştır. Şimdiye kadar Latîfî Tezkiresi'ne yöneltilen en büyük eleştiri ise birçok şairi Kastamonulu olarak göstermesidir. Oysa bu eleştiride ona haksızlık yapılmaktadır.

Tezkirenin dili sade, cümleleri kısa ve secilidir. Üslubu akıcı, ahenkli ve yer yer alaycıdır.

Edisyon Kritik: Farklı nüshaları bulunan yazma veya matbu eserlerin aralarındaki ayrılıkları tespit ederek aslına en uygun metne ulaşma.

Tezkirelerin metinlerinde biyografik bilgi dışında dönemin sosyal hayatına ilişkin bilgi bulmak mümkün müdür?

SIRA SİZDE

Örnek 1 (Latîfî Tezkiresi'nden orijinal metin)

در ذکر سلطان الشعرا وبرهان البلغا اعنى مرحوم ومغفور له حضرت احمد پاشا: - عليه المغفرة والثنا-
بروسويدر. وزرانك علماسندن وشعرانك فضلا سندندر. بين الانام ولى الدين اوغلى ديمكله معروف باوجودكه علو
نسب وكمال حسبيله موصوفدر. والدلرى موالئ عظامدندر. مرحوم سلطان مراده قاضى عسكر وكندولر دخی
سلطان محمد خواجه ايكن عقل ممیز وشان بى نظير ايله وزير اولوب نظر عاليلرينه مظهر دوشمشلردر. جواهر
نظم كلامده استاد ماهر وباب علم ومعارفده انواع علوم واقسام فنونه قادر ايدى. الفاظ نظمى منلايانه واسلوب
شعرى اكابرانه در. ابيات پر نكاتى الفاظ ومعانيده متن متين كبرى محكم واسلوب قصايدى خود اجماع واتفاق
اوزره مسلمدر. حتى رومك سخندانلرى بوبيت فارسىيى عجم ممتازلرندن دوندوروب شعرای رومك سر آمدلرى
حقنده بو وجهله تحريف ايدوب اوقورلر.

بيت: سوز آهى بايد والفاظ احمد در سخن

ناز كيهائى نجاتى وخیالات كمال

نثر: مراعات نظير قسمندن بو مطلع ممتنع النظيرينه نظير اولماز كه تركيبنده بر لفظ بيغانه يوقدر.

مطلع: چين زلفك مسكه بكز تدم خطا سن بيلمه دم

كى پريشان سويله دم بو يوز قراسن بيلمه دم

نثر: وصنعت جهت جامعه ده بو مطلع مسرت انجام دخی تجنیس تام واقع اولمشدر.

مطلع: حسن ایجنده سن غریب و شهر ایجنده بن غریب

کل ایکیمز بر اوله لم سن غریب و بن غریب

نثر: وزیران فرسده واقع اولان کتب و دواوینه تتبع مستوفاسی و تفحص مستسقاسی اولوب جمیع منظومات فرسی متتبع و فوائد عوائد و صنایع بدایعدن متمتع و منتفع اولمغین

بیت: معنی نیک بود شاهد پاکیزه بدن

که بهر چند در و جامه دگرکون پو شند

مضموننجه اول لباس عبارات فارسی برله ملبس اولان شاهد معنایه ثیاب الفاظ رومی دن لباس الماس ایدوب شعار جدید و دثار مزید کیوروب هر بر معنای عشق سازی بر خوب ترک طناز و محبوب عشوه ساز کوسترمشدر.

لباس سابقدن احسن و کسوت اولدن بهتر زیب و بها ویرمشدر. اگرچه طریق ترجمه فضلی سلفدن بعضیلر قاتنده معقول و مقبولدر اما بلغای خلفدن بعضیلر یاننده بو جهندن مطعون و مدخولدر. بو اجلدن اجماع و اتفاق نکته آرا و نکته دانا بودرکه اگر مرحوم و مزبور متر جملک تهمتیله متهم اولماییدی و دیدوکی قصاید و اشعاری تتبع ایله دیمه بییدی شعرای ولایت روم ایچره جمله دن سر آمد و مسلم و جمیعندن اشعر و اسلم اولمق مقرر ایدی. نتهکم شعرای رومدن تاج الشعرا تاجی زاده هوس نامه نام کتابنده مشار الیه اشارت ایدوب دیمشدر.

نظم: سر آمد دیدیکنک بللو حالی

اولوبدر ترجمه اولی کمالی

زبان اخرک بر نکته دانی

مخیل نظم ایدوب لفظ و معانی

نه که درج ایتدی آنده اول آخر

قیلاسن ترجمه ترکیبه بربر

بو اهل اولان یاننده سهلدر سهل

بنم قاتنده بلکه جهلدر جهل

نثر: الحق و انصاف بودرکه اول زمانده طریق ترجمه مدخوک و معیوب دکل ایدی. بلکه مرعی و مرغوب ایدی و الفاظدن معنایی نماینده حق اداسن ویرسه بی مسلوب ایدی. خصاکه بو حاصه بونلرک شاننده و شان لطافت نشانینه کلمشدر. اگرچه منظومات فرس تتبع ایدن مزبورک زاده طبعی و خاصه قریحه سی بغایت نادر و کمیاب و دیواننده موجود اولان معانیکن اکثری مدونات سلفدن افراز و انتخابدر. لکن کلامینک رسوخ و متانتینه تحسین و تسلیم ایتمشلدر. با وجودکه کندولرک جودت طبعی بیغایه و تصرف زهنی بینهایه در و موما الیه ابتداء عمردن انتهایه دکن غایتده شاهد باز و محبوب پرست و شور و شوقندن عشق و هوا ایله مست و هم دست ایمش. بو حیثیتدن عالمده زن و زنپاره غایتده منفوری و مصاحبت و مقارنتلری نهایتده مخطوری ایدی. عالم تجریده میر مجردان اولوب اصلا تاهل و بوس و اغوش زنی تصور و تخیل ایله مه مشدر. هر قنده بر صاحب حسن و جمال کورسه اختیاری قالمز و سیر و تماشااسندن کندویی منعه قادر اولمزدی. منقبه مشار الیه: بو واقعه واقع و شایعدر که برکون سلطان محمد غلمان خواصدن بر سرو بلندی نصح و پند ایچون بنده چکمش و تخم خشم کینه یی مزرعه قهر و غضبه اکمش ایدی. مذکور اول قید ایله مقید اولان بنده یی بنده کوریجک بالبداهه بو رباعی صادر و وارد و لایخ و متوارد اولور.

رباعی: جهان یانسون که اول شمع شکر خند

یاتور کریان ایاغنده دمور بند

لیبی شیرازی حلوا در صاتارسه

دگر مصر و بخارا و سمرقند

نثر : بو رباعی سلطان محمدك سمع شریفینه یتیشوب مشار الیهی یدی قله ده حبس ابدی امر ایمشله و مرحوم احمد پاشا آنده محبوس مایوس ایکن اول کناه ایچون عذر خواه اولوب اول اکرم کرامه کرم قصیدهسن دیمشله در . بو بر قاچ بیت اول قصیده دندر .

نظم : قول خطا ایتسه نوله عوف شهنشاهی قنی
طوته لم ایکی الم قنده ایمش قنی کرم

صو باتورمز بیتورر کندو مر بالرینی
بنی نیچون باتوره غصه یه عمان کرم

نه کرم اوله که مغلوب ایدینه آنی کنه
نه کناه اوله که مغلوب ایده مز آنی کرم

نثر : والحاصل اول قصیده ده عفو کناهه وکظم غیظه متعلق اول قدر فواید و فضیلت و تصرف و دقت خرج و درج ایمشدر که شاه بخشنده کناه کوردکده بی اختیار طریق انتقامدن انصراف ایدوب راه رافته کیتمشدر . هزار احسان و استحسنانه بویورمشدر که بو عذوبت بیان و فصاحت لسان که احمدده واردر ملوک سلاطیندن و شاهان صاحب تمکیندن آسیب و زوال و عتاب و عقاب و نقال یوقدر . والحاصل بو مرقوم و مرسوم اولان بو بر قاچ ابیات رنکین حیز پسند و تحسینه قرین اولوب مزبورک عظیم جرمینه شفیع و عذر خواه اولیجق خلاص و مناصدن غیری چوق رفعت و رتبت بولدی .

نظم حمیدی : سخندان اوله چونکم شاه دوران
سوزیله قدر بولور هر سخندان

وی آکا کیم سخن فهم ایتمه یه شاه
خطا آکلار صوابن دخی هر کاه

اوله اعیان وارکائی ارازل
حقیر و پست اوله قدر افاضل

اولوبدر دون دوران دو نان
عجب می پایمال اولورسه عرفان

و مرحوم غایتده بدیهه کوی و سخندان سخن آفرین و فوریاتده تیز طبع و دور بین ایدی . دوات سقادتدن مروی و منقولدر که بر کون سلطان محمدك مجلس شریفنده خواص و مقربین خواجه خافطی وافر اوکرلر و حدن بیرون مدح ایدرلر و دیوان فصاحت عنوانی که لسان ترجمان غیب و الهامات بیریدر اعتقاد و اعتبارله استخاره قیلدقه اتفاقا بو مطلع مطبوع کلورکه حافظ :

آنان که خاکرا بنظر کیمیا کنند
ایا بودکه گوشه چشمی بما کنند

نثر : لابد سلطان محمد بو مطلعی حدّا زیاده پسند ایتدکده مرقوم مزبور دخی علی الفور اول حینده همین اول مطلع مسفوری بو وجهله تضمین ایتمشلردر .

مطلع بروجّه تضمین : انان که خاکرا بنظر کیمیا کنند

خاک جواهر قدمت توتیا کنند

نثر : وقتاکه بو تضمین محل تحسین وموقع افرینده واقع اولدقده محمد خان کان عرفان کمال انصافندن مسفورک دهان کهر افشانن جواهرله طولدردی ونظم لالی انتظامینه قیمت وقدرن بولدردی دیو روایت ایدرلر .

بیت : جوهری جوهری بیلور اهلینه صات بو جوهری

صیر فیدر بها سیله آلان بو جوهری

Der-zikr-i Sultânü's-şuarâ ve Bürhânü'l-Bülegâ A'nî Merhûm ve Magfûrun-Leh Hazret-i Ahmed Paşa (aleyhi'l-magfîretün ve's-senâ) Burusevidür. Vüzerânun ulemâsından ve şuarânun fuzalâsındandır. Beyne'l-enâm Veliyyü'd-dîn oğlu demekle ma'rûf bâ-vücûd ki uluvv-i neseb ve kemâl-i haseble mevsûfdur. Vâlidleri mevâlî-i izâmdandır. Merhûm Sultân Murâd'a kâzî-asker ve kendüler dahı Sultân Mehmedde hâce iken akl-ı mümeyyiz ve şân-ı bî-nazîr ile vezîr olup nazar-ı âlîlerine mazhar düşmüşlerdür. Cevâhir-i nazm-ı kelâmda üstâd-ı mâhir ve bâb-ı ilm ü ma'ârifde envâ-ı ulûm ve aksâm-ı fûnûna kâdir idi. Elfâz-ı nazm-ı monlâyâne ve üslûb-ı şî'ri ekâbirânedür. Ebyât-ı pür-nikâtı elfâz u ma'ânide metn-i metîn gibi muhkem ve üslûb-ı kasâyidi hod icmâ u ittifâk üzre müsellemdir. Hattâ Rûmun suhan-dânları bu beyt-i Fârsiye Acem mümtâzlarından döndürüp şuarâ-yı Rûmun ser-âmedleri hakkında bu vech ile tahrîf idüp okurlar.

Beyt: Sûz-ı Âhî bâyed ü elfâz-ı Ahmed der-suhan

Nâzûk-hâ-yı Necâtî vü hayâlât-i Kemâl

Nesr: Mürâât-ı nazîr kısmından bu matla-ı mümteni'un nazîrine nazîr olmaz ki terkibinde bir lafz-ı bigâne yokdur.

Matla: Çîn-i zülfün miske benzetdüm hatâsın bilmedüm

Key perîşân söyledüm bu yüz karasın bilmedüm

Nesr: Ve san'at-ı cihet-i câmi'ada bu matla-ı meserret-encâm dahı tecnis-i tâm vâki olmuştur.

Matla: Hüsn içinde sen garîb ü şehir içinde ben garîb

Gel ikimüz bir olalum sen garîb ü ben garîb

Nesr: Ve zebân-ı Fürsde vâki olan kütüb ü devâvîne tettebbu-ı müstevfâsı ve tefahhus-ı müsteskâsı olup cemî-i manzûmât-ı Fürsi mütettebbi ve fevâid-i avâyid ü sanâyi-i bedâyiden mutemetti u müteneffi olmagın

Beyt: Ma'nî-i nik buved şâhed-i pâkize-beden

Ki be-her çend der ü câme dîger-gün püşend

mazmûnınca ol libâs-ı ibârât-ı Fârsî birle mülebbes olan şâhid-i ma'nâya siyâb-ı elfâz-ı Rûmiden libâs-ı elmâs idüp şî'âr-ı cedîd ve disâr-ı mezîd geyürüp her bir ma'nâ-yı işve-sâzı bir hûb türk-i tannâz ve mahbûb-ı işve-sâz göstermişdür. Libâs-ı sâbıkdan ahsen ve kisvet-i evvelden bihter zîb ü bahâ virmişdür. Egerçi tarîk-ı terceme fuzalâ-yı selefden ba'zılar katında ma'kûl ü makbûldür ammâ bülegâ-yı halefden ba'zılar yanında bu cihetden ma'ûn u medhûldür. Bu eelden icmâ'u ittifâk-ı nükte-ârâ vü nükte-dânâ budur ki eger merhûm-ı mezbur mütercimlik töhmetiy-le müttehem olmayaydı ve didügi kasâyid ü eş'arı tettebbu ile dimeyeydi şuarâ-yı

vilâyet-i Rûm içre cümleden ser-âmed ü müselleme ve cemî'inden eş'âr u eslem olmak mukarrer idi. Nitekim şu'arâ-yı Rûmdan tâcüş-şu'arâ Tâcî-zâde *Hevesnâme* nâm kitâbında müşârun ileyhe işaret idüp demişdür.

Nazm: Ser-âmed didüğünün bellü hâli
Olupdur terceme ulu kemâli
Zebân-ı âharun bir nükte-dânı
Muhayyel nazm idüp lafz u me'ânî
Ne ki derc itdi anda evvel âhir
Kılasun terceme Türkîye bir bir
Bu ehl olan yanında sehdür sehl
Benüm katumda belki cehldür cehl

Nesr: El-hakk u insâf budur ki ol zamânda tarîk-i terceme medhûk ü ma'yûb de-
gül idi. Belki mer'î vü mergûb idi ve elfâzdan ma'nâyı nümâyîşde hak edâsın virse bî-
meslûb idi. Hassâ ki bu hâssa bunların şânında ve şân-ı letâfet-nişânına gelmişdür.
Egerçi manzûmât-ı Fûrs tettebbu iden mezbûrun zâde-i tab'ı ve hâssa-i karîhası be-
gâyet nâdir ü kem-yâb ve divânında mevcûd olan ma'ânînin ekseri müdevvenât-ı
selefdan ifrâz u intihâbdur. Lâkin kelâmının rûsûh u metânetine tahsîn ü teslim
itmişlerdür. Bâ-vücûd ki kendülerün cevdet-i tab'ı bî-gâye ve tasarruf-ı zihni bî-
nihâyedür. Ve mûmâ ileyh ibtidâ'î ömrden intihâyâ degin gâyetde şâhid-bâz u
mahbûb-perest ve şûr u şevkinden aşk u hevâ ile mest ü hem-dest imiş. Bu hay-
siyyetden âlemde zen ü zenpâre gâyetde menfûrî ve musâhabet ü mukârenetleri
nihâyetde mahzûrî idi. Âlem-i tecerrüdde mîr-i mücerredân olup asla te'ehhül ve
bûs u âgûş-ı zenî tasavvur u tahayyül eylememişdür. Her kanda bir sâhib-i hüsn ü
cemâl görse ihtiyârı kalmaz ve seyr ü temâşâsından kendüyi men'e kâdir olmazdı.
Menkabe-i müşârun ileyh: Bu vâkı'a vâkıf u şây'idür ki bir gün Sultân Mehmed
gılmân-ı hâsdan bir serv-i bülendi nush u pend için bende çekmiş ve tohm-ı hışm-ı
kîneyi mezra'a-i kahr u gazabda ekmiş idi. Mezkûr ol kayd ile mukayyed olan ben-
deyi bendde göricek bi'l-bedâhe bu rûbâ'î sâdır u vârid ve lâyh u mütevârid olur.

Rubâ'î: Cihân yansun ki ol şem-i şeker-hand
Yatur giryân ayagında demür bend
Lebi şîrâzî halvâdur satarsa
Deger Mısır u Buharâ vü Semerkand

Nesr: Bu rubâ'î Sultân Mehmedün sem-i şerîfine yitişüp müşârun ileyhi
Yedikule'de habs-i ebedî emr itmişler ve merhûm Ahmed Paşa anda mahbûs-ı
me'yûs iken ol günâh için ömr-hâh olup ol ekrem-i kirâma Kerem Kasîdesin di-
mişlerdür. Bu birkaç beyt ol kasîdedendür.

Nazm: Kul hatâ itse nola afv-ı şehinşâhî kanı
Tutalum iki elüm kanda imiş kanı kerem
Su baturmaz bitürür kendü mürebbâlarını
Beni niçün batura gussaya ummân-ı kerem
Ne kerem ola ki maglûb idine anı güneş
Ne günâh ola ki maglûb idemez anı kerem

Nesr: Ve'l-hâsıl ol kasîdede afv-ı günâha ve kezm-i gayza müte'allık ol kadar
fevâid ü fazilet ve tasarruf u dikkat harc u derc itmişdür ki Şâh-ı bahşende-i günâh
gördükde bî-ihtiyâr tarîk-ı intikâmdan insırâf idüp râh-ı refete gitmişdür. Hezâr

ihsân u istihsânla buyurmuşlar ki bu uzûbet-i beyân ve fesâhat-ı lisân ki Ahmedde vardır mülûk-i selâtinden ve şâhân-ı sâhib-temkînden âsîb ü zevâl ve itâb u ikâb u nekâl yokdur. Ve'l-hâsıl bu merkûm u mersûm olan bu birkaç ebyât-ı rengîn hayyîz-i pesend ü tahsîne karîn olup mezbûrun âzim-i cürmine şefî'ü öZR-hâh olıcak halâs u menâsdan gayrı çok rif'at ü rûtbet buldı.

Nazm-ı Hamîdî:

Suhan-dân ola çünkim şâh-ı devrân
Söziyle kadr bulur ehl-i irfân

V'ey ana kim suhan fehm itmeye şâh
Hatâ anlar savâbın dahı her gâh

Ola a'yân u erkânı erâzil
Hakîr ü pest ola kadr-i efâzil

Olupdur dün-ı devrân dü-nân
Aceb mi pâ-y-mâl olursa irfân

Ve merhûm gâyetde bedîhe-gûy ve suhan-dân-ı suhan-âferîn ve fevriyyâtta tîz-tab u dûr-bîn idi. Devât-ı sikâtdan mervî ve menkûldür ki bir gün Sultân Mehemmedün meclis-i şerifinde havâs u mukarrebîn Hâce Hâfız vâfir ögerler ve hadden bîrûn medh iderler ve dîvân-ı fesâhat-unvânı ki Lisân-ı Tercümân-ı Gayb ve İlhamât-ı Bî-reybdür i'tikâd u i'tibârla istihâre kıldukda ittifâkan bu matla-ı matbû gelür ki Hafız:

Ânân ki hâk-râ be-nazar kîmyâ künend
Âyâ buved ki kûşe-i çeşmî be-mâ künend

Nesr: Lâ-büd Sultân Mehemmed bu matla'ı hadden ziyâde pesend itdükde merkûm-ı mezbûr dahi ale'l-fevr ol hinde hemîn ol matla-ı mesfûrî bu vechle tazmîn itmîşlerdür. **Matla ber-vech-i tazmîn:**

Ânân ki hâk-râ be-nazar kîmyâ künend
Hâk-i cevâhir-i kademet tûtiyâ künend

Nesr: Vaktâ ki bu tazmîn mahall-i tahsîn ve mevki-i âferinde vâki oldukda Mehemmed Han-ı kân-ı irfân kemâl-i insâfından mesfûrun dehân-ı güher-efşânın cevâhirle toldurdı ve nazm-ı le'âlî-intizâmına kıymet ü kadrin buldurdı diyü rivâyet iderler.

Beyt: Cevheri cevherî bilür ehline sat bu cevheri
Sayrafîdür bahâsiyle alan bu cevheri

Latîf, **Latîf ve Tezkiretü's-şuara ve Tabsıratun-nuzema** (Haz.: Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 155-159.

Sadeleştirilmiş Metin

Şairlerin Önde Geleni Beliglerin Yol Göstericisi Merhum Ahmed Paşa-Tanrı'nın mağfiret ve övgüsü ona olsun- Bursalı'dır. Vezirlerin bilginlerinden, şairlerin bilgililerindendir. Halk arasında Veliyyüddin oğlu sanıyla tanınmış, özellikle de ulu bir nesep ve yüce bir soyla övülmüştür. Babaları önde gelen bilginlerden olup merhum Sultan Murat'a **kazasker** oldu. Kendisi de Sultan Mehmet'in hocası iken iyi bir seçimin sonucunda eşsiz bir şanla vezir olup onun yüksek iltifatlarına mazhar düşmüşlerdir. Söz nazmı cevherinde mahir bir usta, bilimde ve şiire ait konularda hâkim bir kimse idi. Şiir üslubu bilgince ve ululara yakışır nitelikteydi.

Nükte dolu beyitleri ifade ve mana bakımından son derece sağlam, kaside alanında herkesin oy birliği ile hakkını teslim ettiği biri idi. Hatta Osmanlı aydınları bu Farsça beyti, Osmanlı şairlerinin ileri gelenleri hakkında şu şekilde değiştirip okurlar.

Beyit: *Şiirde Âhî'nin etkileyiciliği, Ahmet Paşa'nın ifadesi, Kemal'in hayalleri ile Necatî'nin inceliği ön plandadır.*

Müraat-ı nazir sanatıyla yazılmış, bir benzerinin ortaya konulması imkânsız aşağıdaki beyitte, lüzumsuz tek bir kelime yoktur.

Matla: *Saçının kıvrımlarını miske benzettim, ne kadar yanıldığımı anlayamadım, çok perişanca bir benzetme yaptım, bunun da yüz karası bir iş olduğunu düşünemedim.*

Sanat açısından bu güzel matla da tam tecnis olarak söylenmiştir.

Matla: *Güzellik içinde sen biriciksin, şehir içinde ise ben tek başımayım, sen de garip ben de, gel ikimiz bir olalım.*

Farsça divan ve kitapları bütünüyle inceleyip araştırdığı ve tüm Farsça manzumeleri değerlendirip yararlandığı, onların sanat ve estetiğinden bilgiler edinip faydalandığı için

Beyit: *"Her ne kadar farklı çevreler için değişik elbiseler gerekse de temiz bedene güzel mana yakışır."*

sözü gereği, Fars ibareleri giydirilmiş mana güzeline Türkçe kıyafetler giydirdi. Böylece o, yeni moda uygun güzel kaftanlar ile her bir mana güzeline neşeli ve işveli bir Türk güzeli şeklinde göstermiş oldu. Bu şiirlere eski elbiselerden daha güzel bir görüntü ve değer kazandırdı. Aslında tercüme yoluyla şiir yazma bazı eski aydınlar katında makul ve makbul, sonraki eleştirmenlerin bir kısmı yanında ise kusur kabul edilmiştir. Ancak edebiyat eleştirmenlerinin merhum hakkındaki kanaatleri, eğer merhum mütercim olarak itham edilmemiş ve söylediği kaside ve gazelleri daha önceki örnekleri inceleyip söylememiş olsaydı, Osmanlı şairlerinin tartışmasız en önde geleni ve tümünün en önemlisi olurdu şeklindedir. Nitekim Osmanlı şairlerinden şairler tacı Tacizade, *Hevesname* adlı kitabında Ahmet Paşa'yı kasdederek şöyle demiştir.

Nazım: *Senin önde gelen dediğinin durumu ortada, onların en iyisinin hâli mütercimliktir. Bir başka dilin şairlerince muhayyel biçimde nazmedilmiş olan her şeyi, yani kendinden önce ortaya konanları çeviri yoluyla bir bir Türkçe'ye aktarasin. Bu, işten anlayan yanında kolay bir şeydir, benim katımda ise aksine cahilliktir.*

Doğrusu şudur ki o zamanda çeviri yoluyla şiir söylemek kınanacak bir şey değildi. Tam tersine herkesin uyduğu, beğendiği bir yöntemdi. Anlamı güzel anlatabilmişse sorun yoktu. Özellikle bu hususiyet Ahmet Paşa'nın güzellikler saçan şanında görülür. Her ne kadar Fars şiirini inceleyen adı geçen şairlik yeteneği oldukça kıta ve divanında bulunan manaların çoğu eskilerin eserlerinden çıkarılıp alınmışsa da şiirinin sağlamlığı konusunda tam bir ittifak söz konusudur. Özellikle kendilerinin, kusursuz yetenekleri sınırsız ve zihin tasarrufları nihayetsizdir.

Adı geçen hayatı boyunca güzellere aşırı düşkün, güzel sever, neşe ve coşku-dan aşk ve uçarılıkla kendinden geçmiş imiş. Bu yüzden dünyada kadınlardan ve kadın düşkünlerinden nefret eder ve onlarla bir arada olup sohbet etmekten kaçınırdı. Bu yalnızlık âleminde bekârlar sultanı olup evlenmedi ve ne kadın kucağını, ne de onu öpmeyi tasavvur ve tahayyül etmedi. Her nerede güzel birini görse elinde olmadan onu seyre dalar ve bundan kendini alamazdı. Rivayet edilir ki bir gün Sultan Mehmet has gılmanlarından boyu serviği andıran birini öğüt için bağlatıp huzuruna getirtmiş, hışım ve kin tohumunu kahır ve gazap tarlasına

ekmişti. Şair, adı geçen o bağlı kulu bu hâlde görünce kendisinden hemen o anda şu rubai dökülmüş.

Şiir: *Cihan yansın yakılsın ki o tatlı sözlü sevgili ayağı zincirli ağlayıp inlemekte. Onun dudağı Şiraz helvasıdır, eğer satarsa Mısır'a, Buhara'ya ve Semerkant'a değer.*

Bu rubai Sultan Mehmet'in değerli kulaklarına ulaşınca, Ahmet Paşa'ya Yedikule'de müebbed hapis emretmişler. Merhum Ahmet Paşa orada mahzun bir tutuklu iken bu günahı için özür dileyip hatasının bağışlanması dileğiyle o cömert sultana Kerem kasidesini söylemiş. Bu birkaç beyit o kasidedendir.

Kul hata ederse bunda şaşılacak bir şey yok, Sultanın bağışlaması nerede? Tutalım ki iki elim kanda olsun, peki kerem nerede?

Su kendi yetiştirdiklerini batırmaz, aksine onları büyütür, peki niçin kerem denizi beni derde, üzüntüye boğuyor.

Günahın kendini mağlup edeceği bir kerem olamaz. Keremin mağlup edemeyeceği bir günah olabilir mi?"

Kısacası o kasidede suçun bağışlanması ve bir anlık kızgınlıktan doğan öfkeyi kontrol etmeyle ilgili o kadar yararlı bilgiler sunmuştur ki günahları bağışlayıcı Sultan kasideyi görünce ister istemez intikam yolundan dönmüşler. Binlerce bağışla buyurmuşlar ki bu tatlı anlatım ve bu fasih dil madem ki Ahmet'te vardır, ona sultanlardan zeval yoktur, demişlerdir. Kısacası burada yazılıp çizilen birkaç renkli beyit çok beğenilmiş ve adı geçeninin büyük suçunun bağışlanmasına sebep olmuş, ayrıca onu, bağışlanmanın dışında yüce makamlara da erdirmişler.

Şiir: *Çağın padişahı söz ustası olunca marifet sahipleri onun bir sözüyle değer ve yücelik bulur.*

Eğer sultan şiirden anlamıyor, doğru yaptıklarını da hata anlıyorsa onun yanındaki aydınların vay hâline.

Sultanın çevresindeki devlet ileri gelenleri alçak kişilerden oluşursa aydınların değeri yerle birdir.

Böylesi bir durumda alçak kişiler zengin olur, bağış da yerlerde sürünür.

Merhum son derece güzel şiir söyleyen, bu konuda orijinal şeyler ortaya koyan, hazırlıksız şiir söylemede yetenekli ve uzağı gören biriydi. Güvenilir kişilerden rivayet edilmiştir ki bir gün Sultan Mehmet hazretlerinin yüce meclislerinde seçkinler ve padişahın yakınları Hâce Hâfız'ı gereğinden fazla överler, gayb tercümanının dili ve şüphesiz ilham ürünü olan divanından inanıp güvenerek fal bakarlar. Tesadüfen falda karşılırlarına şu güzel matla çıkar.

Matla: *Toprağa kimya gözüyle bakanlar acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?*

Sultan Mehmet Han hazretleri bu beyti çok beğenince adı geçen hemen o anda bu matla'ı şu şekilde tazmin etmiş.

Tazmin: *Toprağa kimya gözüyle bakanlar senin bastığı yerin değerli toprağını sürme yaparlar.*

Bu tazmin, Sultan Mehmet Han hazretleri tarafından beğenilip övülünce irfan ocağının sultanı Mehmet Han, değerbilirliğinden Ahmed Paşa'nın inciler saçan ağzını mücevherle doldurmuş. Böylece onun şiir cevherine kıymet ve itibar kazandırdı, diye rivayet edilir.

Beyit: *Cevheri ondan anlayana yani kuyumcuya sat, onu değeriyle satın alan ancak sarraftır.*

Örnek Metin İncelemesi

Osmanlı coğrafyasında ilk örneğine 1538 yılında Sehî Bey'in *Heşt-Behişt* adlı eseriyle rastladığımız şairler tezkiresi türü, Latîfî'nin tezkiresi ile standart bir hüviyet kazanmıştır. Bu tezkirede yer alan Ahmet Paşa maddesi tezkirecilerin bir biyografiyi nasıl ele aldıklarını göstermesi bakımından sadeleştirilip önemli bölümleri açısından izah edildi.

Tezkirelerde biyografisi yazılan şairler, asıl isimleriyle değil, mahlaslarıyla bu kaynaklara girerler. Ahmet Paşa gibi az sayıda şair ayrıca bir mahlas almaksızın şiirde kendi adını kullanmıştır. Bu konumdaki şair sayısı bütün divan edebiyatı geleneği içinde onlarla ifade edilecek kadar azdır.

Tezkireciler ele aldıkları kişinin şairlik konumu yanında onun sosyal statüsünü de dikkate alarak üsluplarını oluştururlar. Bu konumdaki şairlerin hayatlarını anlatırken daha süslü ve ağdalı dil kullanırlar. Ahmet Paşa vezirlik makamına kadar yükselmiş önemli bir bürokrat ve Divan şiirinin önemli isimlerinden biri olduğu için tezkireci daha onun biyografisine başlarken pek çok övücü sığara yer vermiş ve böylece onun önemini daha başlangıçta vurgulamıştır.

Biyografi yazarları eğer ele aldıkları kişi artık hayatta değilse mahlastan sonra ona rahmet dileyen bir dua cümlesi eklerler. Bu dua cümlesi genellikle şairin adı veya mevkii ile ilgili kelimelerden seçilir. Ya da burada olduğu gibi bu ibarenin en azından mahlasla ses ve ahenk bakımından uyumlu olmasına dikkat edilir.

Klasik Doğu biyografisi geleneğinde mahlastan sonra verilen bilgi doğum yeridir. Ahmet Paşa'nın biyografisinde de tezkireci onun Bursalı olduğunu bildiriyor. Bu bilgiyi şairin soyu sopy ile ilgili bölümler izler. Yine Ahmet Paşa'nın hem edebiyat hem bilim hem de bürokrasi tarihinde önemli bir isim olmasından dolayı bu konuyla ilgili bilgiler uzun tamlamalar ve süslü bir üslupla verilmiştir.

Tezkireciler özellikle şairin kabiliyetini vurgulamak açısından cevher (çoğulu cevahir, Farsça, gevher, güher) kelimesini tanımlayıcı bir unsur olarak sıkça kullanırlar. İnci yakut gibi değerli taşlar anlamına gelen bu kelime *dizmek* anlamı taşıyan *nazm* kelimesi ile birlikte çok geçer. Bu yüzden *şairin asli maddesi* ya da *asıl şiir* anlamında olmak üzere bu kelime tezkirelerde sık sık karşımıza çıkar.

Rum kelimesi 16. yüzyıla kadar umumi olarak Anadolu anlamında kullanılmış bu tarihten itibaren de Rumeli'yi de içine alacak şekilde Osmanlı ülkesi anlamında kullanılmıştır. Tezkirelerde daima bu ikinci anlamı ifade eder.

Türkçe yazılmış mensur eserlerde bazı ayet ve hadisler, Arapça özlü sözler, deyimler ve Farsça şiirler metnin bir parçası imiş gibi karşımıza çıkar. Her Osmanlı aydını bunları eğitiminin bir parçası olarak bilmektedir. Bunun dışında bu metinde de zaman zaman karşılaşılacağı gibi yazar düz yazıyla anlattıklarını bir ya da iki beyitle özetler. Doğu anlatım sanatlarına özgü bu uygulamaya bütün mensur örneklerde olduğu gibi tezkirelerde de sıkça rastlarız. İkinci Farsça beyit ile *Suhan-dân ola çünkü şâh-ı devrân* mısraıyla başlayan şiir ve metnin sonunda yer alan beyit bu uygulamanın karakteristik örneklendir.

Mensur metinler içinde manzum örneklere geçilirken bunlar çoğu zaman aynı satır içinde birbirinin devamı olarak yazıldığı için yazar okuyucuyu, sunacağı manzum metnin konumuna göre nazm, beyit, mısra, rubai, kıta, gazel, matla, makta, şiir gibi bir ifadeyle uyarır. Mısra yerine zaman zaman *ayın* veya *mim* harfleri de kullanılabilir. Eğer tezkireci kendi şiirlerini de metne eklemek isterse o zaman *li-muharririhî* veya *li-müellifihi* ibarelerini kullanır. Aynı şairin art arda farklı şiirlerini ya da beyitlerini veriyorsa o zaman *ve lehu* veya *eyzan* kelimeleriyle bunu belirtir. Bu okuyana, ey okuyucu, şimdi manzum bir metinle karşı karşıyasın

uyarısı anlamına gelmektedir. Bu bölümden mensur kısma geçilirken de bu defa karşımıza nesir diye bir uyarı ifadesi çıkar.

Yine bize özgü biyografi anlayışına göre ele alınan kişinin daha sonra eğitim durumu, hocaları ve görevleri ifade edilir. Ahmet Paşa örneğinde eğitimle ilgili bilgiler verilmemiş, buna karşılık önemli görevleri ifade edilmiştir.

Tezkirelerde şairlerin babaları eğer önemli biri ise hemen daima belirtilir. Ahmet Paşa'nın babası önemli bir bilgin ve bürokrat olduğu için konumu belirtilmiştir. Kazasker Osmanlı devletinde kadıların başı konumunda olan kişinin unvanıdır. Devletin kuruluş yıllarında tek olan kazasker, Fatih Sultan Mehmet devrinde büyüyen yapıya paralel olarak Anadolu ve Rumeli kazaskeri adı altında ikiye çıkarıldı.

Padişah hocası (Hâce-i Padişahî), Osmanlı devlet bürokrasisinde önemli görevlerden biridir. Sultanın baş danışmanıdır.

Tezkireciler aile ile ilgili bilgilerden sonra söz konusu kişinin şairlik yönüne ve eserlerine dair bilgiler verirler. Latifî, şairlerin bu tarafına dair en dikkate değer değerlendirmeleri yapan tezkirecimizdir. Bu açıdan Ahmet Paşa'nın şairliğini uzun uzun değerlendirmiş ve kendi çağının bu konudaki tartışmalı bakış açılarını da bize yansıtmıştır. Ahmet Paşa bazı devir eleştirmenleri tarafından daha önce Farsça yazılmış edebî ürünleri Türkçe'ye aktaran biri olarak tanımlanmıştır. Kısmen Latifî'nin de bu görüşlere katıldığı, üsluptan anlaşılmaktadır. Bu konu başka tezkirelerde rastlanmayacak ölçüde uzun ele alınmıştır.

Müraat-ı nazîr, aralarında mana bakımından ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir ibarede toplama sanatıdır. Tenasüp, telif ve mütenâsib adlarını da taşır.

Manzum veya mensur bir metinde manaları farklı lafızlar arasındaki yazılış ve telaffuz benzerliğine cinas adı verilir. Lafızları meydana getiren harflerin cinsi, sayısı, hareketi ve sırası bakımından tam bir benzerlik söz konusu ise buna Tam Cinas (Tecnis-i tam) denir.

Her biyografide rastlanmamakla birlikte zaman zaman tezkireciler ele aldıkları kişinin hayatıyla ilgili çeşitli anekdotlara yer verirler. Ahmet Paşa'nın biyografisi bu anlamda da zengin malzeme içermekte ve kendi çağına özgü bir aşk anlayışı ile ilgili uzun bir hikâyeye yer vermektedir. Bu hikâyeye bağlı olarak da meşhur Kerem Kasidesi'nin yazılış sebebi izah edilmektedir.

Gılman, sarayda padişahın hizmetinde bulunan genç hizmetli erkeklere verilen addır.

Şiraz, Mısır, Buhara ve Semerkant Doğu dünyasının ünlü şehir merkezleridir. Bunlar Divan şiirinde en çok geçen yer adlarıdır.

Osmanlı yazı dilinde padişahlardan söz edilirken daima saygılı ve bol sıfatlı bir dil kullanılır. Bu yüzden padişahın değerli kulakları denmiştir.

Hâce Hafız, tanınmış İranlı şair. Özellikle gazelde doğu dünyasının en tanınmış ismi olup Türk şairleri üzerinde de çok etkili olmuştur.

Ahmet Paşa biyografisinin son bölümü yine onun şiirine tahsis edilmiştir. Bu uygulama başka biyografilerde pek karşımıza çıkmaz. Buna karşılık tezkireci, Ahmet Paşa'nın hayatıyla ilgili bilgileri verdikten sonra onun şiirlerinden oluşan birkaç beyte yer vermeliydi. Bu işlem ele alınan biyografide olay örgüsünü pekiştirecek örnekler olarak sunulmuştur. Bu uygulama da standart biyografi örneklerinde çok rastlanmayan bir yöntemdir. *Tazmin*, bir şairin diğer bir şairin şiirinden bir parçayı kendi şiirinin içinde zikretmesidir. Tazmin edilen şiirin sahibi kolayca bilinen tanınmış biri olmalıdır, bilinmiyorsa şairin ismi belirtilir.

AHDÎ-GÜLŞEN-İ ŞUARA

Ahdî, Bağdat'ta doğdu. Asıl adı Âşık Çelebi ve Riyazî'ye göre Mehdî, Âlî'ye göre Ahmet'tir. Edebiyatımızda, Ahdî-i Bağdadî olarak tanındı. Şemsî mahlasıyla şiirler söyleyen Şemseddin adında birinin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Husrev adlı şair arkadaşıyla birlikte 1552 tarihinde Osmanlı ülkesine gitmek üzere Bağdat'tan yola çıktı. Bu süre içerisinde Ahdî, birçok yeri dolaştı ve pek çok şairle görüşüp tanışma fırsatı yakaladı. Yolda arkadaşının ölümünden sonra da gezisini sürdürdü ve Kanunî Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a geldi. Eserinde İstanbul'un güzelliğinden, bilim adamı ve şairlerin çokluğundan bahseden Ahdî, uzun süre burada ve bir süre de Edirne'de kalarak devletin ileri gelen kişileriyle, büyük âlim, bilgin ve şairlerle tanıştı; toplantılara katılarak hem bilgisini arttırdı hem de onlar hakkında bilgi topladı. Ayrıca Ahdî, Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadesi Sultan Selim'le de tanışma fırsatını elde etti ve onun yardımcıları görüşüp toplantılarına katıldı. On bir yıl kadar süren bu uzun gezinin sonunda tekrar Bağdat'a döndü ve gezisi sırasında topladığı bilgilerle tezkiresini yazdı.

Ahdî, ömrünün geri kalan kısmını Bağdat'ta geçirdi ve 1593 yılında orada öldü.

Eserleri

Divançe: Ahdî'nin bir divançe oluşturacak kadar şiiri vardır.

Gülşen-i Şuara: Şehzade Sultan Selim adına yazılmış olan *Gülşen-i Şuara*, Anadolu sahasında Sehî ve Latifi tezkirelerinden sonra kaleme alınan üçüncü tezkiredir. *Ahdî Tezkiresi* olarak da bilinen *Gülşen-i Şuara*, ilk olarak bir mukaddime, ravza adı verilen üç bölüm ve bir hatime hâlinde düzenlenmiş olmakla birlikte Ahdî, eserine sonradan sancak beyleri ve defterdar şairleri içeren bir bölüm ekleyerek dört ravzaya çıkarmış, diğer ravzalara da bazı şairleri eklemiştir. Böylece Ahdî, eserinin ilk tertibini yaptıktan sonra ölümüne kadar geçen otuz yılı boş geçirmemiş ve eserinde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu bakımdan *Gülşen-i Şuara*'nın yazılış tarihini Ahdî'nin ölümüne kadar uzatmak gerekir. Eser, son şekliyle bir mukaddime, dört ravza ve bir hatimeden meydana gelmiştir.

Gülşen-i Şuara'nın metnine <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83501/ahdi-gulsen-i-suara.html> adresinden erişebilirsiniz.

INTERNET

Ahdî, eserinin mukaddime kısmında Kanunî Sultan Süleyman ve Şehzade Sultan Selim'i övdükten sonra *Sebeb-i Nazm-ı Kitâb* başlığı altında yolculuğunu, İstanbul'da bilim adamları ve şairlerle tanışıp görüşmesini, sonra da Bağdat'a geri dönüşünü anlatır. Ayrıca şairler hakkında topladığı bilgiler kaybolmasın diye tezkiresini yazdığını belirtir.

Eserin birinci ravzasında başta devrin padişahı olmak üzere Şehzade Sultan Selim ve diğer şehzadeleri (17 şair), ikinci ravzada devrin ileri gelen devlet adamlarını (14 şair), üçüncü ravzada ulemâ ve müderrisleri (25 şair), dördüncü ravzada ise alfabetik olarak dönemin şairlerini anlatır (325 şair). Esere sonradan ilavelerin yapılmasından dolayı alfabetik sistemde bazı düzensizlikler vardır.

Ahdî, hatime kısmında ise kusurlarının bağışlanması için temennilerde bulunur ve eserini övdüğü bir şiire yer verir.

Eserin mukaddime kısmında olduğu gibi devlet büyüklerinden ve tanınmış şairlerden söz edilirken ağır bir dil ve sanatlı üslup kullanılmıştır. Diğer bölümlerde ise dil, bilgi ve düşüncenin aktarıldığı araç konumundadır. Tezkiredeki bazı şairler Sehî ve Latifi tezkirelerinden alınmıştır.

Tezkire, daha önceki devirlerde yaşamış eski şairleri kadrosu dışında tutup yalnız kendisinin çağdaşı olan şairleri alması bakımından farklılık arz eder. Bu asrın diğer tezkireleri, zamanca çerçevelerini 14. yüzyılın sonlarına kadar çıkarırlarken Ahdî eserini sadece kendi yaşadığı çağ ile hatta ilk tertibinde Kanunî Sultan Süleyman devri ile sınırlandırmıştır. *Gülşen-i Şuara*'nın en önemli tarafı, büyük çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgesindeki şairleri ihtiva etmesi ve bunlar hakkında ilk ve tek kaynak durumunda olmasıdır. Eser, Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında verdiği bilgiler bakımından çok önemlidir ve bu hâliyle edebiyatımızda yaklaşık 147 şair için tek kaynak durumundadır.

Örnek 2 (*Gülşen-i Şuara*'dan)

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Evsâf-ı hamîdesin gûş itdügümüz şuarâdandır. Dervîş-sıfat u âdemî-hilkat ve sûret-i zâhirde tahsîl-i ma'rifet-i cüz'î vü küllî itmiş ve zihn-i pâkinde kâbiliyyet eseri olduğu ecilden Mısır'da Şeyh İbrâhîm Hazretleri'nin hıdmetine vâsıl olup hânkâh-ı şerîflerinde defaât ile erbâ'ın çıkarp tasfiye-i bâtın kılmışlar. Âhir Rûm'a avdet idüp geldüğünde kendü şehrinde tavattun itmişler. Ol esnâda kuzât-ı izâmından biri ol perverde-i meşâyih-i kirâma bir haber-i itâb-âmiz ve peyâm-ı hitâb-engîz gönderür ki kırk gün mikdârı oldu bu diyâra geldinüz lutf idüp bizi hâkden ref itmedinüz ve müşârün ileyhün bu güftâr-ı mihr-âsâr mesmû'ı oldukda cevâb eyitmişler ki kırk yıldur ben kendüme gelemedüm size nice varayın.

Mezkûrun ebyât-ı pâki bî-nazîr ü bî-hadd ve kelimât-ı tasavvuf-âmîzi dil-pezi ü lâ-yu'âddur. Cümlesinden bu gazel ki tevhîd-i lem-yezeldür bu evrâka sebt olundu.

Gazel: Vücûd-ı mutlakun bahri ne mevci kim ider peydâ

Ene'l-Hak sırrını söyler eger mahfî eger peydâ

Ma'âdindür kamu eşyâ ider öz kendü zâtından

Kimisi sîm ü zer zâhir kimi seng ü meder peydâ

Bu bâgun ger hakîkatde suyu bir bâgbânı bir

Velî olmuş hakâyıktan nice yüz bin şecer peydâ

Nazar kıl nev-i insâna kimi zehr ü kimi şeker

Aceb hikmet bir ağaçdan olur dürlü semer peydâ

Düzilür nice bin işler bozılır nice cünbişler

Ne kâr-ı bü'l-acebdür bu ki olmaz kârger peydâ

Nice zahmet çeker kesb-i kemâl idince bir ârif

Belî çok kan yudar kân eyleyince bir güher peydâ

Bu tokuz kubbe-i şeş-sû içine geldün ü gitdün

Ne geldigün kapu zâhir ne gitdigün memer peydâ

Kamu nezzârede ebkâr-ı ma'nâ muntazırlardur

Usûlî gibi tâ kim ola bir sâhib-nazar peydâ

Ehl-i dünyânun bu cihân ile yalancı olduklarına bu matla-ı garrâ dahı anlarundur.

Ey Usûlî çün bilürsün bu yalandur o yalan

Bu yalancı dünyede sen de bir iki gün oyalan

Ahdî, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarası* (Haz.: Süleyman Solmaz), Ankara 2005.

Sadeleştirilmiş Metin

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Güzel vasıflarını işittiğimiz şairlerdendir. Der-viş yaratılışlı, devrin bütün ilimlerine vakıf iyi huylu biridir. Tasavvufa meyl edip Mısır'da bulunan Şeyh İbrahim hazretlerine hizmet için intisab etmiştir. Şeyhin yüce hankahında defalarca kırk günlük inzivaya çekilip nefsini dünya nimetle-rinden arındırmıştır. Sonra Anadolu'ya dönüp doğduğu şehirde yerleşmiştir. O sırada büyük kadılardan biri "kırk gündür buradasınız, ancak bizi şerefleendirip sevindirmediniz" diye kendisine haber yollar. Bunu işiten Usulî "Ben kırk yıldır kendime geledim ki size nasıl geleyim" diye cevap verir.

Adı geçenin emsalsiz, pek çok orijinal beyitleri olup bu beyitlerin tasavvufu çağrıştıran pek çok kelimesi gönle hoş gelir niteliktedir. Bu tür şiirlerinden olan ve bu esere kaydedilen şu gazel tevhide dairdir.

Gazel: *Mutlak varlığın denizi hangi dalgayı ortaya çıkarmışsa, gizli ya da açık bu ene'l-Hak sözünü söyler.*

Bütün eşya kendi öz zatından çıkmış cevherlerdir; bunların kimisi altın gümüş, kimi de taş toprak görünür.

Gerçekte bu bağın hem suyu hem de bahçivani birse de yine de ağaç kalabalığı içinde yüz bin çeşit ağaç ortaya çıkmıştır.

İnsanlara bir bak, kimi iyi kimi kötü. Şaşılacak şey, bir ağaçtan çeşitli meyveler ortaya çıkmaktadır.

Binlerce iş düzülür, binlerce oyun bozulur; bu ne biçim iş böyle, yapamı or-tada görünmüyor.

Ârif kişi olgunlaşınca kadar çok sıkıntı çeker; maden bir cevher ortaya çıkarın-caya kadar çok kan yutar.

Bu dokuz kubbe ve altı yön içinde gelip gittin; ama ne geldiğin kapı belli ne de gittiğin yol belli.

Usulî gibi bir nazar sahibi peyda olana kadar, bütün seyircilerde manaların daha önce söylenmemiş olanları hazır beklemektedirler.

Bu dünyanın geçici olduğunu anlatan bu güzel matla da Usulî'nindir:

Ey Usulî bilirsin ki bu da yalan, o da yalan. Bu yalancı dünyada sen de bir iki gün oyalan.

Özet

Tezkire türünün 16. yüzyıl Türk edebiyatındaki örneklerini ve yazarlarını tanıyabilmek

16. yüzyılın ilk döneminde Sehi Bey *Heşt-Behişt*, Latîfî *Tezkire-i Şuara* ve Ahdi *Gülşen-i Şuara* adlı eserleriyle Anadolu sahası Türk edebiyat tarihinin ilk tezkire örneklerini vermişlerdir.

Örnek metinleri okuyup çözümleyerek tezkire türünün gelişim çizgisini izleyebilmek

16. yüzyıl tezkire türünün Anadolu sahasında ilk örneklerinin verildiği dönemdir. Bu ilk eserler temelde Herat Ekolü tezkirelerini örnek almıştır. Ancak ikinci örnek olan Latîfî ile birlikte tezkirelerin tasnif tarzı başta olmak üzere bazı özellikleri değişmeye başlamıştır.

16. yüzyıl tezkireleri hakkında değerlendirmeler yapabilmek

Bu dönemde Sehi'nin ardından peşpeşe yazılan 16. yüzyıl tezkireleri taklit değil orijinal eserlerdir. Bu yüzyıl tezkirelerinin ele aldığı şairlerin büyük çoğunluğu kendilerinden önceki dönemlerde yaşamıştır. Biyografiler şairlerle ilgili sadece edebî bilgileri değil özel hayatları ile ilgili bilgileri de ihtiva ettiği için uzundur. Konuları edebî kişiler, eserleri ve bunların çevredeki etkileri olan şair tezkireleri bu yönleriyle sosyal ve kültürel tarihimizle ilgili önemli bilgileri de ihtiva eder. 16. yüzyılda yazılmış tezkirelerde de Osmanlı gündelik yaşantısı, örf adetler, inançlar ve sosyal değerlerle ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.

Kendimizi Sınavalım

1. Yazdığı tezkirede ilk defa eserine aldığı şairleri alfabetik olarak sıralayan tezkire yazarı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Âşık Çelebi
 - b. Latifi
 - c. Ahdi
 - d. Sehî Bey
 - e. Lamiî Çelebi
2. Aşağıdakilerden hangisi Latifi'nin eserlerinden biri **değildir**?
 - a. Baharistan
 - b. Subhatü'l-uşşak
 - c. Tezkiretü's-şuara ve Tabsıratü'n-nuzema
 - d. Risale-i Tarîf-i Evsaf-ı İstanbul
 - e. Füsul-i Erbaa
3. Latifi Tezkiresi'nin **en çok** eleştirilen yönü aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Şair biyografilerini alfabetik sıraya göre vermesi
 - b. Birçok şairi Kastamonulu olarak göstermesi
 - c. Seçtiği şiirlerin, edebî değerden yoksun olması
 - d. Eserinin mukaddimesinde devrin şiir ve şair anlayışını yansıtamamış olması
 - e. Osmanlı başkentleri dışındaki merkezlerde yetişen şairleri eserine almamış olması
4. Latifi, tezkiresine aldığı şairleri hangi ölçülere göre seçtiğini, bunları seçerken karşılaştığı güçlükleri eserinin hangi bölümünde anlatmıştır?
 - a. Mukaddime
 - b. Tetimme
 - c. Hamdele
 - d. Hatime
 - e. Fasl
5. Aşağıdakilerden hangisi, Latifi Tezkiresi'nin özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Şairlerin alfabetik sıraya göre verilmesi
 - b. Şairler hakkında isabetli ve doğru bilgiler verilmesi
 - c. Eserin dilinin sade ve secili; üslubunun akıcı ve ahenkli olması
 - d. Şairlerin yalnızca iyi yönlerinin anlatılması
 - e. Anadolu'da yazılmış ikinci şairler tezkiresi olması
6. Tezkirelerde şair biyografilerinin verilişinde belli kurallar dizisi vardır. Aşağıdakilerden hangisi geleneksel biyografi yazımındaki kurallar dizisinde yer **almaz**?
 - a. Şairler, isimleriyle değil, mahlaslarıyla tezkirelere girerler.
 - b. Mahlastan sonra şairin doğum yeri verilir.
 - c. Şair hayatta değilse mahlastan sonra rahmet dileyen bir dua cümlesi yer alır.
 - d. Şairin sosyal statüsünü de dikkate alan bir anlatım tarzı benimsenir.
 - e. Şairin babasının ve annesinin adının verilmesine özen gösterilir.
7. Ahdi tarafından yazılan tezkire aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Gülşen-i Şuara
 - b. Mecalisü'n-nefais
 - c. Heşt Behişt
 - d. Şuara Tezkiresi
 - e. Lisanü'l-nazm
8. Ahdi'nin *Gülşen-i Şuara* adlı eserinin edebiyat tarihimiz açısından temel önemi aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Çok sayıda şair hakkında bilgi vermesi
 - b. Yazıldığı tarihten önce yaşamış şairlere yer vermesi
 - c. Bağdat ve çevresinde yaşayan şairler hakkında bilgi veren ilk ve tek kaynak olması
 - d. Dilinin sade olması
 - e. Ravzalara ayrılarak yazılması

Eserde dil ve üslubun anlatılan şairin sosyal statüsüyle orantılı olarak değiştiği görülür. Yazar eserine aldığı şairlerin çoğunu aşırı sözlerle övmüş ve iyi kötü şairler hakkında değerlendirme yapmamıştır. Eser, Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında verdiği bilgiler bakımından Türk edebiyatının tek kaynağı durumundadır. Bu yönüyle eser eski şairleri kitabın dışında tutup yalnız kendisinin çağdaşı olan şairleri alması bakımından farklıdır.

9. Yukarıda bahsedilen eser ve yazarı aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- Ali Şir Nevayî-Mecalisü'n-nefais
- Ahdî-Gülşen-i Şuara
- Latifi-Tezkiretü's-şuara
- Sehî-Heşt Behişt
- Âşık Çelebi-Meşairü's-şuara

10. Aşağıdaki tezkire yazarları ile eserleri eşleştirmelerinden hangisi **yanlıştır**?

- Camî-Baharistan
- Devletşah-Devletşah Tezkiresi
- Latifi-Gülşen-i Şuara
- Ali Şir Nevayî-Mecalisü'n-nefais
- Sehî Bey-Heşt-Behişt

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız doğru değilse “Latifi ve Tezkire-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
2. a	Yanıtınız doğru değilse “Latifi ve Tezkire-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b	Yanıtınız doğru değilse “Latifi ve Tezkire-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
4. a	Yanıtınız doğru değilse “Latifi ve Tezkire-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
5. d	Yanıtınız doğru değilse “Latifi ve Tezkire-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
6. e	Yanıtınız doğru değilse “Latifi ve Tezkire-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
7. a	Yanıtınız doğru değilse “Ahdî ve Gülşen-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
8. c	Yanıtınız doğru değilse “Ahdî ve Gülşen-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
9. b	Yanıtınız doğru değilse “Ahdî ve Gülşen-i Şuara’sı” bölümünü yeniden okuyunuz.
10. c	Yanıtınız doğru değilse “16. Yüzyıl Şair Tezkireleri” bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Tezkirelerde şairin mahlasına, adına, babasına, memleketine, mesleğine, ölüm tarihi ve yerine, almış olduğu eğitimle eğitim aldığı hocalarına, eserlerine ve eserlerinden örneklerle ilişkin bilgi bulmak mümkündür. Bu bilgilerin niteliği ve sunuluşundaki üslup eserin verildiği yüzyıla ve yazarına göre farklılık gösterebilmektedir. 16. yüzyıldaki tezkireler, bilgilerin niteliği bakımından son derece zengin, bu bilgilerin sunuluşundaki üslup bakımından hayli renklidir.

Sıra Sizde 2

Bu dönemde Sehî'nin ardından peşpeşe yazılan 16. yüzyıl tezkireleri taklit değil orijinal eserlerdir. Bu yüzyıl tezkirelerinin ele aldığı şairlerin büyük çoğunluğu kendilerinden önceki dönemlerde yaşamıştır. Biyografiler şairlerle ilgili sadece edebî bilgileri değil, özel hayatları ile ilgili bilgileri de ihtiva ettiği için uzundur. Konuları edebî kişiler, eserleri ve bunların çevredeki etkileri olan şair tezkireleri bu yönleriyle sosyal ve kültürel tarihimizle ilgili önemli bilgileri de ihtiva eder. Bu yönüyle 16. yüzyılda yazılmış tezkirelerde de Osmanlı gündelik yaşantısı, örf adetler, inançlar ve sosyal değerlerle ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Canım, R. (2018). **Latifi, Tezkiretü's-Şuara ve Tabsıratü'n-nuzema**. e-kitap.kulturturizm.gov.tr.
- İsen, M. (1990). **Latifi Tezkiresi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1998). **Sehî Bey Tezkiresi Heşt Behişt**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M.-Kılıç, F.-Aksoyak, İ. H.-Eyduran, A.-Durmuş, M.(2011). **Şair Tezkireleri**. Ankara: Grafiker Yayınları
- Kut, G. (1978). **Heşt Behişt, The Tezkire by Sehî Beg**. Harvard.
- Levend, A. S. (1984). **Türk Edebiyatı Tarihi-I**. Giriş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tolasa, H. (1983). **Sehî, Latifi, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- İsen, M. (2010). **Tezkireden Biyografiye**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). **Klasik Türk Edebiyatının Peşinden**. Ankara: Grafiker Yayınları.

3

Amaçlarımız

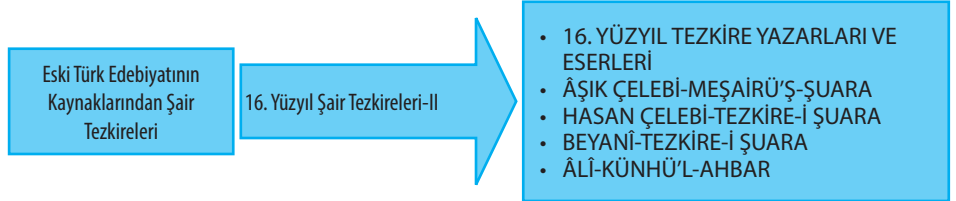
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 16. yüzyıl tezkire yazarlarını ve eserlerini tanıyabilecek,
- Bu dönemde oluşturulan tezkire metinlerinden örnek çözümleyerek tezkire türünün gelişimini izleyebilecek,
- Dönem tezkireleri hakkında değerlendirmeler yapabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tezkire
- Âşık Çelebi
- Meşairü's-şuara
- Hasan Çelebi
- Tezkiretü's-şuara
- Beyanî
- Gelibolulu Âlî
- Kühü'l-ahbar

İçindekiler

16. Yüzyıl Şair Tezkireleri-II

16. YÜZYIL TEZKİRE YAZARLARI VE ESERLERİ

ÂŞIK ÇELEBİ-MEŞAIRÜ'Ş-ŞUARA

Âşık Çelebi (1520-1572), tanınmış Türk şair ve yazarlarından. Asıl adı Pir Mehmet olup şiirlerinde Âşık mahlasını kullandı. Bugünkü Kosova topraklarında yer alan Prizren şehrinde dünyaya geldi. Büyük dedesi Bağdat'tan Bursa'ya gelip yerleşmiştir. Babası Seyyid Ali çeşitli yerlerde kadılık yapmış özellikle **muamma** yazmada ve tarih düşürmede usta bir kişidir. Seyyit Ali Filibe kadısı iken vefat etmiştir.

Âşık Çelebi anne tarafından da meşhur ve nüfuzlu bir sülaleden gelmektedir. Annesi, silsilesi Ebu İshak Kazurunî'ye çıkan ve II. Bayezit devrinde büyük bir nüfuz sahibi olan şair ve âlim II. Bayezit'in kazaskerlerinden Müeyyedzade'nin kızıdır. Âşık Çelebi tezkiresinde Müeyyedzade'yi kullandığı Hâtemî mahlasıyla biyografi sırasına dâhil eder ve onun başta ilminin yüceliği olmak üzere şiiri hakkında anekdotlarla bilgi verir.

Âşık Çelebi'nin kendisinden başka dört erkek kardeşi daha vardır. Çelebi'den büyük olan Mehmet Şah (ö.1539), Hâkî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Çelebi tezkiresinde Hâkî'nin şiirlerinden örnek beyitler verir.

Önce annesini ardından on dört yaşlarında babasını kaybeden Âşık Çelebi, dedesinin desteğiyle küçük yaşta tahsiline başladı. 1535'te geldiği İstanbul'da devrin ünlü hocalarından ders alarak çok iyi bir eğitim gördü.

Bu arada İstanbul'da devrin tanınmış şairleri ve belli başlı âlimleri ile de tanıştı. Hiç şüphesiz Müeyyedzade'nin torunu olması, babasının çevresi ve Fenarî Muhyiddin Efendi ile yakınlığı bu münasebetlerde yardımcı olmuştur. Ancak, onun girişken ve samimi kişiliği bu tanışmalarda asıl etkindir.

Âşık Çelebi 1541'de Bursa'ya geldi ve şair Sayî ile mahkeme kâtipliği yaptı. Ardından Emir Sultan vakıflarına mütevellî tayin edildi. Bursa'da iken Bursa güzel-leri hakkında bugün elimizde olmayan şehrengizini yazdı.

Daha sonra İstanbul mahkemesinde kâtip oldu. Âşık Çelebi bundan sonra bir ara Ebussuud Efendi'nin fetva kâtipliğini de yaptı.

1550'de Silivri kadısı olunca Çelebi'nin kadılık hayatı başladı. Silivri'de evlendi ama evliliği uzun sürmedi ve aynı yerde boşandı. Bir ara akrabası Mustafa Paşazade Derviş Çelebi'nin ölümü üzerine İstanbul'a geldi. Silivri'den sonra dost ve hamilerinin yardımıyla Priştine'ye kadı oldu. Burada birçok şairle tanıştı. Bu şairlerin bazılarının divanlarını gördü ve beğendiği beyitleri kaydederek daha sonra tezki-

Muamma: Çözüldüğü zaman herhangi bir varlığın ismi ortaya çıkan manzum bilmecedir.

resinde kullandı. 1556'da Serfice kadısı oldu. Âşık Çelebi, Serfice'de iken divanını tertip etti. Serfice'de daha önce üzerinde çalıştığı tezkiresini de yazmayı istemişse de birden bire azledilmesi üzerine bu arzusu gerçekleşmedi.

Sonra sırasıyla Narda, Alaiye, Niğbolu, Çernovi, Kıratova ve en son olarak da Üsküp kadılıklarına getirildi. Bu arada Kıratova kadılığında iken yıllardır üzerinde çalıştığı ancak Latifî'ye kızıp bir kenara bıraktığı tezkiresini bitirip II. Selim'e takdim etti. Ayrıca Arapça *Zeylûş-şakaik*'ini de tamamlayıp Sokullu Mehmet Paşa'ya sundu.

Hayatının büyük bir kısmı çeşitli kadılıklarda geçen Âşık Çelebi, bu meslekte çok sıkıntı çekti ve hiç memnun olmadı.

Çelebi, Üsküp'te yakalandığı **zatülcenb** hastalığından kurtulamayarak 1572 Şabanı sonlarında vefat etti. Evliya Çelebi'ye göre Üsküp'te bulunan Lokman Hekim Tekkesi'ndeki mezar taşında şair Cinanî'nin söylediği *Âşık sefer eyledi cihandan* (979) tarihi yazılıydı. Ancak, ne yazık ki bu mezar Üsküp'te 1963'te meydana gelen bir depremde yerle bir oldu. Bugün mevcut olmayan bu türbe, halk arasında *Gazi Baba* veya *Kadı Baba Türbesi* olarak anılmaktadır. Türbenin bulunduğu semt de *Gazi Baba Belediyesi* adını almıştır ve Üsküp'ün en büyük belediyesidir.

Âşık Çelebi'nin fizikî yapısı hakkında tezkiresinde, divanında ve çeşitli kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnız sülâleden gelen lüknetliği yani kekemeliği olduğu bilinmektedir.

Âşık Çelebi dünya nimetlerine düşkün, gezmeyi, eğlenmeyi seven, güzellere ve şaraba meyilli, neşeli, açık sözlü, rint tabiatlı ve cömert bir insandı. Âşık mahlasını alması da bu özelliklerinin bir delilidir.

Eserleri

Divan: Âşık Çelebi divanını 1556'dan önce Serfice'de kadı olarak bulunduğu sırada tertip etmiştir. Divanda kaside, gazel ve musammat nazım şekilleriyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Âşık Çelebi nesriyle tanınmış olsa da şair olarak da incelenmeye değerdir. 16. yy. şiirindeki yerli nitelikler onun şiirinde hemen göze çarpar. Aşk, güzellere ve tabiat tasvirleri şiirlerinin ana konusunu teşkil eder.

İNTERNET

Divanın metnine <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83422/asik-celebi-divani.html> adresinden erişebilirsiniz.

Tercüme-i Tıbrü'l-mesbûk: Gazalî'nin Sultan Sencer'in emri üzerine huzurunda geçen konuşmaları Farsça olarak yazdığı kitabın Arapça tercümesinden Türkçe'ye aktarılmış biçimidir.

Mecmu'a-i Sukuk: Âşık Çelebi'nin mahkeme kâtipliği ve kadılıklarda kaleme aldığı edebî kıymeti olan **ilâmlar**dır.

Mi'râcu'l-ayâle vü Minhâcül-adale: II.Selim adına Arapça'dan Türkçe'ye yapılan bir tercümedir.

Ravzatü's-şühedâ: Konusu Hazret-i Hüseyin'in Kerbelâda şehit edilmesi olan eser Farsça'dan tercümedir.

Ravzu'l-ahyar: II.Selim adına Arapça'dan Türkçe'ye yapılan bir tercümedir.

Sigetvarname: Kanunî'nin Sigetvar seferine ait manzum bir mesnevidir.

Şakâyiku'n-numaniyye: Taşköprizade'nin aynı adlı eserinin Arapça tercümesidir.

Şehrengiz-i Bursa: Bursa güzellere anlatan manzum bir risaledir. 1541'de yazılan mesnevi bugün için mevcut değildir.

Şerh-i Hadis-i Erbain: Kırk hadis tercümesidir.

İlâm: Bir davanın mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî belge.

Zeyl-i Şakâ-yık: Âşık Çelebi Arapça olarak *Şakâ-yık*'a yazdığı bu zeyli Sokollu Mehmet Paşa'ya takdim etmiştir.

Meşairü's-şuara: (*Âşık Çelebi Tezkiresi*): Âşık Çelebi'nin en önemli eseridir. 1568 yılında tamamlanmış ve devrin padişahı II. Selim'e takdim edilmiştir.

Tezkire, bir giriş ve şair biyografileri olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Girişte, sözden hareketle şiirin manası, iç ve dış unsurları, Araplarda ve Osmanlıdaki tarihî gelişimi başka kaynaklardan alınan bilgilerle, Arapça, Farsça şiirlerle, ayet, hadis ve kelimalarla desteklenerek anlatılır. Tezkirenin yazılış tarihine kadar tahta geçmiş Osmanlı sultanlarının şairlik yönleri ve edebiyata gösterdikleri ilgi üzerinde durulur. Mukaddime bu şekliyle özellikle şiir ve şiir tarihiyle uğraşanlar için büyük önem arz etmektedir. Mukaddimedede, Âşık Çelebi, kendi hayatından, tezkiresini yazarken dikkat ettiği noktalardan bahseder ve birkaç şiirini de zikreder. Esas metin kısmında 426 şaire yer verilmiştir ki eser bu hâliyle en hacimli tezkirelerdendir.

Bu konuda Hatice Aynur ve Aslı Niyazioğlu tarafından derlenen ve konuyla ilgili olarak farklı çalışmaları bir araya getiren Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar (Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011) adlı çalışmaya bakabilirsiniz.

K İ T A P

Âşık Çelebi edebiyat tarihimizde esas olarak tezkiresiyle yani nesir yazarlığıyla tanınır. Kendine has orijinal üslubuyla kaleme aldığı tezkiresi edebiyat, kültür ve dil tarihimiz açısından çok önemlidir. Kısa biyografilerde verilen bilgiler diğer tezkirelerden pek farklı değildir. Çelebi'nin kendine has canlı, samimi, esprili üslubu, esas onun tanıdığı şairleri anlatırken ortaya çıkar. Tezkirenin en önemli tarafı Âşık Çelebi'nin bizzat şairinden öğrendiği veya yakınlarından duyduğu en doğru ve geniş bilgiyi vermesi, bir psikolog gibi şairleri ve olayları tahlil etmesidir. Bu yönüyle eser bir edebiyat tarihinden çok hikâye hatta roman havası taşımakta ve türünün tek örneğini teşkil etmektedir. Bu uzun biyografilerde sadece kişi tasvirleri ve ruhi tahliller yapılmamış, çevre, mekân anlatımına, devrin sosyal yapısına gelenek ve göreneklerine dair bilgiler de verilmiştir.

Eserde Farsça, Arapça kelime ve tamlamalar yanında Türkçe deyim ve atasözleri de çok kullanılmış ve Türkçe kelimelerle de seciler yapılmıştır.

Tezkirenin olumsuzluk olarak değerlendirilebilecek tek yanı ebced sistemine göre tasnif edilmesidir. Bu tasnif tarzı eserin rahatça kullanılmasını engellemektedir. Çelebi, şairleri alfabetik sırayla yazmak istediğini ancak Latifi'nin kendisinden önce davranıp bu tertibi kullanınca bu düşüncesinden vazgeçtiğini söyler.

Âşık Çelebi, tezkiresine aldığı şairleri, türün başka hiçbir örneği görülmeyen bir yöntemle göre, ebced harflerini esas alarak sıralamıştır.

D İ K K A T

Örnek 1 (*Meşairü's-şuara'dan*)

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Tarîk-i tahsilde iken cânına tîr-i cezbeden sehmi'l-gayb irmişdür. Cübbe vü destârı terk idüp dervîşler libâsına belki melâmetiler pelâsına girmişdür. Ol asrda Şeyh İbrâhîmün Mısır'da zuhûrî şâyi olup

Gazel: Dilde hayliden hayâl-i zülf-i dil-ber var imiş
 Cânım içinde yatur bin başlu ejder var imiş
 Ey dırîgâ hiçe satdum kıymetini bilmedüm
 Âb u hâkümde benüm bir pâk gevher var imiş
 Olmadan levh ü kalem dahı hat-ı ma'sûk ile
 Levh-i dilde yazılı dîvân u defter var imiş
 Secdeler eylen gelün abdâllar kim bunda bir
 Tekye-i hakda terâş olmuş kalender var imiş
 Yakdı gönlüm âteşi şöyle cihân mülkin dilâ
 N'eylesün dîvâne gönlinde ahker var imiş
 Zâl-i dünyâya gönül virme Usûlî var iriş
 Gülşenî dirler vilâyet içre bir er var imiş

diyüp varup niçe zemân şeyh-i mezkûrun huzûrında tekâmîl-i nefis ü tehzîb-i ahlâk için mücâhede idüp yine Rûma gelüp gâh Yenice'de gâh Evrenos Beg oğlu Abdî Beg yanında sancaklarda bile olup âhir fevt olmuştur. Şeyh İbrâhîmîlere isnâd olunan ilhâd tohmın Rûmda ol ekmişdür ve Nesîmiyyât türrehâtından getürdüğü nihâl-i nihâd-ı dalâli ol dikmişdür. Niçe onup bitmeyecekler gelüp ol tohmı ekmeğe başlamışlar ve niçe ber-hurdâr olmayacaklar ol nihâle budaklar aşlamışlardır. Hak Te'âlâ tohumların çüride ve köklerin kurıda.

Matla: Kanı ol gün ki hayâl-i yâr idi eglencemüz
 Devletinde her cihetle var idi eglencemüz

Gazel: Yir gönül tîr-i belâ peykânını hurmâ gibi
 Tatlu tatlu nûş ider gam-nîşini halvâ gibi

Hîç açdurmaz gözüm tûfâna virdi âlemi
 Göklere turmaz çekilür âhum ejderhâ gibi

Kanlı yaşum seyl olup akdı yenilmez n'eyleyem
 Çak yürekden taşdı vü cûş eyledi deryâ gibi

Eksügün yok zerrece bir bî-bedel mahbûbsın
 Âh kim hercâyisin mihr-i cihân-ârâ gibi

Ebrveş çeşm-i Usûlî nice giryân olmasun
 Agladuginca güler ol gül gül-i ra'nâ gibi

Ve lehu: Subh-dem maşrık diyârından çeküp leşker güneş
 Gâret itdi vârun şâmîlerün yek-ser güneş

Bir kadeh nûş eylemiş câm-ı sabûhı subh-dem
 Kellesi kızmış cihân halkına zer saçar güneş

Ser-tâ-pâ mahbûb vâsfinda bu medh anundur. Birkaç beyti yazıldı.

Şî'r: Yâ mücessem rûhdur yâ peyker-i cân ol beden
 Yâ gül-i gülzâr-ı cennet yâ semen yâ yâsamen

Yâ elifdür dest-i kudretten yâ bâlâ yâ belâ
Yâ nihâl-i serv yâ nahl-i revân yâ nârven

Yâ ser-âmed bir Habeş mahbûbıdır yâ dâm-ı dil
Rîşte-i cândur yahud mergûle yâ müşk-i Hoten

Sünbül-i bâg-ı cinân yâ turre yâ tarrâr-ı cân
Yâ tırâz-ı anberîn yâ müşk yâ müşkîn resen

Nûr üzre nûn yâ ebrû yahud miskîn kemân
Yâ iki kec-râdur olmuş râları mekr ü fiten
Kaşun altında gözün bir türk-i tîr-endâzdur
Yâ meger Mirrîh kılmış kavs burcında vatan

Safha-i hüsn içre konmuş nokta-i mevhûmdur
Yâ ki sırr-ı gayb yâhud cevher-i cân yâ dehen

Hâsılı bir nahl-i güldür kâmetün şimşâdı kim
Başdan ayaga müzeyyen berg-i nâz u şîveden

Yok yok âb u gilden olmamışdur anun tıyneti
Cân u dilden yaradılmışdur vücûdı cümleten

Ey Usûlî ayagı toprağı gözler nûrıdur
Saklasun anı yavuz gözden Hudâ-yı zü'l-minen

Ebr gibi kanlu yaş dökdükçe uşşâkun gözi
Gülşen-i hüsn içre gül gibi olasun şâd sen

Ben olayın sâyeveş hâk-i siyehde pâ-y-mâl
Bu cihân turdukça tur ey serv-i sîm-endâm sen

Pâdişâhum kendüne ehl-i kemâli kul idin
Sen Süleymânsın sana yâr olmasun her Ehremen

Meşairü's-şuara, İnceleme-Metin, (Haz.: Filiz Kılıç) İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010, s. 344.

Sadeleştirilmiş Metin

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Tahsil yolunda iken canına cezbe okundan gayb endişesi erince cübbe ve sarığı terk edip dervişler elbisesini hatta **melametîler** abasını giymiştir. O asırda Şeyh İbrahim Mısır'da ortaya çıkınca,

Melameti: Melâmiye tarikatinden olan.

Gazel: *Gönülde uzun zamandır sevgilinin saçının hayali var imiş. Canımın içinde yatan bin başlı bir ejderha var imiş.*

Benim su ve toprağımda bir temiz cevher var imiş ama, ne yazık ki kıymetini bilmedim, bedavaya verdim.

Levh, kalem ve sevgilinin hattı (yüzündeki ayva tüyleri) olmadan, gönül levhasında yazılı olan divan ve defter var imiş.

Gelin abdallar secdeler edin. Çünkü burada, hak tekkesinde tıraş olmuş bir kalender var imiş.

Ey sevgili, gönlümün ateşi cihan mülkünü öyle bir yaktı ki! Ne yapsın âşık olan gönlünde bir ateş koru varmış.

Ey Usulî, dünya ihtiyarına gönül vermede, Gülşenî adlı veliler içinde önemli bir er varmış, var ona ulaş.

diye varıp uzun zaman adı geçen şeyhin huzurunda nefsini köreltme ve ahlakını düzeltmek için mücadele etmiştir. Daha sonra tekrar Rumeli'ye dönüp bazen Evranos bey oğlu Abdî Bey yanında sancaklarda bulunup daha sonra ölmüştür. Şeyh İbrahimîlere isnat edilen Tanrı tanımazlık tohumunu Balkanlarda o ekmiş ve Nesimîliğe ait saçma sapan sözlerden getirdiği sapkınlık huyunun fidanını o dikmiştir. Birçok onup bitmeyecekler gelip o tohumu ekmeye başlamışlar ve yine birçok onmayacaklar o fidana budaklar aşlamışlardır.

Matla': *Sevgilinin hayali eğlencemiz olan o gün nerede? Senin devletinde, sayende her cihetle eğlencemiz var idi.*

Gazel: *Gönül bela okunun ucunu hurma gibi, gam dikenini helva gibi tatlı yer.*

Hiç göz açtırmaz gözüüm, alemi tufana boğdu. (Ağlamaktan bütün alem su içinde kaldı) Ahım ejderha gibi durmadan göklere çekilir.

Kanlı yaşım sel olup aktı, ne yapsam yenilmez. Kanlı yaşım derya gibi tam yürekten taşı ve coştı.

Zerrece eksiğin yok, baha biçilemeyen bir güzelsin. Ah ki cihanı süsleyen güneş gibi hercayisin (yerinde duramazsın).

Usulî'nin gözü bulut gibi nasıl ağlamasın? O gül, iki renkli gül (güzel sevgili) (Usulî'nin gözü) ağladığı kadar güler.

Yine Ondan: *Güneş sabah vakti doğudan asker çekip akşama ait her şeyi yağmaladı.*

Güneş sabah vakti içilen şaraptan bir kadeh içtiği için kellesi kızmış, cihan halkına altın saçar.

Baştan sona sevgiliyi anlatan bu övgü de onundur. Birkaç beyit yazıldı.

Şîr: *O beden ya cisme dönüşmüş bir ruh veya canın yüzüdür. Ya cennet bahçesinin gülü veya yasemindir.*

Ya kudret elinden çıkmış elif, ya yüce veya beladır. Ya servi fidanı veya yürüyen süs ağacı ya da karaağaçtır.

Ya ileri gelen bir Habeş güzeli ya gönül tuzağıdır. Ya can ipi ya kıvrık saç veya Hoten kokusudur.

Ya cennet bahçesinin sümbülü ya alın saçı veya canın yankesicisidir. Ya anber kokulu elbise veya güzel koku ya da misk kokulu ipliklidir.

Ya nur kelimesindeki (Arap alfabesindeki) nun harfi, veya kaş ya da misk kokulu yay (kaş), ya re harfleri fitne fücür olmuş iki eğik redir.

Kaşın altında gözün bir ok atan türktür. Sanki Merih yıldızı yay burcunda vatan kılmıştır.

Güzellik safhası içine konmuş mevhum noktasıdır, ya gayp sırrı veya can cevheri ya da ağızdır.

Kısacası boyun kılıcı baştan ayağa naz ve işveyle süslenmiş bir gül fidanıdır.

Yok yok, onun yaratılışı su ve topraktan olmamıştır. Vücudu cümleten can ve gönülden yaratılmıştır.

Ey Usulî, onun ayağının toprağı gözlerin ışığıdır. Onu minnetleri gören Allah kötü gözden saklasın.

Âşıkların gözü bulut gibi kanlı yaş dökdükçe sen güzellik gül bahçesinde mutlu olasın.

Ben kara toprakta gölge gibi ayak altında olayım. Ey gümüş endamlı servi sen bu cihan durdukça dur.

Padişahım kendine olgun kişileri kul edin. Sen Süleyman'ın sana Ehremen yar olmasın.

Tezkire yazarlarının eserlerine alacakları şairleri belirlemek için kullandıkları ölçütleri var mıdır?

SIRA SİZDE

HASAN ÇELEBİ-TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA

Hasan Çelebi (1546-1604), önemli memuriyetlerde bulunan âlim ve bilginlerle dolu Kınalızadeler diye anılan bir aileye mensuptur. Bu ad, Hasan Çelebi'nin babası Alî Çelebi'nin dedesi olan Abdülkadir Hamidî Çelebi'den kaynaklanır. Abdülkadir Hamidî Çelebi sakalına kına yaktığı için aile Kınalızade adıyla anılmıştır.

Hasan Çelebi, babasının Hamza Bey medresesindeki müderrisliği sırasında 1546 tarihinde Bursa'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılık yaptı (Bursa, Edirne, Aydıncık, Gelibolu, Eski Zagra, Halep, Mısır). Hasan Çelebi, 1603 tarihinde Zagra kadısı iken hastalandı ve **arpalık** suretiyle Reşit kazasını talep edip oraya atandı. Burada 1604 yılında öldü.

Çağının ünlü âlimleri arasında sayılan, fıkıh ve kelam ilmine dair bazı eserler, risaleler, şiirler yazan Hasan Çelebi'nin arkadaş çevresi de bilgin ve şairlerden oluşmaktadır.

Arpalık: Osmanlı döneminde emekli olan ya da görevinden alınan memurlara maaş karşılığı olarak verilen şey.

Eserleri

Dürer ü Gurer: Hasan Çelebi'nin hukuk alanında yazdığı haşiyelerdir.

Envârü't-tenzil: Kur'an'ın şerhine dair Arapça bir eserdir.

Mutavvel: Belagat ilmine dair yazılan Arapça bir eserin şerhidir.

Tezkiretü's-şuara (y.1585-86): Hasan Çelebi, 1586 yılında *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi* veya *Tezkiretü's-şuara* olarak bilinen eserini, 16. yüzyılın beşinci tezkiresi olarak Sehî, Latîfi, Ahdî ve Âşık Çelebi Tezkireleri'nden sonra kaleme almıştır.

Haşiye: Bir metnin altına ya da kenarına konuyla ilgili yazılan açıklayıcı bilgi.

Hasan Çelebi Tezkiresi'nin metnine şu adresten ulaşabilirsiniz: <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/belge/1-83504/kinalizade-hasan-celebi---tezkiretus-suara.html>

INTERNET

Tezkire, bir mukaddime, sultan şairler, şehzade şairler ve asıl şairler olmak üzere üç fasıl hâlinde düzenlenmiş olup birinci ve ikinci bölümde yer alan padişah ve şehzadeler kronolojik, üçüncü bölümde bulunan şairler ise alfabetik olarak sıralanmıştır.

Hasan Çelebi, mukaddime kısmında Allah'ın birliği ve kudretinden, Hz. Peygamber'in faziletlerinden söz ettikten ve günahlarının bağışlanmasını diledikten sonra devrin padişahı III. Murat'ın övgüsüne geçmiş, şiirlerinden örnekler vermiştir. Hasan Çelebi, eserini kaleme alma sebebini de açıkladıktan sonra *Vasf-ı Şerif-i Hazret-i Hâce Efendi* başlığı altında Hoca Sadüddin Efendi'yi bilgi, kültür, ahlak ve erdem bakımından övmüş; yeryüzünde ne kadar değerli şeyler varsa bunların hepsinin onun şahsında toplandığını belirtmiştir. Tezkirenin kaleme alındığı durum ve şartlardan uzun uzun bahseden Hasan Çelebi, eserini kime sunduğunu açıkça belirtmemiştir. Fakat bu övgü dolu sözlerden tezkirenin Hoca Sadüddin Efendi'ye sunulduğu anlaşılmaktadır.

Tezkirenin birinci bölümünde altı padişah (Sultan II. Murat, Fatih Sultan Mehmet-Avni, Sultan II. Bayezit-Adli, Yavuz Sultan Selim-Selimî, Kanunî Sultan Süleyman-Muhibbî, Sultan II. Selim-Selimî), ikinci bölümünde beş şehzade (Sultan

Korkut, Sultan Cem, Sultan Mustafa, Sultan Mehmet, Sultan Bayezit-Şahî) ele alınmıştır. Tezkire'nin üçüncü bölümünde, 15. ve 16. yüzyılda yaşamış olan 627 şairin biyografisi verilmiştir.

Hasan Çelebi, eserine çoğunlukla ilmiye sınıfına mensup şairleri dâhil etmiş; meşhur şairlerin ve bizzat tanışıp görüştüğü şairlerin biyografilerini uzun tutmuş; yeni yetişmekte olan veya çok meşhur olmayanların biyografilerini ise kısaca ele almıştır. Hasan Çelebi, şairlerin genel yaratılış hâli, sanatkâr mizaç ve kabiliyetleri, sanat faaliyetleri ve özellikleri üzerinde durarak çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. Tezkireci, şairde olağanüstü bir güç görmüşse ve onu daha fazla övmek istiyorsa olağanüstü veya bilinmeyene dayandırılan tanıtma ve değerlendirmelere de yer vermiştir.

Hasan Çelebi, tezkiresini ağır bir dil ve sanatkârâne üslupla kaleme almıştır. Özellikle tezkirenin mukaddime kısmında, padişahlardan ve üçüncü fasılda yer alan ilmiye sınıfına mensup şairlerden bahsedilirken onların şan, şöret, bilgi ve kültürlerine yaraşacak şekilde inşa tarzının bütün özelliklerini taşıyan bir dil ve üslubun kullanıldığı görülür. Kısacası, kullanılan dilin biçimini, şairin sosyal statüsü belirlemiştir.

Hasan Çelebi, söylediklerini ayet, hadis ve kelam-ı kibarlarla desteklerken benzetme ve tasvirleri de anlattığı konu, olay, şairin ad, meslek, mevki ve durumuyla bir bütünlük arz edecek şekilde yapmış; çağının sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu, şair biyografilerinde verdiği bilgilerle yansıtmaya çalışmış; kendisinden önce yazılan tezkirelerde yer almayan yüz yirmi iki şairi eserine ilave etmiş ve bu yeni isimler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu bakımdan eser, dil ve üslup özelliğinin yanı sıra ihtiva ettiği bu yeni isimler için ilk kaynak durumunda olması bakımından önemlidir. Hasan Çelebi'nin de belirttiği gibi üçüncü fasılda yer alan şairlerin çoğu ilmiye sınıfına mensuptur ve bunların biyografileri bu alandaki başarı ve şöretlerine göre uzun veya kısa tutulmuştur.

Tezkireci, şairlerin doğum ve yerleşim yerlerini takdim ederken şehir ve kasabaların sahip oldukları sosyo-kültürel zenginliği ve canlılığı, coğrafi güzelliği ve imkânları hakkında doğrudan veya dolaylı tanıtma ve tasvirlerle diğer tezkirelere göre daha fazla yer vermiştir. Böylece Hasan Çelebi, şairlerin doğum ve yerleşim yerleriyle ilgili yaptığı tarif ve tavsiflerle 16. yüzyıl Osmanlı devletinin kültür ve sanat coğrafyasını gözler önüne serer. Tezkireyi diğer tezkirelerden ayıran en önemli özelliklerden biri budur.

640 şair biyografisi ile tezkire geleneğinin en hacimli örneklerinden ve edebiyat tarihimizde en çok istinsah edilen eserlerden biri olan Hasan Çelebi Tezkiresi, daha sonra Beyanî tarafından telhis (kısaltılmış) edilmiştir.

Örnek 2 (Hasan Çelebi Tezkiresi'nden)

Usûlî: Mecma-ı zurefâ ve menba-ı şu'arâ olan Vardar Yenicesi'ndendir. Sebebi kemâl-i nev-i insân olan esnâf-ı kemâl ü irfânı fûrû u usûlî ile tahsîl ve ma'ârif-i külliyye vü cüz'îyyeyi ebvâb ü fuzûlî ile tekmi'l itdükden sonra cezebât-ı Rahmâniyye ve galebât-ı Subhâniyye dil ü cânında galeyân ve nesâ'im-i letâ'if-i Rabbânî mehebb-i hâtırdan heyecân idüp ve sevârik-ı avâtıf-ı Subhânî maşrık-ı zamîrinden leme'ân itdükde Mısır'da Şeyh İbrâhîm-i Gülşenî'nün gülistân-ı âstânından ictinâ-yı envâr-ı marîfet ü irfân ve iktibâs-ı envâr-ı tevhîd ü îmân için hidmet-i şerîfinde dâmen dermiyân olmuş idi. Bâdehû Şeyh Gülşenî gülşen-i cinâna intikâl ve bu dâr-ı anâdan sebzecâr-ı bekâya irtihâl eyledükde yine Rûm'a avdet eyleyüp gâh Yenice'de ve gâh Evrenos Beg'ün oğlu Abdi Beg'ün yanında iken vefât idüp gûyende-i bezm-i fenânun usûline uymagla terk-i sohbet-i bekâ ve meclis-i hayât eyledi. Sûfiyâne eş'ârı ve fakr u fenâyâ müte'allik güftârı vardır. Bu eş'âr anundur.

Şîr: Vücûd-ı mutlakun bahri ne mevci kim ider peydâ
En'e'l-hakk sırrını söyler eger mahfî eger peydâ

Nice zahmet çeker kesb-i kemâl idince bir ârif
Belî çok kan yudar kân eyleyince bir güher peydâ

Diğer: Tasvîr-i gayra kılma mahall kalb-i akdesi
Esnâma mesken eyleme beytû'l-mukaddesi

Ve lehu: Yir gönül tîr-i belâ peykânını hurmâ gibi
Tatlı tatlı nûş ider gam nîşini helvâ gibi

Eksügün yok zerrece bir bî-bedel mahbûbsın
Âh kim hercâisin mihr-i cihân-ârâ gibi

Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara, (Haz.: Aysun Eyduran), Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara 1999, s. 163.

Usûlî: Zariflerin toplandığı yer ve şairlerin kaynağı olan Vardar Yenicesi'ndendir. İnsan cinsinin olgunluğunun sebebi olan kemal ve irfan sınıflarını usulünce tahsil edip, bütün ilimleri gereğince idrak ettikten sonra Allah'ın cezbe kudreti ile gönlü coşup içinden gelen heyecan rüzgarıyla Mısır'da bulunan Şeyh İbrahim Gülşenî'nin dergahının gül bahçesinde marifet ve irfan elde etmek için şeyhe hizmete gitti. Şeyh Gülşenî bu eziyet diyarından sonsuzluk bahçesine, cennet gülbahçesine göçünce tekrar Anadolu'ya döndü. Bazen Yenice'de bazen Evrenos Bey'in oğlu Abdi Bey'in yanında iken vefat edip sonsuzluk meclisine dâhil oldu. Tasavvufi şiirleri ve fakirlik ve yokluğa dair sözleri vardır. Bu şiirler onundur:

Şiir: *Mutlak varlığın denizi hangi dalgayı ortaya çıkarmışsa, gizli ya da açık bu En'e'l-Hak sözünü söyler.*

Ârif kişi olgunlaşınca kadar çok sıkıntı çeker; maden bir cevher ortaya çıkarıncaya kadar çok kan yutar.

Diğer: *Kutsal kalbi yabancı, düşman putlara yer eyleme, kutsal evi put yeri yapma.*

Yine Ondan: *Gönül bela okunun ucunu hurma gibi yer. Gönül gam dikenini helva gibi tatlı tatlı yer.*

Zerrece eksiğin yok, baha biçilemeyen bir güzelsin. Ah ki cihanı süsleyen güneş gibi hercayisin (yerinde duramazsın).

BEYANÎ-TEZKİRE-İ ŞUARA

Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Beyanî'nin asıl adı Mustafa olup, Carullahzade lakabıyla tanındı. Kaynakların çoğuna göre bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Rusçuk'ta, bir kısmına göre Niğbolu'da doğdu.

Beyanî, ilköğrenimine memleketinde başladı ve İstanbul'da devam etti. Şükrullah Hâlifeden **talik** icazeti alarak hattat olan Beyanî, hocasının tamamlanan tefsirini temize çekti, karşılık olarak da yirmi akçe ile Kestel medresesine müderris olarak atandı. Daha sonra Havran kadısı oldu. Oradan hac görevini yerine getirmek için Hicaz'a gitti ve Hicaz dönüşünden sonra Okmeydanı Sofular Halveti tekkesi şeyhi Ekmeleddin Efendi'ye bağlanıp resmî görevlerinden ayrılarak tarikata girdi.

Bir süre Gelibolu zaviyelerinden birinde kalan Beyanî, Şeyh Ekmeleddin Efendi vefat ettikten sonra onun vasiyeti üzerine Sofular tekkesi şeyhi oldu. Yirmi yıl kadar bu tekkede şeyhlik yaptıktan sonra 1597 yılında öldü ve bu tekkenin sahasına gömüldü.

Talik: Güzel yazı yazma sanatı olarak tanımlanabilecek olan hat sanatından kullanılan yazı çeşitlerinden biri. Talik icazeti ise bu yazı çeşidinde uzmanlaştığını gösteren diploma anlamına gelmektedir.

Eseri

Tezkiretü-ş Şuara: Beyanî, kendi adıyla veya *Tezkiretü-ş-şuara* olarak bilinen eserini, 16. yüzyılın en son tezkiresi olarak 1597-1598 yılında kaleme almıştır. *Beyanî Tezkiresi*, toplam 640 biyografi içeren Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nin özeti mahiyetindedir.

Tezkire, bir mukaddime ve üç bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Eserin mukaddime kısmında Beyanî, şiir ve şair hakkında bilgi vermiş ve tezkire kelimesinin anlamı üzerinde durmuştur.

Beyanî, mukaddime kısmında Farsça ve Arapça birçok tezkirenin yazıldığını, Anadolu sahasında Latifî, Âşık Çelebi ve Kınalızade Hasan Çelebi Tezkireleri'nin halk arasında beğenildiğini belirtir. Ayrıca müellif, kendi eserini yazarken bu eserlerden sadece biri olan Hasan Çelebi Tezkiresi'ni bir dostundan ödünç aldığını ve fazla vakti olmadığı için özetleyerek sadece meşhur olan şairleri seçtiğini söyler. Böylece okuyucu, eserde yer alan şairlerin neye göre seçildiği konusunu da öğrenmiş olmaktadır.

Tezkire'nin birinci bölümünde beş padişah (Fatih Sultan Mehmet-Avnî, Sultan Bayezit-Adlî, Yavuz Sultan Selim-Selimî, Kanunî Sultan Süleyman-Muhibbî, Sultan II. Selim-Selimî) ve dört şehzade (Şehzade Cem, Şehzade Mustafa-Muhlisî, Şehzade Bayezit, Şehzade Murat) ele alınmıştır.

Eserin ikinci bölümünde 15. ve 16. yüzyılda yaşamış olan 368 şairin biyografisi verilmiştir. Tezkirede padişah ve şehzadelerle birlikte toplam 377 şair bulunmaktadır.

Beyanî'nin dili, süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Beyanî, Hasan Çelebi'nin Arapça, Farsça tamlamalarla dolu uzun cümlelerini kısaltarak sözü uzatmaktan kaçınmıştır. Beyanî, eserindeki biyografileri kısa tutarken bir biyografide olması gereken bilgileri (doğum yeri, isim, unvan veya lakapları, akraba ve soyları, eğitim-öğretim durumları, hocaları, meslekleri, hastalıkları, ölümü, ölüm tarihi ve yeri, eserleri, eserlerinden örnekler) özenle vermeye çalışmıştır.

Beyanî, Hasan Çelebi Tezkiresi'nde olmayan dört şairi (Hakanî, Hızrî, Muidî ve Meylî) eserine ilave etmiş; ancak bu yeni isimler hakkında kayda değer bilgiler vermemiştir. Buna rağmen, ilave etmiş olduğu şairlerden söz eden ilk eser olması bakımından önemlidir.

SIRA SİZDE

Tezkireciler şairlerin tanıtımında nasıl bir tutum sergilerler?

Örnek 3 (*Beyanî Tezkiresi'nden*)

Usulî: Vardarîdür. Şeyh Gülşenî halkasındandır. Bu gazel-i meşhûr anundur. Vücûd-ı mutlakun bahri ne mevci kim ider peydâ Ene'l-hak sırrını söyler eger mahfî eger peydâ

Beyanî, **Beyanî Tezkiresi**, (Haz.: Aysun Sungurhan), Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 15.

Sadeleştirilmiş Metin

Usulî: Vardarlıdır. Şeyh Gülşenî'ye bağlı kişilerdendir. Bu meşhur gazel onundur.

Mutlak varlığın denizi hangi dalgayı ortaya çıkarmışsa, gizli ya da açık bu ene'l-Hak sözünü söyler.

ÂLÎ-KÜNHÜ'L-AHBAR

Şair, tarihçi ve devlet adamı Âlî, Gelibolu'da doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Fakat daha çok doğum yeri ve mahlasıyla birlikte anılarak Gelibolulu Mustafa Âlî adıyla tanındı. Babasının adı Ahmet'tir. Gelibolu ve İstanbul'da tamamlanan eğitiminden sonra bürokrat olarak görev aldı ve Kütahya'da şehzade olan II. Selim'in maiyetine katıldı. Ardından Şam ve Bosna divan kâtipliği, Halep Tımar defterdarlığı, Erzurum Hazine Defterdarlığı, Bağdat mal defterdarlığı, Sivas defterdarlığı, Yeniçeri kâtipliği, Amasya Kayseri ve Cidde sancakbeyliği görevlerinde bulundu. Cidde son görev yeri oldu ve orada öldü. Mezarı Cidde'de ise de, yeri bilinmemektedir. Âlî, tarihçiliği yanında çağının iyi şairlerinden ve nesir ustalarından biridir. Özellikle mensur eserlerinde üslup sahibi bir yazar olarak karşımıza çıkar. Eserlerinde kendine ve kişisel düşüncelerine çokça yer veren Âlî, eserlerinin çoğunu, halkın ve aydınların hep birlikte anlayacağı orta bir yol anlayışına bağlı kalarak yazdı.

Gelibolulu Âlî'nin şairliği hakkında XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı adlı kitabınızda ayrıntılı bilgi verilmişti.

K İ T A P

Eserleri

Gelibolulu Âlî'nin eserlerini edebî, tarihî ve diğerleri olmak üzere alfabetik olarak şöyle ayırabiliriz.

I. Edebî Eserleri

Câmi'ü'l-buhûr der Mecalis-i Sûr: III. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet'in düğünü-nü tasvir eden bir mesnevidir.

Divanlar: Âlî'nin dördü Türkçe biri Farsça olmak üzere beş divanı vardır.

Gelibolu Şehrengizi: Şairin Gelibolu'nun güzellerini övdüğü manzumesinin adıdır.

Gül-i Sad-Berg: Divanlarından seçilmiş yüz matlayı ihtiva eder.

Mihr ü Mâh: 1174 beyitlik bir mesnevidir.

Mihr ü Vefâ: Henüz tamamı ele geçmeyen bu eser, 7000 beyitlik mesnevidir.

Riyazü's-salîkîn: Dinî, tasavvufî ve ahlakî bir mesnevidir.

Sadeî-i Sad-Güher: Divanlarından seçilmiş 100 gazeli ihtiva eder.

Subhatü'l-abdâl: Kerbelâ mersiyelerinden oluşur.

Tuhfetü'l-uşşak: Husrev-i Dehlevî'nin Matla'ü'l-Envar adlı eserine nazire olarak kaleme alınan bir mesnevidir.

2. Tarihî Eserleri

Fursatname: Nusretname'de anlatılan olayların devamı anlatılır.

Fusulü'l-hallü Ve'l-akd: İslam devletlerinin yükseliş ve batış sebepleri anlatılır.

Hakayıku'l-ekâlim: III. Murad'ın, görev vereceği memurlarının hangi vasıflarda olması gerektiğini anlatır.

Heft-Meclis: Kanunî Sultan Süleyman'ın Zigetvar savaşının tarihidir.

Menşeu'l-inşa: Bazı devlet ileri gelenleri ile yazarın kendisi için yazdığı mektuplardır.

Mirkatü'l-ciha: Melik Danişmend Ahmed'in savaşlarından bahseder.

Münşe: Âlî, bu eserde mektuplarını toplamıştır.

Nâdirü'l-meharib: Şehzade Selim ile Bayezit arasında cereyan eden Konya Savaşını ve Selim'in cülusuna kadarki olayları anlatır.

Nusretname: Lala Mustafa Paşa'nın Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan fetihlerini anlatır.

Zübdetü't-tevarih: Adudüddin el-İcî'nin İşrâkü't-tevarih adlı kitabının tercümesidir.

3. Diğerleri

Feraidü'l-vilade: III. Murat'ın oğullarından Şehzade Osman'ın doğumuyla ilgili eseridir.

Hâlâtü'l-kâhire: Âlî'nin Mısır'a ait hatıralarına ve gözlemlerine dayanmaktadır.

Hilyetü'r-ricâl: Hoca Muhammed Parsa'nın, Faslü'l-Hitab'ından alınan bir eserdir.

Hülasatü'l-ahval: On iki bendlik bir terci-benttir.

Mecmau'l-bahreyn: Hâfız'a nazirelerini topladığı bir eseridir.

Mehasinü'l-adab: Bir nevi siyaset ve görgü kitabıdır.

Menakıb-ı Hünerveran: Hat tarihinden, ünlü hattatlar, nakkaşlar ve mücellitlerden bahseder.

Mevaidü'n-nefayis Kavaidi'l-Mecalis: Görgüye dair Kava-idü'l-mecalis'in genişletilmiş şeklidir.

Nevadirü'l-hikem: Eser, her çağda yetişmiş olan bazı ünlü bilgin ve mutasavvıflardan, halifeler ve hilafet meselesinden söz eder.

Nushatü's-selatin: Padişahlara yol göstermek üzere yazılmıştır.

Risale-i Zırgamiyye: III. Murat'n Harem Kethüdası Canfeda Hatun'un kardeşi Deli İbrahim Paşa hakkında yazılmıştır.

Tuhfetü's-suleha: Gazalî'nin *Eyyühe'l-veled* adlı risalesinin tercümesidir.

Künhü'l-ahbar (y.1600): Gelibolulu Mustafa Âlî, çeşitli alanlarda pek çok eser vermiş olmakla birlikte onun eserleri değerlendirildiğinde tarihçiliğinin, tarihçilik içinde de biyografi tarafının ön plana çıktığı görülür. Âlî bu anlamda üç müstakil eser kaleme almıştır: *Menakıb-ı Hünerveran*, *Hilyetü'r-ricâl* ve *Künhü'l-ahbar*.

Âlî'nin hem genelde hem de bu alanda en önemli eseri *Künhü'l-ahbar*'dır. *Künhü'l-ahbar*, uzun bir mukaddime ve yazarın Rük'n adını verdiği dört bölümden meydana gelir:

1. Rük'n'de: Dünyanın yaratılışından, Hz. Âdem'in ortaya çıkışına kadar geçen zaman; bütün yaratıkların ortaya çıkması, hayvanlar, dağlar, denizler, nehirler, göller, adalar ve iklimler ele alınmıştır.

2. Rük'n'de: Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler, Arap ırkı, Hz. Peygamber, mucizeleri, Emevîler, Abbasîler, Arap emirleri, bilginleri, şeyhleri anlatılır.

3. Rük'n: Türk ve Tatar kavimleri ile hakanlarından söz edebilir.

4. Rük'n: Osmanlıların ortaya çıkışından 1007 (1598-99) yılına kadar olup biten olaylardan, devrin devlet adamlarından, bilginlerden, şeyhlerden ve şairlerden bahsedilir.

Künhü'l-ahbâr'da olaylar, padişahların saltanat süreleri esas alınarak sıralanmıştır. Her padişahın tahta çıkışı ile yeni bölüm başlar; önce padişahın doğum tarihi yazılır, ardından padişahın saltanat süresi içinde başından sonuna kadar meydana gelen olaylar *birinci*, *ikinci*, *üçüncü hâdise* diye kısımlara ayrılarak verilir. Bu siyasi bilgilerden sonra devrin kültürel olaylarının anlatımı gelir. Burada yazar, padişahın yaptığı hayır ve hasenattan başlayarak her padişah döneminde yetişen devlet adamları ile (sadrazamlar, vezirler, beyler, üst derecedeki memurlar) bilginler, şeyhler, şairler gibi kültür erlerinin biyografilerini verir.

Künhü'l-ahbar'ın Osmanlı tarihini anlatan dördüncü. Rük'nü, iki ciltten meydana gelmiştir: İlk cilt başlangıçtan I. Selim devri sonuna kadar gelir (1520). İkinci cilt, Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı ile başlar (1520) ve kitabın sonu, farklı nüshalarda değişiklik gösterir. *Künhü'l-ahbar* bu hâliyle on beş padişahın devrini

Mücellit: Kitapları dikip kenarlarını düzelterek kap geçiren işçi.

anlatır: Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Bayezî, Süleyman Şah, Musa, I. Mehmet, II. Murat, II. Mehmet, II. Bâyezî, I. Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet.

Daha önce ifade edildiği gibi Âlî'ye gelinceye kadar hem İslamî geleneğe, hem de bu geleneğin bir bölümünü teşkil eden Türk tarih ve edebiyatında biyografi ciddi bir gelişme göstermişti. Özellikle şüara tezkireleri ve Şakayık telif, tercüme ve zeyilleri Osmanlı ülkesinde de biyografiyi hem muhtevası, hem de biçimi açısından standart bir şekle kavuşturmuştu. Sehî'nin ardından Latîfî ve Âşık Çelebi'nin, tezkire türünün en başarılı örneklerini ortaya koymaları ve Taşköprizade'nin Şakayık telifi ile bunun tercüme ve zeyilleri, artık Osmanlı ülkesinde klasik biyografinin nasıl olacağını aşağı yukarı belirlemişti. Âlî, Anadolu biyografi geleneğinde kendinden önce ortaya konmuş örneklerin başarılı taraflarını ikmal ederek adeta Latîfî, Âşık Çelebi ve Taşköprizade'nin müsbet taraflarından yararlanarak bir sentez eser meydana getirmiştir.

Künhü'l-ahbar'ın biyografik malumat açısından asıl zengin ve farklı tarafını eserde yer alan şairler meydana getirir. Bunların sayısı müstakil biyografi olarak 290'dır. Ayrıca 15 şair hakkında da başka vesilelerle tam bir biyografi örneğine yakın bilgiler verilmiştir. Bu tarz bilgiler ya müşterek mahlas taşıyan daha önemsiz şairler, ya da yakın akrabalar hakkında verilir. Sözü edilen bu 15 kişi ile birlikte *Künhü'l-ahbar*'daki biyografilerin sayısı, 305'e ulaşmaktadır. Bu hâliyle eser, kendisinden önce ve sonra yazılan çok sayıdaki biyografik eserden şair sayısı bakımından büyük, bazılarıyla eşit, pek azından da küçüktür. Örneğin içinde 229 şair bulunan Sehî Tezkiresi'nden büyük, 334 şair kapsayan Latîfî ile aynı seviyede sadece Âşık Çelebi (426 şair), Ahdi (382 şair), Salim (435 şair) ve Fatî'n (672 şair) in tezkireleri sayı bakımından küçüktür.

Kısacası Âlî, diğer önemli tezkirelerden hem hacim, hem de şekil bakımından pek farklı olmayan bir eseri tarihinin içine yerleştirmiştir. Bu biyografilerin, bir umumi tarihin içinde yer aldıkları için karşı karşıya bulunduğu ufak tefek farklar bir yana bırakılırsa, şüara tezkirelerinde yer alan örneklerden değişik yanları yoktur. Sadece değişik padişahların döneminde yaşayanlar, eserin tertip tarzı dolayısıyla farklı padişah dönemlerinin sonlarında yer almışlardır. Sözü edilen bu şairler bir araya getirildiğinde 16. yüzyıl yeni bir şüara tezkiresi kazanmaktadır. Böylece esere rahatlıkla *Künhü'l-ahbar Tezkiresi* denebilir.

Daha önce belirtildiği gibi eserin Osmanlılarla ilgili dördüncü. rüknü, on beş padişah devrini kapsamakla birlikte bunlardan sadece yedi tanesinin sonunda şairlere yer verilmiştir. İlk dönemden üç, son dönemden de iki padişah döneminde şairler yer almaz. Çünkü kaynaklar, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde herhangi bir şairden söz etmezler. İlk tezkireciler genellikle Osmanlı edebiyatının menşei II. Murat devri olarak kabul ederler. Âlî, başlangıcı bir adım daha yukarı çıkarmaktadır.

Künhü'l-ahbar'da şairler genelde alfabetik dizilmekle birlikte özellikle başlangıç döneminde buna tam uyulmadığı anlaşıyor.

Âlî, şairlerle ilgili bölümleri tarihinin içine serpiştirdiği için bu biyografilerin klasik tezkire örneklerinden bazı farklarının olacağı tabiidir. Bir kere o, şairlerle ilgili bölümlerin arasına şiir dışı konuların girmesine izin vermemiştir. Eserin tamamı bir genel tarih olduğundan, başka özellikleriyle dikkat çeken kişiler, kendileriyle ilgili bölümlerde ayrıca ele alınmışlardır. Yazar, bu kısımları birde şairlerle ilgili bölümde vererek tekrara düşmek istememiştir. Böyle bir zorunlulukla karşılaştığında da *tafsili mahallinde mesturdur* diyerek başka bölümlere göndermeler yapmıştır.

Âlî'nin tarihçiliğinden biyografilerine yansıyan bir diğer özelliği de, hem eserin başında, hem de çeşitli vesilelerle yararlandığı kaynaklardan bahsetmesidir.

Künhü'l-ahbar yazarının diğer biyografi yazarlarından farklı taraflarından biri de, verdiği örnek şiirlere zaman zaman müdahale etmesidir. Âlî, kendi çağının geçerli olan eleştiri kuralları çerçevesinde şairlerin verdiği örnek beyitlerini imale, rekaket, tam teşbih olmama, aruz kusuru taşıma, manaca uygunsuzluk ve yanlış edâ gibi kusurlardan dolayı eleştirir. Bu hâliyle başka tezkirecilerde de karşımıza çıkan uygulamayı Âlî, bir adım daha ileriye götürerek *şu kelimenin yerinde bu olmalıydı* tarzında şiiri düzeltmeye, hatta bazen de yeniden yazmaya kadar götürür.

Âlî'nin şairlerle ilgili biyografilerde dikkat ettiği bir başka özellik, onlara şairlikleri ölçüsünde yer vermesidir. Nitekim onun değerlendirdiği biyografilerin hemen hemen tamamı kendinden önce yazılan tezkirelerde bulunan şairlerdir. Âlî, onlardan eserine girecek şairleri seçerken bir ölçü fikrine sahip olduğunu göstermiş ve onlara daima şiir seviyeleri kadar yer vermeye gayret etmiştir.

SIRA SİZDE

Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı eserini yöntem bakımından diğer tezkirelerden ayıran yönü nedir?

Örnek 4 (*Künhü'l-ahbar'dan*)

Usûlî: Vardar Yenicesindendir. Ulûm-ı menkûl u ma'kûlî fûrû u usûlî ile görüp tarîk-ı ilme sülûk üzre iken cânına cezbe nâvekinden sehmü'l-gayb irüp örf ü izâfeti palâs-ı fakr u kanâata tebdil eyledükde Şeyh İbrâhîm Gülşenî'nün iştihâr-ı tâmmını işitmegin bî-ihyâr olup mürşid-i muhtârüm anlar olacakdur diyü diyâr-ı Mısır'a gitmiş. Hattâ esna-yı râhda bu gazeli dimiş.

Nazmuhu: Dilde hayliden hayâl-i zülf-i dilber var imiş
Cânım içinde yatur bin başlu ejder var imiş

Ey dirîgâ hîçe satdum kıymetini bilmedüm
Âb u hâkümde benüm bir pâk gevher var imiş

Zâl-i dünyâya gönül virme Usûlî var iriş
Gülşenî dirler velâyet içre bir er var imiş

Vaktâ ki hâk-i pâ-y-ı pîre vâsıl olmuş nice rûzgâr hüsn-i terbiyet ü irşâdına sezâvâr olup merâm u maksûdını hâsıl kılmış. Eyyâm-ı riyâzet ü i'tikâfda peydâ redif olan gazeli nazm itmiş. Hakkâ bi-nazîr ü icâz-şî'âr ve bî-karîne gazeliyyât u eşârdur. Hattâ bu hakîr ol şî'r-i güher-nazîri tahmîs itmişdür. Şöhret-i kâmile sine binâen matla'ını irâdla iktifâ olunmuşdur.

Ve lehu: Vücûd-ı mutlakun bahri ne mevcî kim ider peydâ
Ene'l-Hak sırrını söyler eger mahfî eger peydâ

Ve heykel-i latîf-i insânî vâsında bir kasîde dahî dimişdür. Hak budur ki anı dahî ser-â-pâ latîf u mergûb nazm eylemişdür ki matla'ı budur.

Ve lehu: Yâ mücessem rûhdur yâ peyker-i cân ol beden
Yâ gül-i gülzâr-ı cennet yâ semen yâ yâsemen

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbar'ın Tezkire Kısım*, (Haz.: Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 193.

Sadeleştirilmiş Metin

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Akli ve nakli bilimleri usulüne göre gördükten sonra bilim yoluna yönelmek üzere iken canına cezbe okundan bir gayb oku isabet edince bilim yolundaki kıyafetini kanaat ve fakirlik (tasavvuf) elbisesi ile değiştirmiş. Şeyh İbrahim Gülşeni'nin büyük şöhretini duyunca elinde olmaksızın benim seçkin müşdidim onlar olacaktır diye Mısır'a gitmiş. Hatta yolda bu gazeli söylemiş.

Onun şiiri: Gönülde epeydir sevgilinin saçı hayali var imiş; canım içinde yatan bin başlı bir ejderha bulunmaktaymış.

Benim su ve toprağımda temiz bir cevher varmış ama ne yazık ki kıymetini bilemedim, onu bedavaya verdim.

Ey Usulî, dünya ihtiyarına gönül verme, Gülşeni adlı veliler içinde önemli biri varmış, var ona ulaş.

Ulu Pir'in ayak toprağına erişince uzun bir süre onun eğitim ve irşadına layık olup amacına ulaşmış. Riyazet ve itikaf günlerinde peydâ redifli gazelini yazmış. Doğrusu eşi benzeri olmayan bir gazeldir. Hatta bu değersiz yazar o eşsiz şiiri tahmis etmiştir. Çok tanınmış olduğu için sadece matlaının verilmesiyle yetinilmiştir.

Yine ondan: Mutlak varlığın denizi hangi dalgayı ortaya çıkarmışsa, gizli veya açık enelhak sözünü söyler.

Güzel insan heykeli övgüsünde de bir kaside söylemiştir. Doğrusu onu da baştan sona güzel nazm etmiştir. Matlaı budur.

Yine ondan: O beden ya cisme dönüşmüş bir ruh veya canın yüzüdür; ya cennet bahçesinin gülü veya yasemindir.

Özet

16. yüzyıl tezkire yazarlarını ve eserlerini tanıyabilmek

16. yüzyılın ikinci döneminde Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyanî ve Âlî tezkire türünde eserler vermiş yazarlardır. Âşık Çelebi *Meşairü's-şuara*, Hasan Çelebi *Tezkire-i Şuara*, Beyanî *Tezkiretü's-şuara* ve Âlî *Künhü'l-ahbar* adlı tezkireleri ile Türk kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bu dönemde oluşturulan tezkire metinlerinden örnek çözümleyerek tezkire türünün gelişimini izleyebilmek

Anadolu coğrafyasına tezkire türünün ilk örnekleri 16. yüzyılın başında verilmiş olmakla birlikte kendi kimliğini büyük oranda yüzyılın ikinci yarısında verilen örneklerle bulabilmiştir. Âşık Çelebi her ne kadar eserini ebced harflerine göre sıraladıysa da Latifi'nin yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı tezkiresinde kullandığı tasnif sistemi kabul görmüş ve diğer tezkireciler ağırlıklı olarak bu yöntemi kullanmıştır. Şair biyografilerinin kapsamı ve bu çerçevede verilen bilgilerin sunuluş biçimi de büyük oranda bu dönemde belirginleşmiştir. 16. yüzyıl tezkireleri çoğunlukla şairler hakkında ilk elden bilgiler vermişler ve bu yönleriyle orijinal bir niteliğe kavuşmuşlardır. Ancak Hasan Çelebi'nin tezkiresini özetleyen Beyanî'nin eseri, bu yönüyle dönemin diğer tezkirelerinden ayrılır.

Dönem tezkireleri hakkında değerlendirmeler yapabilmek

Bu dönemde meydana getirilmiş olan tezkireler, ilk elden verdikleri bilgilerle önemli biyografik kaynaklardır. Sonraki yüzyıllarda yazılan tezkireler dönem şairleri hakkında verdikleri bilgileri genellikle bu tezkirelerden almışlardır. Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkireleri verdikleri ayrıntılı bilgilerin yanı sıra bu bilgilerin veriliş biçimiyle türün orijinal örneklerindendir. Yine şairler hakkında yapılan değerlendirmeler bakımından *Hasan Çelebi Tezkiresi* iyi bir örnek olmuştur.

Kendimizi Sıneyalım

1. Ebced sistemindeki harf sırasına göre düzenlenen şair tezkiresinin yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- Kınalızade Hasan Çelebi
- Âşık Çelebi
- Gelibolulu Âli
- Beyanî
- Latifi

2. Âşık Çelebi tarafından yazılan tezkire aşağıdakilerden hangisidir?

- Heşt Behişt
- Tezkiretü's-şuara
- Künhü'l-ahbar
- Meşairü's-şuara
- Tezkire-i Şuara

3. Meşairü's-şuara adlı tezkirenin edebiyat tarihi açısından en önemli özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- Anadolu'da yazılmış ilk tezkire olması
- Ebced sistemine göre şairlerin sıralanması
- Bazı biyografilerde yazarın bir hikâyeci gibi kişilerin karakter ayrıntılarına girmesi
- Üslubunun etkileyici olması
- Biyografilerde Osmanlı sultanlarına yer vermesi

Yazarın kendine has orijinal üslubuyla kaleme aldığı tezkiresi edebiyat, kültür ve dil tarihimiz açısından çok önemlidir. Yazarın asıl üslubu tanıdığı kişilerin biyografilerini anlatırken ortaya çıkar. Tezkirenin en önemli yanı yazarın bizzat şairinden öğrendiği en doğru bilgiyi vermesi bir psikolog gibi şairleri ve olayları tahlil etmesidir. Tezkirenin olumsuz sayılabilecek tek yanı ebced hesabı ile düzenlenmiş olmasıdır.

4. Yukarıda bahsedilen tezkireci ve eseri aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- Âşık Çelebi-Meşairü's-şuara
- Beyanî-Tezkire-i Şuara
- Hasan Çelebi-Tezkiretü's-şuara
- Ahdî-Gülşen-i Şuara
- Sehi Bey-Heşt Behişt

Âşık Çelebi'nin tezkiresinden sonra yazılmıştır. Yazarı, çoğunlukla ilmiye sınıfındaki şairleri eserine almıştır. Tanıdığı ve meşhur olan şairlerin biyografilerini uzun tutmuş, yeni yetişen şairlerin biyografilerini ise kısaca anlatmıştır. Tezkire, ağır ve sanatlı bir üslupla kaleme alınmıştır.

5. Yukarıdaki özellikleri verilen tezkirenin adı ve yazarı hangi seçenekte doğru verilmiştir?

- Künhü'l-ahbar-Gelibolulu Âli
- Tezkiretü's-şuara-Hasan Çelebi
- Teşrifet'üs-şuara-Güftî
- Gülşen-i Şuara-Ahdî
- Mecalisü'n-nefais-Ali Şir Nevayî

6. Hasan Çelebi tezkiresini özetleyerek yazılan tezkire aşağıdakilerden hangisidir?

- Meşairü's-şuara
- Gülşen-i Şuara
- Latifi Tezkiresi
- Heşt Behişt
- Beyanî Tezkiresi

7. Gelibolulu Âli ve yazdığı tezkireyle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- Âli'nin diğer tezkire yazarlarından ayrılan yönü verdiği örnek şiirlerdeki kusurlara müdahale etmesidir.
- Örnek verdiği bazı şiirleri yazar aruz kusuru taşıma, yanlış eda gibi kusurlardan dolayı eleştirir.
- Tezkiretü's-şuara adlı eserini uzun bir mukaddime ve rûkn adı verilen dört bölümden oluşturmuştur.
- Yazar yararlandığı kaynaklardan tezkiresinde bahsetmiştir.
- Ele aldığı kişileri şairlikleri ölçüsünde değerlendirmiştir.

8. Aşağıdaki tezkirelerden hangisi aslında dünya tarihinin bir bölümüdür?

- Künhü'l-ahbar
- Gülşen-i Şuara
- Heşt-Behişt
- Meşairü's-şuara
- Tezkire-i Latifi

9. Yazılış dönemlerine göre bir sıralama yapıldığında müelliflerine göre aşağıdakilerden hangisi doğru bir sıralamadır?

- Âşık Çelebi, Sehî, Latifi, Ahdî, Latifi, Hasan Çelebi
- Latifi, Sehî, Âşık Çelebi, Ahdî, Hasan Çelebi
- Ahdî, Latifi, Sehî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi
- Sehî, Latifi, Ahdî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi
- Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Ahdî, Latifi, Sehî

10. Aşağıdaki tezkire yazarı ile eseri eşleştirmelerinden hangisi **yanlıştır**?

- Tezkiretü'ş-şuara-Beyanî
- Meşairü'ş-şuara-Hasan Çelebi
- Künhü'l-ahbar-Gelibolulu Âlî
- Gülşen-i Şuara-Ahdî
- Sehî Bey-Heşt Behişt

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- b Yanıtınız doğru değilse “Âşık Çelebi-Meşairü'ş-şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse “Âşık Çelebi-Meşairü'ş-şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse “Âşık Çelebi-Meşairü'ş-şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
- a Yanıtınız doğru değilse “Âşık Çelebi-Meşairü'ş-şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse “Hasan Çelebi-Tezkire-i Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değilse “Beyanî-Tezkire-i Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse “Âlî-Künhü'l-ahbar” bölümünü yeniden okuyunuz.
- a Yanıtınız doğru değilse “Âlî-Künhü'l-ahbar” bölümünü yeniden okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse “16. Yüzyıl Tezkire Yazarları ve Eserleri” bölümünü yeniden okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse “16. Yüzyıl Tezkire Yazarları ve Eserleri” bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Tezkire yazarları eserlerine kimleri alacaklarını belirlemek için temelde kişilerin şairlik kudretlerine bakarlar. Ancak padişahlar ve şehzadeler gibi yöneticilerin biyografilerine tezkirelerin başında, diğer şairlerden önce yer verilmiştir. Bunun dışında kimi zaman akrabalık, hemşehrilik, arkadaşlık, hasımlık gibi kişisel ilişkilerin de şair seçiminde etkili olduğu görülür.

Sıra Sizde 2

Tezkirelerde biyografik bilginin sunuluş yöntemi olarak şairin mahlasına, adına, babasına, memleketine, mesleğine, ölüm tarihi ve yerine, almış olduğu eğitimle eğitim aldığı hocalarına, eserlerine ve eserlerinden örneklerle ilişkin bilgiler mutlaka verilmeye çalışılır. Ancak bilgilerin hacmi ve sunuluş biçimi şairin kimliğine ve edebî kudretine bağlı olarak değişir. Tezkirecinin bizzat tanıdığı ya da bir şekilde hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşabildiği şairler daha ayrıntılı bir şekilde tanıtılır. Döneminde başarılı bulunan şairler için daha fazla sayıda şiir örneği verilir.

Sıra Sizde 3

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin söz konusu eseri esasen bir dünya tarihidir. Başka tezkireler temelde biyografik bir eser meydana getirme amacıyla yazılırken Âlî'nin eserinde biyografi bu dünya tarihinin içerisinde bir bölüm olarak yer almıştır. Bu yöntem farklılığına rağmen biyografik bilgilerin niteliği ve sunuluşu bakımından bir farklılık bulunmamaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Sungurhan, A. (2017). **Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara İnceleme-Tenkitli Metin.** e-kitap.kulturturizm.gov.tr.
- İpekten, H. (1988). **Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri.** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İsen, M. (1988). **Gelibolulu Mustafa Âlî.** Ankara: Şule Yayınları.
- İsen, M. (1994). **Kühül-ahbâr'ın Tezkire Kısım.** Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, M. (2010). **Tezkireden Biyografiye.** İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, M.-Kılıç, F.-Aksoyak, İ. H.-Eyduran, A.-Durmuş, M.(2011). **Şair Tezkireleri.** Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). **Klâsik Türk Edebiyatının Peşinden.** Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). **Meşâîrû's-şuara-İnceleme-Tenkitli Metin.** İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kutluk, İ. (1989). **Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kutluk, İ. (1997). **Beyanî Mustafa bin Carullah, Tezkiretü's-şuara.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sungurhan, A. **Beyanî - Tezkiretü's-şuara,** ekitap.kulturturizm.gov.tr.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Cornell, H. F. (1996). **Tarihçi Mustafa Âlî Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı** (çev.: Ayla Ortaç): Tarih Vakfı Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). **Türk Edebiyatı Tarihi-I. Giriş.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tolasa, H. (1983). **Sehî, Latîfî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi.** İzmir: Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uğur, A. vd. (1997). **Kitâbü't-târih-i Kühül-ahbâr Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi.** Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 17. yüzyıl tezkire yazarlarını ve eserlerini tanıyabilecek,
- 17. yüzyıl tezkirelerinden örnek biyografiler okuyabilecek,
- 17. yüzyıl tezkire geleneğindeki değişimleri gözlemleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sadıkî
- Mecmau'l-havas
- Riyazî
- Riyazü's şuara
- Faizî
- Zübdetü'l-eşar
- Rıza
- Tezkire-i Şuara
- Yümnî
- Asım
- Zeyl-i Zübdetü'l-eşar
- Güftî
- Teşrifatü's-şuara

İçindekiler

Eski Türk Edebiyatının
Kaynaklarından Şair
Tezkireleri

17. Yüzyıl Şair Tezkireleri

- 17. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ
- SADIKÎ-MECMAU'L-HAVAS
- RİYAZÎ-RİYAZÜ'S-ŞUARA
- FAİZÎ-ZÜBDETÜ'L-EŞAR
- RIZA-TEZKİRE-İ ŞUARA
- YÜMNÎ-TEZKİRE-İ ŞUARA
- ASIM-ZEYL-İ ZÜBDETÜ'L-EŞAR
- GÜFTÎ-TEŞRİFATÜ'S-ŞUARA

17. Yüzyıl Şair Tezkireleri

17. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ

17. yüzyıl tezkirecileri eserlerinde ağırlıklı olarak kendi dönemlerinde yaşamış çağdaş şairleri yazmışlardır. Söylenen şeyler bilineni tekrarlamaktan ileri gitmediği için biyografiler kısalmış, buna karşılık seçilen örnek şiir sayısı artmıştır. Şekilde meydana gelen bu değişiklikler muhtevaya da yansımış ve 17. yüzyıldan itibaren tezkirecilik tarihimizde adına antoloji tipi tezkireler diyebileceğimiz farklı yapıda eserler verilmeye başlanmıştır. Bu eserlerde şiir örnekleri yanında kısa da olsa biyografik bilgiler de bulunmaktadır.

Antoloji tipi tezkireler gelenek içinde biyografiden çok şiiri ön plana çıkartmış, verilen şiir sayısı ve miktarını büyük oranda arttırmıştır. Ancak bu yapılırken şiir değerlendirmelerine çok az yer verilmiştir.

SADIKÎ-MECMAU'L-HAVAS

Sadıkî'nin asıl adı Sadık, mahlası Sadıkî'dir. Şah İsmail'in ortaya çıktığı sıralarda, kendi arzularıyla Şam'dan İran taraflarına gelerek Irak ve Azerbaycan'a yerleşen Hudabendlü boyunun ileri gelenlerindendir. Sâdıkî, 1532 tarihinde Tebriz'de Vercû (Vîcûye) Mahallesi yakınlarında doğdu. Babasının sağlığında, hayatının ilk yirmi senesini, Türkçe'den başka bir dil bilmeyen kabile ve akrabaları ile birlikte geçirdi. Gençliğinde nakkaşlığa ilgi duyarak Mevlana Haydar Ali'nin oğlu, Behzat'ın yeğeni ünlü nakkaş Muzaffer Ali'nin yanında çalıştı ve döneminin meşhur nakkaşlarından oldu. Babasının katlinden sonra, kendisini himaye edecek bir kimse bulamadığı için, yerini yurdunu bırakıp, maceralı bir hayata atıldı. Bu arada nakkaşlığı bırakarak kalenderiler zümresine katıldı ve onlarla seyahatlere çıktı. Bu durumu öğrenen Hemedan hâkimi Emir Han, onu kalenderiler arasından çıkararak korumasına aldı. *Mecmau'l-havas* adlı tezkiresinden anlaşıldığına göre, Sadıkî, Tebriz, Kazvin ve İsfahan'dan başka Yezd, Gilan, Lahican, Eberkuh, Astarabad, Hemedan, Bağdad, Atabat (Necf ve Kerbela) ve Halep'te de bulunmuş ve buralarda oturmuştur. 1556-1560 yılları arasında Halep'te kadı naibi olarak bulunan Bakî ile Halep'e uğradığında tanışıp görüştü. II. Şah İsmail zamanında onun kütüphane memurluğuna tayin edildi. I. Şah Abbas devrinde ise Kitabdâr olarak atandı. Geçimsiz olduğu için bir müddet sonra fiilen görevinden uzaklaştırılmış, ancak maaşını almıştır. Sadıkî'nin ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hayyampur 1609 yılında, Takiyuddin Evhadî, 1613 yılı civarında vefat ettiğini kaydeder.

Sadıkî, Çağatay Türkçesi, Azerî Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile şiirler kaleme aldı. Onun bize kadar gelen şiirleri, bu üç lehçeyi rahat kullanan bir şair olduğunu göstermektedir.

Eserleri

Farsça ve Türkçe şiirleri, mesnevileri vardır.

Mecmau'l-havas (y.1602 veya daha önce): Sadıkî'nin eserleri arasında hiç kuşkusuz en önemli eseri *Mecmau'l-havas* adlı tezkiresidir. Doğu Türkçesi geleneğinin ikinci tezkire örneği olan *Mecmau'l-havas*, I. Şah İsmail devrinden yazıldığı döneme kadarki devre içerisinde yer alan İran ve Türk asıllı şairleri kapsamaktadır. Tezkire, *Devletşah Tezkiresi Mecalisü'n-nefayis* ve *Tuhfe-i Samî* (y.1550)'nin zeyli mahiyetindedir. Nitekim yazar bunu eserinin mukaddime kısmında belirtmiştir. Bu eser, bazen İranlı şairlerle aynı bölümde bazen de ayrı bölümlerde Türk şairlerinden bahsetmesi bakımından Türk edebiyatı için de önemli bir kaynaktır.

Sadıkî, bu eserinde siyasî hudutlar ve sülaleler arasındaki ihtilâfları bir tarafa bırakarak, Türk dili ve edebiyatını bir bütün hâlinde ele almış ve Türk dilinin mevcut üç edebî şivesi (Çağatay Türkçesi-Osmanlı Türkçesi-Azerî Türkçesi) ile şiir söyleyen şairleri tanıtır onların eserlerinden örnekler vermiştir.

Mecmau'l-havas'ın ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. *Mecmau'l-havas*, bir ön söz, sekiz tabaka ve bir hatimeden oluşmaktadır. Sadıkî, eserinin her tabakasına *mecma* ismini vermiştir. Eserin kaynakları arasında Camî'nin *Baharistân*'ı, Ali Şir Nevayî'nin *Mecâlisü'n-nefais*'i, Devletşah'ın *Tezkire-i Devletşah*'ı ve Sam Mirza'nın *Tuhfe-i Samî*'si bulunmaktadır.

Sadıkî, mukaddimenin sonunda, eserini dönemin sultanı Şah Abbas adına yazdığını belirtir ve ona dua eder. Her tabaka başında o tabaka için Türkçe açıklama kısmı bulunmaktadır. Sadıkî, tabakaları isimlendirirken başlıklarında Türkçe sayıları kullanmayı tercih etmiştir.

Sadıkî'nin *Mecmau'l-havas*'ındaki her tabaka şu kategori altında toplanmaktadır.

Evvelki (Evvelgi) *Mecma*: Zamanın padişah şairleri. Bunlar, 12 kişiden oluşmaktadır. Tabakanın birinci şairi Şah Tahmasb-ı Hüseyinî, sonuncu şairi Muhammedî Han Gord'dur.

İkinci (İkimci) *Mecma*: Şehzade şairler. 7 kişiden oluşmaktadırlar. Tabakanın birinci şairi Behram Mirza, sonuncu şairi sultan Mustafa Mirza'dır.

Üçüncü (Üçümci) *Mecma*: Türk saltanat büyüğü olan şairler. 10 kişiden oluşmaktadırlar. Tabakanın birinci şairi Müseyyeb Han, sonuncu şairi Rüstem Big'dir.

Dördüncü (Tördümcü) *Mecma*: İran saltanat büyüğü olan şairler. Bu kısımda 23 kişi bulunmaktadır. Tabakanın birinci şairi Mirza Şeref-i Cihan, sonuncu şairi Tahmasb Kulu Big Arşî'dir.

Beşinci (Bişimci) *Mecma*: Türk ve İranlı saltanat erkânının çocuklarından olan şairler. Tabaka 15 kişiden oluşmakta olup birinci şairi Han Mirza, sonuncu şairi Muhammed Big Halifetü'l-hulefayî'dir.

Altıncı (Altımcı) *Mecma*: Sadattan olan şairler. 35 kişiden oluşmaktadırlar. Tabakanın birinci şairi Mir Sunî, sonuncu şairi Mir Sadru'd-din Muhammed'dir.

Yedinci (Yidümcü) *Mecma*: Türk şairler. 28 kişiden oluşmaktadırlar. Tabakanın birinci şairi Mevlana Fuzulî, sonuncu şairi Tenhayî Big'dir.

Sekizinci (Sikkizimci) *Mecma*: Sadıkî'nin muasırı İranlı olan şairler. 202 kişiden oluşmaktadırlar. Tabakanın birinci şairi Mevlana Lisanî, sonuncu şairi Eyyub'dur. Tezkirede böylece toplam 332 şair yer alır.

Eser, sonunda yer alan Hatime ile tamamlanmaktadır. Hatimede kendisinin de eserinde zikrettiği şairlerin dışında kalmasını uygun görmediğini dile getiren Sadıkî, şiirlerinin erbab-ı nazma (şairlere) ulaşması için bu kısımda onlardan bazı bölümler ile beyitler zikreder.

Sadıkî, şairler hakkında bilgi verirken, biyografiye şairin adıyla başlar. Daha sonra aile ve doğum yeri ile ilgili bilgilerle eğitim durumu ve meslek bilgisi belirtilir. Bunu izleyen bölümlerde şairlik yeteneği ve şiirlerinden örnekler yer alır. Şairin eserlerinin adları anılır, zaman zaman da bunların beyit sayıları belirtilir. Başka tezkirelerde olduğu gibi bazen şairler hakkında anekdotlara yer verilir. Tezkirede şairlerin doğum ve ölüm tarihlerine rastlanmaz. Şiirlerinden örneklerle biyografi tamamlanır. Sadıkî'nin her şairin bir, bazen iki veya daha fazla matlaını veya beytini, bazen birkaç rubaisini örnek verdiği görülmektedir. Ayrıca Fuzulî'nin Türkçe şiirlerinin matla beyitlerini tezkiresine almıştır.

Sadıkî, biyografilerde şairler hakkında fazla bilgi vermekten kaçınmış, sadece söylenmesi gerekenler belirtilmiştir. Örnekler, biyografilere oranla daha geniş tutulmuştur. Sâdikî, tezkiresinde yalın fakat estetik bir dil kullanmıştır.

Sadıkî, eserinde Orta Asyalı Türk şairlerin yanında Anadolu şairlere de yer vermiştir. Çağdaşı olan padişahlara yer verdiği birinci mecmada Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı ve Muhibbî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler söyleyen Kanunî Sultan Süleyman'a; Türk şairlerine ayrılan yedinci bölümde Necatî Bey ile Bâkî'ye yer vermiştir. Ayrıca bu bölümde Sadıkî, Karpaglı diye meşhur olan Şahkulu Big'in de Rumlu (Anadolulu) olduğunu belirtmektedir. Türk saltanat erkânının yer aldığı üçüncü mecmada ise, Bayburtlu olan ve Emanî mahlasıyla şiirler söyleyen Muhammed Big hakkında bilgi verilmiştir. *Mecmau'l-havas*'ta ayrıca Anadolu olmayıp da Anadolu'ya dışarıdan gelen şairlere de yer verdiği görülmektedir. Anadolu'ya Bağdad'dan gelen Ahdî ile İran'dan gelen Mahdum Mirza ve Elkas Mirza bu şairlerdendir.

Örnek 1 (*Mecmau'l-havas*'tan)

Hümâyûn Pâdişâh: Evvelgi Mecma: Selâtîn-i rûzgâr zikride kim egerçi bu muhtasar risâlening olça vüs'ati yokdur kim bu pâdişâların mindin birining zikr-i hayrın bitimekge mütehammil bolgay. Lâ-ilâc teyemmün ü teberrük içün ism-i şerîflerin ve eş'âr-ı latîflerin merkûm kılmak güstâhlığı olunur.

Hümâyûn Pâdişâh: Nihâyetdin mütecâviz kerimü't-tab ü sehâ-pîşe vü hoş-selika pâdşâh irdi. Kitâb-hâne zîneti vü revnakıga köp mâ'il irdi. Ebu'l-gâzî Sultân Hüseyin Mîrzâdın songra Çagatay pâdşâhlarıda Hümâyûn pâdşâh dik hoş-tab pâdşâh az vâki bolupdur. Karındaşı Kâm-rân Mîrzâdın hezimet kulup şâh-ı cennet-mekân zılâl-i celâliga melce boldı. Kızılbaş asker-i nusret-fercâmî imdâdı bile hasmını maglûb kılup Hind ebvâbın meftûh kıla aldılar. Tab'ı şi'rde üküş mülâyim vâki bolupdur. Bu iki Türkî beytining köp şöhreti bar ve meşhûr bolupdur kim:

Beyt: Garıblıg gamıdın mihnet ü melâlim bar
Bu gamdın ölmege yitdüm garib hâlim bar

Visâli devlet idin ayrılup min-i mecnûn
Tirig min ü bu tiriglikdin infî'âlim bar

Sadıkî, *Mecmau'l-havas*'tan.

Sadeleştirilmiş Metin

Birinci Kısım: Zamanın padişahlarının anlatıldığı bölümdür. Her ne kadar bu küçük risalenin kapasitesi, bu padişahların binde birinin hayırlı isimlerinin yazılması için yeterli büyüklükte değilse de, çaresiz uğurlu ve kutlu olsun diye soylu ve temiz isimleri ile güzel şiirlerinin yazılmasına cesaret edildi.

Hümayun Padişah: Haddinden fazla cömert yaratılışlı, eli açık ve yazma kabiliyeti hoş bir padişahtı. Kütüphane kurmaya çok hevesli idi. Ebulgazi Sultan Hüseyin Mirza'dan sonra Çağatay padişahları arasında Hümayun Padişah gibi hoş tabiatlı olan padişah çok azdır. Kardeşi Kâmuran Mirza'ya yenilip cennet mekânı şahın öfkesinin gölgesine sığındı. Kızılbaş askerinin yardımı ile hasmını yenip Hindistan kapılarını açtı. Hoş bir şiir kabiliyeti vardı. Bu iki Türkçe beytinin çok çok şöhreti vardır:

Beyit:

Gariplik üzüntüsünden mihnet ve melalim var. Bu gamdan neredeyse öleceğim garip hâlim var.

Mecnun ben, onun visali devletinden ayrılıp dirildim ve bu dirilikten infialim var.

RIYAZÎ-RIYAZÜ'Ş-ŞUARA

Riyazî (1572-1644), tanınmış Birgili ailesindendir. Asıl adı Mehmet olup 16. yüzyıl bilginlerinden Mehmet Birgivi'nin torunu, bazı tasavvufi eserlerin sahibi ve devrinin tanınmış bilginlerinden Mustafa Birgivi'nin oğludur.

Mekke'de doğdu. İlköğrenimini babasından aldı. İstanbul'a dönüşünde medrese öğrenimini sürdürerek devrin tanınmış bilginlerinden Müeyyedzade Abdülkâdir Efendi'den mülâzım oldu. 25 yaşlarında müderris olan Riyazî, İstanbul'un bazı medreselerinde çalıştıktan sonra Anadolu'nun çeşitli illerinde ve Halep, Şam, Kudüs ve Kahire'de kadılık yaptı. 1626'da kulakları sağır olduğu için emekliye ayrıldı ve ölümüne kadar hiçbir işte çalışmadı. Riyazî'nin bu dönemi nerede ve nasıl geçirdiği hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur.

Riyazî devrinde, bilim adamı ve şair olarak tanınmıştır. Dinî bilimlerden başka fizik ve matematik bildiği de rivayet edilir.

Eserleri

Divan: Mürettep bir divandır.

Sâkiname: Divan nüshaları içinde bulunan 1052 beyitlik bir mesnevidir.

Düsturu'l-amel: Ön sözüne göre Farsça'nın tabirlerini ve bazı gramer meselelerini izah için yazılmıştır. İçerisinde birçok İran şairinden örnek beyitler vardır.

Ayrıca, *Siyer, İhtisar-ı İlm-i Halikan (Vefeyatü'l-ayan'ın kısa çevirisi), Risale fi İlmi'l-beyan, Sahayifü'l-letaif fi Unvani'l-ulum ve'l-ma'arif, Keşfü'l-hicab an vecih'il-savab* adlı eserleri de bulunmaktadır. Ancak, bunların nüshalarına tesadüf edilmemiştir.

Riyâzü'ş-şuara: Riyazî'nin en önemli eseri, tezkiresidir. Tezkirenin 1607 yılında yazılmaya başlanıp, 1018 yılı Receb ayında (1609) bitirildiği eserin sonuna düşürülen iki tarihten anlaşılmaktadır.

Tezkire, I. Ahmet'e ithaf edilmiştir. Riyazî eserini hazırlarken daha önceki tezkirelerden de yararlanmış, 1586 yılında yazılan *Hasan Çelebi Tezkiresi*'nden sonra yetişen şairleri de kendi topladığı bilgilere dayanarak yazmıştır.

Riyâzü'ş-şuara, bir ön söz ve ravza adı verilen iki bölümden meydana gelir. Riyazî, tezkiresinin mukaddimesinde, eserini hazırlarken dikkat ettiği hususları,

şiiir ve şair hakkındaki görüşlerini dile getirir. Okuyanı ve yazanı usandırmamak için uzun uzun yazmamış, şair ile şairlik taslayanı birbirinden ayırmış, çoğu şairin divanını inceleyip yeni söyleyişleri almıştır. Diğer tezkirecilerin çoğu bu özeni göstermemişlerdir. Riyazî genel olarak şiiir görüşünü tezkiresinin ön sözünde dile getirmiştir. Şiiri mana anlayışı etrafında dört türde ele alır:

1. Manada yaratıcılık,
2. Önceki manaya yeni bir mana katma,
3. Önceki manayı güzel bir söyleyişle yeniden söyleme,
4. Önceki manayı başka manalarla aktarmak. Bunu yaparken, öncekinden iyi yapanlar makbul görülür, eşit seviyede yapanlar reddedilmezler. Fakat öncekilerden aşağı bir seviyede söylenenleri de makbul görmez.

Riyazî bundan sonra eserini yazarken tuttuğu yolu anlatmış ve tezkirenin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1. Tezkire, yazarlar ve okuyanlar sıkılmasın diye kısa tutulmuş, fazla sözden kaçınılmıştır.
2. Son tezkireci olan Hasan Çelebi 600 kadar şairden söz etmiş, ama gerçek şairi müteşairden ayıramamıştır. Kendisi 400 kadar şairi yazıp, iyi olmayan şairleri eserine almamıştır.
3. Şairlerden çoğunun defter ve divanları görülüp incelenmiş, öteki tezkireciler gibi ezberden kitap yazma yoluna gidilmemiştir.
4. Tarafsız davranılmış, bazı şairleri yalnızca övme, bazılarını da yerme yoluna gidilmemiştir.

Ön sözde bundan sonra Sultan I. Ahmet için yazılmış bir kıta vardır. Bu kıtasında Riyazî padişahı övdükten sonra kendisine iyilik ve cömertliğini göstermesi, düşkünlükten kurtarıp yerden kaldırması için talepte bulunmuş, yardımlarını istemiştir.

Mukaddimeden sonra gelen ilk ravzada önce şair sekiz padişaha yer verilir. Bu padişahlar Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezit, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet'tir. Bu bölümde sultanların şiirleri ve her birinin saltanat devirlerinde şiire hizmetleri anlatılmıştır.

II. Ravza: Fatih Sultan Mehmet devrinden eserin yazıldığı tarihe kadar Osmanlı ülkesinde yetişmiş çeşitli nüshalarda farklı olmak kaydıyla toplam 417 şair anlatılır. Her şairin hayatı, şairliği ve varsa eserleri hakkında bilgi verilmiş ve hemen hepsinin ölüm tarihleri gösterilmiştir. Riyazî şairler hakkında kısa bilgiler vermiş, buna karşı şiirlerinden daha çok örnek almıştır. Riyazî daha önceki tezkireleri bir hayli eleştirdiği hâlde, bu bölümdeki şairleri yazarken onlardan da çok yararlanmışır.

Tezkire bu yüzyılın en dikkate değer tezkiresidir. Eserin en önemli özelliği, hemen bütün şairlerin ölüm tarihlerinin belirtilmiş olmasıdır. Riyazî verdiği ölüm tarihlerini çoğunlukla tarih beyitleri de söyleyerek doğrulamak istemiştir. Ayrıca, Hasan Çelebi'den sonraki 25 yıl içinde yetişen şairler hakkında verdiği bilgiler de araştırmaya dayanan önemli bilgilerdir. Riyazî bu şairler hakkında ciddi değerlendirmelerde bulunmuştur.

Riyazî Tezkiresi, Rıza Tezkiresi'yle birlikte 16 yüzyılın şairler hakkında geniş bilgi verip eserlerinden çok fazla örnek vermeyen, biyografi ağırlıklı tezkireleri ile 17. yüzyılın genellikle antoloji nitelikli eserleri arasında geçiş eserleridir. Riyazî, şairlerin hayatına dair Rıza'ya göre daha geniş bilgi verir ve bu hâliyle 16. yüzyılın eserlerine daha çok benzer.

Riyazî Tezkiresi'nin dili genellikle sadedir. Bazı şairlerde makamına ve sosyal durumuna göre daha süslü ve daha ağır bir dil kullanılmışır.

Örnek 2 (Riyazü's-şuara'dan)

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Vâsıl-ı ser-rişte-i sırr-ı hakikat olan erbâb-ı ma'rifetden idi. Ekser-i eş'ârı mutasavvifânedür. Bu ebyât Dîvânından intihâb olup sebt olındı:

Nazm: Şu serverler ki taglar gibi baş egmezdi eflâke
Yaturlar şimdi hâk olmuş ne tîg u ne kemer peydâ

Velehu: Kabrüm degül durur görinen itdi dest-i gam
Ben hâkiyi nişâne-i tîr-i belâ-yı çarh

Velehu: Âvâreler felek-zedeler mübtelâlaruz
Âlemde bir mahabbete kalmış gedâlaruz
Güneş kasidesindendir.

Nazm: Tahta-i zerrinden teller çıkarur turmayup
Sîm-keşdür çâr-sûy-ı çarhda benzer güneş

Velehu: Gözüm yaşını bahr itdüm firâkunla cüdâlıktan
Senünle kanı ey zâlim su sızmazdı aralıktan

Ve lehu: Ebrveş çeşm-i Usûlî niçe giryân olmasun
Agladüğınca güler ol gül gül-i ra'nâ gibi

Nesr: Tokuz yüz kırk beşde Yenice'de fevt oldı.

Târîh: Vâh kim gitdi Usûlî derdmend [945]

Riyazî Muhammed Efendi, *Riyazü's-şuara'dan*.

Sadeleştirilmiş Metin

Usûlî: Vardar Yenicesi'ndendir. Hakikat sırlarının en önde gelen marifet sahiplerindendir. Şiirlerinin çoğu tasavvuf vadisindedir. Bu beyitler Dîvân'ından seçilip buraya kaydedildi:

Nazım: Dağlar gibi yüce göklere baş eğmeyen şu ulu kişilere bir bak, şimdi mezarlarında toprak olmuş yatarlar, onlardan ne kılıç ne balta kaldı.

Yine ondan: Şu görünen benim mezarım değil, gam eli ben değersiz felek belâsının oklarına nişan etti.

Yine ondan: Feleğin zulmüne maruz kalmış avare kişileriz, bu dünyada tek sermayesi sevgi olan fakirleriz.

Güneş kasidesindendir.

Nazım: Güneş, sanki felek çarşısında bir simkeşmiş gibi durmadan altın tahtasından teller çıkarır.

Yine ondan: Ey zalim sevgili, hani seninle aramızdan su sızmazdı, senden ayrıldığımdan beri göz yaşım denize döndü ama sen aldırımıyorsun.

Yine ondan: Usûlî'nin gözleri nasıl bulut gibi yağ dökmesin, çünkü o ağladıkça o gülü andıran sevgili gül-i rana gibi güler.

Dokuz yüz kırk beş yılında Yenice'de öldü.

Tarih: Vâh kim zavallı Usûlî öldü [1538]

FAİZİ-ZÜBDETÜ'L-EŞAR

Faizî (1589-1622), Kafzade namıyla tanınmıştır. Asıl adı Abdulhay'dır. İstanbul'da doğdu. Faizî'nin soyu anne tarafından Ebussuud Efendi'ye kadar çıkar. Babası Kafzade Feyzullah Efendi Rumeli kazaskerliği makamına kadar yükselmiştir.

Kafzade Faizî, ilk tahsilini aile çevresinde gördü. 1604'te şehzade hocası Mustafa Efendi'den **mülazemet** aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik ve kadılık yaptı. 1620 tarihinde Midilli kazası kendisine arpalık tayin olundu, ancak Sultan II. Osman Lehistan seferine giderken bütün arpalıkları kaldırdığı için bu ihsana nail olamadı.

Mülazemet: Staj görme.

1620'de II. Osman'ın katli sırasında saraydaymış. Bu olayın üzüntüsüyle hastalandı ve 1622'de öldü. Mezarı Melul Emir Efendi Mektebi sahasındadır. Mezar taşında şu beyit kazılıdır:

Göçdi bin otuz bir recebi abdül-hayy
Okun Abdu'l-hayy Efendi cânıçün Fâtîha

Eserleri

Yarım kalmış bir *Leyla vü Mecnun* mesnevisi, divanı ve sakinamesi vardır. En önemli eseri tezkiresidir.

Zübdetü'l-eşar: Antoloji niteliğindeki ilk tezkiredir. Tezkirede 15. yüzyıl ortalarından yazıldığı 1621 yılına kadar yaşamış 14'ü kadın olmak üzere 515 şair alfabe sırasına göre verilmiştir. Bu şairlerden 57 tanesi sadece *Zübdetü'l-eşar*'da zikredilmiş olup başka hiçbir tezkirede bu şairler hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Şairlerin hayatlarına dair bilgiler iki üç cümleyi geçmez. Faizî, tezkireye aldığı şairlerin ölüm tarihlerini vermeye dikkat etmiş, ölüm tarihlerini kesin olarak bilmediği şairler hakkında yaşadığı dönemi belirtecek ibareler kullanmıştır. Eser şairler hakkında bilgi vermesi açısından değil, seçilen şairler açısından önem taşır. Tezkirelerin bir önemi de şiir geleneğimizi yansıtmalarıdır. Aynı zamanda birer şair olan tezkire yazarlarının şiir seçiminde dikkat ettikleri noktalar değerlendirilirse, zamanın şiir zevki de ortaya çıkarılmış olur.

Örnek 3 (*Zübdetü'l-eşar*'dan)

Ahmed Paşa: Tokuz yüz ikide fevt olmuşlardur

Târih: Geçdi meded şâir-i Rûm.

Ez-kasâ'id. Bu eş'âr anun dîvânından intihâb olunmuşdur

Peykân-ı tîrûn eylese dilden güzer n'ola

Çünkü şikeste şîşede kılmaz karâr âb

Toldurdı şîşesin gözümün hasret-i ruhun

Gül yaprağı gibi ki kodı yâdgâr-ı âb

Vasluna irdi akmaz ise göz yaşı âhla

Kadre irişdi sâkin olursa ne var âb

Diger: Gûş-ı benefşeden sakın ey andelib-i mest

Gel hüsni râzın açma ki yirün kulağı var

Kafzade Faizî'nin Zübdetü'l-eşarı, (Haz.: Bekir Kayabaşı), İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi,

Malatya 1996, s. 84-88.

Sadeleştirilmiş Metin

Ahmed Paşa: Dokuz yüz ikide vefat etmişlerdir.

Tarih: Geçdi meded şâir-i Rûm.

Kasidelerinden olan bu şiirler onun divanından derlenmiştir.

Okunun peykanı gönlü delip geçse şaşılır mı; çünkü kırık şişede su durmaz.

Yanağının hasreti göz şişemi doldurdu; sanki su, ardında gül yaprağı gibi bir yadigar bıraktı.

Gözyaşı ah ile akmadığı için muradına erdi; suyun durulunca kıymetli olmasına şaşılır mı?

Yine ondan: *Ey mestane bülbül, menekşenin kulağından sakın; güzellik sırrını sen gel kimseye söyleme, yerin kulağı var.*

SIRA SİZDE

17. yüzyıl tezkirelerinde dikkatinizi çeken en önemli değişim nedir?**RIZA-TEZKİRE-İ ŞUARA**

Rıza, Zehrimar Mehmet Bey'in oğludur. Kaynaklarda Zehrimarzade diye anılır. Edirne'de doğdu ve öğrenimini bu ilde yaptı. Medreseyi bitirdikten sonra müderrisliklerde bulundu ve mahkeme naiplikleri yaptı. Yaşlılığında emekli olup Uzunköprü'de dinlenmeye çekildi. Son görevi Uzunköprü müftülüğüdür. Edirne'de öldü.

Adı 17. yüzyıl kaynaklarında şair olarak sık sık anılan Rıza'nın mürettep bir divanıyla, *Kava'id-i Farisiyye* adlı bir eseri olduğu söylenmişse de bunlar şimdiye kadar ele geçmemiştir. Bu devre ait şiir mecmualarında şiirlerine rastlanır. Ancak, şairliğinden çok tezkireciliği ile tanınmıştır.

Eseri

Rıza'nın ele geçmeyen eserleri dışında bilinen tek çalışması tezkiresidir. Eser 1591-1640 yılları arasında ölmüş olan şairler hakkında bilgi vermektedir. *Câmi-i Maznûn* tamlamasının gösterdiği 1050 yılında tamamlanmış ve devrin padişahı Sultan İbrahim'e sunulmuştur. 1585-86 yılında yazılan Hasan Çelebi Tezkiresi'nin beş yıl arayla zeyli sayılabilir.

Tezkire kısa bir ön söz ve iki bölümden oluşur. Rıza Efendi eserinin başında, tezkiresine eski şair padişahlarla, 1000 yılından sonra yetişen şairleri aldığını söyledikten sonra Sultan İbrahim'i on beyitlik küçük bir mesnevi ile övmüş ve tezkireye *kendüye bir mahlas isnad ederek şairim diye feryad eden* müteşairleri almamağa karar verdiğini, bunların kendisine hücum edip hırpalayacaklarını bildiğini ve bunu göze aldığını söylemiştir.

Tezkirenin *Zikr-i Şuara-yı Selatin-i Maziyye* başlığını taşıyan birinci bölümünde on şair padişaha yer verilmiştir. Bunlar, II. Murat, Fatih Sultan Mehmet, Sultan II. Bayezit, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan II. Selim, Sultan III. Murat, Sultan III. Mehmet, Sultan I. Ahmet ve Sultan IV. Murat'tır. Her birinin mahlası söylenmiş, saltanat tarihleri ve süreleri belirtilmiş, şiirlerinden iki üç beyit örnek verilmiştir.

İkinci bölümde alfabe sırasıyla 1591-1640 yılları arasında yetişen 259 şair hakkında bilgi verilmiştir. Padişahlarla birlikte tezkirenin şair sayısı 269'dur.

Rıza, şairler hakkında kısa bilgiler verir. Şairin babası, doğduğu yer, öğrenimi ve yaptığı görevler birkaç cümle içine sıkıştırılmış, buna karşılık şairlerden çoğunun ölüm tarihleri, bazen tarih mısraları da gösterilerek verilmiştir. Rıza, yalnızca

tanınmış şairlerin sanatları hakkında kısaca fikirlerini söylemiş ve edebî değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunların dışındaki şairler için de çok genel sözler söylemiştir. Yazarın şairlere bakışı genellikle iyimserdir. Eleştirmekten çok hemen hepsini övmüştür.

Eserde verilen şiir örneklerinin sayısı bir iki beyitle sekiz on beyit arasında değişir. Tezkire, Riyazî Tezkiresi'nin izinde ancak ondan daha muhtasar bir biçimde hazırlanmıştır.

Örnek 4 (Rıza Tezkiresi'nden)

Yahyâ Efendi: Şeyhülislam merhûm Zekerîyyâ Efendi hazretlerinin ferzend-i fazîletmendidir. İlm ü fazîlet ile ârâste ve kemâl-i maârif ile pîrâste vücûd-ı şerîfi pür-sehâ ve zât-ı sûtûde-hısâllerine sultânü's-şu'ara denilse revâdur. Merreten ba'de uhrâ üç defâ Rûm ilî kâzî-askeri ve üç defâ müftî olmuşlardır. Garîk-i rahmet-i Yezdân Sultân Murâd Hân-ı Râbi ile Edirne'ye ve Revân'a ve Bağdâd'a sefer eylemişlerdir. Eş'âr-ı dil-pezîrleri şûh u selis ü sûznâk ve güftâr-ı bî-nazîrleri sîm ü zer-i hâlisül-ayâr gibi mücellâ vü pâkdür. Bu eş'âr zâde-i tab-ı bî-hemtâlarıdır.

Gazel: Gösterdi yine sâkî-i meclis yed-i beyzâ

Zerrîn kadehi it di elinde gül-i ra'nâ

Gülşende seher gûşuma bir nagme tokındı

Gelmiş gibi vâdiye yine bülbül-i şeydâ

Her halka-i zülf oldu bir âyîne ruhunda

İster nice yüzden görine hüsn-i dil-ârâ

Çâk tutmayacak dâmen-i zülfin dil-i mehcûr

Bulmadı zafer devlet-i pâ-bûsuna cânâ

Ancak gam-ı dildârı alur havsala-i aşk

Yahyâ olamaz ana mezâhim gam-ı dünyâ

Feth-i Bağdâd'a bu gûne târîh-perdâz olmuşlardır:

Târîh: Revâna varıcak Sultân Murâd Hân-ı Ömer-heybet

Müeyesser eyledi anun Hudâ-yı müste'ân fethin

Cemî-i ehl-i sünnet asker-i İslâm şâd oldu

Didi Yahyâ anun târîhini gördük Revân fethin

Rıza Tezkiresi, (Haz.: Gencay Zavotçu), İstanbul 2009, s. 291-293.

Sadeleştirilmiş Metin

Yahyâ Efendi: Şeyhülislam merhum Zekerîya Efendi'nin değerli oğullarıdır. İlim bakımından mükemmel, kendileri cömertlik ve güzel özellikleri ile şairlerin sultanı olarak tanımlansa uygun biridir. Üç defa Rumeli kazaskeri ve üç defa şeyhülislam olmuşlardır. Tanrı'nın rahmetine kavuşmuş olan IV. Murat ile Edirne, Bağdat ve Revan'a sefer yapmışlardır. Gönül çelen şiirleri lirik, hoş ve etkileyici, benzersiz manzumeleri tam ayar altın ve gümüş gibi güzeldir. Şu şiirler onların orijinal örneklerindendir.

Gazel: Meclisin içki sunucusu yine yedi beyzayı gösterdi; nergisi elinde iki renkli gül yaptı.

Sabahleyin bahçede kulağıma bir ses çalındı; sanki vadiye çılgin bülbül gelmiş gibi.

Her zülûf halkası yanağında bir aynaya dönüştü de gönül çelen güzelliğin bunların hangisinden görüneceğini şaşırdı.

Yaralı gönül, iki yanağına sarkan uzun saçının eteğini yırtamayınca, devletinin ayağını öpebilme imkânı elde edemedi.

Aşk havsalası ancak gönül alan gamı anlayabilir; ey Yahya ona dünya gamı sıkıntı veremez.

Tarih: Hz. Ömer görünümlü Sultan Murad Han Revan'a varınca kendisine yardımcı olan Tanrı ona buranın fethini nasip eyledi.

Bütün ehl-i sünnet taraftarları İslam askerlerinin gelişinden mutlu oldu; Yahyâ, "Revan fethini gördük" sözleriyle onun fethine tarih düşürdü.

YÜMNÎ-TEZKİRE-İ ŞUARA

Yümnî'nin hayatı hakkında çok az bilgi vardır. İstanbul'da doğduğu, devrin tanınmış kişilerinden Kadri Efendi'nin yeğeni ve Rıfkı Mehmet Efendi'nin küçük kardeşi olduğu, medrese öğrenimini tamamlayarak Şeyhülislam Bahayî Efendi'den mülazım olduğu biliniyor. Değişik yerlerde kadılık yaptı ve Rumeli'de Kili kadısı iken öldü (1662). Mürettep bir divanı yoksa da 17. yüzyıl şiir mecmualarında bazı şiirlerine rastlanmaktadır.

Eseri

Yümnî'nin tek eseri tezkiresidir. Faizî'nin tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır. *Zübdetü'l-eş'âr*'ın kaldığı 1621 yılından sonra yaşayan şairlerle başlayan tezkire, yazarının 1622 yılında ölümüyle yarım kalmıştır. Yümnî, çağdaşı olan 29 şair hakkında kısa bilgiler vermiştir. Eser daha sonra Ali Emiri tarafından temize çekilerek (1905) bugün elde bulunan tezkire meydana getirilmiştir. Tezkirenin öteki nüshaları bu nüshadan çoğaltılmıştır. Ayrıca kitabın sonuna Şeyhî'nin Yümnî hakkında verdiği kısa bilgi de eklenmiştir.

Yümnî, şairler hakkında bir iki satırlık çok az bilgi vermiş ve şiirlerinden iki beyitle üç gazel arasında örnek seçmiştir. Tezkiredeki 29 şairden 13'ü *Safayî Tezkiresi*'nde, 5'i de Şeyhî'nin *Vekayî-i Fudala*'sında vardır. Öteki kaynaklarda bulunmayan 11 şair hakkında bilgi veren bu tezkire basılmıştır.

Örnek 5 (Yümnî Tezkiresi'nden)

Hamdî: Adı Hamdu'l-lâh'dur. İstanbullu'dur. Kuzâtıdandır. Bâlîzâdeden mülâzımdur.

Ebyât: Fitne-i çeşmi ile gamze-i câdûsından

Korkdum dil kaçarak çâh-ı zenahdâna düşer

Hamdî açmazsa nikâbın sana Leylî-i murâd

Dil-i Mecnûn-sıfat deşt-i beyâbâna düşer

Dânişi: İsmi Ahmed'dür. Hâce-zâdeden mülâzımdur. Rûm kuzâtından iken bir çengî dil-berine mâ'il olup tarîki terk idüp remmâl olmuştur. Bin altmış hudûdunda fevt olmuştur.

Gazel: Şivesiz kadd-i yârı n'eyleyeyin
Mîve vermez cınârı n'eyleyeyin

Sâkî-i gül-izâr olmayıcak
Bâde-i hoş-güvârı n'eyleyeyin

Yârsuz rûz u şeb karâr olmaz
Bu dil-i bî-karârı n'eyleyeyin

Bezm-i âlemde ney gibi her dem
Nâleden gayrı kârı n'eyleyeyin

Hüsnine Dânişî o mahbûbun
Mâyilim ıztırârı n'eyleyeyin

“Mehmet Sâlih Yümnî-Tezkire-i Şu'ara-i Yümnî (Tenkitli Metin),”

(Haz.: Sadık Erdem), **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.55 (Ağustos 1988), s. 94.

Sadeleştirilmiş Metin

Hamdî: İsmi Hamdullah'tır. İstanbulludur. Kadılardandır. Balizade'den müla-zım daha sonra da kadı olmuştur.

Beyitler: *Sevgilinin gözünün fitnesi ile cadıyı andıran yan bakışından korkan gönül, onun çene çukuruna düşer.*

Ey Hamdî, arzu Leylâsı sana yüzünü açmazsa, Mecnun'un gönlü gibi gidip çöle düşer.

Dânişî: İsmi Ahmet'tir. Hâcezade'den yetişmiştir. Osmanlı kadılarından iken bir oyuncu kıza (çengiye) hayran olmuştur. Kadılık yolunu terk edip kum falına bakmaya başlamıştır. 1060 yılı sonunda ölmüştür.

Gazel: *Nazlı nazlı yürümeyi bilmeyen sevgilinin boyunu ne yapayım? Meyve vermeyen çınar neye yarar?*

Gül yanaklı bir içki sunucu güzel olmayınca lezzetli şarabı ne yapayım?

Sevgilisiz gece gündüz huzur olmaz. Bu yerinde duramayan (telaş ve ızdırap içindeki) gönlü ne yapayım.

Dünya meclisinde, ney gibi her zaman inlemekten başka işi ne yapayım.

Danişî, o güzelin güzelliğine ilgi göstermeye mecburum ne yapayım.

ÂSİM-ZEYL-İ ZÜBDETÜ'L-EŞAR

Seyrekzade Mehmet Âsım, İstanbul'da doğdu. Rumeli kazaskerlerinden Abdurrahman Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimini bitirerek Şeyhülislam Esirî Mehmet Efendi'den mülazım oldu. İstanbul ve Rumeli illerinin birçok medresesinde hocalık yaptıktan sonra Siyavuş Paşa müderrisi iken 1675 yılında İstanbul'da vebadan öldü.

Mürettep divanı olduğu bazı kaynaklarda söylene de ele geçmemiştir. Şiir mecmualarında şiirleri olmasına rağmen başarılı bir şair değildir. Daha çok tezkiresiyle tanınır.

Eseri

Âsım'ın *Zeyl-i Zübdetül-eşar* adını taşıyan eseri, Fâizî'nin eserine zeyl olup antoloji türünde kaleme alınmıştır. Yazar 1030 tarihinden başlayarak ölümüne kadar 55 yıl içindeki şairleri toplamıştır. Âsım alfabe sırasına göre verdiği 123 şairden sonra, eserini Kafzade Fa'izî'ye zeyl olarak yazdığını ve *Zeyl-i Zübdetü'l-eşar* olarak adlandırdığını kendisi söylemiştir.

Vefat tarihleri Âsım'ın ölümünden sonra olan 15 şairin eserde olmasının bunların yazarın vefatından sonra bir başkası tarafından esere dahil edildiğini göstermektedir.

Antoloji niteliğindeki tezkireler içinde en az bilgi veren ve en çok örnek gösteren Âsım tezkiresidir. En tanınmış şairler hakkında bile verdiği bilgi iki üç satırı geçmez. Pek çok şairin de yalnızca adını anmış ve haklarında hiçbir bilgi vermemiştir. Bu arada şairlerin birçoğunun ölüm tarihini söylemiştir.

Örnek 6 (Zeyl-i Zübdetü'l-eşar'dan)

İzzetî Efendi Hazretleri: Bu eş'âr ol vücûd-ı kâmilün Dîvânından intihâb olındı. **(der-kenâr)** İki def'a Rûmili kâdî-'askeri olmuştur. Bin toksan üçde fevt oldu. Bin toksan iki şa'bânında bagteten vefât itdi.

Târîh: “Bula câh Firdevs-i a'lâda Mehemmed ‘İzzetî”

Hergiz yıkılmasun dil-i erbâb-ı ehl-i derd

Yâ Rabbi eski şehre yeni âdet olmasun

Nigâh itmez tegâfülde degüldür gerçi dil-hâhı

Düşer hancer elinden gamze-i ser-mestinün gâhî

Diger: Kim başa çıkdı turra-i ebrû-kemân ile

Kim söyleşür o hancer-i Hindû-zebân ile

Bir cûybârdur ki ider servi der-kenâr

Kaddün hayâli dîdede eşk-i revân ile

Diger: Dem-i vuslatda Yâ Rab cânuma gösterme hicrânı

Du'â makbûl olurmış çünkü hasret hasretin görse

Ne minnetler çeker sâkî-i dehr-i sifle-perverden

Bu bezmün ehl-i dil bir iki câm işretin görse

Ali Osman Coşkun, *Seyrekzade Mehmet Âsım'ın Hayatı ve Zeyl-i Zübdetü'l-eşarı Adlı*

Eseri, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.

Sadeleştirilmiş Metin

İzzetî Efendi Hazretleri: Bu şiirler, o olgun insanın Dîvânından seçildi. **(Kenarda yazılı olan)** İki defa Rumeli kazaskeri olmuştur. Bin doksan üçte vefat etti. Bin doksan iki şabanında aniden öldü.

Tarih: Mehmet İzzetî yüce Firdevs cennetinde makam bulsun.

Âşıkların, gönlü asla yıkılmasın. Ey Allah'ım “eski şehre yeni adet gelmesin.

Gerçi gönül isteği, anlamaz değildir; bu nedenle bakmaz. Kendinden geçmiş sevgilinin hançere benzeyen etkili bakışı, elinden zaman zaman düşer.

Diger: Yaya benzeyen kaş ile kim baş edebilir. O ucu Hint'te yapılmış hançer ile kim konuşabilir.

Ey sevgilim senin boyunun hayalini hatırlayınca gözümünden yaş akar. Göz yaşıım nehir gibi çok olur servi ağacını bile kaplar.

Diger: Ey Allah'ım vuslat zamanında gönlüme ayrılığı gösterme. Çünkü hasret hasretini görse dua makbûl olurmış.

Âşıklar, bu meclisin, dünyanın hiç olmazsa bir iki kadeh yaşama sevincini görse-ler. Çünkü aşâğılıkları besleyen sakiden eziyetler çeker.

GÜFTİ-TEŞRİFATÜ'Ş-ŞUARA

Güftî, Edirne'de doğdu. Asıl adı Ali olan şairin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Tahsilini Edirne'de tamamladıktan sonra 40 akçe ile müderris oldu. Azledilmesi-nin ardından kadılığa geçti ve Rumeli'de çeşitli yerlerde kadılık yaptı.

Şiirlerinden ve tezkiresinde söylediklerinden anlaşıldığına göre Güftî'nin ha-yatı mihnet ve yoksulluk içinde geçti. Kıymeti takdir edilmemiş, hayatta bekle-diklerine kavuşamamıştır. Hayatta sürekli mahrumiyet içinde yaşaması Güftî'de bedbahtlık duygusu uyandırmış, onun bu psikolojisi alaya, zaman zaman da hicve yönelmesine sebep olmuştur. Güftî tezkiresinde kendisini telaşçı, zayıflık-tan beli bükülmüş, tiryaki bir züğürt olarak tasvir eder.

Eserleri

Divan: Mürettep bir divandır.

Gamname: Varadin kadısı iken yazdığı 2000 beyitlik bir mesnevidir. Devriyle ilgili bir şikâyetnamedir.

Hilye-i Güftî: Nüshası tespit edilemeyen ve bazı kaynaklarda **Düvazdeh İmam** adıyla da zikredilen bu manzum eserde Hz. Hasan ve Hüseyin ile aşere-i mübeşşerenin hikâyelerinin yer aldığı belirtilmektedir.

Şah u Derviş: Güftî'nin Şeyhülislam Bahâyî Mehmed Efendi adına başlayıp ta-mamlayamadığı bir mesnevi tercümesidir.

Zafername: Varadin fethi münasebetiyle yazdığı 646 beyitlik bir manzume olup başında otuz dört beyitlik bir nat vardır.

Zellename: Hiciv türünde küçük bir mesnevidir.

Teşrifatü'ş-şuara: Türk edebiyatının nazımla kaleme alınmış ilk tezkiresidir. *Fe'ilâtün mef'âlün fe'ilün* kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle yazılan 2400 beyit-ten oluşan bu eserin yazılış tarihi ne eserde ne de başka kaynaklarda belirtilmiştir. Ancak içindeki bazı şairlere istinaden yazılış tarihi bulunabilmektedir.

Güftî eserinin başında 210 beyitlik bir bölümde kalemini ve şiirini övmüş, daha sonra çağdaşı olan 106 şairi anlatmıştır. Bunlar arasında başka tezkirelerde olmayan 25 şair vardır.

Güftî eserine aldığı şairleri alaylı bir dille bazen aşırıya kaçan bir hicivle anlat-mış, vücut kusurlarına kadar dile getirmiştir. Hicvettiği kişiler arasında kendisi de vardır. Bu arada devrinden ve talihinden şikâyetlerini de tekrarlar. Şairlerin hayat-larına dair doğrudan bilgi vermemekle beraber onları hicvederken yaradılışlarını, psikolojilerini vermesi ve diğer tezkirelerde olmayan 25 şair hakkında bilgi ihtiva etmesi açısından dikkate değer bir eserdir. Tezkirenin dili oldukça ağırdır.

Düvazdeh İmam: 12 imamı öven şiirler.

Aşere-i mübeşşere: Cennetlik oldukları sağlıklarında kendilerine peygamberimiz tarafından müjdelenen on kişi.

Örnek 7 (*Teşrifatü'ş-şuara*'dan)

Mevlânâ-yı uhuvvet-penâh-ı râkımı'l-hurûf Neşâtî

Rûmun el söz ki hoş-neşâtıdır

Eser-i lehce-i Neşâtîdir

İtmede tab-ı ma'rifet-şinevî

Mây-e-i iştiârun Edrinevî

İtmedi didi râviyân-ı be-nâm

Tab'ı semt-i kazâya ragbet tamâm

Bulmadı bir zamânda ruhsat-ı râh

Zihnine dâg-ı meyl-i devlet ü câh

Âkıbet ol mürîd-i hoş-ragbet
Etdi Monlâ-yı Rûmdan bî'at

Urdı meydân-ı çarha bî-pervâ
Leked-i püşt-ı pây-ı istignâ

Şimdi meşgûl-ı nükte-dânîdür
Tab'ı gencine-i ma'ânîdür

Nokta-i şî'rin itmede herdem
Dâg-pîrâ-yı hoş-dilân-ı Acem

Levh-i îrâda nazm-ı hâtır-sâz
Şâh-beyt-i kasîde-i îcâz

Lafz-ı şî'r-i hoş u sitâre-redîf
Metn-i îcâz-ı rûzgâra redîf

.....

Rûmda tâze-gûy-ı bî-pervâ
Hak budur kim Neşâtî-i şeydâ

.....

Gazel-i Mezbûr

Cilve-i tâze aceb ol kad ü kâmet mi kopar
Ne bu âşûb u fiten yoksa kıyâmet mi kopar

Gülşen-i hüsnde ol tâze-res-i nâz gibi
Perveriş-yâb-ı safâ gonce-i behcet mi kopar

Zîver-i nâz gerek hüsne göre dil-berde
Yohsa her sûret-i bi-câna mahabbet mi kopar

Kesb-i zûr ile hemân bî-med ü kuvvet-i aşk
Lücce-i dilde olan lenger-i hasret mi kopar

Ne bu feryâd Neşâtî ney-i hâmende yine
Sîneden hasretle yohsa şikâyet mi kopar

Güftî ve Teşrifâtü's-suarası, (Haz.: Kâşif Yılmaz), Ankara 2001, s. 224-227.

Sadeleştirilmiş Metin

Yazarın Değerli Dostu Neşatî Efendi

Gerçek bu ki, Osmanlı ülkesinin neşe veren şiirleri, Neşatî'nin eserlerinin ürünüdür.

Bu bilgili kişinin şöhret mayası Edirne'de tutulmuştur.

Ünlü raviler, "onun tabiatı kaza semtine tam rağbet etmedi" dediler.

O zamanda makam ve mevki meylinin yarası zihnine yol izni bulmadı.

Sonunda o istekli mürid, Mevlana'ya biat etti.

Gökyüzünün meydanına istiğna ayağıyla korkusuzca tekme vurdu.

Şimdi, nüktedanlıkla meşgul, yaratılışı mana hazinesidir.

Şiirin noktasını sürekli, gönlü hoş Acem'in yara süsleyicisi yapmakta.

Söz levhasına, gönlü hoşnut eden nazmı, icaz kasidesinin şah beytidir.

*Güzel şiirin sözü ve redif yıldızı zamanın icaz metnine rediftir.
Osmanlı ülkesinde taze söyleyişli bir korkusuz doğrusu çılgın Neşatî'dir.*

Adı geçen kişinin gazeli:

Yeni bir ortaya çıkış. Acaba o endam mı ayağa kalkar. Bu karışıklık ve fitne nedir? Yoksa kıyamet mi kopuyor?

Güzellik bahçesinde o yeni yetişen naz fidanı gibi mutluluğun terbiye ettiği sevinç goncası mı ortaya çıkar?

Güzelliğe göre sevgilide naz süsü gerekir. Yoksa cansız olan her surette bir sevgi mi meydana çıkar?

Aşkın kuvveti ile çekmeden sadece kuvvet kazanarak gönül okyanusunda olan hasret çapası mı kopar?

Neşatî, kaleminin kamışında bu feryat yine nedir? Yoksa hasretle gönülden şikâyet mi çıkar?

17. yüzyıl tezkire yazarlarını ve eserlerini kısaca tanıtınız.

SIRA SİZDE

Özet

17. yüzyıl tezkire yazarlarını ve eserlerini tanıyabilmek

Bu dönemde Sadıkî *Mecmaü'l-havas*, Riyazî *Riyazü's-şuara*, Faizî *Zübdetü'l-eşar*, Rıza *Tezkire-i Şuara*, Yümnî *Tezkire-i Şuara*, Âsım *Zeyl-i Zübdetü'l-eşar* ve Güftî *Teşrifatü's-şuara* adlı tezkireleri yazmıştır.

17. yüzyıl tezkirelerinden örnek biyografiler okuyarak ve tezkire geleneğindeki değişimleri gözlemleyebilmek

17. yüzyıl tezkirecileri eserlerinde ağırlıklı olarak kendi dönemlerinde yaşamış çağdaşı şairleri yazmışlardır. Söylenen şeyler bilineni tekrarlamaktan ileri gitmediği için biyografiler kısalmış, buna karşılık seçilen örnek şiir sayısı artmıştır. Şekilde meydana gelen bu değişiklikler muhtevaya da yansımış ve 17. yüzyıldan itibaren tezkirecilik tarihimizde adına antoloji tipi tezkireler diyebileceğimiz farklı yapıda eserler verilmeye başlanmıştır. Bu eserlerde şiir örnekleri yanında kısa da olsa biyografik bilgiler de bulunmaktadır.

Antoloji tipi tezkireler gelenek içinde biyografiden çok şiiri ön plana çıkartmış ve verilen şiir sayısı ve miktarını büyük oranda arttırmıştır. Ancak bu yapılırken şiir değerlendirmelerine çok az yer verilmiştir.

Kendimizi Sıneyalım

1. Şairin hayatından ziyade şiirlerinden örneklerin ve rildiğı dönem tezkirelerine genel olarak ne ad verilir?

- a. Antoloji tipi tezkire
- b. Biyografik tezkire
- c. Tarihî tezkire
- d. Evliya tezkiresi
- e. Anonim tezkire

2. Antoloji niteliğindeki tezkirelerin oluşumunda **en önemli** etken aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Tezkire yazarının uymak zorunda olduğı kulların bulunması
- b. Tezkirelerin padişahlara sunulması
- c. Hayatı anlatılan kişilerin 17. yüzyıl şairi olması ve haklarında fazla bilgi bulunmaması
- d. Tezkirelerin başka eserlerden etkilenecek yazılması
- e. Bu dönem tezkirelerinde süslü dilin tercih edilmesi

3. Aşağıdakilerden hangisi Sadıkî'nin tezkiresinin adıdır?

- a. Baharistan
- b. Teşrifatü's-şuara
- c. Riyazü's-şuara
- d. Mecmau'l-havas
- e. Zübdetü'l-eşar

4. Doğı Türkçesi ile yazılan ikinci tezkire aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Zübdetü'l-eşar
- b. Mecmau'l-havas
- c. Tezkiretü's-şuara
- d. Teşrifatü's-şuara
- e. Riyazü's-şuara

Tezkire bir önsöz ve ravza adı verilen iki bölümden oluşur. Tezkireci eserini hazırlarken nelere dikkat ettiğini önsözde anlatmıştır. Yazar şair ile şairlik taslayana birbirinden ayırmış, eserine aldığı şairleri seçmiştir. Tezkire, yazarlar ve okuyanlar sıkılmasını diye kısa tutulmuştur. Tarafsız davranılmış, bazı şairleri yalnızca övme, bazılarını da yerme yoluna gidilmemiştir.

5. Yukarıdaki bilgiler aşağıdaki tezkirelerden hangisini tanımlamaktadır?

- a. Faizî-Zübdetü'l-eşar
- b. Rıza-Tezkiretü's-şuara
- c. Riyazî-Riyazü's-şuara
- d. Güftî-Teşrifatü's-şuara
- e. Sadıkî-Mecmau'l-havas

Tezkirede 57 şair ilk defa esere alınmıştır, bu şairler hakkında başka tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Şairlerin hayatlarına dair bilgiler iki üç cümleyi geçmez. Eser şairler hakkında bilgi vermesi açısından değıl, seçilen şiirler açısından önem taşır. Kafzade laka-bıyla tanınan yazarın tezkiresinin önemi dönemin şiir beğenisini yansıtmaktadır.

6. Yukarıdaki ifadelerde aşağıdakilerden hangisi bahsedilmiştir?

- a. Riyazü's-şuara
- b. Zübdetü'l-eşar
- c. Mecmau'l-havas
- d. Zeyl-i Zübdetü'l-eşar
- e. Teşrifatü's-şuara

7. Aşağıdakilerden hangisi Kafzade Faizî'nin *Zübdetü'l-eşar* adlı tezkiresinin zeylidir?

- a. Âsım Tezkiresi
- b. Teşrifatü's-şuara
- c. Mecmau'l-havas
- d. Rıza Tezkiresi
- e. Riyazü's-şuara

Eserine aldığı şairleri alaylı bir dille bazen aşırıya kaçan bir hicivle anlatmış, vücut kusurlarına kadar dile getirmiştir. Hicvettiği kişiler arasında kendisi de vardır. Şairlerin hayatlarına dair doğrudan bilgi vermemekle beraber onları hicvederken yaradılışlarını, psikolojilerini vermesi ve diğer tezkirelerde olmayan 25 şair hakkında bilgi ihtiva etmesi açısından dikkate değer bir eserdir.

8. Yukarıda özellikleri verilen tezkire yazarı ve eseri aşağıdakilerden hangisidir?

- Riyazi-Riyazü's-şuara
- Âsım-Zeyl-i Zübdetü'l-eşar
- Güfti-Teşrifatü's-şuara
- Yümni-Tezkiretü's-şuara
- Sadıkî-Mecmau'l-havas

9. Güftî'nin *Teşrifatü's-şuara'sını* diğer tezkirelerden ayıran **en önemli** biçimsel özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- Kaside nazım biçimiyle yazılması
- Şairlerin biyografilerine az yer vermesi
- Zeyl geleneğine bağlı olması
- Dörtlüklerle yazılmış olması
- Mesnevi biçiminde yazılmış olması

10. Aşağıdakilerden hangisi 17. yüzyıl tezkire yazarlarından biri **değildir**?

- Sadıkî
- Riyazî
- Kafzade Faizî
- Gelibolulu Âlî
- Güftî

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız doğru değilse “17. Yüzyıl Şair Tezkireleri” bölümünü yeniden okuyunuz.
2. c Yanıtınız doğru değilse “17. Yüzyıl Şair Tezkireleri” bölümünü yeniden okuyunuz.
3. d Yanıtınız doğru değilse “Sadıkî-Mecmau’l-Havas” bölümünü yeniden okuyunuz.
4. b Yanıtınız doğru değilse “Sadıkî-Mecmau’l-Havas” bölümünü yeniden okuyunuz.
5. c Yanıtınız doğru değilse “Riyazî-Riyazü’ş-Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
6. b Yanıtınız doğru değilse “Faizî-Zübdetü’l-Eşar” bölümünü yeniden okuyunuz.
7. a Yanıtınız doğru değilse “Asım-Zeyl-i Zübdetü’l-eşar” bölümünü yeniden okuyunuz.
8. c Yanıtınız doğru değilse “Güftî-Teşrifatü’ş-Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
9. e Yanıtınız doğru değilse “Güftî-Teşrifatü’ş-Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
10. d Yanıtınız doğru değilse “17. Yüzyıl Şair Tezkireleri” ünitesini gözden geçirin.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

17. yüzyıl tezkirelerinde aynı dönemde yaşamış şairlere daha çok yer verilmiştir. Şair biyografileri kısılırken sanatçılara ait şiir örnekleri eserlerde daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu da antoloji türü tezkireciliğe geçiş sağlamıştır. Bu dönemde şiir ve şiir estetiğini tartışmak yerine sadece sanatçıların eserlerinden örnekler verilmeyle yetinilmiştir.

Sıra Sizde 2

17. yüzyılda sayıca oldukça çok tezkire örneği görülmektedir. Ancak bunlar hacimce çok da büyük eserler değildir. Bu dönemde başlıca tezkire yazarları ve yazdıkları tezkirenin adı şöyledir: *Sadıkî, Mecmaü’l-havas, Riyazî Riyazü’ş-şuara, Faizî Zübdetü’l-eşar, Rıza Tezkire-i Şuara, Yümnî Tezkire-i Şuara, Âsım Zeyl-i Zübdetü’l-eşar ve Güftî Teşrifatü’ş-şuara.*

Yararlanılan Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzü’ş-şuara*. e-kitap.kulturturizm.gov.tr
- Açıkgöz, N. (1986). *Riyazî, Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Erdem, S. (1988). “Mehmet Salih Yümnî Tezkire-i Şuara-i Yümnî”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. S.55 (Ağustos) s. 85-112.
- İsen, M. (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, M.-Kılıç, F.-Aksoyak, İ. H.-Eyduan, A.-Durmuş, M.(2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kartal, A. (1999). “Sâdıkî-i Kitabdar’ın Mecma’ul havas İsimli Tezkiresi ve Onda Yer Alan Anadolu Şairler”, *Türk Kültürü*. Sayı 440, (Aralık), s.746.
- Kayabaşı, B. (1996). *Kafzade Faizî’nin Zübdetü’l-eşarı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Yılmaz, K. (2001). *Güftî ve Teşrifatü’ş-şuarası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Zavotçu, G. (2009). *Rıza Tezkiresi*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Kılıç, F. (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi-I. Giriş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 18. yüzyıl Türk edebiyatında oluşturulan tezkireleri ve bunların yazarlarını tanıyabilecek,
- Bu dönemde oluşturulan tezkire metinlerinden örnek çözümleyerek tezkire türünün gelişimini izleyebilecek ve değerlendirmeler yapabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Mucib
- Safayî
- Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eşar
- Salim
- Beliğ
- Nuhbetü'l-asar li-Zeyli Zübdetî'l-eşar
- Ramiz
- Âdab-ı Zurefa
- Esrar Dede
- Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye
- Âkif
- Mir'at-i Şî'r

İçindekiler

Eski Türk Edebiyatının Kaynaklarından Şair Tezkireleri

18. Yüzyıl Şair Tezkireleri

- 18. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ
- MUCİB-TEZKİRE-İ ŞUARA
- SAFAYÎ-NUHBETÜ'L-ASAR MİN-FEVA'İDİ'L-EŞAR
- SALİM - TEZKİRE-İ ŞUARA
- BELİĞ-NUHBETÜ'L-ASAR Lİ-ZEYLİ ZÜBDETİ'L-EŞAR
- RAMİZ-ADAB-İ ZUREFA
- SİLAHDARZADE MEHMET EMİN-TEZKİRE-İ ŞUARA
- SAFVET-NUHBETÜ'L-ASAR Fİ FEVA'İDİ'L-EŞAR
- ESRAR DEDE -TEZKİRE-İ ŞUARA-YI MEVLEVİYYE
- ÂKİF-MİR'AT-İ ŞÎ'R

18. Yüzyıl Şair Tezkireleri

18. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ

18. yüzyılda yazılan tezkirelerde 17. yüzyıla karşı gelişen bir tepki vardır. Yine aynı dönemde bu türün çok önemli ve güzel tezkirelerinin yazıldığı 16. yüzyıl eserlerine özenen, onları taklit eden eserleri görüyoruz. 17. yüzyılda kısalan biyografiler ve çoğalan şiir örnekleri yerine 16. yüzyılda olduğu gibi uzun ve ayrıntılı biyografiler ve kısa şiir örnekleri tezkirelerde yer almaya başlar. Yine 18. yüzyılda daha önceki tezkirelerde görülmeyen zümre tezkireleri yazılmaya başlamıştır.

MUCİB-TEZKİRE-İ ŞUARA

Mucib (1672-1727), Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Mustafa Mucib olup Mansuri-zade sanıyla tanındı. Babası Diyarbakırlı fetva emini Ahmet Efendi'dir. Babasından ve ilin tanınmış bilginlerinden ders alan Mucib Efendi, hattat Hafız Ahmet-i Semerkandî'den hat öğrendi. İstanbul'da öğrenimine devam eden Mucib Efendi, 1688 yılında **mülâzım** ve müderris oldu. 1725 yılında Halep müderrisliğine, 1727'de Şam mevleviyetine atanan Mucib Efendi, aynı yıl içinde Şam'da öldü.

Devrinde ilminin yanı sıra şairliğiyle de tanınan Mustafa Mucib Efendi, şiirlerinde Racih, Kemalî ve Mucib mahlaslarını kullandı.

Mülâzım: Eğitimini tamamladıktan sonra memuriyete atanmadan önce staj yapan kimse.

Eseri

Tezkire-i Mucib (1710): Mustafa Mucib Efendi, gençliğinde görüşüp tanıştığı şairlerden topladığı şiirlerle oluşturduğu mecmuayı, daha sonra genişleterek 1710 yılında *Tezkire-i Mucib* adındaki eserini kaleme almıştır.

Tezkiresine kısa bir giriş ve devrin sultanı IV. Murat'ın biyografisiyle başlayan Mucib Efendi, kendisinden önceki tezkireciler gibi sultanları, belli meslek sahiplerini bir sınıflandırmaya tabi tutmadan sadece çağdaşı olan şairleri alfabetik sırayla verir.

Mucib Efendi, giriş kısmında *Rıza Tezkiresi*'ni incelediğini, Rıza'nın Hasan Çelebi ve Riyazî Tezkireleri'nden bazı şairleri aldığını, buna karşılık kendisinin sadece Rıza Tezkiresi'ndeki şairler arasında bir seçim yaparak eserini Riyazî'ye zeyil olarak yazdığını belirtir. Tezkirede Riyazî'nin eserini yazdığı 1610 tarihinden sonra yazılan Rıza Tezkiresi'ndeki bazı şairler ve 1640'tan sonra Mucib'in kaleme aldığı şairler bulunmaktadır. Tezkire 16. yüzyıl sonlarından başlayarak yazarın çağdaşı olan şairlerden seçtiği 107 biyografiyi ihtiva etmektedir.

Eserine IV. Murat'ın biyografisiyle başlayan Mucib Efendi, alfabetik sırayla verdiği şairlerin hayatlarını kısaca anlatmakla birlikte çoğunun ölüm tarihini titizlikle belirtmeye çalışmış; şiirleri ve sanatları hakkında birkaç söz söyledikten sonra örnek olarak en az bir, en çok iki gazel almıştır. Şairlerin sanatları ve şiir özellikleri hakkında Mucib Efendi'nin değerlendirmeleri çoğunlukla yüzeyseldir.

Mucib Efendi'nin dili, süs ve özentiden uzak, sade ve açıktır. Eserde diğer tezkirelerde olduğu gibi klişe ifadeler kullanılmakla birlikte, onlardan farklı olarak övgü ve yergiye fazla yer verilmez.

Tezkire, Riyazî ve Rıza Tezkireleri'nden seçilmiş bazı şairlerin özetlenerek verilmiş olması bakımından fazla önemli olmamakla birlikte daha önce yazılan tezkirelerde bulunmayan on bir şairi (Esat, Bahşî Efendi, Hıbrî, Devrî, Debî, Rezmî, Selamî, Şuaî, İydî, İlmî ve Alimî) ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir. Ancak eserde, bu yeni isimler hakkında kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır.

Örnek 1 (Tezkire-i Mucib'den)

Neşâtî: Edirnevî Mustafâ Çelebi'dir. Mukaddemâ mahlası Semendî idi. Şu'arâ-yı zevî'l-i'tibârdan olup pey-rev-i Nef'î olmagla eş'arı selis ve kulûb-i ehl-i irfâna enîsdir.

Şîr: Çihre nâzûk per ü pây-ı semen-âsâ nâzûk

Hâsılı ol büt-i tannâz ser-â-pâ nâzûk

İlhak: Eger murâd Neşâtî Dede ise ismi Ahmed'dir. Bin seksen beşde fevt olup Edirne Mevlevî-hânesi hazîresinde medfûndur.

Târih: Ola Ahmed Neşâtî merkadün nûr

Mucib, **Tezkire-i Mucib** (Haz.: Kudret Altun) Ankara 1997, s. 59.

Sadeleştirilmiş Metin

Neşâtî: Edirneli Mustafa Çelebi'dir. Önce mahlası Semendî idi. İtibar sahibi şairlerdendir. Nef'î'nin ardından giden şairlerden olduğu için şiirleri akıcı ve irfan sahibi kalplerin dostudur.

Şiir: Çehre, yasemin gibi olan el ve ayak nazik, kısacası o işveli, herkesle eğlenen put gibi güzel olan baştan ayağa nazik.

İlave: Eğer murat Neşâtî Dede ise ismi Ahmet'tir. 1085 yılında ölüp Edirne Mevlevî-hânesi hazîresinde gömülüdür.

Tarih: Ahmed Neşâtî kabrin nurla dolsun.

SAFAYÎ-NUHBETÜ'L-ASAR MİN-FEVA'İDİ'L-EŞAR

Safayî, İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Sultan IV. Mehmet'in sadrazamlarından Elmas Mehmet Paşa tarafından korundu ve çavuş, kâtip, mektupçu ve defteremini oldu. Mustafa Safayî, Elmas Mehmet Paşa'ya yakınlığı yüzünden düşman kazandı. Paşa'nın Nemçe seferinde ölmesi üzerine Mustafa Safayî görevden alındı. Bir süre sonra maliye tezkirecisi olarak görev yaptıysa da burada da fazla kalamadı. Bu arada çok maddî sıkıntı çekti. Safayî, yirmi beş yıl önce yazmaya başladığı tezkiresini 1720 yılında tamamladı ve sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sundu. Damat İbrahim Paşa da onu **şikk-ı sâni defterdarlığı** görevine atadı. Safayî, ölünceye kadar bu görevde kaldı ve bundan sonra rahat bir ömür sürdü. Mustafa Safayî, 1726 yılında İstanbul'da vefat etti.

Şikk-ı sâni defterdarı:
Maliye teşkilatının başında
bulunan defterdarın
yardımcısıdır.

Eserleri

Mürettep bir Divan sahibi bir şair olmasına karşın Safayî, asıl ününü tezkiresiyle sağladı.

Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eş'ar (y.1720): Safayî'nin 1720 yılında tamamladığı *Tezkire-i Şuara* olarak da bilinen *Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eş'ar*, bir ön söz, on sekiz **takriz** ve alfabe sırasıyla 476 şairden meydana gelmiştir. Safayî, eserini tamamladıktan sonra devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur.

Safayî, tezkiresinin özentili bir inşaa örneği olan ön sözünde, Latîfî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi gibi büyük biyografi ustalarına özenerek tezkire yazmak istediğini, Elmas Mehmet Paşa'nın yanında iken bu işe başladığını, ama bir türlü zaman bulup topladığı bilgileri biraraya getiremediğini ve Damat İbrahim Paşa devrinde tamamlayabildiğini belirtir. Böylece hayatı boyunca şairlerle yakın ilişkiler içinde olan Safayî, yazmayı tasarladığı tezkiresi için uzun bir süre bilgi toplamış ve yirmi beş yıl içinde eserini meydana getirmiştir.

Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eş'ar, 1640 tarihinde kaleme alınan Rıza Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır. Tezkirede 1720 yılına kadar seksen yıl içinde yetişen 493 şair bulunmaktadır. Safayî, eserini tamamladıktan sonra çağının tanınmış on sekiz şair ve bilim adamına (Salim, Şehdî, Nahîfî, Kamî, Razî, Neylî, Osmanzade Tâib, Şehrî, Seyyit Vehbî, Hasib, Subhizade Mehmet, Rifatî, Kelim, Nedim, Ahmet, Hamdî, Murtazazade, Eşref, Salih) gösterip onlardan birer takriz yazmalarını istemiş ve bunları da eserinin başına koymuştur. Eser, bu özelliğiyle tezkirecilik geleneğinde şekle ait bir farklılık arz eder. Ayrıca, Safayî, tezkiredeki şairleri adlarının üçüncü harfine kadar alfabetik olarak sıralamış ve aynı adı taşıyanların dizilişinde ise ölüm tarihlerini göz önüne almıştır.

Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eş'ar'ın dili, oldukça süslü ve ağırdır. Özellikle eserin başlangıç bölümünde ve tanınmış şairlerden bahsedilirken onların şan, şöhrat, bilgi ve kültürlerini yansıtabilecek biçimde inşaa tarzının bütün özelliklerini taşıyan bir dil ve üslup kullanılmıştır. Mustafa Safayî, eserinde şairlerin hayatları hakkında geniş bilgi vermiş, çoğunun ölüm tarihini belirtmeye çalışmış; edebî kişiliklerine dair isabetli fikirler ileri sürmüş ve örnek şiirleri titizlikle seçmiştir. Bazen tezkirede, seçilen örnek şiirlerin üç dört gazele kadar çıktığı da görülür.

Tezkireci, zaman zaman aynı mahlaslı şairleri birbirine karıştırmış olmakla birlikte 17. yüzyılın ikinci yarısıyla, 18. yüzyılın başında özellikle bir kültür ve edebiyat devri olan Lale Devri'nde yaşayan şairler hakkında önemli bilgiler vermesi açısından *Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eş'ar* Türk edebiyatının değerli kaynaklarından biridir.

Örnek 2 (*Nuhbetü'l-asar min-Feva'idî'l-eş'ar*'dan)

Nedîm: Nâmı Ahmed'dür. Gevher-i girân-mâye-i vücûdî kân-ı Sitanbul'dan zuhûr itmişdür. Evâhir-i saltanat-ı Sultân İbrâhîm Han'da Rûmîlî kâzî-askeri olan Mustafâ Efendi'nün nebîresidür. Vâlidesi tarafından nesebleri târîh sâhibi Kara Çelebi-zâde Abdül-azîz Efendi'ye müntehîdür. Evâ'il-i hâlinde tahsîl-i dest-mâye-i irfân idüp tarîk-i ilme âzim olmagla hâlâ müderrisîn-i kirâm zümresine dâhil olmuşdur. Asrun şuarâsından ve ahdun fusahâsından lâıyk-ı izz ü ikbâl bir mahdûm-ı melek-hisâldür. Eş'ârı gâyet muhayyel ve güftârı katı bî-bedeldür. Bu birkaç beyt-i latîf ol vücûd-ı şerîfün âsârındandır.

Takriz: Bir eserin olumlu taraflarını belirtmek üzere başkası tarafından yazılan ve ilgili eserin baş tarafına konulan yazı.

Nazm: Dirîg âyîne-âsâ bulmadım yüz ser-tırâşumdan
 Hurûş-ı âb-ı şemşîr-i tegâfûl aşdı başumdan
 Süvâr ol ey perî gerdişler it gülgûn-ı çeşmümle
 Ki ben ebrû-yı zîn âmâde itdüm sana kaşumdan
 Girîbân-çâk olup hayretle sundum destine nâ-geh
 Dil-i sad pâremi ben şâne zann itdüm telâşumdan
 Dahı gelmez kelâl ol neşter-i ser-tîz-i müjgâna
 Felekler şişe-i haccâma döndi kanlu yaşumdan
 Nedîmâ dahı cünbiş gelmedi ol tâk-ı ebrûya
 Nigûnsâr oldı bin kûh-ı tahammül irtî'âşumdan

Ve lehu: O şâhın iki kolum bend idüp miyânesine
 Piyâde-i emelüm çıkdı ferz-hânesine
 Nesîc-i fitneye nakş atmak ister ol tannâz
 Şikenc-i zülfini peyveste itse şânesine
 Fezâ-yı sînede bir yavru besledüm şimdi
 Konuşdı eller ile gelmez âşyânesine

Ve lehu: Serümde yine dâg-ı ârzû bagrumda başum var
 Cebîn-i mâha dest-i red urur bir ser-tırâşum var
 Bi-hamdi'llâh sıtl-ı dil-keşinde nem kalur cânâ
 O zülfün bend-i zencîrindeyem çeşmümde yaşum var
 Nedîmâ nâmını mümkün mi nakş ey nevk-i tîg-ı âh
 Dil-i yâr adlu bir elmâsdan kıymetlü taşum var

Ve lehu: Nerm-ten dil-berlerün âzârı da şîrîn olur
 Lezzetin telh eylemez çîn-i cebîn pâlûdenün

Ve lehu: Hastalıklardan âmân görmeye çeşm-i siyehün
 Mûmiyâ bulmıya âlemde şikest-i külehün

Ve lehu: Gamze pür zehr çıkar çeşm-i teng-hûsından
 Kişver-i hüsninün ejder dogar âhûsından

Ve lehu: Göstermez oldı la'lini ol hatt-ı nev sakın
 Tahrîm-i hamra nâzil olan âyet olmasun

Nesr: Pâdişâh-ı cihân sultân Ahmed Han Gâzî Hazretleri teferrücgâh-ı hâs u âm olan Kâğıdhâne'de Sa'd-âbâd nâm mahall-i dil-güşâda bir kasr-ı bî-kusûr bünyâd eyleyüp iki yüzden ziyâde Devlet-i âliyye ricâline bağlar ihsân idüp herkes ziyâde tekellüfler ile kasrlar binâ itmekle asrun şu'arâsı musanna târîhler ve kasîdeler nazm idüp şâ'ir-i mezbûr dahı bu şarkıyı nazm itmişdür. Şarkı der-medh-i Sa'd-âbâd

Bir safâ bahş idelim gel şu dil-i nâ-şâda
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâde
 İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
 Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâde

İzn alup cum'a namâzına diyü mâderden
 Bir gün ugrılayalım çerh-i sitem-perverden
 Dolaşıp iskeleye togru nihân yerlerden
 Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'e

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
 Mâ'-ı tesnîm içelim Çeşme-i Nev-peydâdan
 Görelim âb-ı hayât akdığın Ejderhâdan
 Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'e

Geh gelip kasr-ı cinân seyrine hayrân olalım
 Geh varıp havz kenârında hırâmân olalım
 Geh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım
 Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'e

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkîze-sadâ
 İznin olursa eger bir de Nedîm-i şeydâ
 Gayrı yârânı bu günlük idip ey şûh fedâ
 Gidelim serv-i revânım yürü Sadâbâd'e

Safayî ve Tezkiresi, (Haz.: Nuran Üzer Altuner) İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul
 1989, s. 980-984.

Sadeleştirilmiş Metin

Nedîm: Adı Ahmet'tir. Kıymetli vücudu İstanbul şehrinde dünyaya gelmiştir. Sultan İbrâhim Han'ın saltanatının ilk yıllarında Rumeli Kazaskeri olan Mustafa Efendi'nin torunudur. Anne tarafından soyları tarih sahibi Kara Çelebizade Abdülazîz Efendi'ye dayanır. İlk döneminde ilim sermayesini elde edip bu yola yönelip mezun olmakla şimdi büyük müderrislerin sınıfına girmiştir. Asrın şairlerinden ve zamanın fasihlerinden izzet ve ikbâle layık melek huylu bir kişidir. Şiirleri oldukça ince hayallerle yüklü ve sözleri kesinlikle benzersizdir. Bu birkaç güzel beyit o şerefli vücudun eserlerindendir.

Nazım: Yazık! Ayna gibi berberimden (berber güzelinden) yüz bulmadım. Aldırmazlık kılıcının suyunun coşkunuğu başımdan aştı.

Ey peri! Gül rengi, kıpkırmızı gözümle bin, dolaş; ki ben sana kaşımdan kavisli (kaş şeklinde) bir eyer sundum.

Hayretle yakamı yırtıp ansızın eline sundum. Yüz parçaya bölünmüş gönlümü telaşımdan tarak zannettim.

Felekler, kanlı yaşımdan hacamatçı şişesine döndü, artık kirpiklerinin sivri uçlu neşterine yorgunluk gelmez.

Ey Nedim, kaşların kemerine bir hareket gelmedi. Hâlbuki benim titrememden bin tahammül dağı baş aşağı döndü.

Yine ondan: O şahın (1. Sevgili 2. Satrançtaki şah taşı) (sevgilinin) beline iki kolumu bağladım ve emel piyonum (onun) satrançta rakibin başlangıç çizgisine kadar ilerledi yani vezir oldu (Amacına ulaştı).

Herkesle alay eden o sevgili, saçının bükümünü tıraşına dolasa, fitnenin dokumasına nakış atmak (1. Nakışla işlemek. 2. Hile yapmak, aldatmak) ister.

Göğüs boşluğunda, ben bir yavru besledim, şimdi yabancılarla konuştu yuvasına gelmez oldu.

Yine ondan: Başımda yine arzu yarası, bağrımda derdim var; ay gibi parlak alnı bile kabul etmeyecek bir berberim var.

Ey sevgili, Allah'a hamd olsun gönül çeken kabında neyim (1. neyim: hiçbir şeyim 2. nem: ıslaklık) kalır; (senin) iki yanağından sarkan uzun zincire benzeyen saçının bağındayım, gözümde yaşım var.

Ey âh kılıcının sivri ucu, Nedimâ ismini nakşetmek ne mümkün,"sevgilinin gönlü" adlı elmastan kıymetli bir taşım var.

Yine ondan: Yumuşak tenli sevgililerin incitmesi (azarlaması) de tatlı olur, çekilen sıkıntılar (alnın kırıışıklığı) helvanın lezzetini acıtmaz. (Tıpkı sütlaçın üstündeki kıvrımlar, lezzetini acıtmadığı gibi.)

Yine ondan: Siyah gözlerin hastalıklardan kurtulmasın. Külâhının eğriliği âlemde mumya (1. Her derde deva efsanevi ilaç 2. Yapıştırıcı) bulmaya.

Yine ondan: Kısılmış bakışları zehir dolu çıkar. Güzellik memleketinin ceylanından ejder doğar.

Yine ondan: O yeni çıkan ayva tüyleri (sevgilinin) dudaklarını göstermez oldu, sakın içkinin haramlığına nazil olan ayet olmasın.

Nesir: Cihan padişahı Sultan Ahmet Han Gazi Hazretleri herkesin gezinti yeri olan Kâğıthane'de Sadabad adlı gönül açan yerde kusursuz bir saray bina edip yüce devletin iki yüzden fazla adamlarına bağlar bağışlayıp herkes büyük harcamalar ile saraylar bina etmekle, asrın şairleri sanatlı tarihler ve kasideler yazdılar. Adı geçen şair de bu şarkıyı nazmetmiştir. Sadabad'ın Övgüsünde Şarkı:

Gel şu mutsuz gönle bir eğlence bahşedelim. Servi boylum, gidelim, yürü Sadabad'a. İşte üç çifte kayık emrimizde bekliyor. Servi boylum gidelim, yürü Sadabad'a.

"Cuma namazına" diye annenden izin alıp zalim felekten bir gün çalalım. İskeleye doğru gizli yollardan dolaşp, servi boylum, gidelim, yürü Sadabad'a.

Gülelim, oynayalım, dünyadan muradımızı alalım. Yeni yapılan çeşmeden Cennet suyu içelim. Ejderha görünümlü fiskiyenin ağzından hayat suyunun aktığını görelim. Gidelim servi boylum, yürü, Sadabad'a.

Kâh varıp havuz başında salına salına dolaşalım, Kâh Cihan Kasrı'nı seyredelim. Bazen şarkı, bazen gazel okuyalım, Servi boylum gidelim, yürü, Sadabad'a.

Bir sen, bir ben, bir de hoş sesli çalgıcı, eğer iznin olursa bir de çılgın Nedim, Başka dostları bugünlük feda edip, Servi boylum gidelim, yürü Sadabad'a.

SALİM-TEZKİRE-İ ŞUARA

Salim (1688-1743), İstanbul'da doğdu. Asıl adı, Mehmet Emin olup Mirzazade sanyla tanındı. Babası, Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi'dir. Babasının ilmiye sınıfına mensup olmasından dolayı Salim, henüz beş yaşında iken mülazım sayıldı (1693). Babasından ve devrin tanınmış bilginlerinden ders alan Salim, 1704 yılında onaltı yaşında Eyüp Siyavuş Paşa Medresesi'ne müderris oldu. İstanbul'un çeşitli medreselerinde görev yaptıktan sonra Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldi. Selanik, Serez ve İstanbul'da kadılık yaptı. Şeyhülislam olan babası görevden alınınca birlikte Trabzon'a sürüldüler. Trabzon'da bir buçuk yıl kaldıktan sonra İstanbul'a döndüler. Ancak yedi yıl gibi bir süre hiçbir görevde çalışmadı.

Salim, 1722 yılında tezkiresini tamamlayarak devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya takdim etti. Paşa, bunun karşılığında onu tekrar İstanbul kadılığına atadı. Bir süre bu görevde çalıştıktan sonra yine görevden alındı. Bu sırada *Aynî Tarihi*'ni Türkçeye çevirmek üzere kurulan komisyona seçildi. Anadolu ve Rumeli

kazaskerliğine getirildi. Kazaskerlikten emekliye ayrılan Salim, İstanbul'da vefat etti. Mezarı, İstanbul'da Şehzadebaşı semtinde babasının mezarı yanındadır.

Devrinde babasının makam, mevki sahibi olmasının yanı sıra yaradılışının da etkisiyle hiç kimseyi beğenmeyen gururlu, kibirli bir kişi olarak tanınan Salim, özellikle ilmiye sınıfından olmayanları daima küçümsemiştir. Sâlim'in atandığı görevlerde uzun süre çalışamamasının sebeplerinden biri bu olsa gerektir.

Salim, şiirle uğraşmış, devrinin tanınmış şairlerinden biri sayılmış ve şairliğinin yanı sıra hattıyla da dikkat çekmiştir. Sultan III. Ahmet ve Sadrazam İbrahim Paşa'ya kasideler sunmuş; devrin önemli, önemsiz olaylarına kıta ve tarihler söylemiştir.

Eserleri

Mürettep divanından başka dinî konularda yazılmış eserleri vardır. Lale Devrinde oluşturulan tercüme kurulunda yer almış ve Aynî'nin *İkdü'l-cuman fi Tarihi Ehli'z-zaman* adlı eserinin on bir cüzünü Türkçe'ye çevirmiştir.

Tezkire-i Şuara: Sâlim'in 1722 yılında tamamladığı *Tezkire-i Şuara* olarak da bilinen *Tezkire-i Salim*, uzun bir girişle biri padişahlara, diğeri asıl şairlere ait olmak üzere iki bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Salim, eserini tamamladıktan sonra devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur.

Tezkirenin metnine <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83606/salim-efendi---tezkiretus-suara.html> adresinden ulaşabilirsiniz.

İNTERNET

Salim, eserine hamdele ve salveyle başladıktan sonra devrin sultanı, sadrazamı ve şeyhülislamı için söylenmiş övgü dolu kasidelere yer vermiş; daha sonra Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Riyazî gibi tezkirecilerin yolundan yürüyerek kendi doğum tarihi olan 1688 yılını esas alarak tezkire yazmaya başladığını, İstanbul'dan uzakta bulunduğu zamanlarda ise çalışmadığını belirtmiş ve İstanbul'a döndüğünde Safayî'nin tezkire yazdığını öğrenince çok üzüldüğünü, bunun üzerine tezkiresini tamamladığını, ama Safayî gibi basit bir dille değil, eserini sanatlı bir inşa örneği göstererek yazdığını ifade etmiştir.

Tezkiresinde toplam 428 şair biyografisine yer veren Salim, padişahlara ayırdığı birinci bölümde devrin padişahı Sultan Ahmet ve Sultan Mustafa'dan söz etmiş, şiirlerinden örnekler vermiştir.

İkinci bölümde alfabe sırasıyla 426 şairi ele alan Salim, aynı addaki şairleri Safayî'nin yaptığı gibi ölüm tarihlerine göre sıralamış; hayatları hakkında hayli geniş bilgi vermiştir. Bazı şairlerin sosyal hayatlarına, çeşitli latifelerine ve maceralarına da değinen Salim, onların sanatları ve eserleri üzerine isabetli ve doğru değerlendirmeler yapmıştır. İlmiye mesleğinden ve hattat olduğu için kendi mesleğinden olan şairlere daha çok yer ayırmış, daha ayrıntılı bilgiler vermiş ve onları aşırı derecede övmüştür.

Salim, eserini yazarken Safayî'nin son 32 yılındaki şairlere ait verdiği bilgilerden ve Şeyhî'nin aynı devri içine alan *Vekâyî-i Fudalâ* adlı Şakayık zeylinden de geniş ölçüde yararlanmış. Ancak sadece Şeyhî'nin eserinden yararlandığını söylemiştir.

Tezkirenin dili oldukça süslü ve ağırdır. Salim sade bir dil kullanmakla suçladığı Safayî'yi aşabilmek için yabancı kelimeler, zincirleme tamlamalar ve secili, uzun cümlelerle sanatlı bir inşa örneği vermiş bu da verdiği değerli bilgilerin söz kalabalığı arasında kaybolup gitmesine yol açmıştır.

Örnek 3 (Tezkire-i Şuara'dan)

Sıdkî Kadın: Bunlar dahı hânedân-ı ma'ârifin yadigarlarından beyne'n-nisvân Emetu'llah Kadın demekle meşhûr-ı cihân olan zen-i merdâne-revişdir ki bir defa bin seksen üç târihinde ve bir def'a dahı yetmiş tokuz târihinde kerreten ba'de merre kâdiyyü'l-beled olan Kâmetî-zâde merhûmun duhter-i pâkîze-ahteridir. Müretteb Dîvân sahibi ve bir zen-i ma'rifet-iktidâr ve Bayrâmî tarîkından Şeyh Himmet Efendi merhûmdan isâbet-keş olmuş bir merre-i merdâne-reftârdır. Bin yüz beş târihinde intikâl ve dâr-ı visâlde gılmân-ı cinân ile âsûde-hâl olmuşlardır. Bu güftâr ol kebk-i bâğ-ı eş'ârın âsâr-ı negamât-ı tab'-ı sihr-âsârlarındandır.

Beyt: Hafta geçmez kûyuna mihmân eden sensin beni
Belki her şeb subha dek nâlân eden sensin beni

Dest-i tedbir ile çâk olsun mı dâmân-ı firâk
Âftâb-ı hüsnüne hayrân eden sensin beni

Mütercem-i mezkûrenin gazel semtinde belâgatinden ma'ada vâdî-i târihde bir hayli mahâreti var idi. Katı çok kimesne hakkında bî-bedel târihler demişdir. Ez-cümle kendi Azîzî Himmet Efendi merhûmun intikâlîne bu târihi demişlerdir.

Târih: Dedim târih-i fevtin Sıdkî Mevlâdan olup mülhem
Bu gün Himmet Efendi adni kıldı kendüye me'vâ
ve pederleri Kâmetî-zâde merhûmun intikâlîne bu târihi demişlerdir.

Diger: Dedi târih-i vefâtını kızı Sıdkı anın
Kâmetî-zâde'ye a'lâ-yı İrem ola mekân

Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988, C.7, s. 215.

Sadeleştirilmiş Metin

Emetullah Kadın demekle tanınmış olan marifet hanedanının yadigarlarından mertçe söyleyişli bir kadındır. 1083 ve 1079 tarihlerinde şehrin kadısı olan merhum Kametizade'nin yıldızı parlak kızıdır. Mürettep divan sahibi marifetli bir kadındır. Bayramî tarikatından merhum Şeyh Himmet Efendi'ye intisab etmiş mert biridir. 1105 tarihinde vefat etmiş ve kavuşma yerinde cennetteki gılmanlarla arzusuna ulaşmıştır (cennete kavuşmuştur). Bu sözler şiir bağçesinin keklığının sihirli yaratılışının eserlerindendir.

Beyit: Beni hafta geçmeden bulunduğun yere misafir eden sensin. Neredeyse her gece sabaha dek beni ağlatan sensin.

Ayrılık eteği tedbir eli ile parçalansın mı? Güzelliğinin güneşine beni hayran eden sensin.

Sıdkî Kadın'ın gazel sahasındaki güzel örnekler vermesinin yanında tarih söyleme vadisinde de bir hayli marifeti vardır. Pek çok kişi hakkında emsalsiz tarihler söylemiştir. Sözün kıyası, merhum Azîzî Himmet Efendi'nin vefatına bu tarihi demiştir:

Tarih: Sıdkî Mevlâdan ilham gelip vefat tarihini dedim. Bugün Himmet Efendi Cennet'i kendisine yer edindi.

Babası merhum Kametizade'nin vefatına bu tarihi demiştir.

Diger: Kızı Sıdkî onun vefat tarihine dedi: Kâmetî-zâde'ye İrem cennetinin en güzel yeri mekân olsun.

BELİĞ-NUHBETÜ'L-ASAR Lİ-ZEYLİ ZÜBDETİ'L-EŞAR

Belîğ (1668-1729), Bursa'da doğdu. Asıl adı İsmail olup Bursa'lı İsmail Belîğ olarak tanındı. Dedesi, Seyyid Mehmet Şahin Efendi, babası Şahin Emirzade sanıyla bilinen Manticı Mescidi imamı İbrahim Efendi'dir. Bursa'da yetişen İsmail Belîğ, ilk olarak babasından ve daha sonra da Bursa'nın tanınmış bilginlerinden ders aldı. Arapça ve Farsçayı, dinî ve edebî bilimleri iyi öğrenen İsmail Belîğ, babasının ölümünden sonra aynı mescide imam oldu. İsmail Belîğ'in kısa süreli yaptığı Tokat mahkemesi naibliği görevi hariç tutulursa bütün ömrü Bursa'da geçti. Ayrıca İsmail Belîğ, Bursa'da Evkaf-ı Haremeyn mahkemesinde müfettiş kâtipliği, Hazret-i Emir imareti ile Yeşil **imarete** önce kâtiplik, bir ara Hazret-i Emir imareti Gaile naibliği ve her iki imarete de imaret müdürlüğü yaptı. Devrinde şair, tarihçi ve bilim adamı olarak tanınan İsmail Belîğ, 10 Nisan 1729 (22 Ramazan 1142) yılında Bursa'da öldü.

Eserleri

Bursa Şehrengizi (Âyine-i Huban): Bursa şehrinin güzellerinden ve güzelliklerinden bahseden 269 beyitlik bir eserdir.

Divan: Bu eser bugün için elimizde değildir.

Genc-i Şaygan: Edebiyat, hâl tercümesi ve fıkıh meselelerinden bahseden bu eser, henüz ele geçmemiştir.

Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyat-ı Danişveran-ı Nadiredan: Eserde, Bursa'nın Osmanlı devletine katılmasından başlayarak zamanına kadar burada doğan, yetişen ya da görev yapan, orada ölen Osmanlı sultan ve şehzadeleri, devlet adamları, şeyh, bilgin, şair, doktor, hattat ve meddah gibi tanınmış kişileri (495 kişi) hakkında bilgi verilmektedir

Gül-i Sad-berg: İsmail Belîğ'in Hanifzade Tahir Ahmed'in Asar-ı Nev'indeki 100 hadisini birer beyitle tercüme ettiği eseridir

Seb'a-i Seyyare: İsmail Belîğ'in yedi na'tından ibaret bir eserdir.

Sergüzeşt-name-i Fakır Be-azimeti Tokat: İsmail Belîğ'in Tokat'a giderken yolda başından geçen olaylarla, Tokat'taki hayatını ve devlet memurlarının yolsuzluklarını anlatan 151 beyitten oluşan bir mesnevidir.

Nuhbetül-asar li-Zeyli Zübdetü'l-eşar (y.1727): Eser, Kafzade Fa'izî'nin (y.1622) Zübdetü'l-eşar'ına zeyl olarak yazılmıştır. Belîğ'in bu eseri, Faizî'nin tezkiresi gibi şiir antolojisi niteliği taşımaktadır.

Eserine kısa bir girişle başlayan İsmail Belîğ, burada Sultan III. Ahmed ile Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı övdükten sonra tezkiresini kaleme alma sebebini açıklamış ve eserini Kafzade Faizî'nin *Zübdetü'l-eşar*'ına zeyl olarak yazdığını belirtmiştir.

Tezkire'de, Necib mahlasıyla şiirler yazan Sultan III. Ahmet'den sonra 413 şair, alfabetik olarak sıralanmıştır. Sultan III. Ahmet'in biyografisiyle başlayıp Yümnî'nin biyografisiyle biten eserde toplam 414 şair bulunmaktadır.

İsmail Belîğ, şairlerin hayatları hakkında bilgi verirken en fazla üç dört satırı geçmeyecek şekilde çok kısa açıklamalarda bulunmuş; ölüm tarihlerini büyük bir titizlikle belirtmeye çalışmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Tezkirede şiir örnekleri biyografik bilgiye oranla daha çok yer tutar. İsmail Belîğ, eserinde her şaire değeri ölçüsünde yer vermiştir.

İsmail Belîğ, şairler hakkında mübalağalı ve şahsî hükümler vermemiş, kısa ve öz bilgilerle şairleri tanıtır ve hakkında hüküm vermek üzere örnekler ile okuyucuyu başaşa bırakmıştır. Ayrıca, İsmail Belîğ'in kısa sürede tamamladığı bu eserinde yanlış ya da eksik yazılan kısımların olduğu dikkat çekmektedir.

İmaret: Yoksullara yardım etmek için oluşturulmuş hayır kurumu.

Örnek 4 (Nuhbetül-asar li Zeyli Zübdetü'l-eşar'dan)

Tâib: Mevâlî zümresinden Osmân-zâde dinmekle zebân-zed. Bin yüz otuz altı senesinde Mısır-ı Kâhire kâdîsi iken mansıb-ı hayâtıdan ma'zûl oldu.

Beyt: Bize mi'mâr isen agyâr yıkılsın gitsün
Dil-i vîrânumuzı mât ise kasdın yab yab

Kıt'a: Küttâba müşâbih itmen etvârı
Maksûd-ı dilüm degül kitâbet kârı
Gördüm ki gamunla murg-i aklum uçuyor
İtdüm kafes ana kafesî destârı

Beliğ, *Nuhbetü'l-asar* (Haz.: Abdülkerim Abdulkadiroğlu), Ankara 1999, s. 37-38.

Sadeleştirilmiş Metin

Tâib: Osmanzade diye bilinen kadılardandır. 1136 senesinde Kahire kadısı iken hayat memuriyetinden emekli oldu (öldü).

Beyit: *Ey sevgilim, bizim gönlümüzü imar etmek istersen, seni seven diğer insanlar yıkılsın gitsin (mahvolsun). Eğer amacın bizim harap olmuş gönlümüzü mat etmek ise bunu hemen yap.*

Kıta: *Gönlümün istediği şey katipliğin kârı değil. Kâtiplere bu durumu örnek olarak göstermeyin.*

Gamınla akıl kuşumun uçtuğunu görünce kafesî sarığı ona kafes ettim.

RAMİZ-ADAB-I ZUREFA

Ramiz (1736-1784), İstanbul'da doğdu. Asıl adı Hüseyin Ramiz olup Azizade sanıyla tanındı. Babası Lale devrinin önemli bilgin ve şairlerinden Mustafa Naim Efendi, annesi Ebezade Hüseyin Efendi'ye damat olan Rumeli kadılarının dan Balcıkî Lutfizade Ahmet Efendi'nin kızıdır. Babasını bir yaşında kaybeden Hüseyin Ramiz, kardeşinin yardımıyla öğrenimini tamamladı. Vassaf İbrahim Efendi'den mülazım ve müderris oldu. Hüseyin Ramiz, uzun yıllar çeşitli medreselerde müderrislik ve değişik illerde kadılık yaptı.

Devrinde bilim adamı, tarihçi ve şair olarak tanınan Hüseyin Ramiz'in ölüm tarihi kesin bilinmemekle birlikte tezkiresini kaleme aldığı 1786 yılında ölmüş olabileceği düşünülmektedir. *Atâ Tarihi*'nde ise ölüm tarihi 1794 olarak gösterilmektedir.

Eserleri

Devhatül-meşayih Zeyli: Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi'nin Devhatü'l-meşâyih'ine yazdığı zeylidir.

Hadikatü'l-vüzera Zeyli: Osmanzade Ahmet Taib Efendi'nin Hadikatü'l-vüzera adlı eserine yazdığı zeyldir.

Hamiletü'l-kübra Zeyli: Resmî Ahmet Efendi'nin darüssaade ağalarına dair yazdığı Hamiletü'l-kübra adlı eserine zeylidir.

Keşfü'z-zünun Zeyli: Mustafa Kâtib Çelebi'nin Keşfü'z-zünun'una yazdığı zeylidir.

Zahirü'l-hukkam: Rumeli kadılıklarında bulunduğu yirmi yıl içinde hazırladığı bu eseri, 1184/1770 yılında tamamlanmış olup **şakk** ilmüne dair bilgileri ihtiva eder.

Zübdetü'l-vak'at: Hüseyin Ramiz'in bir tarih kitabı olan bu eseri, 1182/1763 ile 1188/1774 yılları arasında geçen Sultan III. Mustafa devri olaylarını kapsar.

Âdab-ı Zurefâ (y.1784): Ramiz Tezkiresi olarak da bilinen *Âdab-ı Zurefa*, Mirzazade Mehmet Salim Efendi'nin *Tezkiretü's-şuara'sına* bir zeyildir. Hüseyin Ramiz, tezkiresinde 1720 ile 1784 tarihi arasındaki 64 sene içinde yetmiş 375 şairin biyografisine yer vermiştir.

Hüseyin Ramiz, eserinde şairler hakkında ayrıntılı bilgi verirken onların ölüm tarihlerini de büyük bir titizlikle belirtmeye çalışmış, şiirleri ve sanatları üzerine isabetli ve doğru değerlendirmeler yaparak bir ile on bir arasında değişen sayıda şiirlerinden örnekler almıştır.

Eserde, bazı hâl tercümelerinin daha sonra tamamlanmak üzere boş bırakıldığı, bazı şairlerin yalnızca adlarının yazıldığı ya da eksik bilgi verildiği, bazı cümlelerin birbirine bağlanmadığı, yarım bırakıldığı görülmekte yer yer de anlatım bozukluklarına rastlanmaktadır. Bunlara bakınca Râmiz'in tezkiresini tamamlayıp son biçimini veremediği ve temize çekemediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden herhalde ölümünden sonra Râmiz'in el yazısı ile ve karalama hâlinde olan nüshayı iyi dostu olan Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi gözden geçirerek, kenarlara yaptığı çıkıntılarla, bilgi yanlışları, anlatımı, hatta imlâsına kadar düzeltmiş, bazı eklemelerde bulunmuştur.

Tezkire'nin dili oldukça ağırdır. Uzun tamlamalarla cümleler uzatılmıştır. Yine de 18. yüzyılın belli başlı tezkireleri olan Safayî ve Salim'den daha sade sayılabilecek bir dili vardır.

Tamamlanmamış olmakla birlikte *Âdab-ı Zurefa*, Safayî ve Salim Tezkirelerinden sonra 18. yüzyıl tezkirelerinin en önemlisi sayılır. Lâle Devri diye anılan, kültür ve edebiyatın çok geliştiği ve yüzlerce şairin yetiştiği bir devirde Safayî ve Salim Tezkireleri'ne giremeyen şairleri ve bu devirden sonra üne kavuşan şairleri yalnızca Ramiz Tezkiresi'nde bulmak mümkündür. Bu bakımdan devri için sık sık başvuru tek kaynak sayılır. Ayrıca eser, verdiği etraflı, tenkitli ve isabetli bilgiler bakımından da önemlidir.

Şakk: Şer'î mahkemeden verilen ilâm, berat ve kadî hüccetî gibi yazılardaki deyim ve tabirler.

Örnek 5 (*Âdab-ı Zurefa*'dan)

Nedim Efendi: Nâm-ı ser-âmedleri Ahmed'dir. Asr-ı Sultân İbrâhîm Hanîde sadr-ı Rûm iken hücum-ı eşkiyâ ile vak'a-i câmi-i Ahmed Hanîde nûş-ı şerbet-i şehâdet iden merhûm Muslihu'd-dîn Efendi'nin hafîdi olup Anadolu kuzâtı eşrafından Mehmed Efendi-nâm zât-ı ma'ârifmendin mahdûm-ı ma'ârif-rüsûmudur. Evvelîn-i ikrâm-ı mehâdim-i kirâm olan mülâzemet ile hâl-i sığârlarında karîn-i şeref ü ikrâm ve nisâb-ı sinn-i temyîze bulûğlarında mukaddemât-ı ulûm-ı nâfi'âyı efâzıl-ı asrından istifâde ile vâsıl-ı ser-menzil-i kemâl ve husûsâ edebiyye vü Fârisiyyede beyne'l-emsâl mahâret ile ser-firâz olduğundan gayri meşâyih-i İslâmın mekâdirmendi Ebe-zâde Abdu'llâh Efendi'nin mehekk-i tecrîbe-i ulemâ olan imtihanlarında zer-i hâlisül-ayâr-ı zât-ı âlî-mikdârları tamgâ-zen-i vücûh-ı efâzıl olmanın medrese-i hâricle dâhil-i müderrisin-i kirâm ve kat-ı merâtib iderek bin yüz otuz tokuz senesi zi'l-kâdesinün yigirmi sekizinci günü Molla Kırîmî medresesine hırâm ve bin yüz kırk ramazânınun yigirmi dördüncü günü Sa'dî Efendi medresesiyle ikrâm ve 1141 senesi saferinün on dördüncü günü Şerbetçizâde Mehmed Efendi mahlûlünden Nişancı Paşa-yı Atîk medresesiyle dahî tahsîl-i neşât-ı tâmmın ve bin yüz kırk iki rebinde Çarhî-zâde Mehmed Âlim Efendi yerine medâris-i sahn-ı semânun biriyle karîn-i şeref ü ihtirâm olmuş idi. Bin yüz kırk üç senesi rebî'ül-âhiri guresinde Begpâzârî İbrâhîm Efendi yerine Sekbân Âlî medresesi bâdî-i tevkîr ü i'tibârı olup ol medrese-i refîada ferş-i seccâde-i ders ü ifâde iken bu esnâda vukû ve Sadr-ı âzam İbrâhîm Paşa ve Mehmed Kedhüdâ'nın dâirelerine şiddet-i intisâbları olan

zevât-ı âlî-kadrün mübtelâ oldukları renc ü küdürret mûmâ ileyhün mesmû'ı oldukça havf sirâyet ile giriftâr olduğu illet-i vâhîmeden tahlîs-i cân idemeyüp sene-i mezbûre cumâde'l-âhîresinde beyt:

Rahm itmedi kimesne anun âh ü zârına
Âhir getürdi anı da miskîn mezârına

Ramiz ve Âdab-ı Zurefası, (Haz.: Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 276-277.

Sadeleştirilmiş Metin

Nedim Efendi: Asıl adı Ahmet'tir. Sultan İbrahim Han döneminde Rumeli Kazaskeri iken Ahmed Han camii olayında eşkıyaların saldırısıyla şehadet şerbetini içen Rahmetli Muslihittin Efendi'nin torunudur. Babası da Anadolu kadılarının önde gelenlerinden Mehmet Efendi adlı ilmiye sınıfına mensup kişidir. İlk ilmiye payesi olan mülazemete çocukluklarında şerefle nail olmuş, bülûğ çağına vardığında yararlı bilgileri çağının bilginlerinden istifade ile mükemmelliğin zirvesine kavuşmuş, özellikle edebiyatta ve Farsçada arkadaşları arasında kabiliyeti ile öne çıkmış, ayrıca büyük şeyhülislam'ın değerlilerinden Ebezade Abdullah Efendi'nin, âlimlerin tecrübelerinin mihengi olan imtihanlarında saygıdeğer zatının saf altını fazilet sahibi kişilerin teveccühüne damga vurmakla Haric medresesiyle büyük müderrislerin arasına girmiştir. Sonra mertebeler atlayarak 1139 Zilkade (17 Temmuz 1727)'de Molla Kırımî medresesine atanmış, 24 Ramazan 1140 (4 Mayıs 1728)'de Sadî Efendi medresesi kendisine verilmiş ve 14 Safer 1141'de (19 Eylül 1728)'de Şerbetçizade Mehmet Efendi'den boşalan Nişancı Paşa-yı Atık medresesiyle dahi son derece mutluluk duyduğu görevlere atanmıştır. Receb 1142 (Ocak-Şubat 1730)'da Çarhîzade Mehmet Âlim Efendi yerine Sahn-ı Seman medreselerinin biriyle şeref ve hürmet sahibi olmuştu. 1143 Rebiülahir'inin ilk günlerinde Beypazarlı İbrâhîm Efendi yerine Sekban Ali medresesi tayini itibar ve saygınlığına sebep olup o yüksek medresede ders verirken bu esnada Sadrazam İbrahim Paşa ve Mehmet Kethüda'nın dairelerine bağlı olan yüksek zevâtın mübtela oldukları sıkıntı ve zahmet adı geçeninin (Nedim) kulağına geldikçe korkudan, vehim hastalığından kendini kurtaramayıp anılan senenin cumadelahiresinde (Aralık/Ocak)

Beyit: *Kimse onun ağlayıp inlemesine acımadı sonunda onu da kimsesizler mezarına getirdi.*

SİLAHDARZADE MEHMET EMİN-TEZKİRE-İ ŞUARA

18. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Silahdarzade Mehmet Emin'in hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Yümnî Tezkiresi'nin Ali Emirî Tarih 781 numaralı yazma nüshasının sonundaki **temellük kaydı**nda Mehmet Emin'in saray gediklerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Eseri

Tezkire-i Şuara (y.1790): Tezkire-i Şuara olarak da bilinen Silahdarzade Tezkiresi, bir tertip fikrine bağlı olmadan 1751-1790 yılları arasında yaşayan 60 şair biyografisini ihtiva eder. Antoloji niteliğinde olan bu eser, Belîğ Tezkiresi'nin zeyli durumundadır.

Tezkireci, eserine aldığı şairler hakkında çok kısa bilgi verirken bazen sadece onların isimlerini belirtmekle yetinmiştir. Silahdarzade Mehmet Emin, eserinde bazı şairlerin ölüm tarihlerini kaydederken şiirlerinden çok sayıda örnek vermeyi

Temellük kaydı: Yazma eserin kime ait olduğunu gösteren kayıt.

tercih etmiştir. Fakat Silahdarzade, örnek şiirleri seçerken fazla ölçülü davranmamıştır. Aynı değerdeki şairlerden birinde sadece bir örnekle yetinirken diğerinde on gazelden fazla örnek vermiştir. Eser, bu yönleriyle edebiyatımızda fazla önemli bir yere sahip değildir.

Örnek 6 (Silahdarzade Tezkiresi'nden)

Elif Ahmed Dede: Kâdî-zâde Mustafâ Ağa'nun oğludur. Rumili kuzâtı zümresinden idi. Fevt şod sene 1186.

Gazel: Nigehüm âl-i ruh-ı dîde-i bâdâma düşer
Hevesüm la'l-i leb-i yâr-i gül-endâma düşer

Mübtela-sından ider ni'met-i vaslını dirîğ
Hân-ı vaslı o mehûn düşmen-i bed-kâma düşer

Şöyle bir mâhveşe olmayalum dil-dâde
Ki anun meyl-i ruhu rind-i mey-âşâma düşer

Bezm-i agyâra varursa o meh-i işve-nümâ
Rakibâ cümle hemân dâm-ı dil-ârâma düşer

Gazel-i Âkif'i tanzîr ideyüm dirse Elif
Zâf-ı efyûn ile desti ditirer hâme düşer

....

Sadeleştirilmiş Metin

Elif Ahmed Dede: Kadî-zade Mustafa Ağa'nun oğludur. Rumeli kadılarındandır. 1186 yılında öldü.

Gazel: Bakışım badem gibi olan gözün (üzerinde olan) yanağın kırmızılığına takılır kalır. Gül endamlı, nazik sevgilinin dudağının lal taşı gibi olan kırmızı rengine heveslenirim.

Ne yazık, ona kavuşma nimetini ben mübtelasına o ay gibi güzel sevgili çok görür. Kavuşma sofrası kötü niyetli, ağzının tadını bilmeyen düşmana düşer.

Gönlü mey içene düşen o ay gibi güzel olana gönül vermeyelim.

O işveli ay gibi güzel yabancıların (rakiplerin) meclisine varırsa, rakiplerin hepsi gönül çalan sevgilinin tuzağına düşer.

Elif, Âkif'in gazelini tanzir edeyim derse, afyonun verdiği zayıflıkla eli titrer, kalemi düşer.

SAFVET-NUHBETÜ'L-ASAR MİN-FEVA'İDİ'L-EŞAR

Asıl adı Mustafa Safvet olup Kemiksizzade sanıyla tanındı. 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Kemiksizzade Mustafa Safvet Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece, iyi bir medrese eğitimi görüp mülahız ve kadı olduğu bilinmektedir. Devrinde şiirle de ilgilenen Mustafa Safvet Efendi, asıl şöhretini yazdığı tezkiresi ile sağlamıştır.

Eseri

Nuhbetü'l-asar min-Fevaidi'l-eşar (y.1783): Mustafa Safvet Efendi, 1720 yılında yazılan Safayî Tezkiresi'ni özetleyerek 1783 tarihinde eserini kaleme almıştır. Eser, Safayî Tezkiresi'nin başındaki takrizlerin kısaltılmış şekillerinden, seçilmiş 326 şairden ve sona koyulmuş *Tezyilü'l-kitab* kısmından meydana gelmiştir.

Mustafa Safvet Efendi, eserinin sonuna koyduğu *Tezyilü'l-kitab* kısmında, Safayî tezkiresini bir arkadaşından birkaç günlüğüne ödünç aldığını ve fazla zamanı olmadığı için ancak tanınmış şairleri seçerek ve kısaltarak yazabildiğini belirtir. Bu arada Mustafa Safvet Efendi, Safayî'deki bazı yanlışlıkları düzeltme yoluna gitmiş; kimi zaman hatıra başlığı altında fıkralar eklemiştir. Safayî Tezkiresi'nin sadece bir özeti durumunda olan bu eser, edebiyatımızda fazla önemli bir yere sahip değildir.

Örnek 7 (*Nuhbetü'l-asar min-Fevaidi'l-eş'ar'dan*)

Ânî: Tâ'ife-i zenândan Âl-i Sübhândan Fâtıma kadın dinilmekle meşhûr-ı hass u âm olup bir şâire-i sâhire-i sâhib-ismetdir. Tertîb-i dîvân etmiştir. Emir Aga nâm kimesnenin bânû-yı şebistânı ana vâcib olmagla bir püser-i necâbet-eseri zuhûr idüp bâde zamânin püser-i mezkûr Yenişehir kâdîsi iken Ânî anda vefât etmiştir.

Nazım: Hayâl-i ârızınla dilde sahn-ı gülsitânımdır
Açılmış şerhalar sinemde nahl-i ergavânımdır

Ümîd-i vuslatın ey kaşları yâ sîneden çıkmaz
Hayâl-i tîr-i gamzen Ânîyâ hâtır-nişânımdır

Nuhbetü'l-asar min-Fevaidi'l-eş'ar, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi., TY, nr. 92.

Sadeleştirilmiş Metin

Ânî: Hanım şairlerden olup Hz. Peygamber soyundandır. Halk arasında Fatma Hanım denilmekle meşhur namus sahibi etkileyici bir şairedir. Divan tertip etmiştir. Emir Ağa isimli kimsenin eşi olup ondan değerli bir çocuk dünyaya getirdi. Daha sonra bahsi geçen çocuk Yenişehir kadısı iken Ânî orada vefat etmiştir.

Nazım: *Ey sevgili, yanağının hayali ile gönül gül bahçesi meydanıdır. Sinemdeki açılmış yaralar da erguvan fidanıdır.*

Ey kaşları yay gibi olan sevgili, sana kavuşmanın ümidi sineden çıkmaz. Ey Ânî sevgilinin yan bakış oklarının hayali aklımdan çıkmaz.

ESRAR DEDE -TEZKİRE-İ ŞUARA-YI MEVLEVİYYE

Esrar Dede (1748-1797), şair ve tezkire yazarlığının yanı sıra Şeyh Gâlib'in yakın dostu olmasından ötürü tanınır.

Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye (y.1797): Esrar Dede'nin kaleme aldığı Esrar Dede Tezkiresi diye de bilinen *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye*, 1797 yılına kadar yaşayan Mevlevî şairleri ihtiva eder.

Esrar Dede, eserinin başında Şeyh Galib'in Mevlana'dan (d. 1207-ö. 1273) başlayarak tanınmış mevlevî şairlerin beğendiği şiirlerini seçerek bir defterde topladığını, sonra bunu seçtiği şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplaması ve bir tezkire yapması için kendisine verdiğini belirtir. Böylece eserini yazma sebebini açıklayan Esrar Dede, şeyhin isteği üzerine şiirleri düzenleyerek şairler hakkında bilgi toplamış ve alfabe sırasına dizerek bir Mevlevî şairleri tezkiresi meydana getirmiştir. Bu bakımdan *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye*'deki şairler hakkında bilgiler Esrar Dede'ye, şiirlerin seçimi de Şeyh Galib'e aittir.

Esrar Dede, Şeyh Galib'in kendisine verdiği 209 şairden oluşan mecmuada onun da fikrini alarak bazı değişiklikler yapmış, 30 kadar şairi çıkartırken 33 şair eklemiştir. Esrar Dede, böylece 212 şair hakkında bilgi vermiştir.

Yazar, eserinde izlediği yolu ve ölçüsünü anlatırken tezkiresine bütün Mevlevî şairleri almadığını, bir seçim yaparak yalnızca divan sahibi ve üstat olanları yazdığını açıklamıştır.

Esrar Dede, tezkiresini yazarken başta Sakıb Dedé'nin *Sefine-i Nefise-i Mevleviye'si*, Şahidî Dedé'nin *Gülşen-i Esrar'ı*, Nayî Osman Dedé'nin *Mecmua'sı* olmak üzere yazılı Mevlevî kaynaklarından ve şairler hakkında Mevlevî çevrelerinde dolaşan sözlü gelenekten, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi Tezkiresi ile diğer şuara tezkirelerinden faydalanmıştır.

Yazar, eserine aldığı şairler hakkında oldukça geniş ve ayrıntılı bilgi vermiş; bu arada büyük dedelerin menkıbe ve kerametlerini anlatmış; şiirlerini ve sanatlarını bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Esrar Dede, hemen bütün şairler hakkında olumlu ve övücü ifadeler kullanmıştır. Tezkirede oldukça fazla örnek şiir vardır. Bunların Şeyh Galib tarafından seçilmiş olması esere ayrı bir değer ve önem katmaktadır.

Eserini iki ay gibi kısa bir sürede tamamlayan Esrar Dede, şairlerin hayatlarını iyi inceleyememiş, sözlü kaynaklara da fazlaca yer verdiği için eksiklik ve yanlışlıklara düşmüştür. Esrar Dedé'nin şairlere bakışı yalnızca Mevlevîlik bakımından olmuş, bunun sonucu olarak da sanatlarını değerlendirmede tarafsız kalamamış, tanınmış bazı Mevlevî şeyhlerini aşırı sözlerle överek hepsini büyük şair olarak göstermiştir. Ayrıca eser, Bağdatlı Ruhî gibi şairlerin olmadıkları hâlde Mevlevî gösterilmesinden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır.

Eserin dili, oldukça ağırdır. Arapça ve Farsça kelimelerle Mevlevî sözlüğünden çıkarılmış kelimeler çoğunluktadır. Esrar Dede, tanınmış ve sayılan Mevlevî dedelerinin hayatlarını anlatıp övgüler yaparken daha süslü ve zor anlaşılır bir dil kullanma yoluna gitmiştir.

Bu eksiklikleri ve olumsuz yanlarına karşı Esrar Dede Tezkiresi, bütün Mevlevî şairleri bir araya toplaması bakımından önemlidir. Belli bir meslek ya da gruptan meydana gelen şair tezkirelerinin de ilkidir. Ayrıca, bilgi verdiği şairlerin bir kısmı için tek kaynak durumundadır.

Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye'si sadece Mevlevî şairleri içeren bir zümre tezkiresidir.

DİKKAT

Örnek 8 (Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye'den)

Derviş Dede: Hasan Çelebi Tezkiresi'nde bu güne takrîr-i merâm ve tatvîl-i kelâm idüp azîz-i müşârun ileyhün terceme-i ahvâlini bu siyâk üzre keşîde-i silk-i intizâm itmişdür ki kubbe-i evliyâ-yı kirâm ve mızreb-i hıyâm-ı asfiyâ-yı izâm ve hâciyân-ı bâdiye-i irfâna kible-i murâd ve Ka'be-i merâm olan Konya'dandır. Şîr ü inşâda haylî kudreti Hazret-i Mesnevî ile nihâyetde münâsebeti var idi. Nice zamân âstân-ı saâdet-âşiyân-ı Hazret-i Monlâ'ya rûy-mâl ve nakl-i ders-i kitâb-ı Mesnevî ile tahsîl-i hâl u kemâl itdükden sonra Güzelce Kâsım Paşa'nun kâtibi ve ol sâhib-kemâlün musâhibi olmuşdı. Vezîr-i mezbûr cenâb-ı pâdişâh-ı lâyezâle vâsıl oldukda fâtih-i cezîre-i Kıbrıs olan Lâlâ Mustafâ Paşa'nun devlet-misâl hizmet-i pür-iclâline bel bağlayup saâdet-dâr-ı mülâzim-i rikâb-ı celâlet-iktisâbı olmagla e'azz-i zeâmete nâil olmuşdı. Lâkin yine kisveti dervîşâne ve etvâr u efâli derdmendâne büy-ı fakr ve revâiyih-i fenâ evzâ u etvârından meşâm-ı câna zâhir ü peydâ olup sûreten ü ma'nen dervîş-i dil-rîş idigi rûşen ü hüveydâ idi.

Vakfe: Ol asrda şâirlere virilen zeâmet u tîmâr sîle vü cevâ'iz-i eşâr olarak ihsân-ı pâdişâhî olmagla ne kisvetde bulunur ise mâni degüldi. Hayretî Baba ve

Hayâlî Beg dahî böyledür. Hattâ zu'emâ ve sâhib-tımârun ceng-âverlerinden olan Arnavud Yahyâ bu husûsda Hayâlî Beg'e reşk idüp pâdişâha virdigi kasîdesinde anun hakkında dimişdür.

Beyt: Ben erenler nacagıyam o ışıklar teberi
Ben savaş günü çeriyem o hemân cerde çeri

Tetimme-i Kelâm: Vâlid-i firdevs-mekân kâzî-i medîne-i Şâm iken Mustafâ Paşa Hazretleri Şam'a beglerbegi oldukda mezbûr bile gelmişdi. Ol takrîble mezbûr ile ülfet üzre olup diyâr-ı gurbet ü vahşet de istihkâm-ı mebânî-i müvâneset ü sohbet kılınmışdı. Ve peyveste-i kandil-i cânı revgan-ı sadâkatle inâre ve mâ-beynümüzde müdâm rahik-i atik-i hullet peymâne-i yegâneğî vü vahdet ile idâre olinmışdı. Anda pîr-i fânî iken bir dil-ber-i nev-cüvânı sevüp aşkıyla âleme destân ve hüsnî gibi meşhûr-ı cümle-i cihân oldukda vâlid-i mâcid münâsib-i hâl bu matla'ı diyüp mezbûra irsâl eylemişdür.

Beyt: Bâde-i aşk u cünûna eyleyüp peymâne-ser
Bir cüvân aşkına oldum mübtelâ pîrâne-ser

Esrar Dede, **Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye**, (Haz.: İlhan Genç), Ankara 2000, s. 193-196.

Sadeleştirilmiş Metin

Derviş Dede: Hasan Çelebi, Tezkiresi'nde uzun uzun adı geçen muhteremin özgeçmişini şu şekilde düzenlemiştir: Büyük velilerin kubbesi, büyük sufilerin çadırlarının obası, irfan çölünün hacılarına arzu kiblesi ve istek Kabe'si olan Kon-yadandır. Şiir ve nesirde çok kuvveti ve Hazret-i Mesnevi'yle çok irtibatı vardı. Çok zaman Hazret-i Mevlana'nın mutlu yuvasının eşiğine yüz sürüp Mesnevi'den anlatılan dersler ile hâl ve kemal ilmini öğrendikten sonra Güzelce Kasım Paşa'nın katibi ve sohbet arkadaşı olmuştu. Adı geçen vezir, ebedilik padişahına ulaştığında Kıbrıs Adası fatihi olan Lala Mustafa Paşa'nın devlet gibi büyük ve değerli hizmetine bel bağlayıp onun yanında büyüklük kesb ederek tımarların en büyüğüne nail olmuştu. Fakat yine de giyim kuşamı dervişler gibi, hâl ve hareketleri dertliler gibi fakirlik ve yokluk kokuları can burnuna gelip hem dış görünüş olarak hem de manen gönlü yaralı bir derviş olduğu apaçık ortadaydı.

Vakfe: O asırda şairlere verilen zeamet ve tımar, bir şaire yazdığı mehdiye karşılığı veya şiir bahşisi olarak verilip padişahın ihsanı olduğundan giyim kuşam buna engel değildi. Hayreti Baba ve Hayali Bey de böyledir. Hatta büyük zeamet ve tımar sahiplerinden olan Arnavut Yahya bu konuda Hayali Bey'i kıskanarak padişaha

Beyit: *Ben erenler nacağıyım o ışıklar baltası. Ben savaş günü askerim o ise cer (para) toplayıcı, demiştir.*

Sözün tamamlanması: Hasan Çelebi'nin Cennet-mekân babası Şam kadısı iken Mustafa Paşa Hazretleri Şam'a Beylerbeyi olduğunda adı geçen de gelmişti. Bu vesileyle onunla dost olarak gurbet ve yaban ellerde birbirlerine alışarak sohbet etmişlerdi. Can kandilinin sonu sadakat yağıyla aydınlanmış ve aramızda daima eski kardeşlik şarabı teklik ve birlik kadehiyle idare olunmuştu. Orada yaşlıyken bir genç dilberi sevip onun aşkıyla âlemin diline düşüp ve güzelliği gibi herkes tarafından tanınınca şan ve şerefli babası onun durumuna uygun düşen bu matlaı yazıp adı geçene göndermişti.

Beyit: *Aşk kadehi ve deliliğe kadeh kaldırıp bir güzel genç aşkına tutuldum.*

ÂKİF-MİR'AT-İ Şİ'R

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmet olup Enderunlu Âkif diye tanındı. Enderunlu Âkif, Sultan III. Mustafa'nın damadı vezir Koca Bekir Paşa'nın torunu ve hassa emiri Elhac Mehmet Bey'in oğludur. İlköğrenimini babasından alan Enderunlu Âkif, 1779 tarihinde kiler-i hassa koğuşuna girdi ve uzun yıllar sarayda çalıştı. Bu görevdeyken tezkiresini yazdı.

Hayatı hakkında kaynaklarında bir bilgi bulunmayan Enderunlu Âkif, devrinde şiirle de uğraşmıştır.

Eseri

Mir'at-ı Şi'r (y. 1797): Enderunlu Âkif Bey Tezkiresi diye de bilinen *Mir'at-i Şi'r*, bir ön söz, dört bölüm ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Âkif, kitabın hacmine göre oldukça uzun ön sözünde, şiir yazmak istediğini fakat yeteneğinin olmadığını anlayınca çağdaşı olan Enderunlu şairleri bir tezkire hâlinde yazmayı tasarladığını belirtmiş; devrin padişahı Sultan Selim için bir övgü kıtası ile küçük bir mesnevi yazmış ve eserini ona sunmuştur.

Tezkiresini dört bölüme ayıran Enderunlu Âkif Bey, birinci bölümde Hane-i Hassa'da altı; ikinci bölümde, Hazine-i Hümayun'da sekiz; üçüncü bölümde, Kiler-i Hassa'da yedi ve dördüncü bölümde, Seferli Koğuşu'nda iki şair olmak üzere 23, kendisi ile birlikte 24 şair hakkında bilgi vermiştir.

Âkif, şairleri anlatırken onların doğduğu yeri, ailelerini, Enderun'da hangi odalarda görev yaptıklarını, hangi tür şiirde başarılı olduklarını kısaca belirtmiş, daha sonra da her şairin birkaç parça şiirini örnek vermiştir.

Eserin hatime kısmında Enderunlu Âkif, *İcmâl-i Terceme-i Fakîr* başlığı altında kendi hayatına ait kısaca bilgi vermiştir. Tezkire'nin sonunda yazarın yakın arkadaşlarından Enderunlu Vâsîf'in eseri öven, adının *Mir'at-i Şi'r* ve bu adın kitabın yazılış tarihi olduğunu belirten 10 beyitlik bir kıtası vardır.

Âkif Tezkiresi, çok özentili bir dille yazılmıştır. Yazar uzun cümleler, az kullanılmış kelimelerle yapılan zincirleme tamlamalar ve art arda secilerle, inşadaki ustalığını göstermiş; bazan cümlelerini içinden çıkılmaz hâle getirmiştir.

Eser, yalnızca Enderun şairlerini kapsadığı için çok aranan ve yararlanılan bir tezkire değildir. Tanınmış ve büyük şair olmadıkları hâlde Enderunlu Âkif, arkadaşlarının sanatlarını ve şiirlerini aşırı sözlerle övmüş; objektif bir değerlendirme yapamamıştır.

Enderunlu Âkif Bey'in Mir'at-i Şi'r'i sadece Enderunlu şairleri içeren bir zümre tezkiresidir.

DİKKAT

Örnek 9 (*Mir'at-ı Şi'r'den*)

Enderunlu Fâzıl: Matla-ı envâr-ı dekâyık-ı fesâhat evvelîn satr-ı terâkib-i belâgat yektâ-nihâl-i gülşen-i efâzıl hıdîv-i evreng-i maânî a'nî Mîr Fâzıl sülâle-i neseb-i vâlâ-hasebi seksen yedi târîhlerinde râyet-efrâz-ı bagy u inâd ve kışver-i Hicâz u Arz-ı mukaddesi nice ezmine ifsâd ve âhirü'l-emr sadme-i kûh-endâz ve savlet-i düşmen-şiken-i tâkat-güdâz-ı devlet-i aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr lagzîde-pây-ı hufre-i bevâr ve zîr-i tîre-gabra-i matmûre-i hâkde karâr eyleyen Tâhir Ömerin nebîresi olup neheng-i kulzum-i magâzî merhûm Kapudan Hasan Paşa-yı gâzî

ma'iyyetiyle sûy-ı âstân-ı refi'î'l-bünyân-ı devlet-i aliyye-i bedî'u'n-nizâm vusûl ve serây-ı dil-ârâ-yı şehriyârîye duhûl ve hazîne-i hümayûn gulâmân silkine insilâk ile kâm-bîn olup cibillet-i mâder-zâd ve tıynet-i pür-istidâdında merkûz olan gevher-i girân-bahâ-yı irfân lâzimesince zâtında bir şâir-i engüşt-nümâ-yı bî-hemtâ olduklarından serây-ı hümayunda müddet-i meks ü ikâmetin dahı beyhûde tazyî ve telef etmeyüp kütüb-i fûnûn u ulûma masrûf etmegin ve rûz-be-rûz eş'âr-ı belâgat-şîâr ve rûtbe-i tab-ı bülend-iktidârı

Beyt: Bu irtifâ-yı nazma bir endâze yok mudur

Eflâke dek gider misin ey ser-bülend-i nâz

muktezâsınca derece-i terakkîye irtikâ ve medâric-i mirkat-ı bülend-pâye-i kemâle i'tilâ ederek bir şâir-i nâdire-fermâ-yı belâgat-pîrâ nefehât-ı abîr-efşân ve nûkhet-i nesâ'im-i müşk-bâr-âsârı tarâvet-bahşâ-yı gül-çemen-i bedî'u'r-reyâhîn-i sihr âferînân ve letâfet-nümâ-yı hadâ'ik-ı nûkte-perdâzân hâme-i anberîn-şemâme ve kilik-i gevher-rîz-i müşgîn-câmesi tigrâ-nüvîs-i menâşir-i fesâhat dü-zebân-ı kalem-i mu'ciz-rakam-ı bedâyi-şiyemleri ukde-güşâ-yı andelîb-i çemen-ârâ-yı belâgat ibtidâ-yı zuhûrî sâirlerin intihâsına sad hezâr fâ'ik ve kelimât-ı belâgat-simât ve nazm-ı fesâhat-âyâtı nigâşte-i evvelini kitâbe-i kemâle lâyük bakıyye-i suhanverân-ı selef ve peder-i kühen-sâl-i mezâmine veled-i hayrû'l-halef olup evâsıt-ı saltanat-ı huld-âşyân Sultân Abdü'l-hamîd Han -aleyhi gufrânû's-sübhân-ber-muktezâ-yı şîve-i şütür-gürbe-i gerdûn-ı nâ-be-hencâr u etvâr âteş-güdâz-ı çerh-i gaddâr...

Enderunlu Âkif, **Mir'at-ı Şîr**, Millet Kütüphanesi Ali Emiri 789, s. 62.

Sadeleştirilmiş Metin

Enderunlu Fazıl: Fesahatin incelik nurlarının doğuş yeri, belagat terkiplerinin ilk satırı, fazilet gülşeninin biricik fidanı, anlamlar tahtının veziri olan Mir Fazıl'ın temiz ve yüce soylu sülalesi seksen yedi tarihlerinde, isyan ve inat bayrağını kaldırarak Hicaz ülkesi ve onun kutsal topraklarında pek çok zaman ifsat ve ebediyen devam edecek olan devletin takat eritici düşman kıran hücumu ve sonunda dağ çarpışmaları ile çürüme çukuruna ayağı kaymış ve kara toprak altında medfun Tahir Ömer'in torunu olup gazalar denizinin balinası merhum Kaptan Gazi Hasan Paşa'nın maiyetiyle yeni düzen devletin yüce binalarının eşğine doğru ulaşip ve padişahın gönül süsleyen sarayına girip devlet hazinesinin gulamlar yoluna girmekle mutlu olup doğuştan (gelen) huyları ve yetenek dolu yaratılışında bulunan irfanın kıymetli mücevheri gereğince kendisi parmakla gösterilen benzersiz bir şair olduğundan padişahın sarayında bekleme ve ikamet zamanını dahi boş yere harcamayıp (bu süreyi) ilim ve sanat kitapları ile uğraşarak geçirip günden güne belagatli şiirler ve şairlik yaratılışının yüce gücünün derecesi

Beyit: *Bu nazmın yüksekliğine bir ölçü yok mudur? Ey başı yüksek olan naz, feleklerle kadar gider misin?*

beyti gereğince ilerleme derecesine ulaşma ve kemalin yüce rütbeli basamaklarının merdivenlerine yükselerek belagatin süslediği nadir bulunan bir şair; güzel kokular saçan esintiler ve misk yağdıran rüzgarların kokusu, tazelik bağışlayan gül, büyücülerin görülmemiş fesleğenlerinin çimeni ve nûkteler dizen bahçelerin letafet gösteren amber kokulu kalemi ve misk kokulu elbisenin mücevher saçan kalemi, fesahat fermanlarının tuğra yazıcısı güzel huyların mucize yazan kaleminin

iki dili, belagat çemenini süsleyen bülbülün düğümünü açan, zuhurunun başlangıcı (ilk şairlik dönemi) benzerlerinin son dönemlerine (olgunluk-ustalık dönemlerine) yüz bin kere üstüne belagat sofrasının kelimeleri ve fesahatli nazımının yazılmış olan ilk örnekleri olgun bir kitabeye layık, kendinden önce gelen söz ustalarından kalanlar ve mazmunlarının yaşlı babasına hayırlı bir evlat olup, cennet yuvalı saltanatın ortalarında Sultan Abdülhamit Han zalim feleğin ateş saçan tavırları ve usulsüz feleğin deve ile kedi üslubu gereğince

18. yüzyıl Türk edebiyatının ilk döneminde eser veren tezkire yazarları ve eserleri hakkında kısaca bilgi veriniz.

SIRA SİZDE

Özet

18. yüzyıl Türk edebiyatında oluşturulan tezkireleri ve bunların yazarlarını tanıyabilmek

18. yüzyılda Mucib, Safayî, Salim, Belîğ, Ramiz, Silahdarzade, Safvet, Esrar Dede ve Âkif tezkire türünde eser veren yazarlardır. Mucib Tezkire-i Şuara, Safayî Nuhbetü'l-asar min-Fevaidil-eşar, Salim Tezkire-i şuara, Belîğ Nuhbetü'l asar-li-Zeyli Zübdetü'l-eşar, Ramiz Adab-ı Zurefa, Silahdarzade Tezkire-i Şuara, Safvet Nuhbetü'l-asar min-Feva'idi'l-eşar, Esrar Dede Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye, Âkif Mir'at-i Şi'r adlı tezkireleri ile Türk kültürüne önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bu dönemde oluşturulan tezkire metinlerinden örnek çözümleyerek tezkire türünün gelişimini izleyebilmek ve değerlendirmeler yapabilmek

18. yüzyılda yazılan tezkirelerde 17. yüzyıla karşı gelişen bir tepki vardır. Yine aynı dönemde bu türün çok önemli ve güzel tezkirelerinin yazıldığı 16. yüzyıl eserlerine özenen, onları taklit eden eserleri görüyoruz. 17. yüzyılda kısalan biyografiler ve çoğalan şiir örnekleri yerine 16. yüzyılda olduğu gibi uzun ve ayrıntılı biyografiler ve kısa şiir örnekleri tezkirelerde yer almaya başlar. Yine 18. yüzyılda daha önceki tezkirelerde görülmeyen zümre tezkireleri yazılmaya başlamıştır.

Kendimizi Sınavalım

- Mucib Tezkiresi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - Tezkirenin başında IV. Murat biyografisi vardır.
 - Eser Riyazî tezkiresine zeyil olarak yazılmıştır.
 - Kendisinden önceki tezkirelerde olduğu gibi eserde padişahlar ve belli meslek grupları için ayrı bölüm vardır.
 - Şairlerin doğum ve ölüm tarihleri titizlikle doğru verilmeyle çalışılmıştır.
 - Daha önceki tezkirelerde bulunmayan 11 şaire ilk defa yer verilmiştir.
- Eserini tamamladıktan sonra çağının tanınmış on sekiz şair ve bilim adamına gösterip onlardan birer takriz yazmalarını isteyen tezkire yazarı aşağıdakilerden hangisidir?
 - Mucib
 - Salim
 - Beliğ
 - Safayî
 - Ramiz
- Aşağıdaki tezkirelerden hangisi Rıza Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmıştır?
 - Tezkire-i Mucib
 - Nuhbetü'l-asar min-Fevâ'idü'l-eş'ar
 - Mecalisü'n-nefais
 - Meşairü's-şuara
 - Salim Tezkiresi
- Salim Tezkiresi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - Eser hamdele ve salveyle başlar.
 - Devrin büyükleri için kasideler yazılmıştır.
 - Sanatlı, ağır bir dil kullanılmıştır.
 - Devrin padişahı Sultan Ahmet ve Sultan Mustafa da dâhil 428 şaire yer verilmiştir.
 - Eserde bütün şairlerden aynı oranda bahsedilmiş ve tarafsız kalınmıştır.
- Aşağıdakilerden hangisi Belîğ'in tezkiresinin özelliklerinden biri **değildir**?
 - Eserin bir şiir antolojisi özelliği taşıması
 - Şairlerin hayatı hakkında üç dört satırlık kısa bilgiler vermesi
 - Şairlerin önemine göre şiirlerinden örnekler vermesi
 - Şairler hakkında mübalağalı tasvirler ve ağır ifadeler vermesi
 - Eserde acele yazılmadan dolayı yanlış ve eksik kısımların olması
- Ramiz'in tamamlayamadan ölmesi üzerine Ramiz Tezkiresi'ni aşağıdaki yazarlardan hangisi tamamlamıştır?
 - Ahmet Hamdi Efendi
 - Ali Suavi
 - Mustakimzade Süleyman Sadettin Efendi
 - Ulvî Çelebi
 - Danişî Çelebi
- Aşağıdaki tezkirelerden hangisi Safayî Tezkiresi'nin özeti niteliğindedir?
 - Silahdarzâde Tezkiresi
 - Nuhbetü'l-asar ve min-Fevâ'idü'l-eş'ar
 - Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye
 - Mir'at-ı Şîr
 - Ramiz Tezkiresi
- Aşağıdaki tezkirelerden hangisi **ilk** zümre tezkiresi olarak kabul edilir?
 - Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye
 - Meşairü's-şuara
 - Tezkire-i Şuara
 - Adab-ı Zurefa
 - Nuhbetü'l-asar min-Fevâ'idü'l-eş'ar
- Esrar Dede, aşağıdaki şairlerden hangisinin isteği üzerine Mevlevî şairlerle ilgili tezkiresini yazmıştır?
 - Enis Dede
 - Sakıb Dede
 - Şeyh Galib
 - Hoca Neşet
 - Nahifî
- Aşağıdaki tezkirelerin hangisinde sadece Enderun'da yetişen şairlerin biyografilerine yer verilmiştir?
 - Silahdarzade Tezkiresi
 - Âdab-ı Zurefa
 - Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye
 - Mir'at-ı Şîr
 - Ramiz Tezkiresi

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız doğru değilse “Mucib-Tezkire-i Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d Yanıtınız doğru değilse “Safayî-Nuhbetü'l-Asar Min-Fevaidi'l-eşar” bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b Yanıtınız doğru değilse “Safayî-Nuhbetü'l-Asar Min-Fevaidi'l-Eşâr” bölümünü yeniden okuyunuz.
4. e Yanıtınız doğru değilse “Salim-Tezkire-i Şuara” bölümünü yeniden okuyunuz.
5. d Yanıtınız doğru değilse “Belîğ-Nuhbetü'l-Asar Li-Zeyli Zübdeti'l-eşar” bölümünü yeniden okuyunuz.
6. c Yanıtınız doğru değilse “Ramiz-Âdab-ı Zurefâ” bölümünü yeniden okuyunuz.
7. b Yanıtınız doğru değilse “Safvet-Nuhbetü'l-Asar Fi Fevâidi'l-eşar” bölümünü yeniden okuyunuz.
8. a Yanıtınız doğru değilse “Esrar Dede-Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye” bölümünü yeniden okuyunuz.
9. c Yanıtınız doğru değilse “Esrar Dede-Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye” bölümünü yeniden okuyunuz.
10. d Yanıtınız doğru değilse “Âkif-Mir'at-i Şîr” bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bu yüzyıl tezkirelerinin ele aldığı şairlerin büyük çoğunluğu kendilerinden önceki dönemlerde yaşamıştır. Biyografiler şairlerle ilgili sadece edebî bilgileri değil özel hayatları ile ilgili bilgileri de ihtiva ettiği için uzundur. Konuları edebî kişiler, eserleri ve bunların çevredeki etkileri olan şair tezkireleri bu yönleriyle sosyal ve kültürel tarihimize ilgili önemli bilgileri de ihtiva eder. Bu yönüyle 18. yüzyılda yazılmış tezkirelerde de Osmanlı gündelik yaşantısı, örf adetler, inançlar ve sosyal değerlerle ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.

Sıra Sizde 2

18. yüzyıl ilk döneminde Mucib, Safayî, Salim ve Belîğ tezkire türünde en önemli tezkire yazarlarıdır. Mucib *Tezkire-i Şuara*, *Safayî Nuhbeti'l-Asar min-Fevaidi'l-eşar*, *Salim Tezkire-i Şuara* ve *Belîğ Nuhbeti'l-Asar li Zeyli Zübdeti'l-eşar* adlı eserleriyle bu dönemin en tanınmış tezkirelerini yazmışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abdulkadiroğlu, A. (1999). **İsmail Belîğ, Nuhbetül-asar li Zeyli Zübdeti'l-eşar**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Afyoncu, E. (2000). "Mustafa Safâyî'nin Hayatı Hakkında Yeni Bilgiler", **Journal of Turkish Studies/Türk-lük Bilgisi Araştırmaları (TUBA)**. Harvard University, (24), s.1-7.
- Altun, K. (1997). **Tezkire i Mucib**. Ankara. AKM Yayınları.
- Altuner (Üzer), N. (1989). Safayî Tezkiresi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Çapan, P. (2005). **Mustafa Safayî Efendi, Tezkire-i Safayî (Nuhbetül-asar min Fevâ'idî'l-eş'ar) İnceleme-Metin-İndeks**. Ankara: AKM Yayınları.
- Erdem, S. (1994). **Ramiz ve Adab-ı Zurefâsı-İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks-Sözlük**. Ankara: AKM Yayınları.
- Genç, İ. (2000). **Esrar Dede, Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye**. Ankara: AKM Yayınları.
- Horata, O. (1998). **Esrar Dede-Hayatı, Eserleri Şiir Dünyası ve Divanı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1988). **Son Asır Türk Şairleri**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnce, A. (2018). **e-kitap.kulturturizm.gov.tr**. e-kitap.kulturturizm.gov.tr
- İsen, M. (2010). **Tezkireden Biyografiye**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, M.-Kılıç, F.-Aksoyak, İ. H.-Eyduran, A.-Durmuş, M.(2011). **Şair Tezkireleri**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Babinger, F. (1982). **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**. (Çev. Coşkun Üçok), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çapan, P. (1991). "Tezkire-i Salim Dibacesi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. (5/1), 111-114.
- Çapan, P. (2011). **"18. Yüzyıl Tezkirelerinde Aile, Soy ve Akrabalık İlişkilerine Dair"**, Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Bildiriler Kitabı, Ankara: AKM Yayınları, s.195-222.
- Durmuş, M. (2006). "Şair Tezkirelerindeki Ölüm İfadelerinin Üslup Açısından Değerlendirilmesi", **Dil ve Edebiyat Yazıları-Mustafa İsen'e Armağan**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Durmuş, M. (2007). **Osmanlı Sahası Türkçe Şair Tezkirelerinin Üslup Özellikleri**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Kılıç, F. (2010). **Klasik Türk Edebiyatının Peşinden**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). **Türk Edebiyatı Tarihi-I. Giriş**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yöntem, A. C. (1996). "12. Asır Tezkirecilerimizden Râmiz Efendi ve Eserleri", **Ali Canip Yöntemin Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri**. (Haz.:Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan), İstanbul: Sözler Yayınları.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 19. yüzyıl tezkirecilerini ve onların tezkirelerini tanıyabilecek,
- Bu yüzyılın tezkirelerini önceki yüzyıllarda verilen tezkire örnekleriyle şekil ve içerik özellikleri bakımından karşılaştırabilecek,
- Tezkirecilik geleneğindeki değişim ve dönüşümü gözlemleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Şefkat
- Tezkire-i Şuara
- Esat Efendi
- Bağçe-i Safa-enduz
- Ârif Hikmet
- Tezkiretü's-şuara
- Fatin
- Hâtimetü'l-eşar
- Tevfik
- Mecmuatü't-teracim
- Mehmet Tevfik
- Kafîle-i Şuara

İçindekiler

Eski Türk Edebiyatının
Kaynaklarından Şair
Tezkireleri

19. Yüzyıl Şair Tezkireleri

- 19. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ
- ŞEFKAT-TEZKİRE-İ ŞUARA
- ESAT EFENDİ-BÂĞÇE-İ SAFA-ENDUZ
- ÂRİF HİKMET-TEZKİRE-İ ŞUARA
- FATİN-HATİMETÜ'L-EŞAR
- TEVFİK-MECMUATÜ'T-TERACİM
- MEHMET TEVFİK-KAFİLE-İ ŞUARA

19. Yüzyıl Şair Tezkireleri

19. YÜZYIL ŞAİR TEZKİRELERİ

19. yüzyılda 17. yüzyıldakine benzer biçimde biyografik bilgiler oldukça azalır. Hatta bazen hiçbir bilgi verilmeden söz konusu şairin şiiri ile yetinilir. Verilen şiir örneklerinde de kesintiye gidilir. Bu yüzyıl tezkire yazarlarından Şefkat, *Tezkire-i Şuara*, *Tevfik*, *Mecmua-i Teracim*, *Mehmet Tevfik*, *Kafî-i Şuara* adlı eserleriyle daha önceki ünitelerde geçen *antoloji tipi* tezkirelerin özelliklerini sürdürürler. Bunların yanı sıra süslü bir dil ve üslupla biyografi kaleme alma bakımından Esat Efendi'nin, *Bağçe-i Safa-enduz'u*, Ârif Hikmet'in, *Tezkiretü's-şuara'sı* bu yüzyılda yazılmış olan diğer tezkirelerden ayrılır. Fatin, bu yüzyılda daha önce hiç denmemiş bir yöntemi uygulamaya koyarak biyografiye önce örnek şiirle başlar. Ayrıca zamanın makam sahiplerini eserine almak ve onların pek değeri olmayan şiirlerine yer vermekle itham edilir. Bazen de aynı mahlası kullanan şairlerin şiirlerini birbirine karıştırmıştır. Bu zaafına karşın çağının pek çok şairi için tek kaynak olduğu için önemli bir tezkiredir.

19. yüzyıl Türk edebiyatında tezkire türünde verilen eserleri, şair tanıtımında izlenen yöntem bakımından nasıl sınıflandırabiliriz?

SIRA SİZDE

ŞEFKAT-TEZKİRE-İ ŞUARA

Tam adı Şefkat Seyyid Abdulfettah'tır. Divan şairi olmasının yanında, kaleme aldığı tezkiresiyle de tanınmıştır. Şefkat-i Bağdadî olarak anılmasından Bağdatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak nerelerde yaşadığı ve ne derece öğrenim gördüğü bilinmemektedir. Şefkat, bir süre Kırım hanlarının yanında, daha sonra İstanbul'da Eflak ve Boğdan beylerinin kâtipliğinde bulunmuştur. Yaşlılık sebebiyle, emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir. İstanbul'da uzun müddet ilimle ve edebiyatla meşgul olmuş, tezkiresini de burada yazmıştır. Daha sonra hastalanmış ve Kuruçeşme'deki evinde yıllarca hasta yatmıştır. Kabri, Kuruçeşme mezarlığındadır.

Eserleri

Divançe: Şiirlerini topladığı eseridir.

Siyer-i Nebvî: Hz. peygamberin, din büyüklerinin, halifelerin hayatlarını anlatan bir eserdir.

Hadikatü'l-vüzerâ: Ziyaeddin Yusuf Ziya Paşa'nın 1705'te ilk sadrazamlığından Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığına kadar gelen sadrazamları anlatır.

Tezkiretü’ş-şuara (1814): Şefkat’ın en önemli eseri tezkiresidir. Eserde 1730’dan 1814’e kadar gelen 125 şair alfabetik olarak dizilmiştir. Şefkat, Enderunlu İbrahim Nâsit’in *Müntehabât-ı Eşâr* adlı şiir mecmuasını hizmetinde bulunduğu Yahya Paşazade Ali Bey’in isteği üzerine tezkire haline getirmiş ve *Tezkire-i Şuara* olarak isimlendirmiştir. Eser edebiyat tarihimizde *Şefkat Tezkiresi* olarak tanınmaktadır. Şefkat, tezkirenin biyografilerinde Silahdarzade Tezkiresi’nden yararlanmıştır. Şefkat Tezkiresi’nde 125, *Silahdarzade Tezkiresi*’nde 123 şairin biyografisi bulunmaktadır. *Tezkire-i Şuara* şekil ve muhteva açısından türünün diğer örneklerine benzemektedir. Tezkire, biyografilerde bilginin verilme şekli, hemen bütün şairlerin vefat tarihlerinin kaydedilmesi, şair ve eser değerlendirmelerinde kullanılan kavramlar ve bunların kullanılma sıklıkları açısından diğer antoloji tipi tezkirelerle benzerlik gösterir. Ancak antoloji tipi tezkirelerde görülmeyecek kadar uzun mukaddimesiyle farklılık arz eder. Tezkirenin dili ağır ve özentilidir.

İNERNET

Şefkat Tezkiresi’yle ilgili daha geniş bilgiye ve eserin metnine <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/belge/1-83505/sefkat-i-bagdadi---tezkiretus-suara.html> adresinden ulaşabilirsiniz.

Örnek 1 (*Şefkat Tezkiresi*’nden)

Enis Efendi: Bandırmalı-zâde. Tarîk-i Celvetiyye meşâyihindendir. Bu gazel onlarındır.

Gazel: Düşdü ezeli dillere gavgâ-yı muhabbet
Yokdur ebedî faysal-ı da’vâ-yı muhabbet

Âsaf geçinir akl-ı münevver ona her dem
Emrine şerîk etdi o dâna-yı muhabbet

Ma’mûr gönüldür ona lâne ezelden
Konmaz ebedî lâşeye ankâ-yı muhabbet

Âhir şeb-i zülfüne düşürdü onu Leylâ
Göstermedi Kaysa günü sevdâ-yı muhabbet

Pür-şerha vü pür-nâle durur sine-i uşşâk
Arz eyleyli hâlini bu nây-ı muhabbet

Göstermedi yüz âyine-sâf ister Enîsâ
Sil gayrıyı dilden ola me’vâ-yı muhabbet

Filiz Kılıç, *Şefkat ve Tezkiresi*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2005.

Sadeleştirilmiş Metin

Enis Efendi: Bandırmalı-zâde. Celvetiye tarîkati şeyhlerindendir. Bu gazel kendilerindir.

Gazel: Gönüllere ezelden beri (başlangıcı olmayan zamandan beri) sevgi kavgası düştü. Sonsuza kadar sevgi davasının hükmü yoktur.

Akl-ı münevver (Işıklı akıl) ona her zaman Âsaf (1. vezir 2. Süleyman’ın veziri, Asaf bin Berhiya) gibi davranır. O sevgi âlimini emrine ortak etti.

Ona yuva olan ezelden beri, mamur gönüldür. Sevgi ankası, asla leşe konmaz.

Leylâ, onu en sonunda zülfünün gecesine (karanlığına) düşürdü (1. İçine düşürdü. 2. Düşkünlük, aşk gösterdi). Kaysa sevgi sevdasının günü göstermedi.

Bu sevgi neyi, hâlini arz eylediğinden beri, âşıkların gönlü paramparça ve inle-meyle doludur.

Ey Enîs, yüreğinin ayna gibi saf olmasını ister ama yüz bulamaz. Allah'tan başka herşeyi gönülden sil. Orası sevginin sığındığı yer olsun.

ESAT EFENDİ-BAĞÇE-İ SAFA-ENDUZ

Esat Efendi (1789-1848), İstanbul'da doğdu. Ailesi Malatya'nın Arapkir kazasına bağlı Nerdübanlı köyündendir. Esat Efendi, kendisinin **seyyid** olduğunu söylemektedir. Aile 1738'de İstanbul'a göç etmiş, babası Ahmet Efendi sahaflar şeyhi olmuştur. Esat Efendi, Sahaflar Şeyhizade diye şöhret buldu.

Seyyid: Peygamber soyundan gelen kişiler için kullanılan bir unvan.

Babasının Kudüs ve Mısır kadılıkları sırasında yanında bulunup Arapça öğ-renen Esat Efendi, İstanbul'da Halet Efendi'ye intisap ederek tahsilini sürdürdü. Tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik, naiblik, kâtiplik, vakanüvislik, kadı-lık, gazete başyazarlığı, kazaskerlik, elçilik, nazırlık vb. olmak üzere çok sayıda farklı görevlerde bulundu.

Eserleri

Ahvâl-i Tunus: Tunus'un Osmanlılar tarafından fethinden Sultan Abdülmecit devrine kadar geçen süre içindeki olayları anlatan küçük bir eserdir.

Âyâtü'l-hayr: II. Mahmut'un 1837'de Tuna vilayetine yaptığı geziyi anlatan eserdir.

Delailü Nübüvveti Nebiyyina: Tevrat ve İncil'de Hz. Peygambere dair işaretler üzerinde durmaktadır.

Mehasin-i Mecidiyye: Dönemin padişahı Abdülmecit'e itaat ve dua, sahip olun-ması gereken güzel ahlak, sakınılması gereken kötü huylar ve insan haklarıyla il-gili bir risaledir.

Beyanü's-sıfatı's-sübutiyetillahi Teala: Allah'ın sıfatlarının tarif ve izahıdır.

Mesh-i Ricl ve Mesh-i Huf: Abdest almaya dair bir risaledir.

Münşeât: Esat Efendi'nin kendisi ve ailesi hakkındaki bilgileri ihtiva etmektedir.

Nasrın Aziz: İman ve amel münasebetinin ele alındığı bir risaledir.

Pendname: Çocuklar için yazılmış manzum bir öğüt kitabıdır.

Sefername-i Hayr: II. Mahmut'un 1831'de Çanakkale Boğazı'na ve Edirne'ye yaptığı gezinin anlatıldığı bir eserdir.

Şahid-i Müverrihin: Türkçe'de kullanılan bazı kelimelerin imlâsını, tarih dü-şürmenin kurallarını ve bu alanda eser veren bazı şairlerin kısa biyografilerini anlatan bir eserdir.

Şiirleri: Esat Efendi'nin şiirleri dağınık olarak çeşitli mecmualarda bulunmak-tadır. Tarih: 1821-1826 yılları arasındaki olayları içeren bir tarihtir.

Teşrifat-ı Kadime: Osmanlı Devletinin resmî protokolünü anlatan bir eserdir.

Üss-i Zafer: Yeniçeri ocağının kaldırılmasını anlatan bir eserdir.

Tercümeleri

Esile ve Ecvibe: Medrese tahsilini bitirenlerden birine, sınavında sorulan sorular ve cevapları içine alan küçük bir eserdir. *İman-ı Ebeveyn:* Saçaklızade Mehmet'in Hz. Peygamber'in anne ve babasının imanları konusunda yazdığı risalenin tercü-mesidir. *Kevkebül-mesud fi-kevkebeti'l-cünud:* II. Mahmut'un askerî alanda yaptı-ğı yeniliklerin akla ve dine uygunluğunu ortaya koymaktadır. *Mahmudi'l-eser fi-tercemeti'l-mustazraf-i'l-müsteser:* Daha çok *Mustazraf Tercümesi* diye tanınan eser, Muhammet b. Ahmet el-İbşihî'nin el-Mustadraf adlı eserinin tercümesidir. *Ziba-yı Tevarih:* Muslihiddin-i Larî'nin *Miratü'l-edvar* adlı tarihinin yaratılıştan itibaren

Ebcad Hesabı: Arap alfabesindeki harflerin sayısal değerleri esas alınarak yapılan hesaplama ile bir kelime ya da ibarenin bir sayıya ya da tarihe karşılık gelmesidir.

bir kısmının tercümesidir. Birgivi Mehmet Efendi'nin *Ed-Dürri'l-yetîm* adlı tecvit harflerinin çıkış yerlerine dikkat ederek okumayı öğreten risalesini *el-Virdül-müfit* adıyla şerh etmiştir.

Bâğçe-i Safa-enduz: Esat Efendi'nin en tanınmış eserlerinden biridir. Esat Efendi Tezkiresi diye de tanınan bu eserin adı **ebcedle** yazılış tarihi olan 1835 yılını verir. *Salim Tezkiresi*'ne zeyl olarak yazılmıştır. Eserde 1722-1835 yılları arasında yaşayan 209 şair hakkında bilgi verilmiştir. Esat Efendi şairler hakkında söylediklerini üst üste karalayıp düzeltmiştir. Kitapta yeni şairler ve şiirler için yerler ayrılmıştır. Verilen bilgilerin de bir kısmı eksik ve yanlıştır. Bu görünümüyle *Esat Efendi Tezkiresi*'nin tamamlanmadığı ve yazarının el yazısı ile karalama halinde kaldığı anlaşılmaktadır. Örnekler de büyük ölçüde Salim ve Fatin tezkirelerinden alınmıştır.

INTERNET

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83604/esad-mehmed-efendi---bagce-i-safa-enduz.html> adresinden *Bâğçe-i Safâ-endûz* ile ilgili daha geniş bilgiye ve eserin metnine ulaşabilirsiniz.

Örnek 2 (*Bâğçe-i Safa-enduz*'dan)

Aynî: Merkûmun terceme-i ebtercesini beyânda kilik-i şikeste-zebân-ı fakîr degil, aklâm-ı ehl-i teşrîh kâsır ya'ni muhâvere ve sohbeti gibi ahvâl-i mütenâkzasının tedkîk ve şerhi hayret-dih-i ezhân-ı esâgîr u ekâbir olup İmâm Sa'âlebînin *Medhuş-şey'ü Dunehû* nâm risâle-i belîgâsına unvân olmağa şâyân ve tezhîb-i şâyân ve tezhîb-i ahlâk-ı gayr niyyetiyle tafsîl-i müsâvîsi mühlikât-ı manevîyyeden necâta vesîle ya'ni bî-edebden ta'allûm-i edeb de'b-i hüsmendân kendini ve halkı irşâda bu bâ'ise es'ile oldugundan kalem-i pâk-zebânı bi'l-icbâr müsvedde-i icmâl-i hâlini şu vech ile imlâ eder ki sırası olan Ayntâbda keşger şâgirdiyken evâ'il-i saltanat-ı Selîm Hanî'de kısâs havfından firâr ve Âstânede Irgad Bâzârında vâki medresede karâr ve esâs-ı ilmi binâ mukaddemâtına gelir gelmez ... üzre iken medreseden matrûd ve meclis-i ulemâdan merdûd olarak mücerred cerr-i sîla garazıyla inde'l-bülegâ şuarâdan maddûd olmayan müverrih-liğe sapıp Sünbül-zâde dâ'iresinde ogulları ve Sürûrî meclislerine sıklet-dih olmak takrîbi hükm-i mukârenetle biraz dürüst tevârih ve gazeliyyât tedârük birle târih

Mısra: Eyledi İsmet Begi hubb-ı Resûlullâh nakîb târihine kadar gass u semîn-âmîhte sözler ile sanki şâ'ir ve ol târihden berü müteşâ'ir sinî yitmiş yitmiş belki geçmiş iken hubb-ı câh-ı dünyâsı ber-muktezâyı hadîs-i hikmet-tevris ter ü tâze ve metâ-ı ittibâ-ı heves ü hevâsı bî-endâze olup hatta *Nazmü'l-cevâhir* adlı manzûme-i lugaviyye-i rekîkine nâdir berâber ... dibâcelerinde ricâl-i vakte tekarrüb garâz-ı fâsidiyle kendüyi hâşâ gâh Celvetî ve gâh Nakşbendî ve geh Mevlevîye'ye nisbet ve lisân-ı asra uyup yârâna karışmak ve temellük emeliyle düzûp takrîz-i fakîrde imâ olundugu vech ile süfre-i meykeden nişân veren *Sâkî-nâme* nâm hurûfâtındaki revîş-i habâset kemâl-i hırs u âzına dâl ve muttasıf olduğu cehl-i mürekkeb tekâzâsıyla muhâveresi ve bir merkeb yüki kadar esfâr-ı eş'arını yanında gezdirerek hod-be-hod sitâyîş ile meclisde okuması mûris-i sudâ-ı re's ve bâdî-i iştigâl olup hâlâ ba'z-ı ecille-i ricâl-i garazın mefhûm anlayarak ve ba'z-ı âher dânişler satarak bi'l-iltizâm Bâb-ı âlîde şâgirdân-ı aklâm hâceligiyle fervanî ve fes telebbüsüyle sıklet-âver müsteciddân-ı mübtediyân tasaddî eylediği dersde hatâsını def'aten tefehhüm birle *Hoca Efendi bir nesne bilmiyor* istihzâsıyla muhakkar olan mütekebbir ve cesûr ve mütehevvir-i bî-şu'ûr hakûd-ı hüner-düşmen ve hasûd-ı adû-yı her fen aksakal üstüne papas karası dökecek Aynî'ye

masharası hezline sezâ ve Rûm ili kaleminde rütbe-i sittede kâdî iken şebîke-i şeyh ile câlib-i mâl ve resîde-i ser-menzil-i âmâl olmak garaziyle tarîk-i gazâ ve sâlik-i râh-ı dünyâ ve bu yoldan nevmîd oldukda utanmadan bir kuruşa karîb mahsûlû olan Akhisar-ı Kebîr kazâsını kapıp lâıyk-ı düşnâm ve ezâ olan müteseyyid Hasan'dır. 4 Safer 1253 târihinde vefât idip Galata mevlevî-hânesinde defn olundu. Târîh-i sâhib-tezkire

Bu cihândan yumdı Aynî şâ'ir-i rengîn-kilk

Rıza Oğraş, *Esat Mehmet Efendi ve Bağçe-i Safa-enduz'u*, Burdur 2001.

Sadeleştirilmiş Metin

Aynî: Adı geçen şairin öz geçmişini anlatmada bir tek aciz olan ben fakirin kırık dilli kalemi değil, şerh ehlininkiler dahi eksiktir. Yani karşılıklı konuşması ve sohbeti gibi birbirine zıt olan hâllerinin inceleme ve şerhi, küçük büyük herkesin akıllarına durgunluk verip, İmam Saalebî'nin *Medhuş-şeyü Dunehu* adlı güzel risalesine başlık olmaya layık, süslemeye şayan ve ahlakını düzeltmek amacıyla kötülüklerini açıklaması manevi kötülüklerinden kurtuluşa vesile, yani edepsizden edebi öğrenmek, akıllıların usulü kendini ve halkı irşat etmeye sebep olan sorular olduğundan temiz dilli kalemi zorla da olsa onun biyografisini şu şekilde yazar:

Memleketi olan Antep'te bir ayakkabıcı çırağı iken Selim Han saltanatının ilk günlerinde kısas korkusundan kaçır ve İstanbul'da İrgat Pazarında bulunan medresede kalır. İlmin temeli sayılan Bina aşamasına gelmek üzere iken medreseden kovulur ve âlimler meclisinden geri çevrilmiş hâlde, bir başına memleketine gitmek amacıyla belagat sahipleri yanında şairlikten sayılmayan tarih yazıcılığına sapıp Sünbülzade dairesinde oğulları ve Sürurî meclislerinde yük olmak takribi ile biraz sağlam tarihler ve gazeller edinir.

Mısra: *Peygamber sevgisi İsmet Beyi nakib eyledi.*

tarihine kadar iyisi, zayıfı birbirine karışmış sözlerle sanki şair ve o tarihten beri şair geçiniş yaşı yetmiş varmış ve belki yetmiş de aşmış iken, dünya makamı arzusu, miras kalan hikmetli söz gereği hala taptazeyken arzu ve hevese aşırı istekli oluşu hatta *Nazmü'l-cevâhir* adlı, kusurlu manzum lügatı nadir ön sözlerinde zamanın ileri gelenlerine yaklaşma kötü niyetiyle kendisini -uzak olsun- bazen Celvetî bazen Nakşibendî ve bazen de Mevlevî gösterip yaşadığı devrin lisanına uyup dostlara karışmak ve mal mülk elde etmek emeliyle yazıp, ben fakirin takrizinde işaret edildiği üzere meyhane sofrasından izler taşıyan *Sakî-name* adlı yazısındaki murdar tarz, azgınlığı ve açgözlülüğünün son derecesine delil ve nitelenildiği "katmerli cehalet" sıfatıyla, başa kakmasıyla konuşması ve bir eşek yükü kadar ciltlerce şiirini yanında gezdirip onları kendini öve öve mecliste okuması insana baş ağrısı verir. Hâlâ ileri gelen bazı büyüklerin maksadını anlayarak ve diğerlerine bilgiler satarak bile bile Bab-ı Âlî'de kalem öğrencilerinin hocalığıyla altta ve fes giyinmeyle usandırıcı acemi talebelerin başladığı derste hatasının defalarca farkına vararak *Hoca Efendi bir nesne bilmiyor* alayıyla hakarete uğramış mağrur, cesur ve şuursuz, öfkeli, hüner düşmanlarının pek kindarı ve her fennin düşmanının çekemeyeni aksakal üstüne papas karası dökünce Aynî'ye soytarısı alaya layık ve Rumeli kaleminde altıncı rütbede kadî iken şeyh başlığı ile savaş ve dünya yolunda ümitsiz olunca mal kazanmak ve emellerinin durağına ulaşmak maksadıyla utanmadan bir kuruşa yakın geliri olan Büyük Akhisar kazasının gelirini alıp sövgü ve eziyetlere layık seyyitlik taslayan Hasan'dır.

1253 tarihinde vefat edip, Galata mevlevihanesine gömülmüştür. Tezkire sahibi tarafından ölümüne şu mısra tarih düşürülmüştür:

Renkli kalem sahibi Aynî, bu dünyaya gözlerini yumdu.

ÂRİF HİKMET-TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARA

Ârif Hikmet (1786-1859), İstanbul'da doğdu. Büyük dedesi I. Mahmut devri vezirlerinden Malatyalı İbrahim Paşa, dedesi I. Abdülhamit devri vezirlerinden Reîsülküttâb Raif İsmail Paşa (ö. 1776), babası ise III. Selim devri kazasker ve nakibüleşraflarından İbrahim İsmet Bey (ö. 1807)'dir. Ârif Hikmet, 1796'da müderris payesi alarak ilmî ve edebî çalışmalara başladı. Kadılık, nakibüleşraflık, kazaskerlik, müfettişlik ve şeyhülislamlık görevlerinde bulundu.

Son devir Osmanlı âlimleri arasında önemli bir yeri olan Ârif Hikmet Bey, nadir eserlerden meydana gelen 12.000 ciltlik bir kütüphaneye de sahipti. Bunlardan 5.000 kadarını Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kible tarafında inşa ettirdiği (1853-1855), bugün de kendi adıyla anılan kütüphaneye vakfetmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın istifade ettiğini belirterek başka hiçbir yerde bulunmayan nadir kitaplardan meydana geldiğini söylediği İstanbul'daki kitapları ise ölümünden sonra yeğeni Beykozlu İzzet Bey'e intikal etmiş, bunlardan bir kısmını İbnülemin Mahmut Kemal satın almış ve kendi kitapları ile birlikte İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine bağışlamıştır.

Şiirlerinde Nefî, Nâbî ve Nedim'in etkileri görülen Ârif Hikmet Bey, eski şiirin son temsilcilerinden biridir. Namık Kemal onun II. Mahmut devrinin en gözde şairlerinden biri olduğunu belirtmektedir. Üç dilde yazdığı şiirlerini topladığı divanından takdirle bahseden Cevdet Paşa ise Arapça şiirlerini beğenir. Onun ilmî ve edebî şahsiyetinden övgüyle söz eden bir başka kişi ise Ziya Paşa'dır. Ârif Hikmet, geniş bilgisi, okumaya ve kitaba düşkünlüğü, nadide kitaplara sahip kütüphanesi ve cömertliği yanında konağını devrin bilgin, şair ve diğer sanatçıların toplandığı bir merkez hâline getirmesiyle tanınmış ve birçok sanatçı, bilim adamı ve şairle yakın dostluklar kurmuştur.

Eserleri

Divan: Divan edebiyatının son dönemdeki en önemli temsilcilerindendir. Divan-da Türkçe şiirlerinin yanı sıra Arapça ve Farsça şiirleri de bulunmaktadır.

El-Ahkâmü'l-meriyye: Zamanının tapu düzenlemesini içeren bir eserdir.

Hulâsatü'l-makâlât: Ârif Hikmet Bey'in babası İsmet Bey'in Osmanlı Devleti adına katıldığı uluslararası antlaşmaları ve bu antlaşmaların maddelerini içermektedir.

Mecmuatü't-teracim: Tezkiretüş-şuara adlı tezkiresinden sonra yazılmış Arapça biyografik bir eserdir. Alfabetik sıra ile ulema, tarikat şeyhleri ve şairlerin hayatlarının anlatıldığı biyografik bir eserdir.

Rumeli Teftiş Defteri ile Mecmua-ı Eşar ve kısa bazı bilgileri ihtiva eden bir hatıra defteri bulunmaktadır.

Tezkiretüş-şuara: Ârif Hikmet Bey'in önemli eserlerinden biri tezkiresidir. Kendi adıyla anılan tezkiresinde, 1592-1837 yılları arasında yetişen 203 şairin hayatı anlatılmış ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Alfabe sırasıyla düzenlenen tezkirede yer alan şairlerin bir kısmının hayatı, eserleri ve sanat anlayışları hakkında oldukça geniş bilgiler bulunurken, bazılarının ancak bir iki satırla söz edilmesi eserin tamamlanamadığını göstermektedir. Ali Emîrî Efendi, bazı şairler hakkında tezyil notuyla esere ilavelerde bulunmuştur. Tezkirenin fihristinde yer alan şairlerden yedi kadarına da içeride yer verilmediği görülmektedir.

Ârif Hikmet Bey konağı devrin sanatçılarının toplandığı bir merkezdir. Ârif Hikmet Bey, konağındaki toplantılarda birçok bilim adamı ve şairle tanışıp yakın dostluklar kurmuş ve onlarla ilgili bilgileri eserlerine aktarmıştır. Kaleme aldığı tezkiresinin önemli bir özelliği, Ahdî'den başka Anadolu ve Rumeli dışına pek çıkmayan Osmanlı tezkirecilerinden farklı olarak Ârif Hikmet Bey'in tezkiresinde bu bölgeler dışındaki şairlere de yer vermiş olmasıdır. Geniş bir coğrafyada yetişen 132 Azerî, İranlı ve Buharalı şair onun sayesinde unutulmaktan kurtularak kültür tarihinde yer almıştır.

Örnek 3 (Ârif Hikmet Tezkiresi'nden)

Aynî: Es-seyyid Hasan İbni Hasan-ı'l-Ayntâbî, 1180'de tevellüd itmiş, 1200 sene Âstâne'ye gelmiştir. Vatanından Kiki Abdî Paşa vak'asında 1198 hudûdunda Ayntâbdan hurûc ve Mar'aş'da dört sene mikdârı karâr andan Elbistân'a gelip Hayâtî Efendi'ye mülâkî olup andan bir sene mikdârı ikâmet idüp Çelebi Efendi surre emîni olup Küçük Alî oğlu havfından Elbistân üzerinden gidüp anda mütercem *Ve lî-tûfû* (Beyt-i Atik'i "tavaf etsinler": Hacc, 29) nazmını târîh düşürüp verdikde yidi gurus câ'ize virmiş, andan Dârende'ye gelmiş, Dârende'de iki sene mikdârı ikâmet etmiş anda iken Sultân Selîm cülûsu vâki olmuş ve Hayret Efendi ile anda mülâkât itmiş. Bunların cümlesinden tahsîl-i ilmde imiş. Andan 1205 şevvâlinde Âstâne'ye gelip Sultân Ahmed medresesine girmiş altı sene mikdârı anda tahsîl ile meşgûl olup Harputî Hasan Efendi'den *Tasavvurât'a* kadar okumuş. Anın vefâtında Palabıyığın bir mikdâr celâline gitmiş. Sonra Kütahyalı Mehmet Efendi ile ülfet edip ve ana sonra bacanak olmuş ve Tayyâr Paşa o esnâda İslâmbol'a gelmiş mütercimden Fârisî ve Hâfız ve *Arûz-ı Vâhid-i Tebrîzî* kırât itmiş ve Veliyyüddînzâde'nin gâlibâ def'a-i sâniyesinde Rûmili kuzâtı silkine girmiş şeyhül-İslâm Dürri-zâde def'a-i sâniye meşîhatinde

Mısra: Ârif Efendi yine müftî oldu cihâna
târîhine câ'ize olarak mülâzemet vermiş. Bir mikdâr Basma-hâne'ye musahhih olup mukaddem Râtib Ahmed Efendi'ye intisâb etmiş. Oğlını ve damadını okutmuş. Sonra Tayyâr Paşa kâ'im-makâmılgında kitâbçı ve sonra Râmiz Paşa'ya Kapudan paşalığında kitâbçı olmuş. Râmî Çiftliği'nde iken şevketlü arz ile Cine mansıbını kendüye takâüd vermişler ve kendüsi mukaddemâ tarîk-i Rûmilî'ni terk itmiş idi.

Bin beyit mikdârı *Nusret-nâme'si* vâkı'a-i ref-i ocagı müştemile manzûmesi ve *Nazmu'l-cevâhir* nâmında se-zebân lugat-i manzûmesi ve iki bin otuz beyit mikdârı Sâkînâme'si ve Fârisî'den ve Türkî'den mürekkebe ve târîh-i kesîre ile *Divân'ı* vardır.

Gazel: Hüsnüne yüz vech ile telkîn olur âyînen
Bir nazar kıl kendine tebyîn olur âyînen

Ehl-i isti'dâd eder rûşen-dilândan kisb-i feyz
Nev-arûsân-ı cihân tezyîn olur âyînen

Ol perî-zâdım o denli hüsnine âşüfte kim
Aksini gördükçe hayret-bîn olur âyînen

Cilve-i meh-tâb-ı hüsn-i yâr ile her şeb bana
Ferş olur sîm-âbdan bâlîn olur âyînen

Muztaribdir zât-ı erbâb-ı hünerden câhilân
Cebhe-i bed-sûretân pür-çîn olur âyînenen

Hüsnüne pek bakmasın ol hod-perest-i nâz kim
Kâfir-i zülfü gibi bi-dîn olur âyînenen

Bir gazel söyletirdi Aynî bana şevk-i hüsn-i yâr
Tûtiye sırr-ı sühan telkîndir âyînenen

Diğer Gazel: Gül ruhun eyler arak-rîz eşk-bâr oldukça ben
Hüsnüne revnak verir âteş-nisâr oldukça ben

Âteş-i seyyâleye berk-i arakla fer verip
Yandırır ol mest-i nâzum pür-humâr oldukça ben

Çeşm-i mihre tûtyâ eyler felek her zerremi
Ol mehin tâ reh-güzârında gubâr oldukça ben

Cân şihâb-ı gamze dil berk-i nigehten havf eder
Fikr-i hâlinle gece encüm-şumâr oldukça ben

Halka-i fitrâk-i zülfün pâyıma zencîr eder
Vahşetimden âzim-i sayd u şikâr oldukça ben

Velvele-sâz-ı füsûs oldu zemîn ü âsmân
Derd-i hecr-i yâr ile zâr u nizâr oldukça ben

Ayniyâ bu heft beyti tâk-ı arşa asdığım
Söylerim ol çâr-ebrûya düçâr oldukça ben

Ârif Hikmet Bey, **Tezkiretü's-şuara**, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî - Tarih 789, yk. 50a-52b.

Sadeleştirilmiş Metin

Aynî: Esseyid Hasan oğlu Antepli Hasan, 1767'de doğmuştur. 1786 yılında İstanbul'a gelmiştir. 1784'ün sonunda Kiki Abdi Paşa olayından dolayı vatanı olan Antep'ten ayrılmış, Maraş'ta dört sene kaldıktan sonra Elbistan'a gelip Hayâtî Efendi ile görüşmüştür. Bir sene orada kalıp Küçük Ali oğlu kabilesinden Çelebi Efendi surre emini olduğunda Elbistan'dan ayrılmış, o esnada çevrilmiş olan *Ve lî-tûfû* (Beyt-i Atik'i "tavaf etsinler": Hacc, 29) nazmına tarih düşürmüş, karşılığında yedi kuruş caize almıştır. Oradan Darende'ye gelmiş ve Darende'de iki sene kalmıştır. Darende'de iken Sultan Selim tahta çıkmış ve Aynî, Hayret Efendi ile orada görüşmüştür. Aynî, bunların tamamından ilim öğrenmiştir. 1791 yılının şevval ayında İstanbul'a gelip Sultan Ahmet Medresesine girmiştir. Altı yıl orada bilim öğrenmekle meşgul olup Harputlu Hasan Efendi'den *Tasavvurat*'a kadar okumuştur. Onun vefatından sonra bir süre Palabıyık'ın celaline gitmiştir. Sonra Kütahyalı Mehmet Efendi ile görüşüp, sohbetle bulunmuştur. Aynî, sonra Kütahyalı Mehmet Efendi'ye bacanak olmuş, bu sırada Tayyar Paşa İstanbul'a gelmiştir. Aynî, Farsça öğrenmiş, Hâfız'ı (14. yüzyıl Acem Şairi, Hâfız-ı Şîrâzî) ve Vahid-i Tebrizî'nin Aruz adlı eserini okumuştur. Galiba Veliyyüddinzade'nin üçüncü defasında Rumeli kadıları mesleğine girmiş, Dürriyâde'nin ikinci defa şeyhülislamlığında;

Mısra: *Ârif Efendi yine müftî oldı cihâna*

tarihine caize olarak Aynî'ye müderris olabilme imkânı vermiştir. Bir miktar Mat-

baada musahhih olarak çalışmış, önce Râtib Ahmet Efendi'ye bağlanmıştır. Râtib Ahmet Efendi'nin oğlunu ve damadını okutmuştur. Sonra Tayyâr Paşa'nın kaymakamlığında kitapçı olmuş ve daha sonra da Râmiz Paşa'nın kaptan paşalığında ona kitapçı olmuştur. Aynî, Râmî Çiftliğinde iken emekliliğine karşılığı olarak kendisine Cine mansıbı verilince Rumeli kadılığından ayrılmıştır.

Aynî'nin 1.000 beyit kadar *Nusretname* adlı eseri, ocağın kaldırılma olayını içeren şiirleri ve *Nazmü'l-cevahir* isimli üç dilde manzum sözlüğü, 2.030 beyitlik *Sakiname*'si, Farsça ve Türkçeden oluşan uzun tarihleri ve *Divân*'ı vardır.

Gazel: *Güzelliğin, aynadaki yüz görüntüsüyle akılda kalır. Bir bak kendine aynadan kendini gösterir.*

Akıllı kişiler ondan feyiz alarak gönlünü aydınlatır; cihanın yeni gelini aynada süslenir.

O peri güzelim, güzelliğine o kadar düşkün ki aynada aksini gördüğünde şaşakalır.

Her gece, yarin güzellik mehtabının görünmesiyle yeryüzü gümüş su (civa) olur, ayna da yastık.

Cahiller, sanatkâr kişilerden rahatsızlık duyarlar. Kötü yüzlü aynaya bakınca canı sıkılır.

O kendini beğenmiş nazlı sevgili, güzelliğine pek güvenmesin. Kâfir (1. örten 2. karanlık 3. Müslüman olmayan) saç gibi aynada dinsiz (kara) görünür.

Aynî, sevgilinin güzelliğinin verdiği keyif, bana bir gazel söyletti. Bülbüle sözün sırrını ayna öğretir.

Diğer Gazel: *Ben gözyaşı seli dökerken onun gül yüzü ter damlasını neylesin! Ben öfkeliendikçe o güzelliğine güzellik katıyor.*

Nazdan kendinden geçen sevgili, şaraba, rakının şişesiyle parlaklık verip (şarap ile rakıyı bir araya getirip) ben sarhoş oldukça beni daha da yakar.

Ben o ay yüzünün geçtiği yollarda toz toprak oldukça felek her zerremi güneşin gözüne sürme eyler.

Geceleyn yüzündeki beninin hayaliyle ben yıldızları sayarken (uyumakta zorlanırken); canım yan bakışının kıvılcımından, gönlüm bakışının şimşeginden (parlamasından) ürker.

Ben korkumdan av olmaya niyetlenince o, eğere benzeyen saçının halkasını ayağıma zincir eder.

Ben yârin ayrılık derdi ile ağlayıp inledikçe, zayıf düştükçe, yer gök âh vâh gü-rültüsüyle doldu.

Ey Aynî, bu yedi beyti gökyüzü tâkına astım. Ben o dört kaşa, tutkun olduğumdan beri bu gazeli söylerim.

FATİN-HATİMETÜ'L-EŞAR

Fatîn (1814-1866-67), Drama ayanından Hacı Halit Bey'in oğlu ve Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın damadı olan Mehmet Husrev Bey'in yeğenidir. Dramada doğdu. Asıl adı Davut'tur. 1827'de yetişmesi için amcası Mehmet Husrev Bey'in yanına Kahire'ye gönderildi. Amcasının vefatından (1833) sonra Mısır'da üç yıl daha kalan Fatîn, 1836'da oradan ayrılarak İstanbul'a geldi. Çeşitli kademelerde devlet hizmetinde bulundu. Kabiliyet ve zekâsından dolayı kendisine Fatîn mahlası verildi.

Eserleri

Divan: Divan şairin ölümünden beş yıl sonra oğlu tarafından bastırılmıştır.

Hatimetü'l-eşar: Fatî'nin en önemli eseridir. 672 şairin hayatından söz eden tezkire, bu hâliyle Türk edebiyatının en hacimli şair tezkirelerindendir. Eser, *Salim Tezkiresi*'nin bıraktığı 1721'den 1853'e kadar Osmanlı ülkesinde yetişen şairler hakkında bilgi içerir.

Eserde hayattaki hâl tercümesi sahiplerinin hemen hepsinin, çoğunlukla ayı ve günüyle birlikte, doğum tarihleri belirtilmiş, doğum yerleri, baba adları, memuriyet ve vazifeleri kaydedilmiş, hayatlarındaki diğer değişiklikler tarihleriyle birlikte gösterilmiştir. Ayrıca hemen her şairin ölüm tarihine yer verilmiştir.

Fatî, tezkiresinin şair çerçevesini çok geniş tutmuş, tek manzumesini, hatta bir beytini görebildiklerine dahi eserinde yer vermiştir.

Hatimetü'l-eşar, Salim Tezkiresi'ne zeyl olarak hazırlanmıştır. Fatî, Salim'den aldığı kimi şairlerin hayatında, bu tezkirenin yazılışından sonra meydana gelen değişmelere ayrıca değinmiştir.

Fatî Tezkiresi, Dârü'l-maârif, Mekteb-i Maarif-i Adliyye, Bayezit Rüşdiyesi gibi devrin yeni eğitim kurumlarından yetişmiş seçkinleri gösteren kayıtları ile yenileşme dönemi maarif tarihimize dair malzeme vermiştir.

SIRA SİZDE

Ârif Hikmet'in Tezkiretü's-şuara ve Fatî'nin Hatimetü'l-eşar adlı tezkirelerini dönemindeki diğer tezkirelerden ayıran özellikler nelerdir?

Örnek 4 (*Hatimetü'l-eşâr*'dan)

Aynî

Gazel: Oldu ruhsârına taklîd ile gül hâr ile hûr
Göz dîker dîdene nergis ola bu kâr ile kûr

Tîgına berk-i tecellîyle su vermiş ol mâh
Tûr-ı hâkimde yanar meş'ale-i nâr ile nûr

Sovuk ülfetle beni teb-zede-i hecr etdi
Cânıma işte o âteşleri bu kar ile kor

Râm edip kabzaya aldı o kaşı yayı gönül
Gerçi yâ Hak diyerek eyledi çok zâr ile zûr

Râh-ı tahkîka girip kâfile-i aşka uyup
Zâhid-i har-menişi bâr-ı gamım yâr ile yor

Pîç-tâb-ı hat u gîsû ile yatdım bu gece
Âlem-i hâbda üşdü başıma mâr ile mûr

Dil hevâ vü hevese uydu cihâna geldi
Etdi Aynî vatanımdan beni bu dâr ile dûr

Hasan Aynî Efendi medîne-i Aynâtâb'da 1832 târîhinde tâbende-i âlem-i şühûd olup 1791 târîhinde Der-saâdet'e bil-muvâsıla tarîk-i tedrîse dâhil olmuş ise de mu'ahharen tarîk-i mezbûra adem-i ragbet ve mikdâr-ı vâfî ma'âşa nâ'iliyetle ihtiyâr-ı tekâüdî eyleyip 1757 senesi bazı ketebeyle ta'lîm-i ulûm-i Arabiyye ve tefhîm-i fûnûn-ı Fârsiyye eylemek üzere hâcelik unvânıyla Bâb-ı Âlî'ye me'mûr ve ta'yîn olunup;

Aynî'ye virdi pâdişâh lutfen nişân-ı iftihâr

târîh-i dü-tâsı me'âlince 1851 senesi lagv olunmuş nişânlardan bir kıt'a sâlise-nişân-ı gevher-feşânı ta'likine giribân-ı mefhareti tezyîn kılınmış iken;

Aynî'ye ömri gelmedi lemh-i basar kadar

târîhi adedince 1839 senesi şehir-i saferinde dâr-ı bekâya nakl-i sefer eylemiş-dir. Tarikat-ı Aliyye-i Mevleviyyeye mensûbiyetiyle naş-ı mağfiret-nakşı Galata Mevlevî-hânesi hazîresinde sipurde-i hâk olmuştur. Mûmâ ileyh ilm ü fazlî zâhir bir şâir-i mâhir olup bir kıt'a *Dîvânî ve Nazm-ı Cevâhir* isminde bir aded lugat-nâme-i sahihu'l-beyânı vardır.

Fatin Davut, **Hatimetü'l-eş'ar**, İstanbul 1271, s. 309.

Sadeleştirilmiş Metin

Aynî

Gazel: *Gül, senin yanağını taklit ederek kendini aşağı durumda oldu. Nergis, senin gözlerine göz dikerek bu işle kör oldu.*

O ay yüzü, tecelli şimşegiyle senin kılıcına su vermiş. Toprağımız Tûr dağında ateşle ışık meşalesi yanar.

Soğuk dostlukla beni ayrılığın hummasına saldı. İşte canıma o ateşleri kar ile bırakır.

Gönül, o yay kaşa itaat edip kabzaya aldı. Gerçi "Yâ Hak!" (ok atarken söylenen ifade) diyerek, çok inleyerek zorluk çıkardı.

Doğru yola girip aşk kafilesine uyup eşek tabiatlı zahidi, sevgilinin gamının yü-küyle yor.

Bu gece ayva tüyü ve saçının ıztırabıyla yattım. Uyku aleminde başıma yılan ve karınca üşüştü.

Gönül, heva ve hevese uydu, dünyaya geldi. Aynî, beni bu yurt ve uzaklık vatanımdan etti.

Hasan Aynî Efendi, Antep şehrinde 1757 tarihinde dünyayı aydınlattı. 1791 tarihine kadar İstanbul'da aralıksız hocalık mesleğine devam etmiş ise de sonra adı geçen mesleğe rağbet etmedi ve yeterli bir maaşı elde etmek suretiyle emekliliği seçerek 1757 yılında bazı kâtiplere Arapça ilimlerini ve Farsça sanatları öğretmek üzere hocalık unvanıyla Bâb-ı Âlî'ye tayin olundu.

Padişah, lutf edip Aynî'ye iftihâr nişanı verdi.

Bir tarih mısraının ikiye bölünmesiyle ortaya çıkan tarih mealince 1851 yılında rağbet edilmeyen nişânlardan bir kıta cevher saçan üçüncü nişanı elde ederek övünme yakası süslenmiş iken;

Aynî'ye ömrü göz açıp kapamak kadar gelmedi.

tarihi sayısınca 1839 senesinin safer ayında ahirete irtihal eyledi. Mevlevî tarikatına mensubiyeti nedeniyle mağfiret nakışlı naaşı Galata Mevlevihanesi'nin haziresinde toprağa verilmiştir. Bahsi geçen şahıs ilmi ve faziletiyle öne çıkmış usta bir şair olup bir kıta *Divânî ve Nazm-ı Cevâhir* isminde bir adet öğretici sözlüğü vardır.

TEVFİK-MECMUA-İ TERÂCİM

Mehmet Tevfik'in hayatına dair bilgilerimiz, seyyit ve Mevlevî şeyhi olduğu, mesnevihanlık yaptığı ve 1868'de öldüğünden ibarettir.

Eseri

Hacı Tevfik Efendi'nin tek eseri *Mecmuatü't-teracim*'dir. Tek nüshası bulunan eserde 1595 yılından başlayarak, yazıldığı 1859-60 yılına kadar yetişen 542 kişinin hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Eserde bir sıra ve düzen yoktur. Şairler yanında şair olmayanlara, hatta bazı Arap ve Acem şairlerine de yer verilmiştir.

MEHMET TEVFİK-KAFİLE-İ ŞUARA

Çaylak Tevfik ya da Çopur Tevfik diye de anılan Mehmet Tevfik (1843-1892), İstanbul'da doğdu. Özellikle çıkarmış olduğu mizahî gazete olan *Çaylak* ile tanınan Tevfik, düzenli bir eğitim görmedi, gazetelerde çalışarak yetişti. Bu arada Hazinei Hassa Mektubî Odası'nda, Ticarethane-i Âmire'de, 1872 yılında İstanbul Tanzimat Müdürlüğü'nde çalıştı. Bir süre Bursa ve Bosna vilayetlerinde kaldı. 1875 yılında Çaylak Tevfik adıyla anılmaya başlandı. 1876'da Osmanlı gazetesini çıkardı. Bir ara Macaristan'a gitti ve dönüşünde *Yadigâr-ı Macaristan* kitabını yayınladı. Mehmet Tevfik İstanbul'da öldü ve vasiyeti üzerine Çamlıca'ya gömüldü.

Tevfik Bey, devlet memurluğu yanında gazeteciliğiyle tanındı. Bursa'da Hüdevendigâr, İstanbul'da *Muhbir*, *Asır*, *Terakki* ve *Letaif-i Âsar* gazetelerinde çalıştı. Girişken, şakacı ve renkli bir kişiliği vardı.

Eserleri

Sayısız makaleleri, güldürü yazılarından başka *Letaif-i İnşa*, *Nizamü'l-âlem li-Cenabi Akhisarî*, *Kafîle-i Şuara*, *İstanbul'da Bir Sene*, *Letaif-i Hikayât ve Garaib-i Rivayat*, *Âsar-ı Perişan*, *Nevadirü'z-zaraif*, *Letaif-i Nasreddin*, *Bu Âdem*, *Hazine-i Letaif*, *Tahrîc-i Harabat*, *Meşahir-i Osmaniyye Teracim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros*, *Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri*, *Yadigâr-ı Macaristan-Asr-ı Abdülhamit Han*, *Usul-i İnşa ve Kitabet ve Levamîü'n-nur* adlarıyla yayınlanmış kitapları vardır. Pek çok Nasreddin hoca fıkrasını ortaya çıkartarak tanıttı.

Kâfile-i Şuara: Osmanlı devletinin kuruluşundan başlayarak 1873 tarihine kadar yaşayan şairleri bir araya getirmek üzere yazılmış olan son devir tezkirelerindendir. Tevfik Bey, eserinin ön sözünde Tanzimat müdürlüğü sırasında gazeteciliği bırakarak araştırmacılığa yöneldiğini ve öteden beri yazmayı düşündüğü bu eser üzerinde çalışmaya başladığını anlatmıştır. Eski tezkireleri tarayıp tanınmış şairleri seçmiş, onların verdikleri bilgileri karşılaştırıp bazılarını özetleyerek tezkiresine almış ve şairlerinden örnekler vermiştir.

Eser, tanınmış tezkireler gibi herhangi bir devir şairlerini tanıtan bir tezkire değildir. Verdiği bilgiler önceki tezkirelerden alınmıştır. Ancak eseri tamamlanamamış ve D harfi ortalarına kadar olan kısmı basılabilmıştır. Kalan müsveddeleri de kaybolup gitmiştir *Kafîle-i Şuara* İstanbul'da 1873 yılında *Meşahir-i şuara-yı Osmaniyye'nin teracim-i ahvaliyle ba'zı asar-ı şî'riyyelerini cami'dir* alt başlığıyla yayımlanmıştır. Metin, mensur bir mukaddimeyle başlamaktadır ve daha sonra sultan şairler yer almaktadır. Osman Gazi'den II. Selim'e kadar on iki sultan şair, kronolojik olarak sıralanmıştır. Bunları, Cem'le başlayıp, Bayezid'le sona eren beş şehzade şair takip etmektedir. Tezkirenin geri kalan kısmındaysa alfabetik olarak 260 şair

yer almaktadır. Bunlar Âzerî ile başlamakta ve *Dervîş* ile sona ermektedir. *Kâfile-i Şuara*'da toplam 281 şair bulunmaktadır.

Çaylak Tevfik'in *Kâfile-i Şuara*'da en çok yararlandığı kaynak Fatin'in *Hatimetü'l-eşar* isimli tezkiresidir. Ayrıca Hasan Çelebi, Riyazî, Safâyî, Latifi, Rıza, Âşık Çelebi tezkireleri de Tevfik'in başvurduğu kaynaklardandır. Mehmet Tevfik, eserinde *Sefîne-i Kapudan-ı Derya*, *Şakayıkun-numaniyye* gibi önemli biyografik kaynaklardan da yararlanmaktadır.

Örnek 5 (Kâfile-i Şuara'dan)

Hâfız:

Ayntâblıdır. Şu'arâ-yı asrdan hâlâ Ayntâbî Hasırcı-zâde Mehmed Ağa diye meşhûrdur. Ayntâb hânedân-zâdelerinden bir zâtdır. Gâyet edîb ü latîf olduğundan bundan yedi sekiz sene mukaddem İstanbul'a gelmiş ve zînetü'l-mecâlis-i ekâbir olmuş idi.

Mûmâ ileyhin letâ'ifindendir ki Kişeci-zâde sadr-ı esbak merhûm Fu'ad Paşa esnâ-yı musâhabetde Hasırcı-zâde'ye "Bizim seninle cümleden ziyâde münâsebetimiz der-kârdır. Zîrâ sen Hasırcı-zâde ben Kişeci-zâde." demesiyle mûmâ ileyh dahi "Evet şu kadar var ki efendimiz kişeyi sudan çıkardınız." demiştir.

Mûmâ ileyh İstanbul'da epey müddet kalmış idi. İstanbul'da tûl-i müddet ikâmeti latife-gûne kendisine ismâ'îçün şu'arâ-yı asrdan biri bu beyti söylemiştir:

Beyt: Girdigi hânelere kim serilip yatmakda

Hasr olup kaldı Sitanbul'da Hasırcı-zâde

Kendisiyle ittifâkî olarak Göksu nâm mesîrede görüşüldü. Hakîkaten meclisine doyulmaz zurefâdan idi. Edebiyyât-ı Arab ü Fûrs ü Türk'ün Hâfız'ı idi. Hâk-i pâ-y-ı şâhâneye takdim olunmuş birçok kasâ'id ü târihleri vardır. Gazel-i âtî âsârındandır:

Gazel: Hayret-efzâ-yı ukûl olsa da mînâ-yı vatan
Pek de mest eyleyemez âkili sahbâ-yı vatan

Bir hevâ ile atar sâhil-i gurbetkedeye
Keştî-i cismimizi cûşîş-i deryâ-yı vatan

Kays-ı dil silsile-i gurbete pâ-bend olmaz
Eline girse eger dâmen-i sahrâ-yı vatan

Dehr-i süflîde garîb olduğuma çok acırım
Hâtıra geldiği dem âlem-i bâlâ-yı vatan

Hasan ü Râşid ü Fâzıl ile Hâfız şimdi
Ayn-ı ibret görünür dîdeme me'vâ-yı vatan

Mûmâ ileyhin işbu gazelinden bâlâter birçok gazeliyyât ü kasâ'id'i varsa da ne çâre ki dest-res olunup da derc edilemedi.

Fatma Sabiha Kutlar, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, *Kâfile-i Şuara*, (Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul.2012.)

Sadeleştirilmiş Metin

Hâfız: Antepli'dir. Günümüz şairlerinden olup Antepli Hasırcı-zade Mehmed Ağa adıyla tanınır. Antep ileri gelenlerinden bir kişidir. Oldukça edepli ve düzgün

biri olduğundan bundan yedi sekiz yıl önce İstanbul'a gelmiş ve entelektüel toplantılarının süsü olmuş idi.

Adı geçenin şakalarındandır: Keçecizade eski başbakan rahmetli Fuat Paşa sohbet sırasında Hasırcızâde'ye "Bizim seninle herkesten fazla alakamız var. Zira sen Hasırcızade ben Keçecizade" demesi üzerine adı geçen de *Evet ama bir farkla efendimiz, siz keçeyi sudan çıkardınız.* (=Kötü giden işi, yoluna koyarak rahatladınız; iyi bir sonuca ulaştırdınız.) demiştir. [Hasırcızade, bu sözlerle, Fuat Paşa'nın işleri yoluna koyup mevki-makam sahibi olduğunu, kendisinin ise layık olduğu yerlere gelemediğini anlatmak istiyor]

Adı geçen İstanbul'da uzun süre kalmış idi. İstanbul'da bu uzun ikâmetini şaka yollu kendisine duyurmak için çağının şairlerinden biri bu beyti söylemiştir:

Beyt: *Hasırcızade, girdiği evlere serilip yatmakta, bu yüzden İstanbul'da kapalı kaldı.*

Kendisiyle tesadüfen Göksu adlı mesire yerinde görüşüldü. Gerçekten aynı mecliste bulunmak ve onunla sohbet etmek tadına doyumaz bir zevkti. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarını ezberlemişti veya bu edebiyatların Hâfız-ı Şirâzî'si gibi idi. Padişaha takdim edilmiş birçok kaside ve tarihi vardır. Aşağıdaki gazel eserlerindendir:

Gazel: *Bir limana benzeyen vatan, akılların hayretini arttırsa da akıllı olanı vatan kadehi pek de mest eyleyemez.*

Bir gemiye benzeyen vücudumuzu vatan denizinin dalgaları, bir hevâ (1.rüzgar 2. arzu) ile uzak ülkelerin sahiline atar.

Eğer vatan sahrasının eteği ele geçse Kaysâ benzeyen gönle gurbet silsilesi ayak bağı olmaz.

Vatanın yüce alemi hâtıra geldiği zaman, süflî dünyada gurbette, tek başıma olduğuma üzüliyorum.

Ey Hasan, Raşid, Fazıl ve Hâfız şimdi vatan sığınağı gözüme ibretlerle dolu görünür.

Yukarıda adı geçenin bu gazelinden daha başarılı birçok gazelleri ve kasideleri varsa da ne yazık ki ele geçirilip toplanamadı.

Özet

19. yüzyıl tezkirecilerini ve onların tezkirelerini tanıyabilmek

Şefkat, Enderunlu İbrahim Naşit'in *Müntehabat-ı Eşar* adlı şiir mecmuasını tezkire haline getirmiş, tezkirenin biyografilerinde *Silahdarzade Tezkiresi*'nden yararlanmıştır. Tek farkı uzun mukaddimesidir. Eser, antoloji tipi bir tezkiredir. Antoloji tipi tezkirelerin ilk örneğini aynı zamanda şair olan Kafzade Faizî vermiştir. Faizî, eserine aldığı şiir örneklerini büyük bir incelik ve titizlikle seçerken 19. yüzyılda bu geleneği sürdüren tezkire yazarları, örnek seçiminde Faizî kadar özenli davranmazlar. Tezkirelerine çok fazla yeni şiir ve şair eklemekten geleneği sürdürme işlevlerini yerine getirirler. Esat Efendi *Bağçe-i Safa-enduz* adlı tezkiresini *Salim Tezkiresi*'ne zeyl olarak yazmıştır. Örnekleri de büyük ölçüde Salim ve Fatin'den almıştır. *Ârif Hikmet Tezkiresi*'nde şairlerin bir kısmının hayatları, eserleri ve sanatları hakkında oldukça geniş bilgiler bulunurken bazılarının ancak bir iki satırla söz edilmiştir. *Ârif Hikmet Bey Tezkiresi*'nde Osmanlı coğrafyasına yakın bölgelerde yaşayan Azerî, İranlı ve Buharalı şairlere de yer verilmiştir. *Hatimetü'l-eşar*, 672 şair ile Türk edebiyatında yazılmış en hacimli şair tezkiresidir. Mehmet Tevfik, eski tezkireleri tarayıp, tanınmış şairleri seçerek, onların verdikleri bilgileri karşılaştırıp bazılarını özetleyerek tezkiresine almış ve şiirlerinden de örnekler vermiştir.

Bu yüzyılın tezkirelerini önceki yüzyıllarda verilen tezkire örnekleriyle şekil ve içerik özellikleri bakımından karşılaştırmak

19. yüzyıl tezkireleri yöntem bakımından 18. yüzyıl tezkirelerinden farklılık gösterirler. 18. yüzyıl tezkireleri, örnek aldığı 16. yüzyıl tezkireleri gibi biyografik bilgileri önemserken şiir örneklerini kısa tutmuştur. Oysa bu yüzyıl tezkireleri biyografik bilgilere kısaca yer verirken şiir örneklerini olabildiğince uzatmıştır. Bu yönleriyle 17. yüzyılın antoloji tipi tezkireleriyle benzerlik gösterirler. Eserlerde verilen biyografik bilgilerse çoğunlukla daha önceki tezkirelerden özetlenerek alınmıştır. Bu dönemde ayrıca divan edebiyatının bütün şairlerini içeren tezkireler meydana getirme çabası ortaya çıkmıştır.

Türk tezkirecilik geleneğindeki değişim ve dönüşümü gözlemleyebilmek

19. yüzyıl, toplumun kendi medeniyetinden kuşkuya düştüğü, buna bağlı olarak da yenilik arayışlarının derinleştiği dönemdir. Pek çok başka alan gibi değişen ve yenileşen insan, edebî sahada da bir beklenti içinde idi. Toplumda derinden hissedilen ikilem biyografiye de yansdı. Esat Efendi, Ârif Hikmet ve Fatin klasik geleneği sürdürürken Tevfik ve Mehmet Tevfik mevcut birikimi değerlendirip bütün Osmanlı şairlerini tek bir eserde toplamaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamadılar.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisi antoloji tipi tezkirelerden biri **değildir**?

- a. Şefkat Tezkiresi
- b. Zübdetü'l-eşar
- c. Mecmua-i Teracim
- d. Kâfile-i Şuara
- e. Bağçe-i Safa-enduz

2. Aşağıdakilerden hangisi 19. yüzyıl tezkirelerinde görülen özelliklerden biri **değildir**?

- a. Önceki yüzyıllara göre, verilen şiir örneklerinin kısalması
- b. Biyografik bilgilerin oldukça kısa bir şekilde verilmesi
- c. Yöntem bakımından 16. yüzyıl tezkireleriyle benzerlik göstermeleri
- d. Biyografiye örnek şiirle başlamak gibi yenilik arayışlarının görülmesi
- e. Birkaç örnek dışında çoğunlukla sade bir dil kullanılmış olması

Divançe, Hadikatü'l-vüzera, Siyer-i Nebevi gibi eserlerin sahibi olan sanatçı, asıl ününü kaleme aldığı tezkireyle kazanmıştır. İbrahim Naşit'in *Müntehabat-ı Eşar* adlı şiir mecmuasından hareketle hazırladığı tezkiresinin biyografilerinde *Silahdarzade Tezkiresi*'nden yararlanmıştır.

3. Yukarıda hakkında bilgi verilen tezkireci ile eseri aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a. Ârif Hikmet Bey-*Tezkiretü's-şuara*
- b. Esat Efendi-*Bâğçe-i Safa-enduz*
- c. Mehmet Tevfik-Kâfile-i Şuara
- d. Şefkat-*Tezkire-i Şuara*
- e. Tevfik-*Mecmuatü't-teracim*

4. Aşağıdakilerden hangisi Esat Efendi'nin Bâğçe-i Safâ-Endûz adlı tezkiresinin özelliklerinden biri **değildir**?

- a. Tezkirenin adının, ebcedle hesabıyla eserin yazılış tarihini vermesi
- b. Salim Tezkiresi'ne zeyl olarak yazılmış olması
- c. Verilen bilgiler ve şairler hakkındaki değerlendirmelerin oldukça isabetli olması
- d. Verilen bilgilerin bir kısmının eksik ve yanlış olması
- e. Örnek şiirlerin genellikle Salim ve Fatin tezkirelerinden alınmış olması

5. *Hatimetü'l-eşar*'ı dönemin diğer tezkirelerinden ayıran biçimsel özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Şiir örneklerine yer verilmemesi
- b. Söz sanatlarının sıkça kullanılması
- c. Antoloji tipinde olması
- d. Şair tanıtılmadan önce örnek şiirin verilmesi
- e. Manzum olarak yazılmış olması

6. Aşağıdakilerin hangisi genel olarak tezkirelerin, daha özelde de *Hatimetü'l-eşar*'ın biyografik bilgiler için başvurduğu kaynaklardan biri **değildir**?

- a. Daha önce yazılmış tezkireler
- b. Divanlar
- c. Hal tercümesi kaynakları
- d. Şifahi yoldan edinilmiş bilgiler
- e. Tarih kitapları

Konağı devrin aydınlarının toplandığı bir merkez olan sanatçı, bu toplantılarda bilim adamı ve şairlerle tanışıp yakın dostluklar kurmuş ve bunlarla ilgili bilgileri, kaleme aldığı tezkiresine aktarmıştır. Söz konusu tezkirenin önemli bir özelliği de Anadolu ve Rumeli dışındaki bölgelerde yetişmiş şairlere de yer vermiş olmasıdır.

7. Yukarıda hakkında bilgi verilen tezkire yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Ârif Hikmet
- b. Esat Efendi
- c. Fatin Davut
- d. Mehmet Tevfik
- e. Şefkat

8. Salim Tezkiresi'nin bıraktığı 1721 yılından 1853'e kadar uzanan zaman içinde Osmanlı ülkesinde yetişen 672 şairin hayatından söz eden ve bu haliyle Türk edebiyatının **en hacimli** şair tezkiresi olan eser aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Bağçe-i Safa-enduz
- b. Hatimetü'l-eşar
- c. Kâfile-i Şuara
- d. Mecmua-i Teracim
- e. Şefkat Tezkiresi

9. Şefkat Tezkiresi'ni diğer antoloji tipi tezkirelerden ayıran **en önemli** özelliği aşağıdakilerden hangisidir?

- Mukaddimesinin uzunluğu
- İhtiva ettiği şair sayısının çokluğu
- Şairlerin hayatlarına dair ayrıntıları yansıtması
- Seçtiği örneklerin özgünlüğü
- Sade ve anlaşılır bir dille yazılmış olması

10. Aşağıdakilerden hangisi 19. yüzyıl tezkirelerinden biri **değildir**?

- Bağçe-i Safa-endüz
- Hatimetü'l-eşâr
- Kafile-i Şuara
- Mecmua-i Teracim
- Tuhfe-i Nailî

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- e Yanıtınız doğru değilse “Esat Efendi-Bağçe-i Safa-endüz” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse “19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Tezkire ve Tezkirecilik Geleneği” başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse “Şefkat-Tezkire-i Şuara” başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.
- c Yanıtınız doğru değilse “Esat Efendi-Bağçe-i Safa-endüz” ile ilgili kısmı yeniden okuyunuz.
- d Yanıtınız doğru değilse “Fatin-Hatimetü'l-eşâr” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse “Fatin-Hatimetü'l-eşâr” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
- a Yanıtınız doğru değilse “Ârif Hikmet-Tezkiretü's-şuara” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
- b Yanıtınız doğru değilse “Fatin-Hatimetü'l-eşâr” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
- a Yanıtınız doğru değilse “Şefkat-Tezkire-i Şuara” başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.
- e Yanıtınız doğru değilse “19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Tezkire ve Tezkirecilik Geleneği” başlıklı kısmı yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bu yüzyıl tezkire yazarlarından Şefkat, *Tezkire-i Şuarâ*, Tevfik, *Mecmuatü't-teracim*, Mehmet Tevfik, *Kafile-i Şuara* adlı eserleriyle “antoloji tipi tezkirelerin özelliklerini sürdürürler. Esat Efendi, *Bağçe-i Safa-endüz*, Ârif Hikmet, *Tezkiretü's-şuara*’sı sanatkârane üslubu ile dikkat çeker. Fatin de *Hatimetü'l-eşâr*’ında biyografik bilgileri ve şiir örneklerini kendi dönemindeki tezkirecilik anlayışından farklı olarak ve inceden inceye araştırarak sunması bakımından özgün bir tezkiredir.

Sıra Sizde 2

Ârif Hikmet Bey, tezkiresine Osmanlı coğrafyasında merkezden uzak bölgelerde yetişen 132 Azerî, İranlı ve Buharalı şairi alarak edebiyat tarihimize önemli bir biyografik katkı yapmıştır. Fatin’in eseri biyografik bilgileri ve şiir örneklerini kendi dönemindeki tezkirecilik anlayışından farklı olarak inceden inceye araştırarak sunması bakımından özgün bir tezkiredir. Tezkirenin bir başka dikkat çekici yanı ise 672 şair ile Türk edebiyatında yazılmış en hacimli şair tezkirelerinden biri olmasıdır.

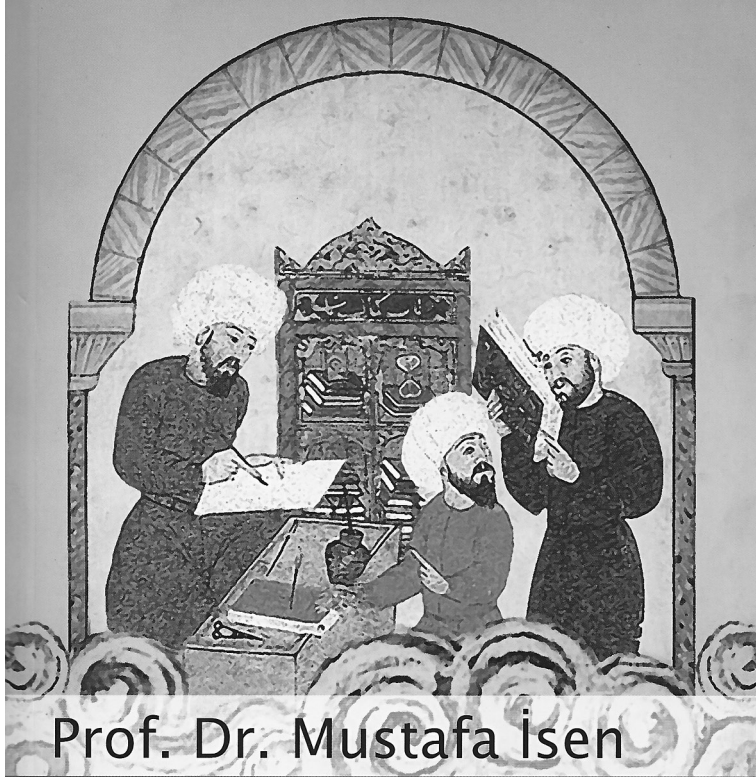
Yararlanılan Kaynaklar

- Aktepe, M. M. “Esat Efendi”, **İA**, C. IV, s.363-365, Milli Eğitim Basımevi.
- Akün, Ö. F. (1995). “Fatin Efendi”, **DİA**, C. 12, s.256-260, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1993). “Çaylak Tevfik”, **DİA**, C. 8, s. 240-244, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Babinger, F. (1992). **Osmanlı Tarihleri ve Tarihçileri**, (Çev. Coşkun Üçok), s.384-386, Mersin: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- [Bağdatlı İsmail Paşa] (1992). **Hediiyetül-ârifin, Esmâü'l-müellifin ve Âsarül-musannifin (Hadiyyat al-Ârifin, Asmâ al-Muallifin ve Âsâr al-Musannifin), Şöhretler İndeksi**, (Hazırlayan: Nail Bayraktar), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bilge, M. (1991). “Ârif Hikmet Bey”, **TDVİA**, C. 3, s.365-366, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çiftçi, Ö. **Hatimetü'l-eşâr**, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219117/h/metin.pdf>
- Devhatül-meşayih** (Tıpkıbasım), Çağrı Yayınları, s. 129-131.
- Ertaylan, İ. H. (2011). **Türk Edebiyatı Tarihi**, s.17-19, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Faik Reşat (1313). **Teracim-i Ahval-i Meşahir**, İstanbul: Tercüman 1001 Eser Dizisi.
- Fatîn (1271). **Hatimetü'l-eşar**, İstanbul: İstihkâm Alayları Litografya Destgâhı.
- Gövsâ, İ. A. (1949). **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul: Yedigün Matbaası.
- İnal, İ. M. K. (1988). **Son Asır Türk Şairleri**, C. 1, s.9, 89, 321-325; C. 2, s.620-631; s.636-646, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İpekten, H. (1991). **Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri**, Erzurum: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1991). "Ârif Hikmet Tezkiresi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. III, s.367-368: İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kemikli, B. (2003). **Şâir Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi: Hayatı-Eserleri-Şiirleri**, Ankara: Milli Eğitim bakanlığı.
- Kılıç, F. **Tezkire-i Şuara-i Şefkat-i Bağdadî**, ekitap.kulturturizm.gov.tr.
- Koçu, R. E. "Fatîn", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. X, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Köprülü, F. (1966). **Edebiyat Araştırmaları**, s.297-298, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köprülü, O. F. (1947). "Fatîne Efendi", **İA**, C. IV/s.528-529: Milli Eğitim Basımevi.
- Kütükoğlu, B. (1994). "Vekâyinüvis", **İA**, XIII/s.103-138: İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Levend, A. S. (1988). **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurum Yayınları.
- Mehmet Süreyya (1308-1315). **Sicill-i Osmanî**, C. 1, 130, 339-340, C. 2, s.274, C. 3. s. 151, C. 4, s.25. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mehmet Tevfik (1290). **Kâfile-i Şuara (Meşâhîr-i Osmâniyyenin Terâcîm-i Ahvâliyle Bazı Âsâr-ı Şiiriyyelerini Câmî'dir)**. 1290 sene-i hicriyyesi Ramazân-ı Şerîfinde cem ü tab kılınmıştır, İstanbul. Matbaa adı yoktur.
- Mehmet Tevfik, (1995), **İstanbul'da Bir Sene**, (Haz. Nuri Akbayar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Muallim Naci (1308). **Esami**, İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Oğraş, R. (2001). **Esat Mehmet Efendi ve Bâğçe-i Safâ-endâz'u**, Burdur: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf>
- Şemseddin Sami (1314). **Kamusu'l-alam**, C. 5: İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tansel, F. A. "Ârif Hikmet Bey", **İA**, C. I, s.564, 56. Milli Eğitim Basımevi.
- Yılmaz, Z. (1984). **Vakanüvis Esat Efendi, (Sahhâflar Şeyhîzade Seyyid Mehmet), Hayatı ve Eserleri**, Marmara üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 1-65.
- Yılmaz, Z. (1995). "Esat Efendi", **DİA**, C. 11, s.341-345, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2000). **Vakanüvis Esat Efendi Tarihi**, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Yüksel, H.-M.F. Köksal (1998). Ahmet Rifat, **Devhatün-nükebâ**, s. 120-123, Sivas: Dilek Matbaacılık.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- İsen, M. (2010). **Tezkireden Biyografiye**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, M. vd. (2011). **Şair Tezkireleri**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Prof. Dr. Mustafa İsen

Tezkireden Biyografiye

araştırma-inceleme

ESKİ TÜRK EDEBİYATININ KAYNAKLARINDAN ŞAİR TEZKİRELERİ

7

Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Bu dönemdeki tezkirecilik geleneğinin önceki dönemlerden biraz farklı bir anlayışla sürdürüldüğünü fark edebilecek,
- Hammer gibi yabancı araştırmacıların da Türkçe şuara tezkireleri ile ilgilenmeye başladığını gözlemleyecek,
- Tezkire geleneğinin modern biyografi yazımına dönüşümünün ilk örneklerini tanıyabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Faik Reşat
- Eslaf
- Mehmet Siraceddin
- Mecma-ı Şuara
- Ali Emirî
- Tezkire-i Şuara-yı Amid
- İbnülemin Mahmut Kemal
- Son Asır Türk Şairleri
- Nail Tuman
- Tuhfe-i Nailî

İçindekiler

20. Yüzyıl Türk Edebiyatında Tezkire Geleneği

20. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA TEZKİRE GELENEĞİ

20. yüzyıl, Türk edebiyatında 15. yüzyıldan, Anadolu'da ise 16. yüzyıldan itibaren itibaren süregelen tezkirecilik geleneğinin son örneklerinin verildiği bir dönemdir. Bu dönemde tezkirecilik geleneği yerini modern biyografiye bırakmıştır. Bu çerçevede eserlerin hazırlanış yönteminde, şekil ve içerik özelliklerinde bazı farklılıklar görülür. Faik Reşat'ın *Eslaf* adlı eseri, yazarın *Hazine-i Fünun* mecmuasında çıkan yazı serisinin kitaplaştırılmış şeklidir. Yazar, eserini tezkire olarak adlandırırsa da alfabetik sıraya uymadan şairleri bir araya getirdiği için Eslaf, tezkire geleneğinden ayrılır. Mehmet Siraceddin *Mecma-ı Şuara* ve *Tezkire-i Üdeba* adlı eserini Hammer'den tercüme etmiştir. Bu yüzyılda tezkire geleneğini en iyi temsil eden eser, Ali Emiri'nin *Esami-i Şuara-yı Amid* adlı eseridir. Bu yüzyılda modern biyografiye geçişin son ve en güçlü örnekleri, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* ile Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Naili* adlı eseridir.

İbnülemin kendinden önce gelenlerden farklı olarak, zaman zaman kaynaklara başvurur, onlardan alıntılar yapar, belgelere işaret eder. Bu tavrı ile modern tarihçilere yaklaştığı söylenebilir. Bu *objektif olma* gayretlerine rağmen İbnülemin'in tam anlamı ile neslinin son temsilcisi olduğuna, ele aldığı şahıslar hakkındaki değerlendirmeleri tanıktır. Bu kişilerden bazılarının hayat hikâyelerini en küçük ayrıntılarıyla verirken, bazılarına özen göstermez. Kimseyi tam olarak övmez. Hakkında bilgi verdiği kişiler ölmüş olsalar bile onlarla konuşuyormuş gibi dipnotlar düşer, onlara hücumlarda bulunur, nükteler yapar. Maddeleri süsler, hikmetler ve beyitlerle donatır. Bununla da yetinmez geleneğe uygun olarak bahis mevzusu olan kişi hakkındaki nükte ve fıkraları sıralar. Şiirlerinden bol bol örnekler verir. Eserlerinin isimlerini sayar. Bunlar arasında dikkate değer olanları bilhassa öne çıkarır. Şairler hakkında bilgi toplamak için eski tezkirecilik geleneğinde de görülen bir yönteme başvurarak, zamanındaki sanatçılardan mektupla bilgi ister ve elde ettiği bilgileri eserine dâhil eder. Onun modern biyografiye geçişin diğer temsilcisi sayabileceğimiz Nail Tuman'dan bir farkı, kendi zamanında yaşamış sanatçıları da eserine alarak unutulmaktan kurtarmış olmasıdır.

Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili* adlı eserinde şuara tezkireleri başta olmak üzere, 75 kaynak eserdeki bilgileri tarayarak, şairlerin biyografilerini alfabetik sıra ile ve sistematik olarak özetlemiştir. Biyografilerde özellikle şairlerin ad, lakap ve mahlaslarını, meslek ve görevlerini, eserlerini, doğum ve ölüm tarihleri ile yerlerini belirtmeye

Joseph von Hammer-Purgstall (d. 9 Haziran 1774, Graz - ö. 23 Kasım 1856, Viyana): Osmanlı tarihini konu edinen 10 ciltlik eseriyle ünlenmiş Avusturyalı bir tarihçidir.

özen göstermiş, biyografik kaynaklarda zikredilmeyen, fakat kütüphanelerde kendisinin tespit ettiği şairleri de eserine almıştır. Tuman, tezkire geleneğinde olmayan modern biyografi anlayışının yansıması olarak tezkirelerden elde ettiği bilgileri, eleştirel bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak sunmuş ve doğru olanı kaydetmiştir. Şairlerin şiirlerinden örnek beyitler zikrettikten sonra, şairlerle ilgili bilgileri aldığı kaynakları, cilt ve sayfa numaralarını belirterek göstermiştir.

SIRA SİZDE

Modern biyografiye geçişi temsil eden eserlerin geleneksel tezkireden ayrılan ve modern biyografiye yaklaşan yönlerini fark edebildiniz mi?

FAİK REŞAT-ESLAF

Faik Reşat (1851-1914), İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmet Reşat ise de Faik mahlasıyla tanındı. Anne tarafından büyük babası İhya Efendi'ye mensubiyetini belirtmek üzere yazı ve eserlerinde ismini uzun süre *İhya Efendi Hafidi Reşat* şeklinde yazdı.

Eğitimi İstanbul'da tamamladıktan sonra devletin çeşitli kademelerinde çalıştı. Gazete başmuharrirliği yaptı. Rikada üstat bir hattattır.

Eserleri

Hal Tercümesi ve Edebiyat Tarihiyle İlgili Çalışmaları:

Teracim-i Ahval (İstanbul 1313): *Eslaf*'ın devamı, fakat hacimce ondan daha küçük olan eserin *Eslâf*'tan farkı, yalnız geçmiş asırlardaki şahsiyetlerle sınırlı kalmayıp çağdaşlarını da içine almasıdır.

Teracim-i Ahval-i Meşahir (İstanbul 1313): Altı hâl tercümesinden ibaret olan bu kitapçık, çok defa küçülmüş bir çerçevede Eslaf'ı devam ettiren son kısımdır. Eser, **tefrika** şeklinde yayınlanmıştır.

Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye: Edebiyat Fakültesi'ndeki ders notlarından meydana gelir. Eserin Âşık Paşa ile Şeyhülislâm Yahya Efendi arasındaki devreyi içine alan ilk cildi çıkabilmiştir. *Kemal ile Muharebemiz*: Eser, Faik Reşat'ın Namık Kemal ile tanışmasına vesile olan edebî hadise ile aralarındaki mektuplaşmaları ve kendisinin ona dair hatıralarını anlatır. *Tarih-i Matbuât-ı Osmaniyye*: Türk basın hayatının 1870'li yıllardan bu yana çeşitli hadiseleri ve orijinal tipteki insanların anlatan bir eserdir. Edebiyat tarihini ilgilendiren çalışmaları arasında, "İhyâ-yı Âsâr" başlığı altında yaptığı Divançe-i Vecdî, Azerî İbrahim Çelebi'nin *Nakş-ı Hayâl* mesnevisi, Sehî hakkında kaleme aldığı incelemesini de zikretmek gerekir. Latîfî tezkiresi için de aynı şekilde tanıtıcı bir yazı kaleme almıştır.

Kitabete Dair Eserleri

Amelî ve Nazarî Talim-i Kitabet yahut Mükemmel İnşa: Dilbilgisi ve düzyazı yazma sanatı hakkında bilgi veren bir eserdir. *Fenn-i İnşa*: Eser, mektup örnekleriyle ifadede dikkat edilmesi gereken hususları gösterir. *İlâve-i Nümune-i Kitabet*: Yazı yazma sanatı hakkında bir eserdir. *Nümune-i Kitabet ve Fenn-i İnşa*: Yazı yazma sanatı hakkında bir eserdir. *Nümune-i Şiir ve İnşa*: Yazı yazma sanatı ve şiir hakkında teknik bilgiler veren bir eserdir. Divan şiiriyle yeni şairlerden seçme metinlere de yer yer verir. *Talim-i Kitabet Rehber-i Esmâ-yı Türkiyye* (Ali Nazimâ ile birlikte). *Talim-i Kitabet, İmla ve Galatat (Rehber-i İmla)* adıyla eserleri de vardır.

Hal Tercümesi: Biyografi, yaşam öyküsü.

Tefrika: Gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda bölümler halinde ve birbirini tamamlayıcı nitelikte yayımlanan yazı dizisi.

Seçme Metin ve Kıraat Kitapları

Camii'l-iber: Vecizeler ile hikmetli sözleri alfabe sırasıyla bir araya getiren bir eserdir. Eski alfabede “z”ye kadar olan manzum kısım yarım kalmıştır. Kıraat: Okullar için düzenlen bir eserdir. *Muharrerat-ı Nadire yahut Hazine-i Müntehatbat*: Kitapta, yenileşme devri yazarlarından seçilen metinlere yer verilmiş, Batılı yazarlardan yapılan tercümeler de konulmuştur. *Tarz-ı Nevîn-i Kıraat*: Eserde “Büyük Adamlarımız” başlığı altında tarihî kişilikleri tanıtıcı parçalarla birçok metin yer almaktadır. Eserin son cildinde Fuzûlî, Bakî, Nedim, Hersekli Ârif Hikmet, Şinâsî, Muallim Nâcî, Recaîzade Ekrem ve Ebüzzîya Tevfik’in edebî portreleri çizilmektedir. *Yeni Letâif-i İnşa*: Mustafa Refik’in Çaylak Tevfik tarafından yapılmış zeyliyle birlikte beş kitaptan meydana gelen *Letâif-i İnşa* adlı eserinin devamıdır. Divan edebiyatının meşhur simaları ile Tanzimat sonrası yazarlardan seçilmiş nesir örneklerini bir araya getirir.

Fıkra Derlemeleri

Gencine-i Letâif: Fıkra derlemelerinden oluşan bir eserdir.

Külliyat-ı Letâif: Derlediği fıkraları konularına ve söz konusu kişilerin meslekî ve sosyal tabakalarına göre yirmi yedi grupta toplamıştır. Faik Reşat, kitabının önsözünde fıkraların kültürümüz içinde değerini belirtirken Batı’ya ait sanılan birçok fıkranın esas kaynağının bizden geldiğine dikkat çeker. Bu arada eski ve yeni meşhur edebiyatçı ve yazarlarımızla ilgili fıkralara geniş ölçüde yer verir.

Mecmua-i Letâif Zeyl-i Gencine-i Letâif: Önceki eseri değişik malzemeyle devam ettiren yeni bir derlemedir.

Edebî Eserleri

Güldeste Mecmua-i Âsâr-ı Reşat: Eski tarz şiirlerinden ibarettir.

Hikâye-i Aristonous: Fenelon’un *Telemaque*’ın özeti olan bir kitaptır.

Ümit yahut Bir Katilin Âkıbeti: Malta adasında duyduğu bir aşk hikâyesini gerçekçi bir şekilde anlatır. *Netice-i Sefalet ve Sergüzeşt-i Hulusî* adlı eserleri de vardır. Okul kitabı olarak *Muhtasar Osmanlı Tarihi ve Resimli Lügat* (Ahmet Rasim ve Halil Vakıf ile beraber) eserlerini vermiş, Ali Nazimâ ile birlikte *Mükemmel Osmanlı Lügati*’ni hazırlamıştır.

Eslaf (İstanbul 1311-1312): Osmanlı şair ve âlimlerinin hâl tercümeleriyle manzum eserlerinden parçalar veren ve müellifin tezkire diye takdim ettiği eser, aynı adla *Hazine-i Fünun* mecmuasında çıkan yazı serisinin herhangi bir kronolojik veya alfabetik tasnif yapılmadan kitaplaştırılmış şeklindedir.

Örnek 1 (Eslâf ‘dan)

Celâl Bey: Sultan Selim Han (Yavuz Sultan Selim) hazretlerinin yakın adamlarından biri olan bu zatın ismi Hüseyin, doğum yeri ise Manastır’dır.

Şairlikteki şöhreti kadar güzel yazı yazmaktaki şöhreti de yaygındı. Gençlik yıllarında, timar sahibi olarak İstanbul’a gelip bir müddet burada kaldıktan sonra rızkını aramak peşinde Halep’te, Şam’da epey dolaşmış ve bu sıralarda Hama mu-tasarrıfı Cafer Paşa’ya intisap etmiş, nihayet onun damadı olmuştur.

Sultan Selim, merhum şehzade iken, Cafer Paşa kendisinin lalâlığına tayin buyrulduğu zaman damadını da beraberinde getirmiş ve kendilerine takdim etmişti.

Sultan Selim Han hazretleri bu gencin alnında ve tutumunda büyük kabiliyet izleri görmüş ve bunun üzerine kendisini özel kâtipliğine almıştı. Daha sonra sohbet arkadaşı ve nedimi yaptığı gibi, saltanat tahtına oturduktan sonra da Mir-i Alemlik (kıdemli kapıcıbaşı) ile kendisini çırağ buyurdular.

Celal Bey uzun müddet bu saadet dolu vazifesinde kaldı. Akranını ve emsalinin gıptasını üzerine çekti. Sonra emekliliğini isteyerek doğum yeri olan Manastır'a döndü. Aradan çok geçmeksizin orada ahirete göç eyledi.

Tezkire-i şuaralarda gördüğümüz ve bir kısmını buraya aldığımız beyitlerden de anlaşılacağı üzere kendisi zamanına göre oldukça kuvvetli bir şair idi. Seçilmiş beyitler:

Bir bir işin bitirdin kûyunda ehl-i aşkın
Âgâh ol ey gül-i ter cân bostanda bitmez

Bulunduğun yerde âşklarını bir bir öldürdün. Ey taze güle benzeyen sevgili, dikkat et! Can denilen, gül bahçesinde yetişmiyor.

Müddeî yolunda ölmez der imiş benden için
Meded öldür beni bu sözleri güş etmeyeyim

Ey sevgilim, senin kölen yani benim için başkaları "Senin uğrunda ölmez." derlermiş. Yardım et, beni öldür de bu sözleri iştirmeyeyim

Hallâk-ı cihân âleme kıldıkta tecellî
Her şahsı birer hâl ile etmiş mütesellî

Dünyayı yaratan dünyaya yansıdığında her kişiyi bir hâl ile teselli etmiş.

İd-i vasla tek irişmekliğe imkân olsun
Bir başım var o dahi yoluna kurbân olsun

Kavuşma bayramına ermeğe imkân olsun. Bir başım var o da senin uğruna kurbanlık olsun

Gönül kalsın beyim yol kalmasın derler
Meseldir bu...

"Gönül kalsın beyim yol kalmasın" derler atasözüdür.

Şemseddin Kutlu, **Faik Reşat-Eslâf**, Tercüman 1001 Eser Dizisi, İstanbul Tarihsiz, s. 119-120.

MEHMET SİRACEDDİN- MECMA-I ŞUARA VE TEZKİRE-İ ÜDEBA

Mehmet Siraceddin'in hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. 1930 yılından önce vefat etmiştir. Eserinin ön sözünde anlattığına göre çok iyi derecede Almanca bilmektedir.

Eseri

Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba tek eseridir. Almancasını ilerletmek için Hammer'in "*Cami-i Mehasin fi-Terâacim-i Şuara-yı Devlet-i Âl-i Osman*" adlı eserini incelemiş ve tercüme etmiştir. Hammer'in adı geçen eserinde Osmanlı devletinin kuruluşundan 1834 senesine kadar 550 yıl zarfında yetişen 2.200 Osmanlı şairinin hâl tercümesi ve şiirlerinden örnekler bulunmaktadır.

Eserin dördüncü cildi, isimler ve eserler itibarıyla 517 şairi ihtiva ettiği hâlde 300'den fazla şairin hâl tercümeleri ve vefatları eksiktir. Ayrıca bazı şairler mükerrer yazılmış, bazı şairler hakkında da yanlış bilgiler verilmiştir. Hammer, *Salim*

*Tezkiresi'*den sonra kendi zamanına kadar yazılmış bir tezkire bulamamış ancak tarihlere başvurarak tezkiresinin bu cildini eksik bir şekilde ortaya koymuştur. Mehmet Siraceddin de eserin bu cildini, eksiklerini tamamlamak ve yanlışlarını düzeltmek suretiyle tercüme etmiştir.

Mehmet Siraceddin, Âkif, Şefkat, Ârif Hikmet, Fatin tezkirelerinden yararlanarak ve bunlarda olmayan bazı şairleri de eklemek suretiyle Hammer'ın dördüncü cildinin başlangıcı olan 1701 tarihinden itibaren tezkiresini yazmıştır.

Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba'nın tertibinde, Hammer'ın eserindeki gibi kronolojik sıralama esas alınmıştır. Ancak Mehmet Siraceddin, biyografik bilgi ve örnek şiir bakımından birtakım eklemeler yapmıştır. Her padişahın döneminde yaşayan şairlerin kısa hal tercümesini ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Hammer, tezkiresini 1834 senesinde tamamlamış ve II. Mahmut'a takdim etmiştir. Mehmet Siraceddin 1852 senesine kadar yaşayan şairleri de Fatin tezkiresinden yararlanarak ve kendi tespit ettiği şairleri ekleyerek genişletmiştir.

İnne hazihi tezkiretün ayet-i kerimesinden iktibasen kullanılan tezkire kelimesi, sanki *Tezkire-i Şuara*'ya bir alem olmuştur. *Tezkire* kelimesi ebced hesabına göre hesap edildiğinde (Tezkire-1325), bu eserin yazılış tarihine denk düşmektedir.

Tercümeğe esas alınan Hammer'ın IV. cildindeki şair sayısı 517 olduğu halde 160 sayfalık bu eserde toplam şair sayısı 75'tir. Bu eserde müellif Hammer'e eklediği yerleri veya çıkardıklarını belirtmemiş ancak bazı şairlerin ölüm tarihlerini gerektiği yerlerde dipnot olarak vermiştir.

Örnek 2 (Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba'dan)

Fennî: İsmi Mehmed'dir. Avlonyalı Sadr-ı A'zam Ayas Paşa ahfâdındandır. İstanbul'da tevellüd ve hezâr-fen bir şâir-i nâzûk-sühan olmagla *Fennî* mahlasını ihtiyâr eylemiştir. Evâ'il-i hâlinde tarikat-ı Halvetiyye meşâyihinden ârif-i âgâh Cihângîrî Şeyh Hasan Efendi'den ahz-ı inâbet ve nice müddet hıdmetle tekmîl-i âdâb-ı tarikat eyledi. Bâdehû Burusa Mevlevî-hânesi şeyhi Sâlih Dede Efendi'den mucâz oldu. Andan Âdem Dede Efendi'ye intisâb ile kat-ı makâmât-ı aliyyeye pâ-nihâde-i şitâb ve nihâyet Seyyid Halil Ruhâvî'nin teveccüh-i iksîr-i mürşidâneleriyle kâm-yâb olmuştur.

Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya bir kasîde-i garrâ nazm u takdim etmekle pesendide-i âsafî olarak ol kasîdeye câize olmak üzere ber-vech-i te'yîd cizye kitâbeti inâyet ü ihsân eyledi. Bundan başka sadr-ı müşârunileyh delâletliyle firdevs-âşyân Sultân Mehmet Han-ı Râbi Hazretlerinin dahı huzûr-ı hümayûnlarına dâhil ve şeref-i müsûl-i cihân-bahâ ile musâhib-i şehriyârî rütbesine vâsıl ve eltâf-ı bî-nihâye-i sultânîye nâ'il oldular. Ba'zı ecvibe-i rûh-efzâları *Tezkire-i Şafâyî*'de muharrerdir.

Dâ'imâ binâ ile meşgûl ve bî't-tab her zamân yıkıp yapmaga mâ'il olduğundan şu hâli zâde-i tabî'atı olan eş'ârına bile sirâyet eylemişti. Şu beyt-i latîfî o kâbil eş'arındandır:

Hâne-i zühdi yıkıp etdim esâsından harâb
Nakzı ile hâne-i hammârı tâ'mîr eyledim

Evâ'il-i ömründe Rûmili Hisârı iskelesi kurbunda sâhil-hânesinin harîtasını tanzîm ve resmini tertîb ederek nukûş-ı gûn-â-gûn-ı tâk u revâkını dahı kendi eliyle nakş eyledi. O bânî-i ma'ârifin sâhil-hânesi meşhûr-ı rûzgâr olduğu gibi nâm-ı âlîlerine mensûb olarak o mahalle de *Fennî Burnu* diye nâm kaldı. O sâhil-hâne-i

zîbâda sâkin oldukları hâlde 1120 senesinde vefât eyledi. Kuvve-i nâtika ile mümtâz her hüner ü ma'rifetle ser-firâz oldukdan başka miyân-ı şu'arâda haylice nâm u sâni olup müretteb sâhib-i divân olan üdebâdandır. Vâdî-i târihde dahî nâdire-gûyân-ı zamândan idi. Vefâtından otuz yedi sene akdem Kamanîçe Kal'ası'nın fethine şu:

Yıkıp bin seksen üçde aldı elden
Kamançe mülkini Sultân Mehemmed

târîhini söylemiştir.

Sultân Mehmet Han-ı Râbi Hazretlerinin tarîk-i Mevleviyyeye ziyâde mahabetleri olmagla mukâbele günleri Beşiktaş Mevlevî-hânesine aralıkda teşrîf buyururlar idi. 1097 târihinde Mevlevî-hânenin müceddeden ta'mîrini fermân buyurdıklarından sâhib-i terceme ma'a-târîh yirmi bir beyti hâvî bir manzûme tanzîm ve kendi resm ü hattıyla tekke-i mezbûrun semâ-hânesi etrafına tahrîr ü terkîm eylemiştir ki târih beyti şudur:

Yazdı bu mısra-ı pâkizeyi levh-i câna
Gelelim tekyesine sıdkile Mevlânâ'nın

Bu âsâr-ı dil-ârâ o edîb-i fûnûn-âşnânın yâdigâr-ı tab-ı lebibâneleridir:
Dervîş-meşreb ol ki gönül rahat andadur
Dünyâda derdi gayret-i akrân çeken çeker

Bu âsyâb-ı ışkî ya bir seng-dil çeker
Ya nevbet ile mihnet-i devrân çeken çeker

Giryân görünce Fennî'yi sundı lebin o şûh
Câm-ı merâmı zahmet-i ihvân çeken çeker

Diger: Âşık ki vuzû eylemeye çeşm-i teriyle
Sâ'id olamaz kible-i maksûda yeriyle

Reşk eylerem ol âşık kim bezm-i belâya
Zinet vere fevvâre-i hûn-ı cigeriyle

Âyâ bulunur mı bize bir ârif-i âgâh
Hâk-i teni iksîr ide feyz-i nazarıyla

Diger: Ruhsâr-ı yâre sanma o nev-hat zarar verir
Şeh-bâz-ı hüsnine yeniden bâl ü per verir

İsbât u nefy içinde lebün sırr-ı noktadır
Vardır diyen dehânunı cândan haber verir

Diger: Etdik gıdâ hümâ-yı gama üstühânımız
Olsa aceb mi evc-i felekde mekânımız

Diger: Deryâ-yı ma'siyetde yeter eyledik şinâh
Terk it hevâyı zevrak-ı cismi kenâra çek

Diger: Nikâb-ı zülfi verâsında eglenür gönlüm
Cemâline bakamam def'aten hicâb ederim

Sikender-seyr isen de sedd-i nutk et pîş-i kâmilde
Felâtûn-ı hakikat-bîne nakl-i mâ-cerâ olmaz

Tavla oyununda gâyet meşhûr olan Pervâne-zâde'nin tarîk-i hacc-ı şerîfde vâkı olan irtihâlîne inşâd eylediği şu mersiye dahî letâfet-i tab'ına numûnedir:

Şem-i ümmîd irdi pâyâna
Gitdi âlemden İbni Pervâne

İrdi bâd-ı ecel ana hayfâ
Püf didi sanki şem-i sûzâna

Âzim-i Ka'be-i hakikat olup
Virdi cân-ı azîzini câna

İricek Şam'a şâm olup subhı
Bezm-i fânîden içdi peymâne

Sa'y idüp buldı sâhibü'l-beyti
Cân atup gitdi kurb-ı Rahmân'a

"İrci'î" nagmesin ki gûş edicek
Başladı murg-ı rûhı cev lâna

Tavla-bâz idi bezm-i şâhide
Mazhar idi atâ vü ihsâna

Virdi nerrâd-ı dehre nakd-i dili
Kapu aldı bekâda merdâne

Ka'beteyn-i murâda buldı vusûl
Dü-şes atdı cihânda rindâne

Şeş-der-i çarh içinde buldı küşâd
Seyr edip dehri hâne-bâ-hâne

Afv ola cürmi Fennî'yâ anun
Hem-celîs ola hûr u gilmâna

Mehmet Arslan, *Mehmet Siraceddin-Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba*, Sivas 1994, s. 100-105.

Sadeleştirilmiş Metin

Fennî: İsmi Mehmet'tir. Avlonyalı Sadrazam Ayas Paşa'nın torunlarındanır. İstanbul'da doğdu. Bilgili, zarif sözlü bir şair olduğu için "Fennî" mahlasını tercih etmiştir. İlk zamanlarında Halvetiyye tarikatı şeyhlerinden irfan ve marifet sahibi Cihângirli Şeyh Hasan Efendi'den el aldı ve uzun bir süre hizmet ederek tarikat usullerini tamamladı. Daha sonra Bursa Mevlevihânesi şeyhi Salih Dede Efendi'den icâzet aldı. Sonra Adem Dede Efendi'ye intisap ederek yüce makamlara hızla erişti ve sonunda Seyyid Halil Ruhavî'nin mürşitlere has şifa kaynağı teveccühüne mazhar oldu.

Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'ya güzel bir kaside yazıp sunmakla vezirin beğenisini kazandı. Bu kasideye câize olmak üzere teyit edilen cizye kitabeti bağışlandı. Bunun haricinde adı geçen sadrazamın aracılığıyla cennet-mekân Sultan Dördüncü Mehmet Han Hazretleri'nin de mübarek huzurunda bulundu. Dünya-

ya bedel bu huzurda bulunmanın şerefiyle padişahın musâhipliği rütbesine ulaştı ve sultanın nihayetsiz lütuflarına nail oldu. Cana can katan bazı karşılıklı konuşmaları *Safayî Tezkiresi*'nde yer almaktadır.

Daima yapı işiyle meşgul ve tabiatıyla her zaman yıkıp yapmaya meyilli olduğundan şu hali tabiatının bir eseri olarak şiirlerine bile yansımıştı. Şu güzel beyti bu tür şiirlerindendir:

Züht hanesini yıkıp temelinden harap ettim. Yıkarak şaraphaneyi tamir ettim.

Yaşamının ilk dönemlerinde Rumeli Hisarı İskeleyi yakınındaki yalının planını yaptı ve planını çizerek türlü türlü nakışlarla binanın kemerini ve sundurmasını dahi kendi eliyle nakşetti. O, ilimlerin yapıcısının yalısı o dönemde meşhur olduğu gibi yüce namlarına bağlı olarak o yerin ismi "Fennî Burnu" olarak kaldı. O güzel yalıda oturduğu 1120 senesinde vefat etti. İdrakiyle seçkin, pek çok bilgi ve beceride öne çıkmış olmanın yanı sıra şairler arasında oldukça şöhreti olup mürettep bir divan sahibi olan ediplerdendir. Tarih düşürme sahasında da zamanın nükteli söz söyleyenlerindendi. Vefatından otuz yedi sene evvel Kamaniçe Kalesi'nin fethine şu:

Sultan Mehmet, Kamaniçe mülkünü yıkıp bin seksen üçte elden aldı.

tarihini söylemiştir.

Sultan Dördüncü Mehmet Han Hazretleri, Mevleviliğe olan aşırı sevgisinden mukabele günleri Beşiktaş Mevlevihanesi'ne zaman zaman teşrif ederlerdi. 1907 tarihinde Mevlevihâne'nin yeniden tamirini ferman buyurduğunda adı geçen tarih ile yirmi bir beyitlik bir manzume yazdı. Kendi hattıyla adı geçen tekkenin semâhânesinin etrafına yazdığı tarih beyti şudur:

Gönül levhasına bu hâlis mısraı yazdı. Temiz bir yürekle Mevlâna'nın dergâhına girelim.

Bu gönül alıcı eserler o sanatkâr edibin zeki tabiatının yadigârlarındandır.

Derviş tabiatlı ol; çünkü gönül rahatlığı ondadır. Dünyada derdi akranlarını çekemeyenler çeker.

Bu aşk değirmenini ya bir taş yürekli sevgili çevirir ya da sırayla zamanın derdini çeken çevirir.

O şuh, ağlayan Fennî'yi görünce dudağını sundu. İstek kadehini sadık dostların zahmetini çeken içer.

Diğer: Gözüniün yaşıyla abdest almayan âşık, maksat kiblesine hakkıyla ulaşamaz.

Kanlı ciğerinin fıskiyesiyle bela meclisini süsleyen o aşığı kıskanıyorum.

Acaba, beden toprağını bakışının feyziyle iksir edebilecek bilgili bir ârif bize de bulur mu?

Diğer: Yarın yanağına o yeni bitmiş ayva tüyü zarar verir sanma. O, güzellik doğanına yeniden kol kanat verir.

Dudağın nefy ü isbat için noktanın sırrıdır. Ağzının var olduğunu söyleyen candan haber verir.

Diğer: Gam hümasına kemiğimizi gıda ettik. Yerimiz, gökyüzünün zirvesinde olsa şaşılır mı?

Diğer: İsyân denizinde yeterince yüzdük. Nefsin isteğini bırak, beden sandalını kenara çek!.

Diğer: *Gönlüm, iki yanağa sarkan saçının yüz örtüsü âleminde eğlenir. Tekrar güzel yüzüne bakamam, utanırım.*

İskender seyrinde de olsan kamil insanın huzurunda sus! Hakikati gören Eflatun'a macera nakletmek olmaz.

Tavla oyununda oldukça meşhur olan Pervâne-zade'nin mübârek hac yolunda meydana gelen vefatı üzerine söylediği şu mersiye de onun muzip tabiatına örnektir:

Umut mumu söndü. Pervane-oğlu dünyadan göçtü

Ecel rüzgârı ona ulaştı, vah vah! Sanki yanan muma püf dedi

Hakikat Ka'besi'ne yönelip, biricik canını sevgiliye verdi

Sabahı akşam olduğunda Şam'a ulaşacak. Dünyadan (ahiretten) bir kadeh içti.

Gayret edip mülkün Sahibini buldu. Rahman'ın huzuruna can atarak gitti.

Fecr suresinde geçen "dön" sedasını duyduğunda, gönül kuşu dolaşmaya başladı.

Şahlar meclisinde tavla oyuncusu idi. Lütuf ve ihsana sahipti.

Devrin en iyi tavlacısına can servetini verdi. Ebedî yaşamdan yiğitçe "kapı aldı".

Muradın iki Ka'besine (Kabeteyn: 1. İki Kabe 2. İki zar) ulaştı. Rintçe dünyada "düşüş" attı.

Dünyayı karış karış gezdi. Feleğin tavla kutusunda huzur buldu.

Ey Fennî, onun günahı affolsun. O hür ve gilmânlarla ile dost olsun.

ALİ EMİRÎ-ESAMÎ-İ ŞUARA-YI AMİD

Ali Emirî, Diyarbakır'da doğdu. Şair Saim Seyyit Emirî Çelebi'nin torunlarından Seyyit Mehmet Şerif Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra Mardin'e gitti. Burada bazı müderrislerden üç yıl kadar çeşitli dersler aldı ve kısa zamanda Arapça ve Farsçasını ilerletti. Bu arada eski tarzda şiirler yazmaya başladı. 1875'te telgrafçılık kurslarına katılarak telgrafçı oldu. Devletin çeşitli kademelerinde çeşitli vilayetlerde görev yaptı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Tasnif Komisyonu'nun başında bulunduğu sırada da kendi adına izafe edilen *Ali Emirî Tasnifini* meydana getirdi. Aynı zamanda Vakıflar Nezareti'ne uzun vicdannameler yazdı; eski eserlerin bakımsızlık ve ihmaliyle dile getirerek kamu vicdanını temsil etti. 23 Ocak 1924'te öldü. Mezarı Fatih Camii haziresindedir.

http://www.milletkutup.gov.tr/ali_efendi.html adresinden Ali Emirî ile ilgili çeşitli bilgilere ulaşabilirsiniz.

INTERNET

Hayatı boyunca gittiği her yerde kitap toplayan Ali Emirî Efendi, bilimsel ve edebî faaliyetlerini emekliliğinden sonra daha da hızlandırmıştır. Bir ara, eski Oğuz şehri olan Cend'e kadar giderek birçok değerli eser ve vesika toplamış, Kırşehir muhasebecisi iken de masrafları kendisinden, işçiliği dervişlerince karşılamak üzere Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nı tamir ettirmiştir. Orta seviyede bir şair, usta bir münekkittir olan Ali Emirî Efendi'nin asıl büyük yanı, hayatı boyunca toplamış olduğu paha biçilmez değerde kitaplardan oluşan kütüphanesini, Fatih'te kendi kurduğu Millet Kütüphanesi'ne bağışlamasıdır. Bu kütüphaneye çoğu nadir ve tek nüsha olan 16.000 cilt eser vakfetmiş; ölümüne kadar da bu müessesenin müdürlüğünü yapmıştır. Ali Emirî'nin önemli hizmetlerinden biri de Kaşgarlı Mahmut'un o zamana kadar ele geçmeyen meşhur *Divanü Lügati't-Türk* adlı eserini bulması ve bilim âleminin hizmetine sunmasıdır. Bütün bu faaliyetleri arasında biyografi ve tezkire türünde birçok eser kaleme almış, bazı eski eserleri de *Nevadir-i Eslaf* adı altında haşiyelerle yeniden yayımlamıştır.

Eserleri

Cevahirü'l-müluk: Başta devrin sultanı Abdülhamit'e olmak üzere, Osmanlı padişahlarına yazılmış övgüler ile Osmanlı padişahlarının, bazı şehzadelerin Türkçe, Arapça ve Farsça bazı şiirlerini ve tarihlerden örnekler topladığı eseridir. *Divan*: Şiirlerinin toplandığı bir eserdir. *Durub-ı Emsal*: Atasözlerini topladığı bir eserdir. *Ezhar-ı Hakikat*: Bir nasihat kitabıdır. Levamihü'l-hamidiyye Ali Emirî, II. Abdülhamit'i övmek ve tebrik etmek için yazdığı kasideleri toplamıştır. Musahabe-i Edebiyye: Ali Emirî Efendi Yahya Divanı'nın yayını eleştirdiği yazılarının adıdır. *Osmanlı Vilayet-i Şarkiyesi*: Doğu illerini nüfus, coğrafya, ürün, ithalat ve ihracat, kasaba ve köy, tarihçe ve tarihi eserlerini ele aldığı bir eserdir. *Mir'atü'l-fevâid*: *Diyarbakır'ın yetiştirdiği meşhurları anlatır. Sadece elif harfi yazılmıştır (İstanbul 2014). Tezkire-i Şuara-yı Amid*: *Esami-i Şuara-yı Amid* adlı çalışmasının geliştirilmiş halidir. Üç cilt olarak tasarlanan çalışma bitirilememiş ve 79 şairle sınırlı kalmıştır. Bu iki çalışma birleştirilerek basılmıştır (Adak 2012). *Vesâikü'l-asar*: İlk önce Osmanlı şairlerinin nazirelerinden birer ikişer beyit toplamaya başladığı ve sonra nazire olmayan eserlerden de örnekler alıp yayınlamaya başladığı eserdir. *Yemen Hatıratı*: Yemen ile ilgili gözlemlerine dayanan bir eserdir.

Ali Emirî'nin biyografik eserlerden en önemlisi *İşkodra Vilayeti Osmanlı Şairleri* ve *Esami-i Şuara-yı Amid*'dir.

İşkodra Vilayeti Osmanlı Şairleri: Ali Emirî bu tezkiresini, ön sözünde belirttiği üzere maliye müfettişi olarak İşkodra'ya ikinci gidişinde, İşkodra'da şiir söyleme geleneğini öğrenmesi üzerine yazmıştır. Eser, yayınlandı (Karateke 1994).

Esami-i Şuara-yı Amid, *Mir'atü'l-fevâid* adlı tezkiresinin, sadece şairleri kapsayan bir özettir. Diyarbakır'da yetişen şairlerin biyografisini ihtiva eden bu eserde iki yüz on bir şair yer alır.

Örnek 3 (*Esami-i Şuara-yı Amid*'den)

Gayûr: Tercümesi sebk eden Refî-i Kâlâyî'nin mahlası idi. Lebibzâde Refî-i Amidî'nin Der-sââdet'e vürûdünden nâşi mahlaslarda iltibâsı vâki olduğundan 1217 senesindeki ibtidâ-yı tahallüsüne târihtir. Bu mahlası vaktin şuarâsı tezyîfe kalkışdıklarından Refî-i Kâlâyî mahlaslarıyla inşâ vü eş'ara mecbûr olmuştur. İskât-ı mahlas eylediginden dolayı da Sürûrî'nin bir çok mu'âhezâtına hedef oldu. Gerçi tebdîl-i mahlas eyledi. Fakat mecmû'alarda bu mahlasla bir çok âsârı bâkî kaldı. Ez-cümle manzûrumuz olan bir mecmû'a-i edebiyede dahı hatt-ı destiyle li-rakamehû Gayûr-ı Amidî mahlasıyla birçok ebyât u eş'arı manzûrumuz oldu. Şu iki beyt hatt-ı destiyle olan âsârından tahrîr olunmuştur.

Seher gülzâra vardım seyr edip âsâr-ı Sübhânî
Tecellîzâr kılmış bâğı gördüm nûr-ı Yezdânî

Diger: Gaminla lâle-âsâ âşıkın dil-hûn iken cânâ

Yine ol gamze-i gammâz zahm açmakda pey-der-pey

Hasan Yılmaztürk, *Esami-i Şu'ara-yı Amid*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul 1999, s. 54.

Sadeleştirilmiş Metin

Gayûr: Daha önce biyografisi yazılan Refî-i Kâlâyî'nin mahlasıdır. Lebibzade Diyarbakırlı Refî'nin İstanbul'a gidişinden dolayı mahlaslarda karışıklık olduğundan 1217 senesindeki ilk mahlaslarına tarihtir. Bu mahlası çağdaşı olan şairler alaya aldıklarından Kâlâ-dil, Refî-i Kâlâyî mahlaslarıyla nesir ve şiir yazmaya mecbur olmuştur. Mahlas değiştirdiği için de Sürûrî'nin birçok kınamasına hedef oldu. Her ne kadar mahlas değiştirdi ise de mecmualarda bu mahlas ile birçok eseri kaldı. Kî-

sacası bizim gördüğümüz bir edebi mecmuada da kendi el yazısı ile Gayûrî-i Amîdî mahlası ile birçok beyit ve gazelini gördük. Şu iki beyit kendi el yazısı ile olan eserlerinden alınmıştır.

Sabahleyin bahçeye çıkıp Tanrı'nın eserlerini seyre dalınca Allah'ın nurlarının bahçeye yansıdığını gördüm.

Âşıkların senin derdinle lâle gibi gönülleri yaralı iken yine o fitnecinin bakışları yeni yaralar açmakta.

İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL- SON ASIR TÜRK ŞAİRLERİ

İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1870- 1957), edebiyat tarihçisi, hâl tercümesi yazarı, araştırmacı. Yusuf Kâmil Paşa'nın mühürdarlarından Emin Paşa'nın oğludur. İlk öğrenimini babasından ve Mehmet Âkif Ersoy'un babası İpekli Tahir Efendi'den yaptı. Hattatlık icazeti aldı. Hukuk tahsil etti. Tefsir, hadis ve Farsça dersleri aldı. Musîkî ile ilgilendi. Arapça ve Fransızca öğrendi. Babasının memuriyeti dolayısıyla Adana, Sivas, Elazığ, Ankara, İzmir ve Adaları gezdi. Çeşitli memuriyetlerde bulundu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra evi işgal edilerek değerli yazma ve basma eserleri tahrip edildi, yakıldı, alındı, satıldı.

Evkaf nâzırı Hayri Efendi'nin teklifi ile Evkâf-ı İslâmiye Müzesi (İslâm Eserleri Müzesi)'ni kurdu (1914). Çeşitli çalışmalarından dolayı Alman İmparatoru II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan Kralı Şarl, İran şahı Ahmet tarafından nişanlar verildi. Maarif vekili Hasan Âlî Yücel tarafından Kütüphaneler Tasnif İşleri İlmî Müşavirliği'ne getirildi. 87 yaşında öldü. Kabri Merkez Efendi Mezarlığı'ndadır.

Çocukluğunda arkadaşı Mehmet Âkif ile şiir söylemeye başladı, yazı hayatına atıldı. Çeşitli gazetelerde yazılar yazdı. Mahmut Celâleddin Paşa, Hersekli Ârif Hikmet, Musa Kâzım'ın yardımı, Mehmet Âkif, Yenişehirli Hüseyin Hâşim, kendi kardeşi Ahmet Tevfik, Halil Edip ve Ispartalı Ağlarcazade Hakkı'nın ortaklığı ile Resimli Gazete'yi çıkardı. Çocukluğundan beri topladığı koleksiyonunu İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışladı.

Eski eşyalara karşı sevgi dolu mizacı, ona önemli belgelerin suretini çıkarttırmış, not ettirmiş, önemli olayları kaydettirerek yayımlatmış ve bu merakı, bilimsel titizliği onu güvenilir bir kişi haline getirmiştir.

Eserleri

Edebiyat, hal tercümesi, kitabiyat, tarih konularında pek çok araştırma yaptı, bazı konuları aydınlığa çıkaran makale ve kitaplar yazdı. Hal tercümeleri: *Kemalü'l-hikme*: Hersekli Ârif Hikmet'in hayatını anlatır. *Kemalü'l-ismet*: Sultan II. Abdülhamit'in kitapçılarından İsmet Efendi'nin hayatına dair bir eserdir. *Kemalü'l-meşahir* (*Meşahir-i Mechule*): Çeşitli mesleklere dair bazı kişilerin hayatlarını anlatır. *Tarihçe-i Evkaf ve Teracim-i Ahval-i Nüzzar*: Evkaf nezareti ve nazırları hakkında bir çalışmadır. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar* (*Kemalüs-südur*): Hadikatü'l-vüzerâ'nın zeyli olan Verdü'l-hadayık'ın zeylidir. *Son Hattatlar* (*Kemalü'l-hattatin*) Süleyman Saadetin Efendi'nin hattatları anlattığı *Tuhfe-i Hattatin* adlı eserine ektir. *Hoş Sada*, 1785'ten bu yana yetişen musiki ustalarının hayatı ve eserlerini içerir. *Hikâye: Sabih*: Namık Kemal'in *Cezmî* adlı romanının taklidi bir eserdir. *Bir Yetimin Sergüzeşti*: Selanik'te *Mütela* gazetesinde tefrikadır. Neşirleri: *Divan-ı Yahya*: Şeyhülislâm Yahya'nın hayatı ve şiirleri ile ilgili eserdir. *Divan-ı Hikmet*: Hersekli

Ârif Hikmet'in hayatı ve şiirleri hakkında bilgileri içerir. *Divan-ı Galib*: Leskofçalı Galib'in hayatı ve şiirlerine dair bilgiler verir. *Menakıb-ı Hünerveran*: Gelibolulu Mustafa Âli'nin hayatını ve *Menakıb-ı Hünerveran* adlı eserini konu edinen önemli bir eserdir. *Tuhfe-i Hattatin*: Müellifi Müstakimzade Efendi'nin hayatı ve gözden geçirilmiş metni ihtiva eder.

Diğer Eserleri: *Hulasa-i Ziraat, Ahlak, Ravzatü'l-kemal, Menafius-savm, Kamil Paşa'nın Sadareti ve Konak Meselesi*.

Basılmamış Eserleri: *Feyz-i Cevat*: Siyasî, hukukî ve tarihî konuları içerir. *Vefeyat-ı Rical*: Son asırda vefat eden bazı önemli kişilerin vefat tarihleri, hayatları, mezarlarını anlatır. *Kemalü'l-kamil*: Yusuf Kâmil Paşa'nın hayatını anlatır. *Gelenbevî*: Gelenbevî İsmail Efendi'nin hayatı anlatır. *Kemalü'l-kiyase fi Keşfisiyase*: Siyasî, idarî, hukukî, tarihî konuları içerir. *İzzü'l-kemal*: İzzettin Bey'in hayatına dair bir eser. *Nuru'l-kemal*: Yeni Osmanlılar'ın kurucularından Nuri Bey'in hayatını nakleder. *Kemalü's-safvet*: Şair Safvet Efendi'nin hayatı ve şiirlerinden bazılarını içerir. *Kemalü'l-makal*: Makalelerdir. *Kemalü'l-letaiif*: Fıkralardır. *Lemaatü'l-kemal*: Tasavvufia ilgili sözlerdir. *Nadi-i Şuarâ*: Manzum bir eserdir. *Lübbü'l-lüga, Lagvü'l-lüga, Mevzun Sözlere* diğer eserleridir.

Son Asır Türk Şairleri: Asıl adı *Kemalüş-şuara* olan *Son Asır Türk şairleri*, Osmanlı şuara tezkireciliğinin son örneğidir. Giriş kısmında tezkire geleneğimiz hakkında bilgiler verilmektedir. Yazar, tezkireciliğin hattatlar ile ilgili kolunda *Son Hattatlar*, musikişinaslar ile ilgili kolunda *Hoş Sada*; sadrazamlar ile ilgili kolunda *Son Sadrazamlar* adlı kitapları neşretmiş; *Son Asır Türk Şairleri* de bu çalışmanın bir başka tarafını tamamlamıştır. "Son" kelimesinin eserlerinin başında yer alması esasen bir devrin ve bir geleneğin de sona erdiğine işaret etmektedir. Fatin Tezkiresi zeyli olan *Son Asır Türk Şairleri* içinde 574 kişi yer almaktadır. 1853 tarihinden eserin basıldığı yıla kadar gelinmiştir. Ali Şir Nevayî'nin *Mecalisü'n-nefais*'i ile başlayan şuara tezkireciliği geleneğinin Son Asır Türk Şairleri ile son örneği verilmiştir.

İbnülemin kendinden önce gelenlerden farklı olarak diğer kitaplarında olduğu gibi, bu eserlerinde de zaman zaman kaynaklara başvurur, iktibaslar yapar, belgelere işaret eder. Bu tavrı ile modern tarihçilere yaklaştığı söylenebilir. Bu *objektif olma* gayretlerine rağmen İbnülemin'in tam anlamı ile neslinin son temsilcisi olduğuna, ele aldığı şahıslar hakkındaki değerlendirmeleri tanıktır. Bu kişilerden bazılarının hayat hikâyelerini en küçük ayrıntıya kadar verirken, bazılarına özen göstermez. Dikkat edilirse kimseyi ne tam övmüş, ne de tam yermiştir. Hakkında bilgi verdiği kişiler ölmüş olsalar bile onlarla konuşuyormuş gibi, dipnotları düşer, hücumlarda bulunur, nükteler savurur. Maddeleri süsler, hikmetler ve beyitlerle donatır. Bununla da yetinmez geleneğe uygun olarak bahis mevzuu olan kişi hakkındaki nükte ve fıkraları sıralar. Şiirlerinden bol bol örnekler verir. Eserlerinin isimlerini sayar. Bunlar arasında dikkate değer olanları bilhassa öne çıkarır. İbnülemin'in hususi üslubu geleneğin sıcak, sevimli, nükteli, insanı hemen saran; buna karşılık şairlik ve şiirlerinin değerlendirilmesinde objektif olmaktan çok duygusallığa varan bir tutum sergiler. Kızdığı veya sevdiği kişileri bu üslup içinde tanımak çok kolaydır. Yine de hırçın, vefasız, kaba ve düşmanca bir ifadeye rastlamak kolay değildir. Şaka ve nüktelerine geleneğin bütün inceliği son parıltıları ile yansımaktadır. İbnülemin Mahmut Kemal ele aldığı kişileri seçerken, değerlendirirken -kendi kişisel sorunlarını da karıştırarak- aynı üslubu kullanmıştır. Kendinden öncekilerden biraz daha farklı olarak sık sık kaynaklara başvurması, alıntılar yapması onun çağdaş anlamda tarihçiliğinin, belgelere önem verişinin bir özelliğidir. Söz

konusu ettiği kişilerden bazılarının hayat hikâyelerini en ufak ayrıntısına kadar belirtmek konusunda özen gösterdiği dikkati çekmektedir. Bunların çoğu yakından tanıdığı, bir kısmı da şu veya bu münasebetle ilgilendiği kişilerdir.

Örnek 4 (Son Asır Türk Şairleri'nden)

Ordulu Tıflı: Hasan Tahsin Tıflı, Hasan Paşa oğlu namıyla anılan nüvvaptan Hasan Sıdkî [Efendi]'nin oğludur. 1849'da babasının naip bulunduğu Mudurnu kasabasında doğdu.

1864'te yeni açılan Amasya rüşdî mektebine devam etti. 1868'de Trabzon vilâyeti mektubî kalemine girdi. Kura ile Erzurum'a gitti. Dördüncü meclis-i ordu kitabetine çalıştı. Beş ay sonra Trabzon'a döndü. Muahharan babasının naip bulunduğu Giresun'a gitti.

1870'te Ordu kazası tahrirat kitabetine, ertesi sene Amasya mahkeme-i kebirî ikinci kitabetine tayin kılındı. Bir ay sonra memuriyeti lağv olundu.

Bilahere Mecidözü malmüdürlüğünde, Fatsa nahiyesi naip vekilliğinde, Ordu âşar emaneti baş kitabetine, Tirebolu malmüdürlüğünde istihdam edildi.

Rus harbinde gönüllü olarak askere iltihâk etti. Hizmetine mükâfeten asakir-i muavine kolağalığı rütbesi verildi. Muharebenin sonunda Ordu'ya gitti. Ferahlı ambar memuru, Ordu ser-tahsildarı, bidayet mahkemesi başkâtibi, ikinci defa Ordu tahrirat kâtibi oldu. Bir müddet sonra istifa ederek köyü olan Büben (Topluca)'e çekildi, ziraatla meşgul oldu.

Muahharan Ordu belediye riyasetine, Hendek âşar memurluğuna nasb olundu. Köyünde kendi parasıyla yaptırdığı on sekiz odalı ve kütüphaneli medresede ders vermeye başladı. Haiz olduğu salise rütbesi 1316'da ilmiye rütbesine tahvil ile Edirne paye-i mücerredî tevcih ve Ordu kazası müftülüğüne tayin olundu.

1908'de fûcaeten vefat etti. Arap ve Fars lisanlarını okur, yazar, meclis-ârâ, hoşgû bir zat olduğu rivayet olunuyor. Hal ve mevkiine ve muhitine göre manzumeleri takdire şayandır. Daha müsait bir zeminde yaşamış, büyük şairlerle ihtilal olsaydı; güzel manzumeler vücuda getirebilirdi.

Hâlini görsem o yârin zâr ü nâlân olsa da
Kendi gibi bir perî-ruhsâra hayrân olsa da

O sevgilinin ağlayan inleyen durumunu görsem. Kendisi gibi peri yüzlü güzele âşık olsa.

Hâtem-i engüş ü nâza eylemez yine kabûl
Eşk-i çeşmim gayret-i la'l-i Bedehşân olsa da

Gözyaşlarım, Bedahşân şehrinde çıkan kırmızı lal taşını kıskanarak o taşın rengi gibi kırmızı aksa da sevgilim naz parmağının yüzüğüne takmak istemez.

Bir nefes etmem ferâmûş âfitâb-ı hüsnünü
Hicr-i gamzenle mekânım sahn-ı zindân olsa da

Sevgilim senin etkili bakışınla yerim zindanın tam ortası olsa da senin bir güneşe benzeyen güzelliğini bir an olsun unutmam.

Cezb-i aşkınla ser-i kûyundayım sâbit-kadem
Fitne-i çeşmin ile her günde bir kan olsa da

Sevgilim, senin gözün kargaşa meydana getirse de senin aşkının çekiciliği ile senin bulunduğun yerde beklemekte kararlıyım.

Eylesin her meclisinde yine hazm ü ihtiyât
Tıflıyâ cemiyet-i adâ perîşân olsa da

Ey Tıflî, düşmen topluluğu yani sevgilime ilgi duyanlar, darmadağınık olsa da yine de her meclisinde tedbirli davranırsın.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1988, C.4, s. 1903-1905.

NAİL TUMAN-TUHFE-İ NAILÎ

Nail Tuman (1875- 1968)'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Mehmet Ragıp Bey'in oğludur. Tuman, toplam 31 yıllık memuriyet hayatında Dışişleri Bakanlığı'nın çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. Tuman'ın vefatına kadar süren kırk senelik emeklilik döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1935'te kurulan İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu'nda üye olarak çalıştığı bilinmektedir. Tuman, bir yandan komisyonda çalışırken, bir yandan da yazacağı eserlerle ilgili araştırma ve incelemelerde bulunmuştur. Kütüphanelerde geçen verimli bir emeklilik döneminden sonra seksen üç yaşında İstanbul'da 1958 yılında vefat etmiştir.

Nail Tuman, popüler bir edebiyatçı olmadığı için geniş kitlelerce tanınmasa da yazdığı kaynak kitaplarla edebiyat tarihçilerimiz ve akademisyenler tarafından çok iyi bilinen önemli bir bibliyografya ve biyografi yazarıdır.

Eserleri

Onun şimdiye kadar ikisi yayınlanmış dört eseri vardır. Bu biyografi ve bibliyografik çalışmaları şunlardır:

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Katalogu: İstanbul kütüphanelerinde bulunan ve beş mesneviden oluşan hamselerin el yazmalarını tanıtan bir eserdir.

Türk Musikişinasları Tarihi: Mehmet Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî*'ye benzer bir tertiple kaleme aldığı eserdir. Musikişinaslarımızın biyografileri ile ilgilidir.

Lügat-ı Tarihiye: Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* gibi kültür tarihi sözlüğü mahiyetindedir.

Tuhfe-i Nailî: Nail Tuman'ın asıl şöhretini sağlayan eseri *Tuhfe-i Nailî*'dir. Eser, 1949'da tamamlanmıştır. Tuman *Tuhfe*'de, şuara tezkireleri başta olmak üzere, 75 kaynak eserdeki bilgileri tarayarak, şairlerin biyografilerini alfabetik sıra ile ve sistematik olarak özetlemiş, biyografik kaynaklarda zikredilmeyen, fakat kütüphanelerde kendisinin tespit ettiği şairleri de eserine almıştır. Biyografilerde özellikle şairlerin ad, lakap ve mahlaslarını, meslek ve görevlerini, eserlerini, doğum ve ölüm tarihleri ile yerlerini belirtmeye özen göstermiş, bu konuda çelişen bilgilere dikkat çekmiş, doğru olanı kaydetmiştir. Şairlerin şiirlerinden örnek beyitler zikrettikten sonra, şairlerle ilgili bilgileri aldığı kaynakları, cilt ve sayfa numaralarını belirterek göstermiştir. Böylece, bir şairle ilgili olarak, daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak isteyen araştırmacılara kolaylık sağlamıştır. Her biyografiden sonra ilgili eserleri cilt ve sayfa numarasıyla anmıştır. Yazar, her zaman eserlerin tam adını yazmamakla birlikte, tutarlı bir kısaltma da kullanmıştır. Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî*'yi kaleme alırken yararlandığı kaynakların başında tezkireler gelmektedir. Yazar, tezkirelere girmeyen fakat kütüphanelerde divanlarını veya şiirlerini gördüğü şairlerin biyog-

raflerini de eserine almıştır. Bu biyografilerdeki bilgiler doğrudan şairin eserinden çıkarılmış ve kütüphanelerde görülebilen eserlerinin künyesi verilmiştir.

Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe*'yi, Divan şairlerinin muhtasar biyografilerini ortaya koymak amacıyla hazırlamıştır. Bununla birlikte, tasavvuf ve âşık edebiyatına mensup şairlere de yer vermiştir. Ayrıca o bu eserde, edebî bir eser kaleme almadığı halde tasavvuf tarihinde önemli yeri olan bazı kişileri de ele almıştır. Bütün bu özelliklerinden dolayı müellif, *Tuhfe*'sine, Türk edebiyatı tarihiyle uğraşan her araştırmacının vazgeçemediği bir başvuru kitabı niteliği kazandırmıştır. Eser, Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı tarafından bir dizinle birlikte tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (2001).

Örnek 5 (*Tuhfe-i Naili*'den)

Refî'i veya Gayûr veya Kâlâyî: Refî Mehmet Emin Kâlâyî. Bir kumaşçının oğludur. Bu münâsebetle Kâlâyî mahlası almış ve mu'ahharan Lebîb-zâde Refî ile def-i iltibâs zımında mahlasını Gayûr ile istibdâl etmiştir. İstanbullu. 1157 târihinde İstanbul'da doğdu. Vefâtı 27 Safer 1237 Topkapı hâricinde medfûndur. Kıbrısîzâde İsmâ'il Hakkı Efendi'nin "Aldı Hak'dan câme (cân)-ı Kâlâyî kumâş-ı cenneti mısraî" vefâtı târihidir.

Elbette komaz âşıkı şeb-i târ-ı gam içre
Bir dilde tulû eylese meh-tâb-ı mahabbet

Tâat-ı bisyâra bakmazlar hulûsun var ise
Sende ancak bir rızâ-yı pâk-i rahmândır garaz

Seher gülzâra vardım seyr edip âsâr-ı Sübhân'ı
Tecellî zâr kılmış bâğı gördüm nûr-ı Yezdânî

Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili*, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu (Türk Ansiklopedisi) Ktp., B. 870, C. I, s. 368-369.

Sadeleştirilmiş Metin

Bu münasebetle Kâlâyî mahlasını almış, daha sonra da Lebîbzade Refî ile mahlasları karışmasın diye kendi mahlasını Gayûr olarak değiştirmiştir. İstanbullu. 1157 tarihinde İstanbul'da doğdu. Ölümü 27 Safer 1237. Topkapı dışında gömülüdür. Kıbrısîzade İsmail Hakkı Efendi'nin

Kâlâyî'nin *canı Tanrı'dan elbiselik için cennet kumaşı aldı*, mısraî ölümüne tarihtir.

Bir gönülde sevgi mehtabı doğsa bu ılık elbette âşık olanı gamın karanlık gecesi içinde bırakmaz.

Senin samimiyyetin varsa çok ibadete bakmazlar; maksat Allah'ın rızasıdır.

Sabahleyin bahçeye çıkıp Tanrı'nın eserlerini seyre dalınca Allah'ın nurlarının bahçeye yansıdığını gördüm.

Tezkire geleneğine bağlı olmakla birlikte modern biyografiye de geçişi müjdeleyen eserleri ve bunların yazarlarını öğrendiniz mi?

SIRA SİZDE

Özet

Bu dönemdeki tezkirecilik geleneğinin önceki dönemlerden biraz farklı bir anlayışla sürdürüldüğünü fark edebilmek

Bu yüzyıl bir taraftan değişerek devam etmekte olan geleneksel çalışmalara imkân verirken bir yandan da Batı kültürü aracılığı ile kendine yer bulan edebiyat tarihi örneklerine imkân veren bir dönemdir. Artık hayatımızın her alanında karşımıza çıkan ikilem, bu konuda da kendine yer bulur.

Tezkire yazarları önlerinde 16. yüzyıldan itibaren geniş bir birikim gördükleri için artık sadece çağları için değil bütün Osmanlı tarihi için eserler vermeyi düşünmüşlerdir.

Bu dönemde kimi biyografik eserlerin gazetelerde tefrika edilmesi, Faik Reşat'ın Eslâf adlı eserinde şairlerin alfabetik olarak değil, kronolojik olarak dizilmesiyle tezkirecilik geleneğinde şekil açısından farklılıklar görülmüştür. Yine bu dönem tezkirelerinde kimi yöntem farklılıkları da ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda tezkirelerde yeni biyografik bilgilere ve şiirlere az yer verildiğini ve bilgilerin aynen tekrarlandığını görmüştük. Bu yüzyılda özellikle İbnülemin kendi döneminin fotoğrafını çekerek hem yeni isimleri bu geleneğe dâhil etmiş; hem de batılı modern biyografiye geçişin örneklerinden birini vermiştir. İbnülemin kendinden önce gelenlerden farklı olarak diğer kitaplarında olduğu gibi, bu eserlerinde de zaman zaman kaynaklara başvurur, iktibaslar yapar, belgelere işaret eder. Bu tavrı ile modern tarihçilere yaklaştığı söylenebilir.

Faik Reşat, edebiyat tarihi çalışmaları olan birisidir. Pek çok edebî eser meydana getirmiştir. Eslâf adlı eserini, tezkire olarak takdim eder. Bu çalışma, Hazine-i Fünun mecmuasında çıkan yazı serisinin kitaplaştırılmış şeklidir. Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba Mehmet Siraceddin'in tek eseridir. Hammer'in eserinin dördüncü cildini eksiklerini tamamlamak ve yanlışlarını düzeltmek suretiyle tercüme etmiştir. Ali Emîrî, Esamî-i Şuara-yı Amid adlı tezkiresinin dışında pek çok alanda eser vermiştir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal edebiyat, hal tercümesi, kitabiyyat, tarih konularında pek çok araştırma yapmış, makaleler yazmıştır. En önemli eserlerinden biri, Son Asır Türk

Şairleri'dir. Nail Tuman, Tuhfe-i Nailî adlı eserinde Şairlerin şiirlerinden örnek beyitler zikrettikten sonra, şairlerle ilgili bilgileri aldığı kaynakları, cilt ve sayfa numaralarını belirterek göstermiştir. Ayrıca kaynaklardan aldığı bilgilerin çelişkilerini göstermiştir. Tezkirelerdeki latife kavramı altında anlatılanları eserine almamıştır.

Hammer gibi yabancı araştırmacıların da Türkçe şuara tezkireleri ile ilgilenmeye başladığını gözlemleyebilmek,

Aslen Avusturyalı bir tarihçi olan Hammer, Osmanlı tarihi üzerine kaleme aldığı 10 ciltlik eserinde ve dört ciltlik Osmanlı Şiir Tarihi'nde kronolojik olarak şair biyografilerine yer vermiştir. Mehmet Siraceddin Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba adlı eserini Hammer'den tercüme etmiştir.

Tezkire geleneğinin modern biyografi yazımına dönüşümünün ilk örneklerini tanıyabilmek

Asıl adı Kemalü's-şuara olan Son Asır Türk şairleri, Osmanlı şuara tezkireciliğinin son örneğidir. Giriş kısmında tezkire geleneğimiz hakkında bilgiler verilmektedir. Yazar, tezkireciliğin hattatlar ile ilgili kolunda Son Hattatlar, musikişinaslar ile ilgili kolunda Hoş Sada; sadrazamlar ile ilgili kolunda Son Sadrazamlar adlı kitapları neşretmiş; Son Asır Türk şairleri de bu çalışmanın bir başka tarafını tamamlamıştır. "Son" kelimesinin eserlerinin başında yer alması esasen bir devrin ve bir geleneğin de sona erdiğine işaret etmektedir. Fatin Tezkiresi zeyli olan Son Asır Türk Şairleri içinde 574 kişi yer almaktadır. 1853 tarihinden eserin basıldığı yıla kadar gelinmiştir. Ali Şîr Nevâyî'nin Mecalisü'n-nefais'i ile başlayan şuara tezkireciliği geleneğinin Son Asır Türk Şairleri ile son örneği verilmiştir.

Nail Tuman'ın asıl şöhetini sağlayan eseri Tuhfe-i Nailî'dir. Eser, 1949'da tamamlanmıştır. Tuman, Tuhfe'de, şuara tezkireleri başta olmak üzere, 75 kaynak eserindeki bilgileri tarayarak, şairlerin biyografilerini alfabetik sıra ile ve sistematik olarak özetlemiş, biyografik kaynaklarda zikredilmeyen, fakat kütüphanelerde kendisinin tespit ettiği şairleri de eserine almıştır. Biyografilerde özellikle şairlerin ad, lakap ve mahlaslarını,

meslek ve görevlerini, eserlerini, doğum ve ölüm tarihleri ile yerlerini belirtmeye özen göstermiş, bu konuda çelişen bilgilere dikkat çekmiş, doğru olanı kaydetmiştir. Şairlerin şiirlerinden örnek beyitler zikrettikten sonra, şairlerle ilgili bilgileri aldığı kaynakları, cilt ve sayfa numaralarını belirterek göstermiştir. Böylece, bir şairle ilgili olarak, daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak isteyen araştırmacılara kolaylık sağlamıştır. Her biyografiden sonra ilgili eserleri cilt ve sayfa numarasıyla anmıştır. Yazar, her zaman eserlerin tam adını yazmamakla birlikte, tutarlı bir kısaltma da kullanmıştır. Nail Tuman'ın Tuhfe-i Nailî'yi kaleme alırken yararlandığı kaynakların başında tezkireler gelmektedir. Yazar, tezkirelere girmeyen fakat kütüphanelerde divanlarda şiirlerini gördüğü şairlerin biyografilerini de eserine almıştır. Bu biyografilerdeki bilgiler doğrudan şairin eserinden çıkarılmış ve kütüphanelerde görülebilen eserlerinin künyesi verilmiştir.

Kendimizi Sınavalım

Osmanlı şair ve âlimlerinin hâl tercümeleriyle manzum eserlerinden örneklerin verildiği eser, yazarın Hazine-i Fünun mecmuasında çıkan yazı serisinin herhangi bir kronolojik veya alfabetik tasnif yapılmadan kitaplaştırılmış şeklindedir.

1. Yukarıda özellikleri vurgulanan eser aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Osmanlı Müellifleri
- b. Tuhfe-i Nailî
- c. Kafiye-i Şuara
- d. Eslaf
- e. Mecmuatüt-teracim

2. Mehmed Siraceddin'in Hammer'den tercüme ettiği eser aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Mecma-i Şuara ve Tezkire-i Üdeba
- b. Eslaf
- c. Kafiye-i Şuara
- d. Son Asır Türk Şairleri
- e. Esami-i Şuara-yı Amid

3. Aşağıdakilerden hangisi Ali Emiri'nin eserlerinden biri **değildir**?

- a. Cevahirü'l-müluk
- b. Miratü'l-fevaid
- c. Tezkire-i Şuara-yı Amid
- d. Yemen Hatıratı
- e. Mecmuatüt-teracim

Orta seviyede bir şair, usta bir münekkit olan şahsın asıl büyük yanı, hayatı boyunca toplamış olduğu paha biçilmez değerle kitaplardan oluşan kütüphanesini, Fatih'te kendi kurduğu Millet Kütüphanesi'ne bağışlamasıdır. Onun önemli hizmetlerinden biri de Kaşgarlı Mahmut'un o zamana kadar ele geçmeyen meşhur Divan-ı Lügati't-Türk adlı eserini bulması ve bilim âleminin hizmetine sunmasıdır. Bütün bu faaliyetleri arasında biyografi ve tezkire türünde birçok eser kaleme almıştır.

4. Yukarıda hakkında bilgi verilen tezkireci aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Mehmet Nail Tuman
- b. İbnülemin Mahmut Kemal İnal
- c. Ali Emiri
- d. Arif Hikmet
- e. Fatin

5. Faik Reşat'ın Türk basın hayatının 1870'li yıllardan bu yana çeşitli hadiseleri ve orijinal tipteki insanları anlattığı eseri hangisidir?

- a. Teracim-i Ahval
- b. Teracim-i Ahval-i Meşahir
- c. Eslaf
- d. Tarih-i Matbuât-ı Osmaniyye
- e. Üss-i Zafer

6. Tezkire geleneğinin modern biyografi yazımına dönüşümünün ilk örneklerini tanıyabilmek amacıyla öncelikle hangi esere müracaat etmek gerekir?

- a. Kemalü's-şuara
- b. Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye
- c. Eslaf
- d. Fatin Tezkiresi
- e. Teşrifat-ı Kadime

7. Nail Tuman'ın tezkire geleneği çerçevesinde yazdığı eser aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Osmanlı Müellifleri
- b. Kafiye-i Şuara
- c. Tuhfe-i Nailî
- d. Şefkat Tezkiresi
- e. Hamseler Katalogu

8. Ali Emiri bu tezkiresini, ön sözünde belirttiği üzere maliye müfettişi olarak İskodra'ya ikinci gidişinde, İskodra'da şiir söyleme geleneğini öğrenmesi üzerine yazmıştır. Bahsi geçen eser hangisidir?

- a. Mehasin-i Mecidiyye
- b. Esile ve Ecvibe
- c. Durub-ı Emsal
- d. Nevadir-i Eslaf
- e. İskodra Vilayeti Osmanlı Şairleri

9. Aşağıdakilerden hangisi 20. yüzyıl tezkirelerinden biridir?

- Tuhfe-i Nailî
- Fatin Tezkiresi
- Mecmuatü't-teracim
- Kafile-i Şuara
- Şefkat Tezkiresi

Tezkiresini Sâlimê zeyl olarak hazırlamıştır. Salim Tezkiresi'ne hayatta iken girmiş şairler de alınarak bunların hal tercümelerinde sonradan meydana gelen değişiklikler gösterilmiştir. Ayrıca Dârü'l-maarif, Mekteb-i Maârif-i Adliyye, Bâyezit Rüşdiyesi gibi devrin yeni eğitim kurumlarından yetişmiş seçkinleri gösteren kayıtları ile yenileşme dönemi maarif tarihimize dair malzeme vermiştir.

10. Yukarıda sözü edilen kişi aşağıdakilerden hangisidir?

- Mehmet Nâil Tuman
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal
- Ali Emirî
- Arif Hikmet
- Fatin

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız doğru değilse “Faik Reşat- Eslaf” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
2. a	Yanıtınız doğru değilse “Mehmet Siraceddin-Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
3. e	Yanıtınız doğru değilse “Ali Emirî- Tezkire-i Şuara-yı Amid” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
4. c	Yanıtınız doğru değilse “Ali Emirî- Tezkire-i Şuara-yı Amid” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
5. d	Yanıtınız doğru değilse “İbnülemin Mahmut Kemal-Son Asır Türk Şairleri” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
6. a	Yanıtınız doğru değilse “İbnülemin Mahmud Kemal-Son Asır Türk Şairleri” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
7. c	Yanıtınız doğru değilse “Nail Tuman- Tuhfe-i Nailî” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
8. e	Yanıtınız doğru değilse “Nail Tuman- Tuhfe-i Nailî” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
9. a	Yanıtınız doğru değilse “Nail Tuman- Tuhfe-i Nailî” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.
10. e	Yanıtınız doğru değilse “20. Yüzyıl Türk Edebiyatında Tezkire Geleneği” ile ilgili bölümü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İbnülemin'in *Son Asır Türk Şairleri* ile Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî* adlı eserlerinin geleneksel tezkire anlayışı ile modern biyografi özelliklerini aynı anda taşıdığını öğrenmiştik. Nail Tuman ise şairler hakkındaki bilgileri özellikle eski tezkirelere dayanarak verir. He iki yazar, daha önceki tezkirecilik anlayışında yer almayan bilgilerin kaynaklarını, cilt ve sayfa numaralarını belirterek göstermiştir. Böylece, bir şairle ilgili olarak, daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak isteyen araştırmacılara kolaylık sağlamıştır. Her biyografiden sonra ilgili eserleri cilt ve sayfa numarasıyla anmıştır. Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî*'de biyografilerdeki bilgileri doğrudan şairin eserinden çıkarmayı da denemiştir. Ayrıca eski tezkire geleneğinde olan latife diyebileceğimiz espri, hikâye ve anekdotları eserine biyografilerine almamıştır. Böylece sonradan gelen edebiyat tarihçisine lazım olacak gerekli olan veya olmayan bilgileri ayıklama yoluna gitmiştir.

Sıra Sizde 2

Bu yüzyılda modern biyografiye geçişin son ve en güçlü çalışmaları, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* ile Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî* adlı eseridir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, yaşayan şairleri de eserine alır. Nail Tuman ise şairler hakkındaki bilgileri özellikle eski tezkirelere dayanarak verir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Adak, Abdurrahman (2012). *Ali Emiri'nin Gözüyle Diyarbakırlı Şairler*, İstanbul: Kent Işıkları Yay.
- Aksakal, A. (1984). "Ölümünün 60. Yılında Kitap Dosyası Ali Emiri Efendi", *Türk Kültürü*, (XXII/250), s.25-28.
- Akyüz, K. (1979). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara: İnkılâp Kitabevi.
- Altınay, A. R. (1340). "Ali Emiri Efendi-Hayat ve Âsârı", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, (1/78), s.45-51.
- Arslan, M. (1994). *Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba-Mehmet Siraceddin*, Sivas:Dilek Matbaacılık.
- Arslan, M. (1993). "Ali Emiri ve Tezkire-i Şuara-yı Amid", *Yedi İklim*, (3/35), s.70-77.
- Beysanoğlu. Ş. (1959). *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, C. 2, İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı.
- Bursalı Mehmet Tahir. (1338). *Osmanlı Müellifleri*, C. 2, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Çavuşoğlu, M. (1988). "Son Şuara Tezkiresi ve Yazan Hakkında", *Son Asır Türk Şairleri*, C.I, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ertem, R. (1981). "İbnülemin Mahmut Kemal İnal", *TDEA.*, İstanbul, C. 4, s.382-384.
- Esen, M. (1959). "Ali Emiri Efendi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul: Nurgök Matbaası, s.659-662.
- Faik Reşat, (1326). *Kemal ile Muharebemiz*, İstanbul.
- Faik Reşat, (Tarihsiz). *Eslâf*, (Haz.: Şemseddin Kutlu), İstanbul: Tercüman 1001 Eser Dizisi.
- Gövsâ, İ.A. (1949). *Türk Meşhurları*, İstanbul: Yedigün Matbaası.
- İnal, İ.M.K. (1955). *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- İnal, İ.M.K. (1988). "Kendime Dair", *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlîuş-şuara)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsen, M. Kılıç,F., Aksayak İ.H., Eydurân, A. Durmuş, M., (2009), *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- İz, F. (1960). "Ali Emiri", *Encyclopedia of Islam*, Leiden.

Karateke, H.T. (1994). *İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Kaya, R. (2009). "Tuhfe-i Nâilîde Şair Kimlikleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. (4/2), s.761.

Koçu, R.E. (1971). "Faik Reşat Bey", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Kreiser, K. (1993). "Ali Emiri (1858-1924)-ein türkischer Bürokrat und Intellektueller im Iemen", *Studies in Oriental Culture and History*, Festschrift for Şalter Dostal ed. A. Gingrich, Frankfurt a.M. Peter Lang, 199-221.

Levend, A. S. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurum Yayınları.

Mehmet Siraceddin. (1325). *Mecma-ı Şuara ve Tezkire-i Üdeba*, İstanbul: Matbaa-i Kütüphane-i Cihan.

Rasim, A. (1924). *Muharrir, Şair, Edib*, İstanbul: Kanaat Kitaphanesi.

Tatçı, M. (2011). "Tuhfe-i Nâilî ve Unutulmuş Bir Biyografi Yazarı: Mehmet Nâil Tuman", *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Bildiriler*. Ankara: AKM Yayınları, s.603-608.

Tayşi, M. S. (1988). "Ali Emiri Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nailî*, (Haz.: Mustafa Tatçı-Cemâl Kurnaz), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Yazar, B. (1938). *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı*, İstanbul: Kanaat Kitaphanesi.

Yüksel, S. (1997). "Faik Reşat'ın Tahkiyeli Eserleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas, (5), s.371-390.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- İpekten, H. (1991). *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuara Tezkireleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İsen, M. (2010). *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- İsen, M. vd. (2011). *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Macit, M. (2011). "Modern Biyografi Yazımında Tezkireciğin İzleri", *Mustafa İsen Adına Uluslararası Sempozyum Klasik Türk Edebiyatında Biyografi - Bildiriler*, Ankara: AKM Yayınları, s.483-492.

Sözlük

A

ABDAL: Eskiden gezgin dervişlere verilen ad.

AB-I HAYAT: İçeni ölümsüz kılan su. İskender'le Hızır'ın karanlıklar ülkesinde aramaya çıktıkları, İskender'in bulamayıp geri döndüğü ve Hızır'ın bulup içerek ölümsüzlüğe kavuştuğu su.

ACEM: Bu kelime İran ve İranlı anlamında kullanılmış olsa da kapsamı epey geniş tutulmuştur. Bu bakımdan Acem olarak tanımlanan şahısların hepsinin gerçekte İranlı olduklarını düşünmemek gerekir.

ACEMİ OĞLANI: Yeniçeri ocağında hizmet ettirilmek üzere tutsaklardan, ya da devşirme yoluyla hristiyanlardan toplanan çocuklara verilen ad.

AKS: Dil ve hünere bağlı sanatlardır. Tard ü aks diye de anılır. Bir mısra veya cümledeki kelimelerin yerleri, anlam verecek şekilde değiştirilerek tekrarlanması sanatıdır.

AKSÂM-I FÜNÛN: Şiirin bölümleri

ARİSTO: Meşhur Yunan filozofu. Eflatun'un talebesi idi.

ARPALIK: Osmanlı döneminde emekli olan ya da görevinden alınan memurlara maaş karşılığı olarak verilen şey.

ASAF: Süleyman peygamberin veziri. Asaf bin Berhiya. Kuran'da ve Ahd-i Atik'te geçer.

ATTAR: Güzel kokular, iğne iplik vs. satan.

AYET: Kuran'ın surelerini meydana getiren, manaca birbirine bitişik ibare ve cümleler.

B

BAHİR: Aruz ahenginin ana makamlarından her biri. Bu bahirlerin hepsi on dokuz tanedir.

BATINÎ İLİM: Zahiri ilimlerin zıddı. Tasavvuf batını ilimlerden biridir. Mutasavvıflarca batin, zâhirden daha önemlidir. Batin, gizli görülmeyen, iç, içyüz ve iç anlam manalarına gelir.

BEDEHŞAN: Amuderya nehrinin yukarı mecrasının sol sahilindeki dağlık memleket. Çok zengin lal (yakut) madenlerine sahip olan mınıtkadan çıkarılan yakutlar ortaçağlarda bütün müslüman ülkelerde meşhurdur. Bugün bu madenlerin bulunduğu mıntika Buhara'ya tabidir. Eski şiirde Lal-i Bedahşân bu münasebetle anıldığı gibi lali Bedahişânî tabiri de mecazen şarabı veya sevgilinin dudaklarını ifade eder.

BEDÎ: Güzel söz söyleme ve yazma anlamına olan Belâgat biliminin bir dalı olup "mecazlar bilgisi"dir. Anlatımın süslenmesinden ve mecazların türlü soylarından söz eder.

BEDİHİYYE: Kalem ve kâğıt kullanılmadan, önceden yazıp düzeltmeden irtical yoluyla söylenmiş manzume demektir.

BELÂGAT: Söz söyleyenin ya da yazı yazanın güzel sözleri biraraya dizmekteki gücü. Dili doğru kullanmak yoluyla konuya uygun bir anlatımı bu güzellikle uyuşturma gücü. Edebiyatta anlatımda akıcılık ve düzgünlük.

BELİĞ: Fasih ve düzgün söz söyleme.

BERÂT: Eskiden rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman.

BEYAN: Belli ve açık olma, belli ve açık kılma; edebiyatta ilimlerden biri. Aynı düşünceyi anlatmak için kullanılan yolları ve bunlardaki açıklığı inceleyen ilim dalı. Anlatımın bu anlamda anlaşılan açıklığı, benzetme, mecaz, istiare ve kinaye ile değiştiğinden beyanın konusu bu anlatım yollarıdır.

BEYÎT: Aynı vezinde iki mısradan teşekkül eden sözdür. Divan şiirindeki nazım birimi beyittir. Beyit kafiyeli olursa murassa adını alır. Kafiyeli olmayan beyte ferd veya müftret denir.

BEYLERBEYÎ: Osmanlı imparatorluğunun idare teşkilâtında büyük eyaletlerin başındaki asker ve sivil ve en büyük buyruk sahibine verilen unvan.

BÜLEGÂ: Belig kişiler. Belagat kurallarına uygun söz söyleyen kişilere denir. Belagat de sözün açık ve duruma uygun kullanılması anlamındadır.

C

CAİZE: Şairlerin ve yazarları yazdıkları şiirlere ya da eserlere karşılık aldıkları para ve armağan: telif ücreti.

CÂM-I CEM: Cem'in kadehi. Şarap Cem'in zamanında yapılmış ve kadehi de o icat etmiştir. Tasavvufta bu kadeh gönüldür.

CEMŞİT: İran mitolojisine göre, yedi yüz veya bin yıl yaşamış olan bir hükümdardır. Gerçekte bir Hint mabudu olup İran mitolojisine hükümdar olarak geçmiştir. Pişdadiyan sülâlesinin dördüncü hükümdarıdır. Tanrılık iddiasına kalkışmış, halk kendisinden bezmiş ve neticede Hind'e kaçmıştır. Edebiyatta kadehi meşhurdur. Diğer adı Cemşid.

CİNAS: Söylenişleri bir, manası ayrı olup bir ibarede bulunan kelimelerin meydana getirdiği sanattır.

D

DAHİL: Osmanlı medreselerinde eğitim aşamalarından birinin adı. İlk eğitime karşılık gelen medreseler.

DAKİK: İncelik. Düşünceye ait hünerdir. Bu türdeki ifadeleri anlamak insana zevk verir.

DANİŞMEND: Fatih Sultan Mehmet'in Fatih Camii'nin doğu ve batı taraflarına yaptırdığı ve Sahn medreseleri de denilen yüksek öğretim okullarının öğrencilerine verilen ad.

DÂRÜŞŞİFÂ: Şifa yurdu, sağlık yurdu, timarhane.

DEFTERDÂR: Osmanlı Devletinin maliye ve hazine işlerini yürüten görevli.

DER-KENÂR: Kenarda olan. El yazması eserlerde sayfanın kenarına konuyla ilgili eklemeler.

DERVİŞ: Asıl manası dilenci ve fakirdir. Sufilerce dünyadan yüz çeviren, ömrünü ibadet ve riyazetle geçiren, Allah'a yönelmiş kimseye denir.

DEVÂT: Divit, hokka ve kalem mahfazasını bir arada görmek üzere kullanılan yazı takımı. Mürekkep konulan hokka, kalem koymaya mahsus olan kısmın baş tarafının yanına yapışıktır.

DİBACE: Bir kitabın önsözü, mukaddime.

DİVAN: Klasik Türk Edebiyatı'nda bir şairin bütün manzumelerini biraraya toplayıp sıraya koyduğu kitap. Divanı olan şairlere "Divan Sahibi" adı verilir. Bu tabir divan olacak kadar çok şiir şiir yazmış şairleri de içine alır. Belli ölçüler çerçevesinde meydana getirilmiş divana da "müretteb divan" denilir.

DÖRT UNSUR (ANSIR-I ERBAA): Varlık âlemini meydana getiren sayısal karşılıkları kolayca akılda tutabilmek için oluşturulan sekiz kelimenin ilki. Ebcet hesabına göre düzenlenmiş bir tarihte, ibareyi meydana getiren harflerin sayı değerleri toplanarak olayın meydana geldiği hicri tarih tespit edilir.

E

EDA: Tezkirelerde şairlerin ve şiirlerin değerlendirilmesinde çok sık kullanılan bir tabirdir. Genellikle elfaz ve eda birlikte kullanılır. Tarz ve üslup anlamlarına gelir.

EVRAK: Yapraklar, belgeler anlamına gelmekle birlikte kitap anlamında da kullanılır.

F

FASIL: Bölüm.

FASİH: Güzel, düzgün ve açık konuşan; iyi söz söyleme kabiliyeti olan.

FEN: Hüner, marifet, ilim, sanat.

FERİDUN: İran mitolojik tarihinde Pişdadiyan sülâlesinin altıncı hükümdarıdır. Cemşit'in torunudur. Gâve adlı bir demircinin yardımıyla Dehhâk'ı yok etmiş ve İran ülkesine hakim olmuştur. Feridun ihtiyarlayınca, ülkesini üç çocuğu arasında taksim etmiş. Benzetme yoluyla kuvvetli hükümdar anlamına gelir.

FERMAN: Emir, buyruk, padişah tarafından verilen yazılı emir, buyruk.

FESAHAAT: Sözü teşkil eden kelimelerin her birinde o kelimelerden müteşekkil sözde, lafız, mana ve ahenk itibarıyla kusur bulunmamaktır.

FESÂHAT-I LİSÂN: Sözü doğruluğu.

FETVA: Bir olay üzerine hüküm bildiren veya hüküm koyan, kısaca güçlükleri çözen kuvvetli cevap. Fetva verme yetkisi olan bir şeriat bilgininin, tatbik edilmesi gereken hüküm niteliğinde olmaksızın bir soru üzerine verdiği karşılık.

G

GAZEL: Divan Edebiyatı nazım şekillerinden biri. İlk beytin dizeleri kendi aralarında kafiyeli, sonraki beyitlerin ikinci dizeleri ilk beyitle kafiyelidir. Beyit sayısı beş-on beş arasında değişir. Konusu aşk, şarap ve kadındır.

GÜLİSTAN: İranlı şair Sadi-i Şirazî'nin ünlü eseri. Mensur olarak kaleme alınan eserin çeşitli yerlerine manzum kıssalar da serpiştirilmiştir.

H

HÂFİZ: Şiraz'da doğmuş 14. yüzyılın meşhur Fars şairidir.

HAKÎR: Eski metinlerde yazarlar, isimlerinin yerine kendi nefislerini kötüleyecek ifadele kullanırlar. Hakir, bende ve rakımulhuruf gibi. Hakir, değersiz anlamındadır.

HALVET: Yalnızlık, biriyle baş başa olma, şeyhin emri ve uygun görmesiyle dervişin dar ve karanlık bir yere çekilip kapanarak kendini ibadete vermesi.

HAMSE: Mesnevi şekliyle yazılmış beş kitaptan ibaret takım demektir ki böyle bir eser meydana getirmiş olanlara "hamse sahibi" derler.

HARİÇ: Osmanlı medreselerinde eğitim aşamalarından birinin adı. Orta eğitime karşılık gelen medreseler.

HÂRÛT: Büyücülük yaptıkları için cezalandırılarak Babil'de bir kuyuya baş aşağı asılan iki melekten biridir. Diğeri de Marût'tur.

HATİME: Sonuç

HEVÂ: Arzu, nefsin istekleri.

HITÂ: Doğu Asya'da yeri ve sınırı kesin olarak bilinmeyen bir bölgenin adı. Aslında X. asırda bölgeyi işgal eden bir Moğol kabilesinin adıdır. Nâfe adı verilen misk ceylanlarının buralarda bulunduğu söylenir. Şark edebiyatında saça ve hatta benzetilen misk (siyahlığından ötürü) hemen daima Hita, Hoten ve Çin kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Ayrıca bu bölge, güzelleriyle de anıldığı gibi, bazan hata, Hita kelimelerinin mânâları ile de oyun yapılır.

HIZIR: Nebilerdendir. Hz. Musa ile konuşması ve İskender ile karanlıklar ülkesine gidip âb-ı hayâtı araması meşhurdur. Sonunda o, bu suyu bulmuş ve ölümsüzlüğe kavuşmuş, İskender ise bulamamıştır.

HİLÂT: Hükümdarın, gönlünü hoş etmek, mükafatlandırmak istediği bir kimseye, ya da kendisine yeni ve yüksek bir görev verilmiş olan birine verdiği değerli giyecek.

HİLYE: Süs, zinet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz.

HUBB-İ ÂL: Hz. Peygamber'e, onun soyuna ve ümmetine duyulan sevgi.

HUC CET: Bürhan, delil, makbul senet, tanık, senet; hakim tarafından düzenlenen belge; geçerli senet, geçerli belge; bir mahkemece verilen ilam; mahkemede kadı tarafından verilen hükmü gösteren ilam.

HURÛFİLİK: Tanrı'yı, insanı ve genel olarak varlığı harfler ve sayılarla açıklayan bir tarikat. Kurucusu Fazlulah Hurûfî'dir (ö.1394). Tarikat XVI. yüzyıl sonlarında Anadolu'da da yayıldı. Hareketin Türkler arasında yayılmasında Nesimî'nin lirik şiirleri etken oldu.

HUSREV: Sasani sülalesinden meşhur Nuşîrevân'ın torunu ve Hüzmüz'ün oğludur. Husrev ü Şirin veya Ferhad u Şirin hikâyesinin kahramanı olan Husrev budur. Şirin'le buluşması, sazende, hanende ve sâkilerle birlikte tertip ettikleri zevk ve eğlence meclisleri hikâyede önemli yer tutar. Bu yüzden edebiyatta Husrev bezm ile birlikte anılmaktadır. Ayrıca adaletli hükümdar, padişahlık, şevket ve azamet gibi mânâları da vardır.

HÜMA: Aslında bir masal kuşudur. Eskilere göre hiç kalkmayan karlar bölgesinde yaşar. Gölgesi bir insanın üstüne düşerse o adamın taç giyeceğine alamet sayılır. Hümâyı bile bile öldüren kimsenin kırk gün içinde öleceğine inanılır. Ayakları yoktur, hafif bir kuştur. Daima havalarda uçar ve hiç konmadan hep havalarda yaşar.

HÜSN-İ HAT: Güzel yazı yazma sanatı.

I-İ

İŞİK: Batını tarikatlarda mensup dervişi.

İCÂZ-ŞİÂR: Dinleyeni veya okuyanı hayrette bırakacak tarzda şiir söyleme.

İHAM: Bir mısra yada beyitte birden çok anlamlı olan bir kelimeyi en uzak anlamını da amaçlayarak kullanma sanatı.

İLM-İ LEDÛN: Allah'ın sırlarına ait mânevi bilgi, gayb ilmi.

İNŞÂ: Nesir alanında eser kaleme almak.

İNŞA: Sözlük anlamı yapma, yaratmadır. Genel olarak düzyazı ile verilmiş eserlere denir. İnşa yazan münşi, bunların toplandığı mecmualara münşeat adı verilir.

İNŞAD: Sözlük anlamı yüksek sesle şiir okumak demektir. Şiiri ahengine, vezne uygun olarak içerdiği duyguyu da katarak okumak demektir.

İNTİHÂB: Seçme

İRAB: Arapçada, kelime sonlarındaki hareketlerin değişmesi olayı.

İRCİİ: Fecr suresinde geçen "dön" ayeti. Şairler, ölümle ilgili konulara gelince bu ayeti iktibas ederler.

İREM BAĞI: Ad kavminin Yemen'de Sana ile Hadramut arasında kurdukları başkenttir. Bu şehir, bakımlı ve güzel bahçeleriyle ünlü olduğundan daha sonra edebiyatta, güzel, mamur yer anlamında kullanılmıştır.

İSKENDER: Makedonya hükümdarı Filib'in oğlu. Ariston'un talebesi idi. Babasının ölümünden sonra tahatta geçti ve Yunanistan'daki ayaklanmaları bastırdıktan sonra, İran üzerine sefere çıktı. Dara'yı yenerek, İran'ı baştan başa zabt etti. Her yere yanında bir bilginler kafilisi ile birlikte gidiyordu. Mısır'a kadar uzanıp orada İskenderiye şehrini kurdu. Daha pek çok yeri ele geçirdikten sonra M.Ö. 323 senesinde şiddetli bir sıtmaya yakalanarak öldü. Fetihleri ile meşhurdur. Zü'l-Karneyn lakabı ile anılan ve hikâyesi Kur'an'da da anlatılan İskender başkadır. Bu zatın kim olduğu hakkında çeşitli rivayetler ve ihtilaf vardır. Zü'l-karneyn kelimesi, Kur'an'ın açıklamasından anlaşılacağı gibi, şarka ve garba sahip, büyük cihangir demek olur. Bu mânâ ile de çok eski zamanlardan beri, bir çok büyük hükümdara lakap olarak verilmiştir. Hızır'la âb-ı hayâtı aradığı, fakat karanlıklar diyarına gidemediği için bulup içemediği de rivayetler arasındadır. Edebiyatta haşmet, mülk ve saltanat gibi âlâkalarla ve bu münasebetler gözetilerek anılır.

İSTİARE: Benzetmeyi meydana getiren benzeyen ve benzetilenden birinin söylenmemesi ile yapılan söz sanatı.

K

KADI: Hakim, yargıç. Halk arasında çıkan anlaşmazlıkları kesip atmak, hükme bağlamak için devletçe görevlendirilmiş aylıklı kimse.

KÂFUR: Bir türlü hoş kokulu bitkinin adıdır. Çiçeği papatyaninkine benzer, kafur otu da denir. Bu adla anılan güzel bir koku; Hind Denizi'nde ve Çin dağlarında yetişen bir ağaçtan çıkar, rengi önce kırmızı olduğundan suyu uçurularak beyazlatılır.

KALB: Bir kelimenin harflerinin yerini değiştirerek yapılan cinas. Bir mısrayı ya da cümleleri tersinden okuyarak da kalb sanatı yapılır. Buna kalb-i müstevî denir.

KALENDER: Kalender yada Kalenderî adında biri tarafından kurulduğu söylenen bir tarikata bağlı olan dervişler. Bunlar gezici olup belli oturacak yerleri ve belli tarikat kuralları olmayan, dinin emirlerine ve toplumun geleneklerine riayet etmeyen serâzâd dervişlerdir.

KASİDE: Divan edebiyatı nazım şekillerinden birinin adı. Kafiyeleşmiş gazel gibidir. Beyit sayısı dokuz ile yüz arasında değişir. Kasidenin asıl konusu övgüdür.

KAZASKER: Osmanlı İmparatorluğu'nda kadıların başı. Devletin kuruluşunda bir tek kazasker vardı. Fâtih zamanında, 1481 yılında Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmak üzere iki oldu. Kazaskerler divan üyeleri idiler ve şer'î işlere bakarlardı.

KITA: Aynı vezinde iki beyitten ibaret nazım parçasıdır.

KİNÂYE: Amacı kapalı bir şekilde anlatma. İki anlama gelecek bir sözü mecaz yönüyle anlaşılacak şekilde kullanma sanatı.

KUTUP: Ermiş kişi, çağının en büyük ermişi.

KÜLHAN: Hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı.

L

LALE-İ NUMAN: Lale çeşitlerinde biri, dağ şakayığı.

LUGAZ: Manzum bilmece. Konu edilen şeyin özelliklerini söyleyerek ne olduğunun bilinmesini istemek amacıyla düzenlenen şiir.

M

MAÂNÎ: Lügat ve sentaks meseleleriyle, sözün maksada uygunluğundan söz eden bilim.

MAHLAS: Bir şairin asıl adından başka şiirde kullandığı isim. Şairin adının geçtiği beyte ise mahlas beyti veya beyt-i tahallüs adı verilir.

MAKTÂ: Gazel ve kasidenin son beytine verilen ad.

MÂNÎ (-İ ÇİN): Meşhur bir İranlı ressamın adıdır. Peygamberlik iddiasında bulundu ve sanatı mucize gibi kullanarak halkı kendisine uymaya çağırırdı. Sasaniyan hükümdarlarından Erdeşir-i Babegan, hile ederek, ona ve etrafındakilere alâka ve hürmet göstermek suretiyle ortaya çıkmalarını sağladı. Sonra da alimlerini toplayarak sapıklıklarını ortaya koydu. Tövbe davetini kabul etmeyince, derisi yüzüldü ve içi saman doldurmak suretiyle asıldı. Erjenk isimli bir resim albümü olduğu söylenir.

MANSÛR: Hallâc-ı Mansûr. Asıl adı Ebu'l-Mugîsü'l-Hüseyn bin Mansûrru'l-Beyzâvî olup İran'ın Tûr kasabasında doğdu. (1453/1516). Tasavvufta ilerleyerek fenâillaha ulaştı. Ene'l-Hakk (Ben Hakkım) dediği için hapse atıldı, sonrada idam edildi.

MÂRUT: Bkz. Hârût.

MATLÂ: Kaside ve gazelin ilk beyitlerine verilen ad.

MAZMÛN: Anlamlı; cinaslı, nükteli, sanatlı söz; işaretlerle, imalarla anlatılan şey. Klişe ibare.

MERSİYYE: Birinin ölümü üzerine duyulan acıyı anlatmak için yazılan manzumeye denir. Halk edebiyatındaki ağıt karşılığıdır.

MEVÎZE TARZI: Öğüt ve nasihat eder mahiyette yazılan şiir, didaktik manzume.

MEVLÂNÂ: Efendimiz, dost ve arkadaş anlamlarına gelen kavram.

MEVLEVİYET: İlmiye yolunda mevleviyyet bir ıstılah olarak kadılık demektir. Mevleviyyet başlıca üç derecedir; Mahreç, Bilad-ı Hamse, Hâremeyn.

MİRÎ: Beylik, devlet hazinesine ait, devlet hazinesi.

MÎR-ZÂDE: Emirzâde'nin kısaltılmış şekli. İranlılarda bir asalet unvanıdır. Bey oğlu anlamına gelir. Kelimenin sonuna gelirse nesepe büyüklüğe delalet eder. Başına gelirse "efendi,bey" anlamlarını taşır.

MOLLA: Müderrislikten sonra kadılık pâyesini kazanan ulemâ hakkında kullanılır bir sıfat. Özellikle birinci sınıf kadılar için kullanılırdı. Süleymaniye müderrisliğinden kadılık mesleğine geçenlerden üç yüz akçadan yukarı kadılığa tayin olunanlara bu unvan verilirdi. Toplumca yeri yüksek olan kişi.

MUAMMÂ: Hallinden isim çıkan manzum,nadiren de mensur bilmece. Sonucundan sadece insan ismi çıkar. Lügazdan farkı budur.

MUÎD: Medreselerde müzakerecilik edenler. ve müderris yardımcısı mertebesinde bulunanlar hakkında kullanılan bir terimdir. Muîdler müzakerecidirler.

MUKADDİME: Önsöz, giriş.

MURABBÂ: Divan edebiyatı nazım şekillerinden biri. Aynı vezinde dörder mısralık bendlerinalta sıralanmasından meydana gelmiş bir nazım şeklidir.

MUSAHİP: Padişahların daha çok kendilerini eğlendirmek için hizmetlerinde bulundurdıkları adamlar. Musahipler bilgili, sözünden ve sohbetinden zevk alınan ve yararlanılan zarîf, nüktedân, hazır cevap kişilerdi.

MUSAMMAT: Divan şiirinde bendlerden kurulan nazım şekillerinin genel adı.

MUSANNA: Sanatlı ve anlaşılması zor beyitler.

MÜDERRİS: Yüksek öğretim yapan Sahn ya da Süleymaniye medreselerinden birini tamamladıktan sonra medreselerden birinde ders okutma yetkisi kazanmış olan kişi.

MÜFRED: Kafiyesiz beyte verilen isim.

MÜFTÎ: Bir şehir yada kasabada din işlerinin başında bulunan kimse, din işlerinde hakem durumunda olup bunlara dair fetvâ veren din görevlisi.

MÜLAZİM: Eğitimini tamamladıktan sonra memuriyete atanmadan önce staj yapan kimse.

MÜLEMMÂ: İslam edebiyatında mısraları farklı dillerde yazılmış şiir. Mülemmalarda Türkçe'nin yanında daha çok Arapça, Farsça kullanılmışsa da Rumca örneklere de rastlanır.

MÜNECCİM: Yıldızların hareket ve vaziyetlerinden anlam çıkaran kimse. Gökyüzü bilimleriyle uğraşan kişi.

MÜNŞEÂT: Eski edebiyatımızda küçük mensur yazıları ve mektupları bir araya getiren eserlere verilen ad.

MÜNŞÎ: Eskiden gayet iyi nesir yazan mânâsında kullanılır bir tabirdir.

MÜRÂAT-I NAZÎR: Bir beyitte anlam birliğini sağlayan kelimelerin bir araya getirilmesi sanatına denir. Tenasüp terimiyle de ifade edilir.

MÜRİD: Bir tarikatın başında bulan; halkı, özellikle kendisine ve tarikatına bağlı olan doğru yola ileten, onlara tarikatın âdâbını öğreten kimse.

MÜTEFERRİKA: Osmanlı Devletinde hademe sınıfından olan ve çeşitli hizmetlerde kullanılan görevli.

MÜTEŞÂBİH: Kur'an'da zor anlaşılan ya da hiç anlaşılmayacak kadar kapalı olan âyetler.

MÜTEVELLÎ: Vakıf işlerini, vâkıfyedeki şartlar ve şeriat hükümleri içinde görüp yürütmek üzere, kadılarca tayin edilmiş görevli.

N

NAAT: Peygamberimizin çeşitli faziletlerini övmek üzere yazılan mazneme.

NAKKAŞ: Nakış çizen, nakış vuran boyacı, süs ve tasvir yapan; yağlı boya işleyen, ressam, renkli resim ve süsleme yapan sanatçı.

NAZİRE: Bir şairin manzum bir eserine, özellikle gazeline, diğer bir şair tarafından, aynı vezin ve kafiye olmak üzere yazılan şiirdir. Bu iş yapmaya tanzir denir.

NAZM: Mahlas beyti olmayan gazele denir. Aynı zamanda manzum veya şiir kelimesini de karşılar.

NEDİM: Padişahların yakını, onlarla arkadaşlık eden, içki ve eğlence zamanlarında onlarla sohbet eden kimse.

NUŞİREVAN: Sasanilerden I. Husrev'in ünvanı. 531'den 579'a kadar saltanat sürmüş ve adaleti ile şöhret bulmuştur. Bu yüzden ekseriya adil sıfatı ile anılır.

P

PENC-GENC: Beş Hazine. Nizâmî'nin hamsesi karşılığı kullanılır.

R

RAKIMULHURUF: Adı geçen yazar, müellif.

RAKÎB: Divan edebiyatında âşîğâ ortak olan kişi. Âşığın nazarında kötü kişi olduğu için daima olumsuz sıfatlarla tanımlanır.

REMEL: Aruz bahirlerinden biri.

RİSÂLE: Küçük kitap, fasikül. Kitap anlamında da kullanılır.

RUM: Coğrafi manada Anadolu'nun bazı bölgeleri bu isimle anılmıştır. Bir zamanlar umumi olarak Anadolu yerine de kullanıldığı görülür. Bu isimle anılan yerlerde oturanlara da Rumî denilmiştir. Anadolu halkının beyaz olması bakımından Rum ve Rumî şiirde beyazlık, güzellik, parlaklık ve gündüz yerine kullanılır.

RÛBAÎ: Divan edebiyatının nazım şekillerinden biri. Dört mısradan ibarettir ve kendine özgü vezinleri vardır.

S-Ş

SAHİB-KIRAN: Padişahlar hakkında zamanın hakimi anlamında, kullanılan bir tabirdir. Osmanlılardan Fatih ve Kanunî hakkında kullanıldığı gibi yerinde olmayarak sonraki padişahlar hakkında da kullanılmıştır. kelime manası ise şöyledir. Zamanında sadeyn denilen zühre ile müşterinin kıranında (birleşme) dünyaya gelen, kıranın bir sikke adı olması itibariyle zamanında para basılan.

SAHN: İstanbul'da Fâtih Câmîi'nin iki tarafından kargir ve kuruluşu sekiz medrese hakkında kullanılır bir tabirdir. Bu medreselerim dördü Karadeniz,dördü Akdeniz tarafında idi ve her birinin bir adı vardı. Bunlar yüksek öğrenim veren medreselerdi.

SANAYÎ: Bedi terimlerinden. Sözü, söz ve anlam sanatlarıyla süslenmesi anlamına gelir.

SARAY-I ÂMÎRE: Padişah sarayı yerinde kullanılır bir tabirdir. Bayezid'de şimdiki üniversite binasının yerine yapılmış olan Yeni Saray'a bu ad verilmiş, daha sonra da diğer padişah sarayları hakkında kullanılır olmuştur.

SEHL-İ MÜMTENÎ: Hem kolay hem güç manasına bir tabirdir. gayet kolay görüldüğü halde taklidine kalkışılınca güçlüğü anlaşılan eserler için kullanılır.

SEMANÎYYE: Bkz. Sahn.

SERÎ BAHRÎ: Aruz bahirlerinden biri.

SİPAHÎ: Osmanlı Devleti'nin askerlik teşkilatına "tımâr" adıyla ösrünü ve vergisini aldıkları topraklara karşılık savaş zamanlarında kendi hayvanları ve kanuna göre beraberinde götürmeye mecbur oldukları cebecilerle birlikte sefere katılan bir sınıf süvari bölüğüne verilen ad.

SUBAŞI: Bugün zabitanın, daha çok belediye zabıtasının gördüğü işi gören ve ilçe sayılan kasabaların idaresi altında bulunan görevlinin ünvanı; şehrin türlü inzibatına bakan görevli yeniçeri.

SÜFİYÂNE EŞÂR: Tasavvuf ile ilgili şiir.

ŞAH BEYÎT: Bir manzumenin en güzel beytine denir.

ŞEHNÂME VEZNÎ: Fırdevsî tarafından yazılan İran'ın milli destanı Şehnâme feûlün feûlün feûlün vezniyle kaleme alınmış ve bu vezin, benzer mesnevilerin değişmez kalıbı olmuştur.

ŞEHRENGİZ: Divan edebiyatında şehirlerin güzellikleriyle o şehrin güzellerinden söz eden mesnevi tarzındaki türün adı.

ŞİKK-I SÂNİ DEFTERDARI: Maliye teşkilatının başında bulunan defterdarın yardımcısıdır.

T

TAHMÎS: Divan edebiyatı nazım şekillerinden biri. Herhangi bir şairin bir gazelini alıp her beytine üçer mısra eklemek suretiyle elde edilen ve her parçası beşer mısradan oluşan manzume, beşleme.

TAKRİZ: Düz yazı veya şiir biçiminde kaleme alınan bir eseri övmek ya da bu amaçla yazılmış olan yazı.

TAKTÎ: Vezinli bir sözün veznini bulup cüzlere ayırma.

TALİK: Güzel yazı yazma sanatı olarak tanımlanabilecek olan hat sanatından kullanılan yazı çeşitlerinden biri. Talik icazeti ise bu yazı çeşidinde uzmanlaştığını gösteren diploma anlamına gelmektedir.

TARİKAT: Kişiyi Allah'a ulaştıracak olan yollardan biri.

TAZMÎN: Bir şairin başkasına ait manzum bir sözü kendi şiirinde tekrarlaması.

TECNÎS-İ TÂM: Tam tecnis. İki lafız arasındaki benzerliğin tam veya eksik olabilir. İki lafız teşkil eden harflerin hangi harf oldukları, sayısı, sırası ve hareketi yönlerinde uyumundan meydana gelir.

TERCİBEND: Divan edebiyatı nazım şekillerindendir. Aynı vezinde 8-20 mısraın birleştirilmesiyle yazılmış nazım şeklidir. Bendleri birleştiren beytlere vasita adı verilir. Bunlar her bendin sonunda aynen tekrarlanırsa terci, değişirse terkib adını alır.

TETİMME: İlave, ek.

TEVÂRİH-İ AL-İ OSMAN: Osmanoğulları tarihi. On üçüncü yüzyıla kapanırken tarih sahnesine çıkan ve altı yüz seneyi aşan ömrü ile dünyanın sayılı büyük imparatorluklardan birini teşkil eden devletin ve saltanatın tarihini yazan eserler. Kurucusu Osman Gazi'ye nispetle Âl-i Osman adıyla anılmıştır.

TEVÂRÜD: İki şairin birbirinden habersiz aynı şeyleri söylemesi.

TEVHÎD: Allah'ı bir bilmek, onun tek ve bir olduğuna inanma. O'nun ululuğunu anlatan şiirler.

TEVLİYET: Bir vakfın işlerini yönetip yürütme.

TİMAR: Düşmandan alındığı sırada beylik toprakları sayılan yerlerde sipahiler ve zaimlere kılıç hakkı olarak verilen hazine hissesi yerinde kullanılan bir deyim.

TUYUĞ: Divan edebiyatı nazım şekillerinden. Dört mısradan meydana gelir. Menşei Türklere aittir.

U

ULÛFE: Askere ve başka görevlilere verilen aylık.

ULÛM-I MENKÛL U MAKÛL: Akli ve nakli bilimler.

UZÛBET-İ BEYÂN: Tatlı anlatım.

V

VAKIF: Bir mülkü ammenin hizmetine ve yararına ebedi olarak tahsis eden kimse, vakıf yapan.

VELÂYET: Velilik ve ermişlik mertebesi.

Y

YAKUT: Ünlü hattat.

YAKUT: Yakut taşı. Divan şiirinde la'l ile aynı özellikleri taşır ve sevgilinin dudağı yakutu andırır.

YENİÇERİLER: Osmanlıların ilk zamanlarından 1826 tarihinde ocağın kaldırılmasına kadar süren muvazzaf ve muntazam askere verilen ad. Padişahın buyruğu altında ve kendisine bağlı olduğu için bunlara kapı kulu da denirdi.

Z

ZÂHİD: Allah'ın emir ve nehiylerini yerine getirdikten başka şüpheli şeylerden kaçınan ve dünyadan yüz çevirerek kalbini her türlü dünya arzusundan arındıran kimse.

ZÂHİRÎ İLİM: Çalışıp çabalamayla elde edilen ilim.

ZEÂMET: Feth edilip de Osmanlı Ülkesine katılan beylik topraklarından savaşçılara, devlet ve saray görevlilerine kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen hazine hissesi. Bu hisse yılda yirmi binden yüz bin akçeye kadar geliri olanlara verildi.

ZEYL: Genellikle tarihsel süreci konu edinen bir eserin içerdiği en son tarihten sonraki süreci ele almak üzere, onun bıraktığı yerden devam edecek nitelikte başka bir kişi tarafından yazılmış olan eser.

ZÜ'L-KAFİYEYEN: Asli olandan bir fazla kafiyesi olan nazım.

ZÜHD: Dinî emirlere sınıksız sarılarak dünyadan yüz çevirmek, gönülde dünyaya ve dünya zevklerine karşı istek beslememek.

ZÜHRE: Üçüncü kat gökte bulunduğu inanılan yıldız. Doğru minyatürlerinde iki eliyle bir kopuz tutmuş bir kadın şeklinde tasvir edilmiştir. Edebiyatta ceng, saz ve musiki ile bazen de aşk ve güzellikle beraber anılır.